
कविकुलगुरू - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

(1)

॥श्रीकृष्णं वंदे॥ यस्तस्मीय दिवर्तते हि विहिताक्लृप्तो स्मर ज्ञीव नात्रैलोक्यांक्रमोपि पुरुषोधिगराध्दतामेति सः॥ आलो-

पृ. ठआदि विभवे कुं० नाथकतां मुक्तो कर्तुमनामयां स्वाराहिणी मासी तथाधीरिति॥१॥ अहितापहरणपूर्णकमेत द्वपुषामयाप्रति ग्रा-

333 पै

॥श्रीगणेशायनमः॥ ॥श्रीकृष्णं वंदे॥ ॥श्रीकृष्णः स्वानुरूपांक्रियमलमहिनादूषितां स्वीयरूपाभासे (मति) विमलीकर-

नें द्रागिमरुषां मुनियुवतिमिवालक्ष्य-चेतः॥ युक्तं तच्छुद्धिकामोऽभवदपसरणात स्वरूत्वायदेशे स्पष्टं दा- गोरितिसंप्र-

यादीदृश्यं॥ यास्त्रिदिव्यं जनदृगवहरं भाति सीतेव भव्यं॥१॥ विधायबलकृशालिनाबहुलतालमानंवनं सलीलं- तिसांप्रतमि-

मवलंकृतं भुविजनोपजीव्यं यथा॥ विधातु[…]चेतं तथातदनुजस्य संप्रतापिममेति किमभूत्तं भुः- तथोपनीत॥

स्वलवनावगाहोन्मुखः॥२॥ पुत्रेणाप्रियया ग्रजेन-चरसापेसाधु सूर्यादितं रूत्वानीतमरोगतामि-

हसरोगंसार्थपित्रमतः॥ तत्राद्य केवनजातमेतदपिमेसकार्यमंजसाशुसालोच्याभेवदच्युतः किमु-

समुद्धिशोचगाहमसः॥३॥ कृत्वापोगनिराकृतिं नसकृत्वयाप्येनांयदीनांमजां प्राग्दृष्टांतरभाव-

नस्यममकिंधन्वेतरिर्वेदता॥ कथ्यतः-आरणीभचेभ्यगदोछिसे-चभूयोभुवी सार्तत्राणपरायणः

सभगवांस्तत्कर्तुमैच्छन्मुदा॥४॥ स्वीयः कदाचिदविशुद्धजडप्रवाहो जातस्तदास्वयमहस्वनुपेक्ष्य-

मेव॥ निःश्यामतामिरूच्चिमेनमलंकरोमी सापामरानगतयेकिमिदंददेपीत॥५॥ अयंपरांगनाशुको

विशेषवक्रवर्त्मभागनुल्कसहस्रक्रमोविशेषदुर्हदारणीः॥ इयंनिजासदापगापराप्रगल्भचेत्ति-

रिसचेक्ष्यमंक्षुलक्षितोविचारएषसाधुतात्॥६॥ साधारणोपिसहतेनपरांगनायामप्यन्यवीक्ष-

णमपीतिकथंसशौरिः॥ स्वक्रीगृहेबतसहेराभुजंगयासंतच्छसनोयंरामनादूतियुक्तमीशः॥

७॥ योमसक्षीसोहितापासहिरूर्यस्मादस्मिंज्जायतेजातरूपः॥ भूयोसस्वंतत्त्वभोर्महृसिद्धमे-

येतीशास्तादृगेषीह्यमंततत्॥८॥ यः कालाहिपुतोभयोनिगदितोभीतिप्रदः प्राणिनांतत्राहंवि-

हरन्क्षणेनतामहिंतस्मादिनिःसारयन्॥ योग्यंमकजनैरनामयतयारं-चाहनोमिक्रमाच्यकी-

२

१

कर्तुमितिप्रभुः किमुत दीनताच्छगार्ध्वयान्।।९।। अस्मिन्वने भवति यो विषयो मदीय भक्तापका
र्यलभवामितितः स्वकीयान्।। तं शोधयामि विषयं च तथा यथाप्ते स्यान्नो सकृत्स्नो बहुरीति प्रभुरेव
मैषीत्।।१०।। यो ऽस्मिन्पर्वतमूर्धतोबुनिधिरतः कृत्स्नात्मसंघातपिप्रह्लादं विपरीतोऽप्यरक्षद खिलो
ह्यप्यन्यतः साध्वसात्।। सश्रीकृष्णोहिविषाकुलान्तरमिमं दृष्ट्वा तदीयान्निधं प्रह्लादं भुवने यदेच्छद
मृतं कर्तुं तदेति क्षमं।।११।। न सहे यमहं स्वेषां कुशलेन मितिस्फुटं।। तन्नामभाजोपीयेषीन्द्रां क
र्तुं सकृज्जीवनं।।१२।। योयामुनोदरगतस्तनयो मया सो स्पष्टसातो स्वपरिहृस गदं चिधेयं।।
सोस्त्यं मयेसनुविचिन्त्य सकिमच्युतो साचेच्छ कृदंतमपि कर्तुमहिंगताधि।।१३।। अंतर्जडे स्फु
टताप्रतिभासमानानप्यल्पसारवसतीन्मदरूपमुख्याहीन्।। दृष्ट्वाप्तलोयंदपसारयितुं न
केपीयेतत्वगाधमहिरप्यलघुः कथंतत्।।१४।। विषयापितजीवनोयदंशः सहि कृष्णो ध्यायि दृष्टे
तिबोधयन्।। मुनिराहभवाप्यगोकदेशं दमीश्राद्दत्रा शोधनप्रयासं।।१५।। यज्जीवनं भव
तिनेन परोपकारि धिक्तस्य जन्म भुवने कृतितप्यमानं आसीत्स्वयं किमु विषाग्निमिषेण यस्मा
द्दृष्ट्वा कृष्णोन्चगात्तदनतापि जनानुकंपी।।१६।। विषयोनिरगाधचित्रवीर्योऽस्य निजाननेयनु केव
लं हि न स्थितो।। अपितूर्ध्वगतीनपीस संसूचिवच्च सार्षेणपतत्स्वगाथकेन।।१७।। जातश्चैत्स्व
लवासिसंगतामकस्य कृष्णोऽप्यधःपातयस स्वागमयोगसिद्धस्कगतीन्यप्यर्हतः प्राणिनः।। १
संगोह्यायदितस्पचान्यमिहकिंराभद्व्यमाकांक्षता कार्या दुर्जनसंगतिर्नहि कदाप्येतत्स्फु
टं ताद्दिशा।।१८।। यस्मिन् श्रीकृष्णानुग्रहप्रागभावस्तस्याप्यंत्रैने हरूपः कः कृतांतः।। जातेस्वी

ज्ञानुग्रहे किंनु वाच्यमस्मिन्नुपदेशोदाहृतिस्तत्कदंबः ॥१९॥ सदंबेषु सिद्धं कदंबेपि कुर्यामदंभेनत्वा
नुग्रहं संप्रतीति ॥ मुदाय तदा नीपदास्वेन गत्वा कदंबाविलं बायलं बादबोधि ॥२०॥ वनीपोनवं
नीपोवाप्यन्योवा भुवनेतु यः ॥ तद स्फुटनितिः सप्रेयात्मभे स्यं जितद्रुतः ॥२१॥ आगममचलं
बैवकार्यं जउ जातज्ञो धनं विदुषा ॥ इति सद्विज्ञादं स्वाज्ञायमीशाश्चक्रे तदागमाश्रयतः ॥२२
कुजन्मचानप्राति बंधकं हरेरनुग्रहेनापि स्कजन्मकारणं ॥ कुजान्मियर्योपि सभूकहो भवहस्सार
पार्गंतारस्वैमितं तत्कृपा ॥२३॥ अहादसदुपदेशास्थितादृति प्रागनुग्रहं नीताः ॥ बालाअपीतिसं
प्रत्ययं तु ज्ञात्वी सनुग्रहो युक्तः ॥२४॥ निरागमः सहि मत्तो यमिहाधिकूरः श्रीमान्प्रभु भुवन

लोकस्य

विश्वं चिकासहेतुः ॥ अन्येत्वपायिनदृति स्फुटमेव तत्र क्रीडत्कः सहि यदीक्षापदावलंबी ॥२५
क्षद्रोयमसौ किमनेन ममेतिमत्वानैयोनच्चाहमेवहेहतनतांदयाले ॥ यः कालियाहिदमनेभ
वतः सहायः सोभूत्कदंबतरुरेव कुजान्मियर्यः ॥२६॥ दुर्जन्यनोहि कलितश्च जडाज्ञायश्चान
स्यहितादिजपदो विषयापितश्च ॥ सयोस्मितद्रुदद्रुवां च्युततद्देनं य लोत्वमेय कारुमां अम
ता यमानं ॥२७॥ कोवा कस्मिन्नयासंगे सहायाधीमानेवं चिंतयन्स्नेह साचं ॥ सर्वैः कुर्याद
ज्जगन्नायकस्याप्यासी सास्वोहि प्रमाथे कदंबः ॥२८॥ खलनिग्रहप्रसंगे निपुणतरो बाहु
जातमहिमैव ॥ इति तत्कारणभूतो बाहुप्रतिबोधयंस्तथा चक्रे ॥२९॥ त्वामेय यास्य सहि रोषे
रोषाद्दतस्त्वया भाव्यमतंद्रितेन ॥ यस्माद्भुजस्त्वं भुजगस्य साविति प्रबोधस्त्वा स भुजं सतार्क्ष
तापहृ ॥३०॥ चिरात्तु भक्तानां सुखदमवनौ जीवनमहं तथा कर्तुं नानापवरुणमदविनाज्ञं वसतं तं

मया कामं बद्धः परिकर इति स्वाज्ञायमिमं प्रभुः श्रांसन्नु भक्तान् सम भवदलंगाढरश्चानः ॥ ३१ ॥ स्वोदर
२ स्थितजनजकंपनं मा भवत्विति धियासदयालुः ॥ विश्वविश्वपरिरक्षणे क्षणः साधुतासपरिकरो
दर आसीत् ॥ ३२ ॥ भुवने विधातुमभयं प्रस्याभयदोस्ति सततमुपरिकरः ॥ रघुकुलमुच्युतो
सौरदायदासीन्मुदेयसपरिकरः ॥ ३३ ॥ सपरिकरमेय भुवनं निर्भयमधुना करोमि सुखं श्चालि ॥ इत्यखि
ल बोधनार्थं दयालुरासीत्स्वयं ससपरिकरः ॥ ३४ ॥ यस्य स्यादुदरस्थता रासा नगुणश्रीकं नतस्याखिले
ष्वेलोकेपि भयं जरामृतिभवं नाप्यन्यभीसंभवः ॥ ज्ञात्वेदं स्विन्भुवने कुनिर्भयतये वान्योपकारेहयात्मा
जं केलिपदं नयेदितितं श्रायक … च्युतो बोधयन् ॥ ३५ ॥ निःसार्यका कोलमकारि सिंधुपयोयथा
श्यागमता तिरश्चायि ॥ तदेव संप्रत्यपि कुसुमवतीसासी सदृश्चाः सततायप्रयत्नः ॥ ३६ ॥ अविद्धभुवन
मत्रोषमनर्हमपि किमहमिहनहिसहामि ॥ आज्ञायमिमं विशादयन्स्वीचक्रे योगतिर्ददेश्चासौ ॥ ३७
आगमाद पिवरं भुवनेस्मिन् क्रीडनं यदिहस्त्रानुनिर्जयः ॥ निर्निमज्जनपरीक्षणं तदास्यादितीश्चा
कृतिसौभवस्फुट ॥ ३८ ॥ अयमागमो भुवनमद्य … श्चाः श्रीधरपराभवेक्षनः ॥ चित्रं किमत्रवा
च्यं भागवतं क्रमयावलंबितविलासे ॥ ३९ ॥ दुर्जनप्रबलगर्वहारकं भूमिजावतरणं हिमेमतं ॥ बो
धयन्निति तदच्युतो चिराद्दागमाद्वतारद्भुवने किं ॥ ४० ॥ आगमे जडजाते च गगने भुवने च ने ॥ तु
ल्या स्थितिश्चित्रकेलिः श्रीशस्य भवस्फुटं ॥ ४१ ॥ स्वागमे मत्स्य … स्थितिः सर्वदा भुवने
इस्रवतीर्णो विहारभाक् ॥ बोधयन्निति यमेतदच्युत स्तादृशो भयतयासतदानीं ॥ ४२ ॥ आयाश्चरमं सकलभं २
महद्रूपं वीक्षितुमदीयानां ॥ इति संस्वैरं सनीपाद्भुवने एवाखिलैरलक्षि मत्स्यः ॥ ४३ ॥ युग्मं ॥ म विभुः

उड्डीयनं क्षोभकरः प्रात्तः कोयमिति क्रुधा॥ हृदः श्रुत्वा धनुः प्रत्यंचारोपं ज्ञात्वा श्रितानधात्॥४४॥
कुं कुन्श्वे समेश्वरस्तादिह रुद्रः श्रांसैन्न सा हाय च सकुर्याद्द्रक्ष दानपूर्वमभिततो धर्मो हि नानाविधं॥
आलोच्यैव मवेक्ष्य च्या च्युतमपि कुंडं समर्प हृद श्वके धर्मश्रुतं क सदस्कमुदंनेतुं तमेतान्मिषा
त्॥४५॥ त्वदधिक श्रुता गुणबलवान हम समीति प्रसिद्धशूरगिरं॥ अनुकुर्वंस्तान्मिषतो जडा
त्मनः किमु च रुद्रमुजं प्राह॥४६॥ त्वमेक मौलिः श्रुतो मौलिरेषहि स्फुटं श्रुतां श्रादधिकोबले
नैते॥ इतीह विज्ञाय पराः कुरुप्रवीरैः त्वनेनेति जगाद तन्मिषात्॥४७॥ [illegible] भवद्रूदीयं वि
षमस्वभावः क्षोभंगतोप्यत्र मम प्रवेश्यात्॥ न बाधते मां न च मामकानपी प्रबोधितिमंत्रिरुप
योरवस्थितेः॥४८॥ धन्वंतरि स्कंदय श्राः सकिलायमत्र प्राप्तो हि रोगाद्दितं बलमाविधात्तुं॥
जानन्निति रुद्रवरः सहितान्मिषेण रोगस्थलं स्फल मदक्रूनियोग्यमाधात्॥४९॥ + आयंतोय
सनोय द्रूध्वमभितास्तिष्ठंति ये जंतव स्तद्बाध स्य भयांकुरांस्थितिमक्षुगोपाः समायः कथं॥ श्रां
के यं रुकिं का प्रगल्भमन सामेवेति वा च्यं पराः सर्वेप्य च्युतस रूपाद्गाय तान्ना नापुत्राः प्रागतं
॥५०॥ साक्षीय यपि च्चिन्मयोस्मि चराचरात्मा किन्न सर्वां भोनिधौ कीलकं विना विग्रह श्चविहरास्य
यं स्वम च्छावनं॥ कर्तुं कुष्ट विमर्दनं च तारसे प्रापामररव्यातियमन्ये सज्जनव सक्तेनापि मुनातदा
विहारः कृतः॥५१॥ प्रागासीद्दि गृहोपकृतः समयाच्च विनाधुना॥ कोयमप्रीतिमद्दंगा चिग्रहीति
रुषागमत्॥५२॥ परगृहे परगात्वमाश्चित्यान्न जगामेतादिति स्मयसंभृतः॥ भवतियसाहि जे
स्नागतिः स्फुटं प्रमुगृहे यदहिः स्वमदोब्रवीत्॥५३॥ श्रीवसुहार्दभिरणं निरीक्ष्यायुधोत्स जंना

किंचित्कार्यं च यद्भवेत् । भागताएव्यावलीकोत्र सबलोपि ॥ श्रीकृष्णं वंदे ॥ ६ ष्ठाकल्पभोगकल्पस्य भक्ष्याहंभासितद्धलमुदारधा

तस्मात्तदुचितं वर्तनं मुचितं मे संप्रतीति सदा यासीत् ॥१॥ निष्कपटमाधान्निजमपि कुतुकान्तरं लं क्षोधिकश्री गांचकिवी

तद्द्वयोरप्युचिततरमिदं त्वन्यच्चित्रं यदीशस्तास्मि ... नापसोहिः

लमलक्षितं कक्ष ॥ ते नाहि ने यन्त्र नापि स्वयोग्यप्यसंगहीन क्षितिर्विढगेवा ॥५४॥ विनापराधं न हि दंडनार्हो

भवरसापि यत्र न वगास्य लक्षः ॥ से हितादुन्मादकतं निजांगे नो चेन्न भातात्मपुराप्ययुक्तं ॥५५॥ आदाय

रिवलसर्वं परीक्ष्याथ निजं बलं ॥ व्यक्तीकार्यं हि शूरेणे साध्वादीह्यः स्फुटं नयं ॥५६॥ स्वानिष्टकृत्स्या

स्वयमेव जंतुः स्वकर्मपिंसत्र न हेतुरीशः ॥ स्पष्टं तो भोभोगगुणान्वतं श्रीकांतां चकाराहि रगाधमोहः

॥५५॥ यो निःसीमं जेमपांचं हि यस्य तस्मिन्कृष्णो भासितेसोतिदुःखी ॥ लोके श्वेचं सिद्धमेवेतिपु

कृ कलं ह दृष्टा तादृशो रात्वासन ॥५८॥ तमः स्वभावाति शापाच्च ताः प्रभुः कृ...यदास्या भुवनेतदा

नी ॥ सिद्धात्रिधो सात जनिर्हि गोकुले स्फुटार्थमप्येतद्बोधि किंचित् ॥५९॥ नागभोगपरिवीतस्मच्युतं वीक्ष्य

संभ्रमाधियोऽखिलदेवाः ॥ कृष्ण एव किमु कल्प एव वो सातशां सनमकापुरविक्षाः ॥६०॥ अनिष्टजनको सा

तोदय श्रीद्रो कुले तदा ॥ तत्कुलो मुद यायेकः कारणं परमेश्वरः ॥६१॥ विनैव माम च वनं प्रयातः प्रभु

र्विशेषाद्धत कार्यभागः ॥ युक्तान तान्यक्ति किरिहेति तूष्णीमासी सहासस्मभयापनुसे ॥६२॥ आहो वि

चित्रं भागवच्चरित्रं यसेवकस्यापि मनोऽवधारणं ॥ इतीव किं विस्मयतस्तदानीं रामोजहास अभय

दानदक्षं ॥६३॥ श्रीकृष्णं वंदे ॥ ॥श्रीकृष्णः स्वानुरूपां स्त्रियमरुहि नादृष्टितां स्वीयाकृपा ॥ प्रतिक्षणं गो

पजनोऽखिलोयं पश्यन्नपीशाद्भुतकेलिजातं ॥ अतःस्वकद्धान्यधुनां किमेतज्जाहासरादि स्मयतः स

रामः ॥६४॥ भगवत्सरपसरं जितायापदवी सेवककोसुखप्रदा ॥ उपलब्धिरपि प्रभोस्तयैवेत्यस

च द्रो कुल वृतातः स्फुटं ॥६५॥ सर्वकृष्णायांति नाशं प्रदीयस्फुरासस्वं कृष्णालेशा च भासां ॥ अ

गी कुर्वन्कृष्णायं स्वात्मभक्तान्कस्मादस्मात्कृष्णपाकिंत्वयेशा ॥६६॥ जडजातेषु विचित्रचेष्टितं

परमीशस्य निरीक्ष्यतन्न कार्यं ॥ भजकैर्यदसाधचिंत्यशक्तिरितियुक्त्या हलि नाकृतो निषेधः ॥६७

त्वं वंधमुक्तौ पे
यत्ते सेजना
नामहनिश
श्रीशानत द्वि
चित्तौ ॥ चि
त्रं स्विदं मा हि वे
दमीश्यास्युषा
यधीरासस गो
पलोकः ॥१॥

स्फुटमलमग
मत्तद्ध्यां सत्ता
द्भुमातेः ॥१॥ भुजंगभोगाक
लितः स्वभोगः
कर्तव्य एवास्ति
पुरो ममेति ॥ म
त्वा स्वतंत्रः स
हि सर्वतंत्रेरा
सो सदेवदात्ता
स तूष्णी ॥१॥ आ
खिले भुवनेपि
यं धमोक्षौवर
धीनाव हि भोग
यं धभावो क्षण
मादधताऽच्युते
नतेनध्वानिता
स्फुटमाधागतोमनु
ष्यजन्मकेलिः ॥१॥

6

संसक्ताखिलबलगोकुलाभिमानाः स्वात्माक्षौघं तामनसच्छये भवे युः॥ दृष्ट्वा ता न भवति दूयो दयोऽच्युतस्यापि
चेतोद्रुसभचदुष्टाहरिः स्फुटैषा॥६८॥ स्वकृपानुसंधानबुद्धिर्मुमुक्षूयेदा स्यात्तदेवाद्योयातजीर्णाः॥ अ
भीतांता माश्रु सृजंतीति च्छलस्तत्स्वप्रभावादभिव्यक्तमाधात्॥६९॥ भुवने विहंति सर्पो गुणाकलितेनाक्रिय
तेऽक्रुयेनसः॥ निर्यतं पृथुदेहदृग् भवसलक्ष्मीश्रोनतथाक्रताव्यबोधि॥७०॥ तामोगुणाच्चतः स्थूलदृष्टिरिति
क्षमां॥ चित्रमीश्वास्तुतादृष्ट्वाप्याधात्तद्गुणभंजनं॥७१॥ संसारे वर्तमानोप्यनुपदमभयस्ताक्ष्यवं सर्पभंगोनि
स्तांद्रं संयतोताद्विषद्दधिदमनेप्रेक्ष्यमाणोचकार्श॥ यो सा चाश्रुप्रमाता भवति रिपुकसद्दासनामस्तपादो भूः
पामेदू याच्छक्षा वा दपि चतुरतरस्तांडवेषु प्रवीणः॥७२॥ संसर्गभंगे देवा भुवने हि द्विपो विलासभागासां॥
श्रीश्रुः श्रुसर्थमिमंथ्यक्लीचक्रे हि मौलिनर्तनतः॥७३॥ तासे रासे स्येक रूपः सा चणप्रचदह्नं सदा॥
द्रुसगेरासधीरा सीद्धासधीरप्रसंगतः॥७४॥ दुर्दर्पसर्पो विमर्दीकरणाय रुष्टः कृष्णो जनेषु पनुभवाद
पिंगारूढा स्त्री॥ आचिंतयन्निति पदा सविलासरुग्लीप्रो घध्वजेनसततदाहिपुरः क्षमंतत्॥७५॥ नागालंक
तलिगहः पशुपतिर्दुर्वर्णभूभक्षियावासो विष्णुपर्तांबरः श्रीचपदोयः सर्वदो माधवः॥ तस्यास्मिन्भु
वने हि तांडवविधिर्यु को मम सच्युताश्चित्रं तत्र चकार चारु सकलोत्तंसः सदास्यंतदा॥७६॥ नानार
त्ननिकायकांतिकलिताश्रांतांतरं गंता भास्वर्णश्रीकलितांतरंगसकृषुमाम ध्याश्रितं सद्रसं॥ सश्रीमान्किमु
रंगमेव कलयन्निःशेषरंगाधिकं पुरुकं तत्र चकार नर्तनविधिश्रीभारतेऽप्यस्फरति॥७७॥ यो युष्मा
न्द्वेष्टि भो भक्ता हंतुमिच्छसनागसः॥ तं कालसर्पदमदन्वेवंरा सुखयामिव॥७८॥ संसारेपि जडेपि सर्व
भुवनेप्यासानुसंधानं दृगूयः स्यात्तस्य न भीतिरस्ति निखिलब्रह्मांड खंडादपि॥ सर्वेषामविशेषतो भ
यपुषोपि स्वाः स्तातांस्तस्यहि दत्वामूर्ध्नि पदं सलीलमभयस्तभीतिदः प्रसुता॥७९॥ पायाबलादुदयमेष्यतियासना

४

सादस्यापरेनगतवीर्यमदाय यथास्यात्॥ एवं कृते रिपुजयो भवति स्वयं च सन्मुक्तिभागिति तथेत्थं कृतो स्फुटार्थ
॥८०॥ यास्मनोन्मर्दने कामोरजो भूरुदितो प्यसौ॥ न दोषः किं तु भूषेति रत्नभाकांक्षितः स्फुटं॥८१॥
यो मसदृशारणमेति रिपोरपि स्यां श्रेयः प्रदोस्य भुवनेषु कृपापि गसा॥ संख्ये जयन्निति हरिः शरणाग
ता हि सौख्यायतस्य युवतीः कृतवान्समध्ये॥८२॥ जडजातजनावनात्तदीक्षः स हि यो स्मिन्भुवने ज

हरि

लायनः स्यात्॥ इति युक्तमहिः सपीडितांगो नारायणं चिंतक स्तदासीत्॥८३॥ वच्चाः किमीश
तव चित्रचरित्रयस्य षमस्य भुवने शरणं गतोपि॥ स स्त्री कुमारमहिमेव दुरंतवीर्यं पत्नीक

(8)

मैव शरणीकृतवां स्त्वमद्य॥८४॥ बाले यथा क्रुधमुदेति दयां दयालो च्युतवान्युनिवान च यावला
का॥ इत्थं विचिंत्य मनसाखिलनागपत्न्यः श्रीशं ययुः किमु पुरस्कृतनूतनाभा॥८५॥ किमसमाभिः पूर्वं
कृतमिह वा जन्मनि कृतं न चिज्ञः पन्ने शान्ति भुवनपतेयत्फलमिदं॥ अपरूयामः सप्रसत्तनुरुचिरूपं
तव सकरैरजे शाश्वेबुध्वाप्य न विगतमयापियदहो॥८६॥ स्वतत्त्वं पुन्नागो भवति भुवने नागशय
न स्तथाध्येयो नागानन गुरुक मुखैर्नागपतुरः॥ अतस्त्वत्तो नागानवरत दयाशालि हृदयान्न नसतज्ञा
तीनां भयमिति तिविमो निश्चितमिदं॥८७॥ नमः सनातनायते नमः क्षधाब्धिवासिने नमो रमाविला
सिने नमो वराप्रशालिने॥ नमो व्रजार्त्तिहारिणे नमः सदिष्टकारिणे नमः कृपाप्रसारिणे स्वदास

४

मानिने नमः॥८८॥ दुर्धर्षरोषविषभेषजमेकमेव लोको कोतरं न तिनुतिप्रचुरं वचो यत्॥ जानं सह
श्रमबलाः स्वविकारिहीना श्चकुर्नुतीर्बहुविधाः प्रणती स्तथेशं॥८९॥ अस्मत्कर्माचरणानुरूपं
फलं त्वनेने दमभोगि भोगिनां॥ एतावतेवाजनि तेचतारकृतार्थतातः परमीशपाहि नः॥९०॥ नपो

यदि न शिक्षयेदनयवर्त्मभाजः प्रजास्तदा निजपदानुगा यदुपते भवेयुः कथं ॥ अतः समुचितं त्वं प्रभो प्रर
चितास्त्वनयदर्थं सदा भुवनवासिनस्त्वि भुवनैकनाथो भवान् ॥९१॥ शिक्षैव धर्मो नृपस्य केवलो
धर्मः प्रजारंजनमप्यमुष्य हि ॥ तत्कर्तुरीशः प्रथमं तवोरगाधीशोऽपराधोऽप्रथमोऽपि संप्रति ॥९२॥
त्वद्बुध्यार्यं दंडोऽप्यस्माद्बुध्या त्वनुग्रहो भूयात् ॥ यद्गुलं मंत्रियोऽपि हि लब्धमनेन त्वदंघ्रिकं जरजः ॥९३
अनुग्रहस्त्वस्यैव लतोऽगरीयाननुग्रहो निग्रहपूर्वकोऽयं ॥ महास्विलोऽपि प्रथमाहपैति चिरं प्रसादं च प
रस्तनोति ॥९४॥ यद्यप्यस्मिंजनन्यापि क्रूरकर्मा निर्वर्ण्यस्तु प्रागतनं भाग्यमस्य ॥ यस्मादीशस्तोष
जीवाश्रयेण कामं चक्रे यस्य त्वयारंगभूमिः ॥९५॥ कीदृशायोर विकारयोः स्वयं सममेव चामदक्षिणयोः ॥
शांतास्रांत शूरी रिन्न शांतिमान पितवैषतनुरूपः ॥९६॥ दयाघने सान्तजनार्तिहारिं स्त्रिलोकना
थेति च दीनबंधो ॥ स्वनामधेया व्यार्थमनेक्ष्य सिक्षां प्रभो प्रसादं कुरुवाय यथारं ॥९७॥ किं नागाधिप
वद यं यदुपते जाताग सोचानवाय या या स्तस्ताक मेचमण मोः कीवापराधोऽस्ति नः ॥ अंसश्चेदपरा
धले शारस्ति स्वसमापक कस्मात्समारब्धं दंडनमेतदायगुरुणा सौभाग्य भाग्यापदं ॥९८॥ विश्वासन्न
गाचन्नसौतां चमतः किं कालियोरि स्फट किंचांसोपदिशन्नतो समुचितस्तत्रैष दंडक्रमः ॥ कृष्णा हि व्यपदे
शतोऽरिरिति च स्वकायएनार्थनाः सिद्धस्ताप्रियदेह शिक्षणमितः श्राक्वापि नाश्राव्यहो ॥९९॥ स्वसे
चकानांसहतोऽपराधानेकं नृपोद्वापि निघृणोऽपि ॥ दयानिधिस्त्वं त्वसि तानयुक्तः सकृत्कृतागस्य
पिदंडयोगः ॥१००॥ नानापराधनिधिरप्यहिरीश्वरेण कृत्वा कृपां तदबलासु सपद्यमोचि ॥ एवं
यशोभिनवमार्जय सर्वपूज्य पादांबुजानिशामनन्यधियां सदास्य ॥१॥ स्तकातिभिस्तोषमवापितो
हमास्मि न यदि यस्त्रीभिरनन्यभक्तिभाग्भिः ॥ कृतमंतुं तमपि प्रमोचयामि प्रभुरेवं ध्वनयन्न

हिमुमोच ॥ २ ॥ भर्तुः क्षेमाधिया स्कतो प्यहमिह स्त्री भिन्नेचेज्जीवयाम्येनं तत्भवचितादयास्य पेरेदेनूनः
कलंकांकुरः ॥ इत्यालोच्य दयानिधिः स भगवांस्त्त्प्राणदानोत्सुकः श्वश्वक्रे प्राणभर्तुरंघ्रिणापसरणं तत्स्वे
तियुक्तिक्षमं ॥ ३ ॥ सामान्योदकसंगमादपि नरस्त्वप्तः स्वतापोत्करं तत्कालं स्वचधूयचाहरल भते शांतिं सु
सुखाचस्थितिं ॥ यानात्मैव च तापपापहरसौ गंगापियं सर्वदाससौ सुत्तापहृत्तेतदंघ्रियुगहिस्ता दृग्
सुखीति क्षमं ॥ ४ ॥ शत्रोर्वामित्रस्य संकटसमये त्वमेव शरणं मासि ॥ स्फुरमेतज्जगदीश्वरयत्वामेनाहि शा
गतः शरणं ॥ ५ ॥ स्वभावोपि साज्योभवति यदि लोके घटपटादयः स्युः सर्वेपि प्रातिपदाविपर्यस्ताव च
स्युः ॥ सतीर्थ्यसंकेतस्तवचचितथः स स्वच्च सो भवेत्स्यान्निष्ठं तत्तदिति परं पश्यतु भवान् ॥ ६ ॥ नया
मामार्लंबादपि सुखकरीदृष्टुरपितेन तोषाया न्येषामपि तु भयसंत्रासजननी ॥ कुलष्टिं तामेतां ज
गदनुयुक्तायदुपताचिधातुस्तेकोवाशूयदितिनचेन्निप्रथमतः ॥ ७ ॥ यदिमसत्कृतिं निरीक्ष्य रोषस्तवचे
तस्युदितस्तथाममापि ॥ चयितादृशयोनिदानकर्तर्यपिरोषोभविता कथं न विश्लो ॥ ८ ॥ रामः स्वभा
वामपि मत्स्यच तिवि भोसदोषेति तच्चापि न क्षमं ॥ वर्तुं सदाश्रौतपदे स्वयैव यत्तास्मिन् गुणत्वं समु
द्दीपयादितं ॥ ९ ॥ मा भयं भवतु मे कुतोप्यतस्त्वालियां शरणमागमः प्रभो ॥ एवमभ्युपगतो यदिदं सो
दैवमेव तदिति बहुमन्ये ॥ १० ॥ त्वयि स्थितियोदरचिहारव समपि रोषमेषि यदि मप्यनागासि ॥ तद्दरस्वाकि
मपसरक्षणप्रेमता भुवि निराश्रया जनि ॥ ११ ॥ ताक्ष्र्यपक्षमनुलक्ष्याक्षिताक्षितः कालियो भगवतेसपकी
र्तेः ॥ नाश्रयो भवद्दयानिधेयतो मित्रमात्रसमदृगत्वमिहासि ॥ १२ ॥ अन्यस्य कस्यचिदनिष्टफल
प्रदोपि रोषस्तवैष भावितातु मदिष्टकारी ॥ सिद्धातमः प्रसवयोर्यदि हावयोः सत्सो हार्दतायदुप
तो भुवि सर्वशस्या ॥ १३ ॥ अनुचितमिदमेवयद्दयाब्धेस्तवचित्तेपि कुरुद्भवस्तमोभूः ॥ यदि बत

मनसः स्वभाव एष तदलमिहाप्यपराधसंख्यया मे ॥१४॥ स्वसृष्टजात्युक्तगुणानुरोधादनुष्ठितं नाथ
मयात्र संप्रति ॥ त्वं निग्रहानुग्रहयोः समर्थो यथा शमस्मिन्नापि तद्विधेहि ॥१५॥ यावद्यावाप्यस्फुट
स्फुटार्थमयमनौज्ञा नातिकोपाकुरोय स्यां नाप्युदितो यथा न विदितौ स्वप्रेप्युपेक्षालसौ ॥ नानादी
नजनाय नैकनिपुणां तां ते दयाब्धेदयां स्तोतुं के वद जातसंभ्रमजुषः श्रुसंगही नाथयं ॥१६॥ सदय
स्पृहरे रनुग्रहे सति दोषोपि गुणाधिकेष्टदः ॥ अपि वेदविनिर्दितं तमो यदहे ही ग्रापदाप्ति सौख्यदं
॥१७॥ स्वभावश्चेत्सकोजनु रनुगतो विध्यभिहितं विपर्यस्तं श्रा स्त्रं जगति भविते सन्त्रवदतः ॥ त

भूयो

वाबासा ऽकृष्णो जलममृतमेतद्धुपमहोकथं स्यान्तस्मात्त्वं प्रज जलधिमाप्तैः परिचितः ॥१८॥ उ
क्तं वन्वसौ नातिलंघ्यमेव तथापि यात्वेगणयेन किंचित् ॥ भाव्यादयाब्धा चिवतेदयालोः स्थितिर्म
माब्धौ च विशेषतस्त्वधुनाकिमेता निर्भया ॥१९॥ इदंमदनुग्रासनं श्रवणकीर्तनादप्यहो भवेदहि
भयापहं भुवि भवांसक्तसंश्रितः ॥ अतः स्फुटमितः स्थितिस्तव विशेषतो निर्भयात् मेवमनुबोध
यन्सचराचमूचे ऽच्युतः ॥२०॥ भगवत्सदपन्नाचिन्हितोयः स हि लोकेष्वकुतोभयः सदैव ॥ स्फुटता
दृशा कालियप्रमाणादपरं मानमपेक्षते न किंचित् ॥२१॥ श्रीनाथकानुग्रहसौख्यशालिनो लक्ष्मे
दमेव स्फुटमिस्रहीशः ॥ संसूचयन्नार्जितसर्वचक्रमार्तं हि कृष्णार्पणमेव चक्रे ॥२२॥ जाते श्री
शानुग्रहे निर्भयः स्या स्त्राणी संसत्साद्धिचैत्रासि कोपि ॥ मुक्तिर्भोग्यादृष्टभोगांचिनाने सासीच्चक्रे
तत्रत्र ह्नेषणेन ॥२३॥ श्रीमन्नमो सदयतावदनुग्रहोयं का योस्ति तेमनासि यत्र जने भवाब्धौ ॥
यत्नं विधाय भगवन्स्वयमेव तत्रागच्छन्प्रसादकमुखो भवसी समूढं ॥२४॥ पात्रे स एव भुवने
भवितामदीयसर्वैषदाभयदपापरमाभरस्या ॥ यः सत्वचतेरिति तेच वर्नदयाब्धे श्राव्यं वि

११

६

(१२)

नातमहिमीशस्तमः स्वभावं ॥२५॥ नागोहं भगवंस्तमोगुणमयस्तस्मात्स्वदृश्यानता नागोमेदुतिरा
दिवैव भवता सत्काकर्षं रक्षितः ॥ तत्तुल्येन तदुत्तरेण च मया स्तुत्योप्युपेक्षोति चेदेकस्यैकमथा
परस्य चिषमं युक्तेन तत्स्योपेक्षितुः ॥२६॥ कालिंदीजलमेव केवलमदो कारि स्वनागास्थिति स्वं चेतो
षितथा कृतं बत न चाससं च दात्र प्रभो ॥ तच्छ्रेनैव कृतं कृतं किमुत दालोके स्वयाच्वे स्तुतं तन्मापा
हिमदीयमंतु भिरनाली ह हि चिंतयत ॥२७॥ जड तातमिदं विशोधितं ससरसं भुव्यमृतं तदेव
भूयात् ॥ निगमांतरहस्यमेवमस्मिन्नयमुनाचार्यमतो किरतः स्फुटार्थं ॥२८॥ स्वप्रेयसी स्व
विधायि न एव सर्वे संसत्व चित्रमपरोपकृतिश्च काचा ॥ तत्तादृशी यदि हवीदृशि सिगुद्धकीर्त्तिर्नुद्धि
विशोध्यम मया तरिपुं कुरुष्व ॥२९॥ आनंदभागाहि स्वकार्य रिरप्य नर्हः प्राप्नुतरं च किलनंदमुखा
प्तवर्गः ॥ येनात्र तत्स्वतचमाधव धर्ममूर्त्ते दीने घिगे समुचितान हि मय्युपेक्षा ॥३०॥ संरक्ष्यैव
सदंतरंगकलिंदात्मजा रतास्या स्थितिः सौख्यं तत्स्य महं दिशामि समदग् नात्रोश्वमित्रस्य च ॥ इत्थं
स्वांघ्रिमनोजनाव गतये श्री शौहिगोपालयोः दासीन्यतादृन्यताश्रयतयैवाद्य स सौख्यं तदा ३१

रसं

यातारि भीतिमनसो भुवि गोकुलस्य संपश्यतो [illegible] जड आतरूपे ॥ गोविंददर्शनमनंतसुखो
रसश्च संसिद्ध एव तत इस प्रव स्फुटार्थं ॥३२॥ विशोधितं या मुन मेव वारि न केवलं किंत्वरिरप्य
हीनः ॥ कृतानुभावप्रमतो न येन सोव्याद्दयालुः शरणागतान्नः ॥३३॥ सर्पतां सर्पतां विभयं वि
भयं च कारयः सरितः ॥ अमृतं चामृतमव्यात्कृष्णः कृष्णाहिरूपसंक्लेशात् ॥३४॥ आहिभूष
णभूषितः स कृष्णेनता भूषणत्वात्स्य भूत्वये न ॥ शिवतां भुवि भूरतानतः स्वविशोदकारिद
यालुतान मोस्मै ॥३५॥ ॥श्रीशाकल्यतरूक्रीडाफलभांति रसायते ॥ मुदा भवतु साधूनामध्या

६

यार्थनिरूपणं॥१॥ ॥१६॥ ॥श्रीगुरुं वंदे॥ स्वीयायासतया भयं न रमणस्थिमान्नचयोषचं कांतासं
गितयान्नचोत्तरवयः कोधान्नवैराग्यधीः॥ द्वेषः स्तार्क्ष्यपदेनचेन्नहि समः सर्वोरगेस्तत्कुतस्तस्को
स्यान्त्रसमभ्यगादहि रिहे सेवंन्नपस्यात्कृपयः॥२॥ चिनयः सकलेष्वज्ञनेषु चिनयाद्वेपुर्पयातिमि
त्रभावं॥ सहियेनतिरस्कृतः प्रमादान्नियतं तदुतिरीदृगेव भूयात्॥३॥ असमं जसचेष्टितं खलस्य कं
चिदालोक्य सहेत को पिपक्षी॥ प्रभुपादरतिस्तु नक्षणाधर्ममिति तत्रोत्तरमार्षमीदृगूह्यं॥३॥ नाहि
स्म यं विषहतोक्वचिदपि भुवनेषु विद्धुपक्षीन्द्रः॥ विनतोत्पन्नोपि कुपिताः समभूधुरं कैर्निरीक्ष्यतादृग
हिं॥४॥ निसाधिगतभुक्तिसुखावधिर्भाजोप्यासीद्दुपोषणमसह्यमिहैकपक्षं॥ निर्मक्षुधार्दिततनुः
कथमच्युताहंसोढा भवेयमिति तिपश्यस खेच्छमेव॥५॥ त्वात्वोः स्वात्मतिरस्कृतिं विदधातोप्युन्म
तावतोरपि यस्त्रियः करणं सतां हि सहजं श्रीत्र्यां धिभाजां व्रतं॥ जानन्नेवमुदारधीः प्रभुपदः स
न्ननतेजस्विनापक्षेणामृतरूपिणे च हतवांस्तच्छृतमचिंतयन्॥६॥ पक्षपातो नचेद्देवं सद्भूत
स्य सकालियः॥ समस्यास्मिन्पक्षपाते जीवन्मुक्तिस्थितिः कथं॥७॥ विशेषच्छुद्रचितांयदे
कसां शंकुकामः स्मयतोविभागां॥ विशेषवैरी तात एव सस्या स्तान्नच्युतोपी सहिरेचमानं॥८
त्यक्तुच्छिद्रान्वेषणे योपनिदः सद्यः कृतस्मास्तज्जायते यातभीतिः॥ तार्क्ष्योगम्यं यदुदं वीक्ष्यमक्षत
त्रागयस्वास्थ्यमापोरगेशः॥९॥ अयं स्वीयः परोवायमिति धीर्नदयावतां॥ यत्तार्क्ष्यं सातिरस्कृ
समुन्निमज्जनष्टधीरभूत्॥१०॥ श्रेयोन्यस्य विधेयमास्ति यदितत्तादृग्विधेयं बुधैः यत्स्यात्तत्सरि
णाम सौख्यजनकं निर्दुःखक्लेशं भृशं॥ कार्यं सो भरिवाक्यवन्न सहसा तत्कालमीनेष्टदं सर्वे
षां परिणामतस्तु समभूत्खेदार्थमंभोजुषां॥११॥ नचेत्तादृक्वचस्तस्य नतार्क्ष्यागम्यता हृदे॥ न

13

स्थितिः कालियस्यापि न खेदमहो याद सांततः ॥१२॥ अत एव शास्त्रकारैर्विनिन्द्य भूयोपि फलित
मुक्तमिदं ॥ स्थितमेव धर्मतत्त्वं गूढं गुहायामिति तीर्थहविशाद सभूत ॥१३॥ विशेषकं अन्योन्यमश
नं मीन धर्मद्रसाभिजानता ॥ यदुक्तं तदगमयं स्वतरूपाव शाल क्षणं ॥१४॥ स सत्कं साधुजनैस्स
सत्कं भवाति युक्तमविकजनैः ॥ सक्तः सर्वैरपि सहृदो हि चिनता लभूपरिसक्तः ॥१५॥ न पेयंना
पि स्नानार्हमासीत् दुरुद्धारियत् ॥ युक्तमेव न यत्तास्मिन्विष्णुपादध्वजस्थितिः ॥१६॥ यस्मि
न्स्थिते जगति यत्र हितं त्रसौ स्वयं प्रयोगतो खिलजनस्य स साधुवासः ॥ यो संतदुःखकृदलंस
च दुष्टवासः स्पृष्टं व्रजे हरिपदं हृदयास्य हि श्वा ॥१७॥ न स्पद्धिषद्यह्रदः किं न गोकुलस्य संप
त्स्यतो उत्तम होजडजातरूपे ॥ गोविंददर्शनमनंतसुखं खोदयश्चासि द्रो भुवी समभवं देवता थात
दैषां ॥१८॥ यस्का पूर्वमच्युत कृतं भवतारदेतदावश्यकं किलम मापि विजेयमासीत् ॥ तत्र कारण
परत्वमुलं बिकस्मादिसाशयेन सरसंसजहास रामः ॥१९॥ एतत्कौतुकतास्वयेशा विहितं क्षान्तं चतन्त
त्वतास्व हृत्तं सनसामयानविशादं कृत्वाबहिर्दर्शितं ॥ तेनैतौ रखिलैस्तदाव्रजजनैर्यो कारि कोला
हलोवान्योसाविति स्फुटस न्जय रदनं रामः सहासो ब्रवीत् ॥२०॥ आक्षीणकांतिमभयं बहुहेमर
लसन्गंधं च सत्कलितं गमहीशपूज्यं ॥ दृष्ट्वापि कृष्णमभवन्न यदद्दृष्टनिष्ठाः शिष्टाः सगोपतिरपी
ति तु मोहचेष्टा ॥२१॥ आस्तां कीदृगापि प्रसंगवशात् श्वेह्योपि मयार्थितापि त्रास्तच्छुभ कार्यमाशु
च पुरस्कृत्य प्रलोभान्विताः ॥ कुर्वंति प्रसभं धनाय मसकृद्धा नोपरं श्रीपते तन्नैषामिन वः प्रचार
शीतिनं कुध्यस्वमप्याश्रिते ॥२२॥ पूर्णान्नेन यवस्कं ध सवयमपि प्राय सत्ता कांक्षिणः स स्वेच्छं यदलभ्यम
घस मन्यू द्न्रलधीयोप्यहो ॥ तल्लोगजन्मनि नार्पितं द्विजमुखे यस्मिन्दिने हूसभूस सं समव न्योन्य

थासतीति यो तेषां तथा त्वं कृत: ॥२३॥ माए तात्त्वणराजय: कश्चिदिह स्थाः कालियास्योदुमसक्ष्वेडस्य
सन्तोसिमप्रदलति कासौ भक्षणं चेतकृतं ॥ गोपिकाभक्तचित्तामनिषमिति तादृश्यं किमायो जयद्दर्निं
गोकुलभव्यक प्रभुर सोदिदिवता वंदित: ॥२४॥ स्वामी सोयबकीलो कीकृतासकलजकंत दर्ताता न ढ
स्थं श्रीगोविंद दयां भो निधिमिह हि सदानंद सो व्याघ्रभूमिं ॥ रूबाप्येतेति मूढ भुवि पशुपताय: स्वा
पसोयं मजंतेक्ष कृक्षकद्रा मिसैव्य कथमिति समगादग्निकंबोधनाय ॥२५॥ त्वमादन्नातिमात्वभा
सवि शूद्देय रूक्षव सर्नन्यभूदु: खंतादन्वसामगोन्वरद्रतिक्षत्वा गिरगोपते: ॥ मदु: खं विनिवेदयस
यमहोदात: प्रमोरमतास्तरज्ञातो सिकरवीति संभ्रमगति: किं कृष्णव सोगमत् ॥२६॥ यस्तेजोम
यमूर्तिरिन्वकुरुतेतेजस्विनं मां निजै स्तेजोभि: किरणैस्स्ववेद वपुषसूर्यस्य पुत्रीमिमां ॥ निर्दुष्टामनुक
पयास्यन्वचिमो: करुं: सम भ्यर्हणं कर्तुं संप्रतिनैषदसुपागतो मित्रप्रिय: सोनल: ॥२७॥ लोकाना
मवनाय संसतिमहारण्ये वतीर्ण: स्वयं कृष्णस्त्वन्निकटीथ्य एव समयेयत्तान्ममाप्ध्यर्त: ॥ तद्दसैकपद
श्रियो वतरणं प्राप्तं तदर्थं तदैवे सा लोन्वतादाविधात्मवनं चाकृष्ण व सायियो ॥२८॥ यत्क्षणे नरहरि: कि
ल जागरूक: शङ्कुयानादपकारपहोचिधातुं ॥ स्पष्टस्त्वापि परतापकृत: स्वभावोयतापदानमतिरिस
नलेस्फुटं तत: ॥२९॥ दुर्वहभवदवतापं कष्टमनन्नाद्विषद्विषयविपिने ॥ हत्वापि मेघकांतिं जीवनदा
नेविलंबता किमिति ॥३०॥ सदा हि मुकुंदरजनात मासिन्वर्तां हि कृष्णेन कृपार्णवेन ॥ निरीक्ष्यविश्व
साधियस्तादानीतामथयन्साधुतात: स्वमुकृये ॥३१॥ संतं भवंतमपि सन्निधिमुच्युपेक्ष्य कस्यानने ह
मिह केवलएव नास्मि ॥ तादृग्ग्रजोपियदसावुदितोरुदु: खेप्राप्त: पदं तवचि मोतामिवाचमांचा ॥३२
सर्वदाहं निराकर्तुं सर्वदाहं रसाश्रित: ॥ सकथं चिन्नचेत्कुर्वेस कथं स्याघ्रशोमम ॥३३॥ प्राप्तश्चे

15

श्चेदुपकारकत्वं निजं गृहे तेजः प्रतापाधिकसत्तया सह रूपकार तुल्यसत्त्व च दांकुर्यीत सत्कृतिं ॥ स्वश्रेयसे स्वयं ना
सिकामुपकृतिं रक्षोगृहे वा क्व समुकुर्यार्णतामवेक्ष्य स प्रभुरभूत् तन्मुख्य सत्कारधीः ॥ ३४ ॥ तापं
निवारयेयदहं नवनस्य कुर्या संरक्षणं सततमप्यहदकं जभाजः ॥ अद्भासतां मयि ततो भविता न जातु पा
तायपी सकृत तद्धनगा चनं सः ॥ ३४ ॥ न तापचादं यदहं कृणोमि न तापवादो भविता तदाश्रिरः ॥ इती
व संचिंसदया अब्धिरामुकिं न तापकारि ग्रसनेषु राशीत ॥ ३५ ॥ यस्मादुत्पद्यते यत्र स्थितिं सत्त्वैव तत्
द्दतिः ॥ इतिस्मृ सर्यधीः श्रीरामस्तमग्निं मुखतो पिबत् ॥ ३६ ॥ तपनमार्तखं स हदां प्रभुः समवलो
क्य निजराश्रयदयार्णवः ॥ तपनमेव निजं जलसिंधामृतं तदभिधामजयाय च कारसः ॥ ३७ ॥ नलो वान
लो वा नरो वानरो वा वने वा जने वाजने का न नेय ॥ भवेत्कोपि यो मत्कृपापात्रमस्मिन्स मन्मुख्य एवेत्यधा
च्य कमीशः ॥ ३९ ॥ श्रावा तादृशाज्ञातिकं नलमर्कक त्वा समग्रव्यं पुरा तदा राजदता रणं कृतामतो
मा हास्यमस्या त्वकिं ॥ इत्स्योत्यपयादलो वनपरीहरामग्रव्यं प्रभुः कृत्वा मुख्यनलं जडाश्रयज
बोगोपान्चनेतारयत् ॥ ४० ॥ भवानलं शांतपितुं न वालं भूद्राद यः क्षुद्र जनाजनेस्मिन् ॥ किंतु प्रभु
ब्राह्मण एक एवेत्स बोध्यजेनाग्निरामोन्मुखेन ॥ ४१ ॥ जले वानलस्यानले वा जलस्य लयायां नलस्यै
व निक्षेपता स्यात् ॥ समालक्ष्य चैवं स कक्षाग्निमीशो निजास्यांबुजाते किमुन्यक्षिपद्धा ॥ ४२ ॥ काननं
द्विजहिताग मांश्चितं माधवो हि न्यकृते कृतवाच ॥ यत्करोमि न तथाधुना भवेत्सा मृषोक्तिरितितावद्
गृह्य धात् ॥ ४३ ॥ अहं रामश्चदा योपरुद्धौ हि संप्रतियाचितः ॥ आपे बाब्धिं तत्परत्न्वेवं तमीशो नंतशक्ति
भाक् ॥ ४४ ॥ दुरंतं ज्वलंतं भवेकानलं तं ग्रसिष्यामि रोषात् प्रशोषेण येन ॥ मदंघ्रैक निष्ठा द्वतीशाभ्य

८

(16)

८

धायिनि श्रायां विधात्रा त्वया दावपानं ॥४५॥ अतिकालजलाचगाह ज्ञातं परिहर्तुं न नु शेषमंतरस्थं ॥ अपि बद्ध
लतो नलं स दुष्टं न हि न्वेच्छांति भवापितो न कस्मात् ॥४६॥ मायैकमात्रिया मात्रसत्तवनमहामोहगाढांधका
रश्रांतो हं च सर्पं चोलकटविकटवने स्वैरतः शेरयेते ॥ तेषामेषां हि सिद्धापरिमितविषयज्वालजालानलो
तः संस्खे रस्याश्च शांतिर्मायि शरणतयैती श्रान्चाभ्याम नोधि ॥४७॥ तापत्रदं तमपि चन्यजघन्यनान्हे
मा भक्ष्यगोकुलजनावनमा विधात्रा ॥ संबोधितं भगवता निजवत्सलेन भक्तैकरक्षणकृते निखिलं सह
मि ॥४८॥ चेन स्थितो दाहकदास्यो नलः सश्रील स्वद्दनस्थितो अनि ॥ तद्युक्त मीशाखिल शांति
दा यतः श्रुतादसध्या सरसास्थितिः शुचेः ॥४९॥ भूर प्रभाव पुषि दीप्तिमति प्रतापशालि न्यं लं कुवि
ज्जितेश्च विपक्षधाने ॥ अर्थान्तरे कप्ररणाः शरणी भवंती याग्निर्जितो निखिल तन्मुख सज्जयाय ॥५०॥ अ
हं नामश्चदावोपशांये संप्रतीयाचिरः ॥ अपि बध्निंतयन्नेवं तमीशोनंतशक्तिभाक् ॥५१॥ कृत विषाग्नि
जयस्य पुरः किं यान्भगवतो यमहो विषयानलः ॥ इति सकीलमलं बलः स्वयमभून्नपुरो नलशांतये ॥५२॥
प्रलयानलो तिपिहितो स्मि मेमुखे यदयं मया तु गिलमा नादयाचित्तरः ॥ प्रशमुत्थितः स भविता निजेक्षणात्त
दनिष्ठमेतद् धिकं परं भवेत् ॥५३॥ इत्यालोच्याच्युतन्यस्तभारः संकर्षणस्तदा ॥ स्थितिक्षणं सविज्ञाय युक्त
मासीत् स्थितिक्षणः ॥५४॥ युग्मं ॥ नार्यं कथाधिकार संखेधुनापि धातुं नालं भवस्य यमिति प्रभुणा कृतं
तत् ॥ प्राग्गंतदेव प्रकृते नरशाद्वितो स्मिन्नित्यास सशेषवपुरेषत दानुकूल्यं ॥५५॥ कृणम त्रिर शेषेण नेयः
शांतिमितिस्मृतिं ॥ स्मरं स्तामग्निः श्री ज्ञानिरशेषमपि बहवयं ॥५६॥ तातश्रियो प्रमहमाश्रित्वा तद्रूहीता
ज्ञानंत्रितिप्रभुरहा स्वभुवासनंतां ॥ युक्तं च युक्तमचससमबलोपि तूर्ष्णी श्री ज्ञानि रेष हि जनेषु हस्मिता

तमुष्णकृ॥५७॥चनदवाददचिरादखिलोप्युजः सद्यश्चिरापथाकृपयाविरतः॥ तव हरेश्चरणे शरणागतं भवद
यादव माधव मामपि॥५८॥श्रीशायश्चोचश्चोभिः किंबहुभिस्तत्वनिश्चयं॥ नरतो नरतो वापि रक्षको
सि त्वमेव नः॥५९॥ ॥श्रीशंकरस्य तारकश्रीडाफकलमरिकरसायने॥ मुदे भवतु साधूनां मम ध्यायार्थनिरूपणं

९

॥ ॥श्रीशंचंद्रे॥ ॥दुर्दांतं भुवनप्रसारिणमहिं नानामुखोद्भासीतं चितात्वंदमयंत्र तरुश्च श्रमयन्सं
सारदावानलं॥यः स्याद्दोकुलमंडितोस्य भजतिप्रारब्धतापोप्यलं शांतिं सौख्यरसामितिस्फुटमभूद्दी
ष्मारुतादृगस्थितेः॥१॥ पिबतोनलमद्वास्यपुरः कायोग्यतामम॥ हियानयेवाकिमभूद्दरुः शौसगुणा
न्वितः॥२॥यत्तापकारिषु विसिद्धमतापकारिताश्चेत्स संशयमनेनमनीषिणासिन्नः॥ स्वैरं भवे विहर
णीयमितिव्यबोधिरं श्री तयाशुमभिनीश्वरमाधवेन॥३॥ निसर्गतापकृद्दपिश्रीशो भूयद्दतापकः॥
स्फुटमेवफलं साधुत्वं दावनगुणस्यतत्॥४॥यत्र श्रीडति निरमेव भगवान् स्फानत्रसतार्णग्निमप्याकर्ष
नञ्चवाप्रदद्धुमवनाचीशादिगीशा अपि॥ एतत्स्पष्टमभूत्तदावनजलास्याकर्षणे शक्तिमान्नग्रीष्मोनञ्चवि
ममरस्त्रियनिलोनाग्निर्नञ्चान्योपि वा॥५॥ विषयापिमुरतापदंयज्जोद्भजातं निजयोगतो नयेन॥ अमृतोऽय
पदं विधाय मुक्तस्फुटमस्येवमतापशालिवृत्तं॥६॥ नितांतंमवर्तत्रितापंहरंतं च नांतेन समाकृष्य संतः॥
तपंतं निदाघपुरः संसरंतं च संतोलसंतं वदंतीतियुक्तं॥७॥ गोपालकालिसहकेलिरतायानिमस्मान्नीरा
प्रदर्शयसिनैजदयापदार्थं॥ यत्रो खिलाअपिसरागदितावतोनः केलिंकुरुष्वसह वञ्चिततोयथार्थं॥८
हंसपक्षाश्रितेनापिकाकपक्षावलंबनात्॥ व्यक्तीकृतामिहेशेन सर्वेषु समदर्शनं॥९॥ लोकसिद्धापि
देवाहं श्रीडनं श्रीडाभिरञ्चहं॥ सर्द्दुजनमसञ्चासंकरोमीतिसमीरितं॥१०॥ यदाजीवज्जीव संधे
ररण्ये खिलाक्षिप्रञ्चारं करोत्यातालीकः॥ तदस्फूरुट् ष्यानिजाज्ञानमंगीकरोतीतियुक्तंप्रकंबे

९

18

सतां दक्षः ॥ ११ ॥ अज्ञातो यदि तावदत्र मनीषिसिद्धिर्लातोऽश्वेच्छरणागिरे चयांलभेयं ॥ दृश्यंतानिर्हितावि निश्चयः
सदेससत्वागा किमु कृत का न गोपरूपः ॥ १२ ॥ योषा बकी पशुमति र्बतवत्सको पि क्रोडो बकोपि सततं
जडजातवृत्तिः ॥ तस्मात्तथा न गणय त्वयमत्र किंतु गोपानुरूपमिति किं सततातथागात ॥ १३ ॥ अ
तिव्यवानेष्ट करीयदस्या योगात्फलता दगवापुरवाक् ॥ बकादयस्तन्त्रहितास्त्रयामी यत्र सतां दृगर्कि
मु वसक कामः ॥ १४ ॥ यतथानमेव बहुकालकृतावहित्थः स्थातातभवेयमिहतत्र यथाचकार्यं ॥ कं
सार्थसाधनमदुःखकमेव भूयादित्याशये न किमु वा सब भूवगोपः ॥ १५ ॥ यदुपतिसह क्रीडासौ
ख्यं सममगजन स्पृहं भवति जगतीशस्मिन्नर्थे न मानमपेक्षते ॥ सहजरिपुरप्यत्र कुञ्ज्ञोप्यभक्तं मता
नुगोप्य भवदस्करोयस्सार्थसगोप सरूपकः ॥ १६ ॥ यन्मुख्याक्षर मेकमप्य सकलभंस्रो तुंविरं चे
रपियदुखातागुलिपद्मवोप्य सकल भस्य ब्रह्मोमुनीनामपि ॥ यद्वक्षःपरिरंभसंभृतिरति स्य स्त्रि
योस्मिन्न भौमेत्रोपरस्थिताक स्वकेलिकदंबू द्रुन्यो जघन्यो प्यसौ ॥ १७ ॥ ज्ञातोप्यहं समहता स्मिन्शरण
धामा गोपास्त्वमेति सरलाः खलकैतवाख्याः ॥ तत्कार्यमत्र कथमिसनुर्चिंसक सतांस ख्यातः स्व
बिरुदं बतापूर्वमावीत ॥ १८ ॥ अक्रूर्याणः सख्यं यदि खलमिमं गोपवपुषं निहन्यां तां कूर्यादृदिमरणप
मीषा मृजुधियां ॥ अहो गोपालव्रो यमिति भुवनेप्य व्यविरथः समाभूदिसद्धाकिमुचि स्फुरसोऽसख्यसस
करोतु ॥ १९ ॥ स्निह्यंचिनानभाविता स्यखलस्यभावोऽप्यकोनिजेषविकलगोपसवेषभाजः ॥ पुरुयंतर
स्तामितरधीः किमु साधुगार्हमप्यन्च मोदताचिभुः खलबुद्धिसख्यां ॥ २० ॥ दृष्ट्वा गोपसमाकृतिं निरूप
मो यो दरीति सोऽहृदे दुष्टोधातुकबुद्धिरिसवगतोनाप्यच्युतोनादरः ॥ तेनेदं चिराद्वीकृतं यदवनौ सर्वे

19

ध्वरस्यापि मे भक्तस्येह सुखान्न किंचिदपरं सौख्यं मनोमोहकं ॥२१॥ त्वद्ध्यानबुद्धिमवलंब्य बताणताय
दुष्प्रलंबदितिजाययि मोच्चदायि ॥ सख्यं त्वदेकपदसेवनतः सदायमखंडदेयमिति साधु विभाति किंते
॥२२॥ अनेन खलु दुर्हृदा किल वसोऽर्हदसंप्रतिप्रदर्श्यानि चिंकलेष्वमी अपि ममत्वमुत्सादिताः ॥ अतो न
हि मनागितः परमुदासते हो चित्ते संचिंत्य चरितः प्रभुः कृतककेलिमारब्धवान् ॥२३॥ ममत्वोच्छि
त्ति कार्ये कोऽद्वंद्वीभावः परस्परं ॥ इत्यालोच्याच्युतः क्रीडां तादृशीं किमुद्दिष्टवान् ॥ अद्वैतकेलिवल्लं
नयुवां विना न्योऽद्वंद्वेपि केलिकुतुके हेतिगौरवं नः ॥ इत्युक्तिमाद्यमानिहितामनुयुक्तियुक्तां तेषां निशा
म्य सच्च सोप्युररीचकार ॥२५॥ शत्रुश्चेच्छलकर्मजांधिकमनास्तत्तज्जयोधीमतां तात्कालं कृतकं नि
जेषु कलहं निर्माय कार्यो ध्रुवं ॥ मन्ये नीतिमिमां विभाव्य भगवान्स्वाप्तोत्तमे निर्ममे रामे तसदि भूत्वा ये
प्रथमतः स्वस्य प्रतिद्वंद्विता ॥२६॥ अनेन धरणीधरो धरणिभारभूतेन यच्छवेदिव हुधाततः प्रतिकृ
तिं विधास्ये धुना ॥ बलं तदुपरिस्थितं बत विधाय त्रोषास्पदं तथानिजाधि भागतो ध्वनिकिमच्युतेनाशयः २७
कश्चिद्दुर्धरधीरपारणमुपगतस्तस्य सख्यं विधा स्याम्येवाहं तादृशो यत्कुचिदपि न यथा भग्नभावं भ
जेत ॥ चिस्पर्द्धद्वभावेप्सुरमपि हितं तं तदा केलिकांडे स्वीयत्वेनाच्युते नाध्ववनिगणयताकार्यगूढः
स्वभावः ॥२८॥ आरब्धा कौतुकाद्याप्यधिगतविषयां व्याप्तिं व्याप्ता स्मानिम्नां वाचोन्नतां वा हिता विहि
ता मनास्तादृशी संविदध्यारूढा ॥ नस्यात्कुं ऽत्रो यथास्मिन्निखिलनिजगवां तत्स्वसीमद्द्वेषेनेस्याज्ज्ञात्वाप्य
निष्टं तादृशीति विभुना तादृशो नाप्यधायि ॥२९॥ क्व मिता विहिता सीमन्यत्रामित्रे च त्रा त्रो व्यरचि यदि च
दंडो नैषनीताच धर्मः ॥ इतीमनसि विचिंत्यारंभि तादृक्कसीमं विहरणमपि कृष्णेनार्यधर्मानुगेन ॥

एतास्मद्युतावनीधतिनमन्मौलिः सशेषोधुनापि स्यात्स्मार भद्रेवमेयदिजयः संपादितः सर्वदा॥ आलो
च्यैवमुरीकृतोतिरूपया मन्येऽजागांडीवस्यनाश्री कृष्णे नपराजितस्त्वमधरीभावश्च केलीविधौ॥३१॥ क्षण
धर्मपि कौतुका ■ स्वलसमागमस्थे कृतः सन्ना च्युतविभूतिमप्यधरतां नयसाश्विति॥ नजातु स्वकसं
गतिर्हितादृशाविधेयेति किंस्वसैवरादुदाहृतं भुविविविक्तमाधाम्नकृतः॥३२॥ यामन्नामसकृदामभा
गिहभवेत्तं चक्रचिंह्वदत्तं प्राप्तैवाप्यहमुद्दहामि सहसा सर्वोत्तमश्रीरपि॥ इत्थं स्वीयजनेकपाल
नसमुत्साहं तदाद्योधयन्मन्येगोपसुवाहता दशापदं श्रीकृष्णः स्वहर्षप्रदः॥३३॥ अपराजितोप्यहमिहप
राजितः स्तोमदुरुकेलिपरैः॥ येमश्रीपदलसितामवेयुरिति ताद्दशोदितं हरिणा॥३४॥ परिवृद्धोनपरा
जयश्रालिनाचपिवहंति नकिंतु परस्परं॥ चिद्धतोषजयार्थकमर्पकं कमपियुक्तमिदं कथमन्यथा॥३५
कृत्वासख्यमसौ निजाग्रजकरात्प्रापादितः श्रीधरेणैवं नापितु रामएव हरतावानुन्मार्गगं वीक्ष्यतं॥ इत्थं
सर्वजनेषु सप्रथयितं निर्दुष्टतामात्मनो चक्षुः साक्षिणमाजरं स्थिरपदं प्रायोऽच्युतो कल्पयत्॥३६॥ सक
लाभयदः श्रीकृष्णः कमपि न जंतुं निहंति नद्वेष्टि॥ किंत्वासमगर्वकृतितः स्वतोबिभेतीति मानमस्कर दूह
॥३७॥ गोपश्चेत्कथमीदृगद्भुतरतानुद्वैसोयदि स्यात्कथं श्रीकृष्णस्नेहपदं नताद्धिदितमप्यज्ञानतास्मिन्कथं॥
ज्ञात्वा चाकथमासमसेवनपरैः सप्पथनात्वाहनमितंतः संभ्रमसंभ्रतोहलधरो युक्तोत्रसत्क्षणे॥३८॥ चे
कोर्लुं घनदोषाछिक्ष्यो सोयदिमयाधुनानाहि॥ नासौ भागवतानामितिसक्षणमात्रमाससवित्रस्तः॥३९॥
एताचन्नातकं धरस्तं मासियभ्द्रास्तत्वेचाहनं जातः संप्रतितद्धृवं प्रातिष्ठतिं भो राम संपादय॥ सामा
न्योकिरियंबलाय हरिणा प्रोक्तेति मन्ये यतः श्रीरामोपि जहौ भयं तमसकृत्संज्ञात्वा स्मरं सादिरं॥४०
अशेषकार्ये भुविस्वेनमयेव कृतं धराभारहरं तदार्यं॥ स्विघ्वेतमत्वाचितथं स्वजन्मे साध्या स्वयुक्तत्कृतिमस्य

११

हस्तात्॥४१॥मत्सक्षीयमहिं चनास्थितममर्यादं विदित्वा मदंशस्त्वं प्रभुणा नमद्धृत् शिरो दंडं पुरा प्रापितः
॥तत्सक्षीयमिमं तथास्थितिमहं चापी हताद्दृग् पदं नेष्यामि स्वहितेन राम वपुषा नीतः सतादृक् दशां॥४२
निरस्य दुःखं सुखयाम्यहं त्वामिति प्रतिज्ञातमपीकेन चित्॥तत्र स्वयं चापि यतीत तादृग्योगे बंदीबो
धितहा बलेन॥४३॥मद्योगादेव सबलः स्वलोपमधुनाजनि॥मत्पुरोस्य किं यद्धी यमिति मुद्याभ्यता
ऽयत्॥४४॥यस्माद्दुदेति दृष्ट्वहं कृतिरत्र जंतोस्तस्ध्वंसितः कस्य वार्त्ता हंत तद्देवलोके॥यस्य च मेता दस
रस्य हितस्य गर्वं स्तद्ध्वंसितस्यानुपदं बलेन तस्तादासीत्॥४५॥यः सत्वेन महस्विद्गुणितः सततेन जा
तु चिह्नितः॥सर्वं विदैवं प्रभुणा युक्तानाकारितः तु इति स्तत्र॥४६॥वपुः सार्थकं स्वामि कृत्यैस्तमा
वास्वनामा चिह्नान्वयार्थकं संविधेयं॥इति भ्रांतबुद्धिः प्रलंबः प्रलंबः प्रकामं बभूवास देहाचलंबात्
॥४६॥महत्संगास्वरूपाप्तिरेतद्युक्तमकृत्रिमे॥कृत्रिमे ऽकृत्रिमत्वागच्छ रूपाप्तिरितितत्क्षमं॥४८॥
स्वकीयनटचार्यो संस्कारैर्गुणोपि लोके नटः स एव स्वगुणोभवे यदुदृह संश्रितस्य हितः॥तथाप्यमम
दैः स्कृतोपि धृतगोपवेषैः फलं किमार्ज्यमनुत्तमं यावद्विरंचिरता तात स्वीकृती॥४९॥बलोदाति त्वमेतो
न पापिना स्वीकृतं बलात्॥तत्स्वदितं बले नेति युक्तं पुष्पमुचः सुराः॥५०॥सामंभ्रमः श्यामालंबप्रलंब
बध्नानो हतो यथा भवत्॥नाश्चर्यमेवास्तां न प्रलंबध्मानं हरस्वरामकरात्॥५१॥दैत्योपि गोपरूपत्वा
त्वयामित्रीकृतः प्रभो॥बाल्याभ्यंतरसद्वोस्मि गोपे कथमिदं मयि॥५१॥सबलं त्वां विलोक्याह
र्षे देवाः साधु साध्विति॥युक्तमेतद्यतस्त्वत्तः कल्याणं सततं सतां॥५२॥ ॥श्रीकृष्णकल्पतरुक्री
डाफलभक्तिरसायने॥मुदे भवतु साधूनामध्यायार्थनिरूपणं॥१८॥ ॥श्रीकृष्णं वंदे॥ ॥य
सोदारश्च रजौष्य जौ गतारजौ लेशामुनी श्राअपि नाके ग्रौपि शिरोभिरुद्दहतियो चिद्दारिष्टान्हे

२२

११

तः॥ तस्यानंतपतेरनंतचरितस्यांसे समोपो यदा तिष्ठत्यष्टपदं तदा तदखंडं नासीम मासीत् कथं ॥३॥ दृष्ट
श्चाकृततादृगर्थकं हरिकीडाश्रुतिप्रस्तवं ह्लेम प्रश्नतरंगितं स नृपतेर्लीलांतरंगं मुनिः॥ आमो जीवं
तामस्य कापि विहृतिर्नाधायपुण्यात्मवाप्यादितः कथनाय गोवनकथां प्राहोक्तमुख्याश्रमी॥२॥ युग्मं॥ य
द्यातकेल्पधेनैवतद्राव स्तोपि तापिताः॥ ततोनुतप्ताः सद्यस्तेनूरणी भूय साधनं॥ निःसीमं सौख्यमेना
पुरे यं तापापनुत्तये॥ सर्वैर्हितैर्युभिः कार्यमित्याह द्वगकथोत्किरः॥४॥ युग्मं॥ प्रारब्धोपात्तके
लिर्भवति भववनेयोस्य बाल्येक्षिजातुं निर्भरितंचैव दंडादिरिचरति यथाकाममेवोपभोगे॥ पश्चा
न्मोंजीवृतं सहचलति सभयं तद्विर्तिं सर्वतोपि तप्तस्तापभाक् संसदनु विविचिनुते तद्दुतीस्तास
दार्थैः॥५॥ दृष्ट्वा तत्र चाविचिन्तमार्गचरंतः कल्पासमावर्तनं मत्वा सद्यदुद्सयोजयद्रसोपश्चादूह
स्त्वाश्रमे॥ तत्रापि गुप्रभवान लोचनिमर्कं संवीक्ष्य संभ्रांतधीः श्रीनाथं शरणं गतो य समूभूत् सद्यो
महानंदभाक्॥६॥ एवं बाल्यं ब्रह्मचर्यं गार्हस्थ्यमनुभुंजतः॥ कृत्वं श्रीकृष्णाश्रया देवनान्यथे सुकृ
मूल्वतां॥७॥ विशेषकं॥ प्रारब्धाः कौतुकाद्यप्यधिगतविषयां केलिमन्याजरूपां निमनाम सन्नतां
वापकृत्वनिर्भरमनाः स्वादशीयः करोति॥ अध्वभ्रांतिर्यथास्मिन्नहि भवति गवांतत्सपसीमदर्षे
नैवस्याक्वाध्यानिर्यं प्रकटमनुपदंतापएनान्यथातु॥८॥ दुर्मार्गाश्रयणे याक्ष्णां प्रवृत्तिस्तत्र कारणं
॥ नं जीवो नापि भगवान्किंतु लोभैकहेतुका॥९॥ श्रीशोपदेशानजुषामपि तार्णलोभः प्रारूत गोप
तिगवां भगवद्वियोगं॥ किंतत्र चान्यमवलोकनकादिलोभमस्तस्माऽज्ञाप्योऽस्य कृतिनात्र यमं विधे
यः॥१०॥ लोभेनयो नरशंनीतः कूरोनुपरमस्यहि॥ स्पष्टमेतदभूदस्मिंस्तादृगोवृत्तितोवने॥११॥ सर्वकाम

२३

परिपूर्णचेतसः श्रीपतेर्जनिता नापि गव्यालिः॥ तार्णपर्णश्राकलैकलोलुपायत्ततो नमयि दूषणं च दा॥२
चिषयान्वेषणेन वकृतमिंद्रियशोधनं॥ धीमतालभतेतस्मात्तस्थितिं सद्गतिस्फुटं॥१३॥ यद्दुलो
९२ देवानिखिलव्यवहारोपजीवनं॥ तस्मिन्चं देगवांभ्रष्टपथि खेदो न चिन्त्रकरः॥१४॥ दास्यरूपणोति
श्रुसर्यं व्यतीकुर्वेज्जगमति॥ वक्षस्थो दर्शयन्नरूपंना मामिगाः समाहु यतू॥१५॥ नस्याद्रुति
र्मयि गवांविषयाभुग्नचेतसां॥ नामरूपेविनेयासीद्रूपदर्श्युक्तितन्निधः॥१६॥ महाविभूतिर्महेंद्रे
एवव्यक्तास्पदर्श्यहं॥ विभुरप्यखिलाधीशस्ताहृग्स्थित्यावबोधयतू॥१७॥ वक्षएवामवसूर्वं
ममगो श्रोधसाधनं॥ तत्रस्तैत दाल्लं बोयुक्तोधेतितयासर्किं॥१८॥ गावोमदेकश्राणाः प्रभवंति
ताभ्योनाम्नैव दर्शितपदः सुखदो भवामि॥ मत्वं यथा मदनुगो जनदुरूपेंद्रः श्रोत्रार्पितंतदभिधानं
मधासहर्षाः॥१९॥ मन्नाम संकीर्तननिरतः पुरामामाकारयाथौ सुखदो भवामी॥ नैवंच हानाथपरोक्तता
प्रक्षेक र्थाः गावः कृतास्त्वयैस्निधयात्वयायरम्॥२०॥ साधूनामिह वाक्देयसदयश्रेमाधि आजामविताप:
संसृतिकाननास्थितिचश्रादुसघत्तेभीतिभ्रमं॥ अन्येभ्यश्चविशेष एषश्रारणीभूता भवंयेवतेन
कालेनपरेद्रतिप्रमुदितास्तेस्पूर्व्यपेतार्तयः॥२१॥ कालिंदीपुलिनानुभूतिभगवच्छक्तिस्वरूपोपि ९२
यभूयस्त कृ समनाधीः समभवद्ध्यानलोनिक्लंयः॥ तत्सायः प्रतिभायहं मतिजुषः पुंसः स्व
भावस्फूर्तीभावोचेशमुखात्मरैकरसिकस्तन्मुख्यया साधवा॥२२॥ वनेनिदाघे भवतादवाग्ने
स्थेयं सदेतिश्रुतिघृष्टमर्वाक्॥ त्वयेश्रात्वद्वचनानुवर्तिरस्मीति दूरं सन्भ्रश्रामुद्धलासकिं॥२३
सदयस्करखसुखस्वंमप्यदायित्वये श्रातदुश्चितमनुकंपाशालिनो दीनबंधोः॥ अस्करजनगमे
तधूमकेतुस्वमतालि मितिकतामशो मंत्रपुमागालिमाग्नेः॥२४॥ कच्छवर्त्मश्रियादरमात्कछ्व

(२५)

सर्वथमुक्षिता ॥ कृष्णवर्त्मानुगानस्मान्पाहि त्वं कृष्णवर्त्मतः ॥ २५ ॥ सकृदपि तव नाम श्रीधरोदीरितो सन् भवति
जनो क्षिप्रं सर्वतः स्तापशांतिः ॥ त्वयि सति सदयास्मत्रक्षकं नीठ कूपे यदि न शमम् उपेयाद् भूमबद्धं किं न तस्या
द्य ॥ २६ ॥ जातं जलं दावदह्यतीकरणा कृतार्थं त्वं चापि तन्मुखारसोपगमादिहाग्नेः ॥ त्वत्सारथे मदनकोऽमाति
रेचमग्निरागात् पुनः किमिह त्वायुसमीरितः सन् ॥ २७ ॥ इमा गावो वयं गोपास्त्वं गोगोपालपालक ॥ ताव
तं पूर्वं समस्तापि त्वं द्वयोस्त्राण कृत्नवा ॥ २८ ॥ लौकिका अपि नसन्निधाविह स्वाम्यमातरपितृबांधवा
दयः ॥ तच्च मे च सकलो सिद्धयाब्धे संप्रतीत्य कमनंतभाषितैः ॥ २९ ॥ प्रवर्तते यन्न तु कर्मणीशः साक्षा
त्परशास्तिष्ठति तत्र तूष्णीं ॥ तस्मीदृशो योगिनमीक्ष्य स्वस्थं तूष्णीं स्थितो दामदृतीहयुक्तं ॥ २९ ॥ यः स्या
भ्रातिमहाग्नितो थ चत्तदायंतप्रवृत्तिर्महातेजः शाल्यपिपासमाचविकलस्तनुस्त्याप्रतिष्ठापदं ॥
अस्फुभ्रांतसमीरसंगिताग्निर्दावानलोऽयं स्फुटात्तत्रोदाहतीति तितम्भयमाहि माकर्तुं किं मेमीत
था ॥ ३० ॥ अक्षिनिमीलनपूर्वकमेवाग्निं यतोऽग्निं शमनमनुनायतः ॥ तद्योगाद्दुपयोगिमम अजनीत्यास
बहिरसो तूष्णीं ॥ ३१ ॥ एते स्वरूपदशो विलोपिगवांपालकः समीतांतराः चपि क्लेषदुरंतकीलक
कलितेष्ट नान्वयोगं विना ॥ एतदष्टौतिरसाध्वसंचयः रामसीषां चेष्टं संचिंतयन्मुकुंदश्चाह तदाक्षि
मीलनमसौ सर्वांतरात्मा प्रभुः ॥ ३२ ॥ यद्वा चोविषयोपभोगसदृशोऽमुं जो धकोशांतमं प्राप्ता स्ताप्र्य
पितेषु चस्फुट नमं चयानलाचेष्टनं ॥ तत्स्तोगापगतस्पृहा यदा स्वानंदिनः स्युः क्षणादेतद्ध्यकमभूद्
यंतादनलात्तन्नेशसंमीलनात्तत् ॥ ३३ ॥ भवाटवीयं विकटस्वरूपा तापोपितस्यां विषयाग्निजातः ॥
स्वदृग्गहीतो नच्ववास्ता चोस्ती सभूस्फुटं नेत्रनिमीलनोऽस्य ॥ ३४ ॥ एतेऽत्र दशाः सगोपव
पुषो मुख्येंद्रियाधिष्ठिता चानिच्छ्यापितथाप्यथाप्यसुमतां संतापस्तोषयं ॥ तस्मान्महत्तराः सनं

ष्ट शम सार्वहं सुखापिहि ये स्याद स्यान्यसमक्षानि सुखिल सम्यक्स्तया समुपयान्नु ॥३५॥ यस्मिन्नरांघ्रि
गुरणाः सततं मयापि संरक्षिता भयवचने भयदाने पूर्व ॥ तेस्युः कदापि न हि दग्ध नुताप भाजस्त
न्नेत्रमीलनगिरा हरिणे प्रबोधि ॥३६॥ दूरस्थय भवोद्भव प्रसर कीलजाला नलप्रशांतिकृद दोषतो
भयातियोग एव च नौ ॥ जनांस्तदनुतापितानिति दक्षिसंमीलनच्छलाद द्रुतकृते भवोद्भवप्रबोध
यद्वा प्रभु ॥३७॥ विधायि च ते वाणिधानं हि तेषां परे षीन्त दीयं प्रियं कर्तुमीशः ॥ दूरं तानित्ति दाग्निप्र
ज्ञां सातदस्मा सरोक्षप्रियस्त्वं स्वमा विश्वकार ॥३८॥ च सन्नरस्य बहु विस्मयाकुल दृष्टदग्ध जानि
त भी पर्यात या ॥ नान्वरतान्मनुरतो क्षिमीलनं प्राहत द्रुसन्नक समंजसं ॥३९॥ प्रारब्ध्वा समुदित
मपि तापं मम सादसे वि नामास्मिन्न ॥ नाहं सहामि निमिषमपीति विज्ञादंत्रतं स्वमन्कृततरः ॥४०॥
ये ऽनन्य भाव श्रुरणी कृतमप्यदाब्धातान्ताप भीरुपहृतानहम स्य सुप्तः ॥ तत्र स्वयं धृव मने त्र
पिधान भाजा कारुण्य शालिमनसेदप्रबोधि बीजं ॥४१॥ निःशंकमग्निविधुपादभाजः क्षक्रोध
कोरा अपि भक्षयंति ॥ अज्ञाततद्दशा भवोस्मितन्मेका नाम भीरिसपिवन्मुखेन ॥४२॥ सस्युर्म
मैष विदधाति धनंजयस्य नामेति राद्धदयमप्यतुलप्रियो मे ॥ दूसा ज्ञाया स्वजन भक्ति वशं वदा
तात सा ज्ञा नाकि मकरोत्तामिह स्वमुख्यं ॥४३॥ स्वकारणे कार्यलयस्तलोके प्रासिद्ध एवे स्वकमा
चि न्वा रात्र ॥ लयं निनाय इति दयाघनो सौ कृपीट योनिं च दनां बु जाते ॥४४॥ विदधाति मम प्रियजन
स्य च नामधेयो स्यै प्रदिशामि संगरा चिरं रसमामम मुख्यं ॥ इति बोधयन्सहि धनंजयनामधेयं मवि
गीतमस्य रसभाजमधान्नमीशः ॥४५॥ अग्निमुखा वै देवास्तन्नाथो हं तथा कथं नास्मि ॥ इति
किंतसा नामिषादग्निमुख त्वं साचिज्ञादमेयमधात्र ॥४६॥ उञ्छेन याति ग्राम मुञ्छमिति प्रासिद्धशास्त्रा

१३

२६

१३

दृष्ट्वा वनेकाननजातवेदस्थितिं स्मृतातीतकथः सनाथः॥
आध्यास्य दास्यद्रुतमासनस्थः कुर्वन्नकस्मान्निरितोऽस्तलोके॥४४॥

नुभूतिकृद्दकीधतश्चित्रकार्यः॥ प्रागप्राशितानलं जरत्ननुदाहशांत्यै भूयोग्निपानमकरोत्किमु वासुदेवः॥
४७॥ मन्नामसोपलसन्नाम्नो नरस्यास्याधुनोचितता॥ मन्नामचर्मणो मुख्यस्य साम्तिरितिवापि वा॥४८॥
आजन्मभक्तजनपालनमात्रचेष्टो दृष्टिर्मयाप्युपशमाय नियोजितान्वेत्॥ स्याद्वारतोऽसिनवसंस्थ
तिभागितीत्थं कुर्वन्दृशा प्रातिकृतिं स्वपि वन्मुखेन॥४९॥ यतो सुदयमेति यद्दिलयमेति तत्रैव त
त्श्रुतीरितमितिप्रभुः परमसमर्थमालोचयन्॥ यतो वराटबोधुनाभवति कानेनोऽस्यः स्वकाननेतद्
नौ[illegible]यस्तादितिकिं नत्था संदधे॥५०॥ भक्तापिदितप्रेमभाक्ति सुधारसभुजो विभोः॥ अभ्रिरेवाचि
त्राद्धकैं तदुत्सास्वादलिप्सया॥५१॥ सर्वांश्च प्रातिरोधिवरतिचित्रभचोय्यः [illegible]वर्माचिन स्तोयी विष्णु
प्रदाभिमर्शनाशियोभुंक्ते यदृच्छागतं॥ नापीषेऽङ्गद संगतिं विषसंहतेनिसंशुचिः पावको लोका
धीश्वरसंमुखास्थितिरलं युक्तैवतस्यान्वहं॥५२॥ य आश्रयाश्रयाः परितः प्रसर्पति महातपश्री
मंकू दुर्ज्वलास्थितिः॥ तमाश्रितं मुख्यतयैव कुर्यामिति प्रभुर्वांछितदस्ताक्षारदधे॥५३॥ अनंतामा
नुगोनंतभानुवंशयश्चातक्षमं॥ यद्धरुद्भानवेद्यादाहस्वमुख्यासनमच्युतः॥ पशुपालननैपुण्यं यच्चाप्प
स्या [illegible]स्वथापि गुरुरेषः॥ पशुपानामितिपशुपतिमग्निं शरीरं प्रभुः स्वमुख्यमधात्॥५५॥ सर्वां शातो
व्यपाथोवसाचनरत्वादितिप्रभुः॥ सजन्दोह भयभूयः पपो जलमिवानलं॥५६॥ ये त्वसादाब्लहृदया
येषां त्यमसिरक्षकः॥ कीदृशा नपितानुद्रोग्धुमिच्छेयस्तनरो हिसः॥५७॥ स्वपादप्रवणे स्वदेकश
रणे गोपैः सदानुगेयस्याक्षीणि निमील्यचाशुपुनरप्युन्मील्य संवीक्षिते॥ नैवप्रागचलोकितो हुत
वहो नाग्निस्तदीयांग केप्येवं चित्रचरित्रतोऽध्वानिदितैर्नैषां निमेषश्रमं॥५८॥ त्वांपश्यतां मसहता

२७

१४

पददयप्राप्तं श्रीकारिपूर्वमधुना यदपश्यतां च ॥ तेन त्वया सदय बोधितमात्मभक्तिभाजां त्रिकाल
भवतापहृतिर्व्रतं मे ॥५९॥ विषाग्निरेको वनवह्निरन्यो दावाग्निरेषोऽप्यपरस्तृतीयः ॥ इति त्रिव
ह्निप्रशमात्त्रितापहृत्ताव सुप्तो भयहृन्मामभाजां ॥६०॥ यदा यदा तापजनिः सतां स्यात्तदैव तच्छांति
महं करिष्ये ॥ नतत्र नक्तं दिनभेदवार्त्ते संबोधिकृओं भयतोऽग्निपानं ॥६१॥ मुहूर्त्तकस्मिंश्चिद्यदि
निजपराभूतिरजनितदान्यस्मिन्स्तास्मिन्सहितं निजजयार्थं प्रयतते ॥ स्थितिं ते जो भाजामिति
समवधार्यागमदसौ द्विवारं दीवाग्निः समयभिदयाग्नोरिपुरतः ॥६२॥ तेजः प्रदीपि मिहिरो न
पुरा सनापि मद्धर्द्धिरूसवनरूसयमादधेमां ॥ पुष्या प्रतिष्ठितपदं स्वधुनार्क संतौ तौ द्वावपीति पुन
रग्निरगात्किमान्हि ॥६३॥ च साकं यापयतानि साधुसमागमस्त्वे हस्य स्तनोति विषयानलतापशांति
॥ गोगोपसंगतिजुषः पशुपक्षीवृक्षाः सौख्यं महद्भुतय एसपगमादवापुः ॥६४॥ सतां यतः स्वार्थोऽप्यु
पकृतिश्च रन्यत्र भवतिपरार्थश्चेद्वा व्यंबिमुसहितथेति स्फुटमिदं ॥ समभ्यर्थिस्वार्थं ज्वलदन
लतापोपशमनं ददं संतं सौख्यप्रदमभयदारण्यजनुषां ॥६५॥ दिग्भ्रांतिभाजो विकटाध्व
वार्त्तिनः पुंसः पुनः स्वास्थ्यकरं देकमेव ॥ प्रागीक्षितं चाक्षितितानपीश्वरस्तादर्थमेवानयदोघमू
रुहं ॥६६॥ साक्षात्कृतमोयमितितिमोगुरूणानि कलः श्लोकेः स एव समये सति माननीयः ॥ साक्षी
कृतं दिति सुतासुहृतौ बलेने स्वागात्तमेव सगणोऽप्यपदानसूरी ॥६७॥ आगंतुकानलजं ता
पहृतिः कृतेषां स्वाभाविकस्तु जनितोऽपि नाश्वासकृतापनाद्दृसानयदत्तपदं सहितान्हितार्थं
तास्मिन्सस्त्रीसगुणभागिति शास्त्रविद्धं ॥६८॥ सरलोत्तमवंशजस्यवाणी सुभवती हो ग्रभवा

परोक्षम
परोक्षमहं
हितार्थं ॥

१४

(28)

त्रितापहं त्री॥ श्रुति सद्गुण शालिनी प्रबोधि प्रभुणा वादयता तदां स्ववर्णं॥६९॥ ज्वलदनलकी
लजाल प्रभूतानिखिलांगताप शांति कृते॥ स्वचरद्गुणमत्र सारं सयुक्तमस्मिन्नवादयद्वेणुं
॥७०॥ येषां कृपारसजुषा स्वदृशा दवाग्नि नर्तितः ध्रुवका ममुपशांतिमिहाच्युतेन॥ सानंदचित्ति
रकुलाधिकलगोकुलेपि सिध्येव तोषितितरा दाविशदाथ मासीत्॥७१॥ तापापहं जगति सौख्य
करं च भूरियोगादि साधनमपि त्वदधीनमेव॥ गोपाक्षिमीलन नियोजनतोविबुध्यंतनाम
चाच्युत कुतोपि सगिसु पात॥७२॥ सदाश्रयाश्रोणि चक्रच्छन्नर्मा नः श्रीरवी वाग्निवदस्मिपाव
कः॥ तन्मुख्य संबंधिन मीशपाहि मां न चेद्धृदेयं त्वमतापदोसि॥७३॥ त्वद्दोपालनकर्तृतापहरणं पू
र्वं त्वयायत्कृतं च यः सत्यमयापि तादृशाय शोदं नामतन्नाजनि॥ यच्छ्यूयसकलाअपि स्छानितराम
न्योन्यसापेक्षकाः सन्नः पाहि यतो च यं निरुपाधि कल्पकीर्तिर्विधिह्वः॥७४॥ साठक्रेश्रामपि स्वना
मनिशादं यत्नेन रक्ष्यं बुधैरेवं न्यायमनुस्मृतेन भवतारण्ये गोकिलानलं॥ गोत्राणं विहितं त्वदे
तादुश्चरितं त्वेतत्सरंश्रेष्ठतां श्रीगोविंद मदीयगोष्वपि यथा तत्स्यान्ते मिथ्यार्थकं॥७५॥ अतिल
घयंति युगशारामपि मुनयो यत्प्रसादवासनया॥ तच्छ्रीमच्छ्रीपतिमुखदर्शनतः स्वमसी मसि
धामिदं॥७६॥ ॥श्रीकृष्णकुतूहलकीडाफल भक्तिरसायने॥ मुदे भवतु साधूनां मध्याया मनि
रूपणं॥१९॥ ॥श्रीकृष्णं वंदे॥ ॥श्रीकृष्णं वंदे॥ श्रुत्वाऽऽश्रमान् श्रुतिविधेयनिषेध धर्माधर्मो
द्भव सुख स्वर्गादिन्यफलप्रसूतीन्॥ कस्मिन्युगे कथमिहाचरणीयमेवं श्रातुं युगस्थितिदुर्क
विविक्त धर्मान्॥१॥ ब्रूयाश्च दिस्फुटमशेषविशेषयोगी स्यादेव साध्विति नृपाय शमावितर्क
॥ वर्णाश्रमसमस्तवर्णनकेतवेन तत्तद्युगस्थितिमबोधयदिंगितज्ञः॥२॥ युग्मं॥ यदावामु

१५

परसंहतिर्वल्पपरोक्षे स्वोऽथ नादोदयः सानंदं व्रजवासिभिः सह चरैर्भूयाश्रवे श्रीव्रजे ॥ याच सत्त्वसमुद्
ति सगुणब्रह्मेति विस्फूर्जिता काश्रोयादिपदार्थकर्तृकथनाख्या कायुगाख्यस्थितिः ॥ ३ ॥ ततश्चतुर्युगी
भूतिस्तत्र कार्यानुमानिका ॥ चिह्नैर्येसखिलक्ष्म्यापि निदर्शनबहूक्तयः ॥ ४ ॥ युग्मं ॥ तत्तन्निदर्शना
थानानुसारादेव युगस्थितिः ॥ क्ष्रैया नानाक्रमापेक्षा नथा लक्ष्यानुरोधतः ॥ ५ ॥ अथवा प्रसह
लोके चतुर्युगगतिस्थितिः ॥ तत्तादृगाश्रायातद्वा युगसंमिश्रवर्णनं ॥ ६ ॥ सर्वप्राण्युप जीवना
यसगुणः सन्नेव वृंदावनक्रीडामत्र करोमि संततामिति । वंस्वाश्रायं व्यंजयन् ॥ श्रीश्रांगी कुरुषे
वपुर्गुणमयं व्योमेव गूढप्रमं स्फष्टं कार्यविधाव सीमममवद्वा वाग्निपाना स्मके ॥ ७ ॥ संताप श्रांति
मवगसत्तदा स्वगोभिरानंदवाप्यमयच्छिमसीततान ॥ गोपीजनो भुवियथा ससुरा श्रानश्रीः सू
यौपिरवे इति सुखं निखिलेराद्वासीत ॥ ८ ॥ आश्रिरोव सर्वादि साधनमसौ यद्वासवोवर्षति मेघावाक
रुणादुवेसक थ्यंतत्रापितत्कृल्यतां ॥ स्वंतु श्रीधर नैव साधनलवं पश्यच स्वाश्रितां स्तान्निर्व्याजदया
पद्दत्वमेप्सुच घद्यक मम्यादेनो ॥ ९ ॥ तानुरपि पृथ्वी भवति काम्यतयः फलमवाप्यमखेषा ॥ पृथ्वी
निसर्गतस्त पुष्करावर्षर्द्वि यसीतदा सेति ॥ १० ॥ काम्यतपः फलमुक्तं तनुभक्तानुपुष्टिदं प्रभोर्मुनि
ना ॥ त्वपद ससदा तापस्थि सर्पणमजानिन्निरा पहरमर्थात् ॥ ११ ॥ आवा मायापिला सः प्रसरति ज
गति स्पष्टपारवंड वादस्तावत्स्वास्वष्ट भावं प्रयाति न हि तदा क्वापि गुर्वर्कलाब्धेः ॥ एवं चांगे स्वकथामि
हभाचिता तापशांति र्जनानामिस्याको व्या व्युत्त्वं श्रारणामिति च वो भात्रता स्त्राण कर्ता ॥ १२ ॥
श्रुत्वा कर्माणि रोध्वरप्रसविनीः पंकोद्भवाः पंकिलाः कुमः कुमर्इहे सलोहितविपक्लं कुर्वेति कोलो
हलं ॥ कुर्वंतोपि चकेपि यद्दमफलास्तोपि स्फुरध्याष्टितानुष्टौनो तिक्रिगल सकीर्तय इति त्राताच
मं चोति सदा ॥ १३ ॥ किं चा तद्धसकयन्नि आश्रयतया श्रीमोदय साश्रितान्यं चासौ वसुमस्यलं न

१५

30

न सुमान्यो स्वाश्रितो न्मर्दकौ ॥ किंतोप्याश्रयिणो भवंति च पुनस्तज्जीवनाकांक्षिणः किंतज्जीवन
मध्वगे सति समायाते संपर्क स्थिति ॥१४॥ धन्यं तद्दस्रूपमत्र स्थिरं तं सर्वासु भंज्जीवनं धन्या
सो च सुमसरणं च सुमान्यो स्वाश्रितो जः प्रदो ॥ धन्यास्ते तद्रूपाश्रिता अपि पुनः कुर्वंति तद्वेवनं
धन्यं सेवनमप्यलं विरतान्तरे सद्यो विपर्क स्थिति ॥१५॥ आपो हाहर्णं निदाघसरितस्तन्वांसम
न्वेषं सन्नामानौ च सुमसरसो सच सुमान्भूमिश्च सूर्यश्च यत् ॥ तत्रैकमत्र च प्रियानघसुखस्थानं
द्वितीयः प्रयोजास्वैनं सदसहलकारमधुनात्व समादमेवाश्रये ॥१६॥ विशेषकं ॥ चलगतिन सुजातं की
दृशोपि स्वभावान्नहि भवतिमदायको पुत्रत्र स्वयेलं ॥ इतिगतिमवगम्य स्वच्छन्दनधाप्रतिष्ठां नंदनंदप्रद
याब्धे पादपद्मं श्रयामः ॥१७॥ अगणितन सुसंग्रहापि भूमिर्वहति यदन्यवसुश्रियैव शोभां ॥ त
दितरकथने रलं दरिद्रैस्तादिह मुकुंद महं श्रयाम्युदारं ॥१८॥ निर्यत्नादुपलब्धिमत्सपिवसुन्य
द्धाजितं यत्तो ब्रूतेद्रसमिमान ततः प्रतिपदं यातेतु तस्मिन्पुनः ॥ दैवाघातमिति प्रतापहृदयो ब्रू
तेपरं त्वंतरात्स त्वं वेत्ति न साधनं तद्भयोरप्यत्र सेको विधिः ॥१९॥ ज्यायानिहैक विधिरेवधाना
प्सनाप्सान्निर्विशिष्टा यो हि सदयस्य च दानवसीम ॥ तापापहारिव सुदंपदमेकमेव शुश्रूषतो सलभतोनि
खिलेष्टजातं ॥२०॥ अनपेक्ष्यतद्विधिकारं जडमप्यविशेषतोत्रपोषयति ॥ साभ्रे दूपस्त्वयामितिनि
ष्ठायदि सकलमभिष्टमर्थकर्तं ॥२१॥ कर्माण्यनेकाविधदेवनदानिभूयः प्राप्तान्यपीत्रुहृदयेष
फलीभवंति ॥ वर्षांबुवारिरिवरोक्षितिसंविभाव्यमसेव्यः सदैव हरिरास्स सुखोर्थिनास्मिन् ॥
२२॥ क्षमाभृद्दचलोन्नतो भवशामसीमसत्वाश्रितोरमापतिपदोत्र सहृदयभूः सदैवामृतः ॥
सत्वाब्धिरपि चुक्ष भेजडमयांगनासंगमैः परस्यतु करयात्र को सकलमसीमयोविद्धलं ॥२३॥
जाप्यो वायोगयुगत्वा भवतु भुवितपः साधको याज्ञिको वातेब्रह्मकोपिताहक न हि न हि भावि

१८

दूते

तायत्रपंकजसक्तिः॥ आनन्नैवंयुगेसेगहनभवपथोल्लंघनायैकमेएवअग्रेयोदंश्रीधरांघ्रेर्निखि
लमलहरंलक्षयेस्वक्तिमार्गं॥२४॥ कोकोपकर्षचिरताश्रितसद्गुणेषु स्वेषुयंप्रयातिपुरुषेषुनसं
पदेषा॥ तत्पुरुषेयनिजबंधनरूपकपायसन्नेघेतादितगुणिनिपुंसिन्वः पुंश्चलीव॥२५॥ मह
तोप्यगुणस्यनप्रतिष्ठागुणवसंगतिमंतरायदेहे॥ धनुषिस्फुरमेवंतकथंमेभगवंस्त्वद्गुणसंग
तिंविनास्यात्॥२६॥ द्रव्यैरन्यसमर्पितैर्धृतिरिहतोभूत्वाममकासाचिरात्तेजःप्राप्तिरोधिनोभु
विभवंसंबेलंघ्रयोमेस्फुटं॥ चित्रंसोपिपुनःस्वकीयवसुभिस्सानेवसंगोभयसद्धारंकातिरू
पमेयतादिदंहेतुरनंचान्योमनाक्॥२७॥ खलपपुरुषोविधुनिकंपमान्स्मतेजःप्रभांनिरोधकम
पिप्रभोजडमलीमसंचारिदं॥ स्वचैर्नसकिंशरादरात्सदयश्रीमयसर्वथतःस्फुरंतादिहकीदृशोपि
मयितेस्वयस्वापर्णं॥२८॥ आदिश्रोनेतिनेतिप्रभवत्पिकस्वदोभूरिवैराग्यभाजांकामंगार्हस्थ्य
भाजामिहसन्वरिपुवत्रासकृत्सर्वदैव॥ तस्मात्किंतेनभूयोनिखिलसुखकरोज्ञातकांतुःस
एकःसंतापत्रासहर्त्तोखिलसतिसुलभश्रीहिसाध्यागमोत्र॥२९॥ यतिसंपाद्यगुप्ताद्भुतानि
जेन्वरितैःप्राकृताःश्रोताचिताःपृथ्वातत्तादिहलालसानुभवफलबलाचिसत्वास्वाप्तवर्गाः॥ जायं
तेयत्क्षवयदुचितामिहयेनादृहोदायश्रीलानोचेत्किंतैर्गिभोग्यैःसकलसुखकरःस्फुटएकोदि
जाग्य॥३०॥ यस्वाधिप्रसरातिलंधितायहृद्देलंचिलोक्यापियेसाश्रुत्तास्यंजडाश्रायस्यानिकंटेति
ष्ठंतिरोसालसा॥ स्पष्टाएवसरःस्वबाधिषुताथात्सेवितःसारसासत्सेव्यंकतितानिजेष्टफलदं
गांगेयमेकंपरं॥३१॥ दातादातुंप्रवृत्तोनयपथिखिलसद्दर्शनश्चेतातासंतमार्गाद्वाकृपजल्पेजडं
मतिकलितेभ्यःशायंप्रतिष्ठाः॥ दुर्वादैर्दुर्वितर्कादृयविमतसुधाकल्पितैःश्रौतमार्गतस्मादस्मि
न्नुपगेसन्नयपरसलामितःसेव्यएकोदयाब्धिः॥३२॥ प्रारब्धरागःस्याद्दस्वापिवीयुनुन्नोबुद्दबु

चारयोषा

(32)

१९

वदा॥ नान्यथेति विनिश्चित्य सर्वीरोयः ससुखी सदा॥३३॥ प्रारब्धमेवव स्वामिन् निद्रानंमुनिनेरितं॥ तत्त्व
सदार्चनं मे नप्रारब्धं च करोति कथं॥३४॥ एवं तत्र भवकाननं बहुफलप्राग्भारसौम्यास्पदं वीक्ष्यासौ भाग
यांश्च तत् पुण्यगतं जीवैः सगोभिः प्रभुः॥ रंतुं पातुमपि स्वकांश्च नगर्य स्वकान्हंतुं च योगान्वितः स्वच्छंद
चिक्रातिस्म सपावि सती हतो क्रीडती॥३५॥ गावः कामदुधा आपुः सुखं यद्भवकानने॥ कानना धिक
मिसत्त्रहेतुरहेद्भवादर्शनं॥३६॥ पुरुकमक्षीणि संमील्य यागिनोप्युतच्चित्रकाः॥ चित्रमन्त्रतु संपूरुकागा
वोप्यासंस्तथाविधाः॥३७॥ यदा चलं वरोश्रीशः साधुरं दावनो सर्वं॥ पुर्कं कामदुधागावः प्रसन्ना
स्तन्मुखास्थिताः॥३८॥ यदर्थं सन्युताः क्रीडासरको स्मिन् यांश्च वीक्षते॥ आसंस्ते सुखिनः स
र्वे तदा पुरुकं वनौकसः॥३९॥ केचित्तमहद्दः परस्य विदान्य भूरिशृंगारिणः केचित्तुप्रणवो
कयोगिरिजडो दारप्रवाहाः परे॥ बुद्धिष्ठा अपि केचनेति निखिलक्रीडीचान्त्रप रूप्यन्प्रभुः॥ सच्छा
रीयपुरुहां विश्यन्नगरं भाक्तुं दासमु क्रीडति॥४०॥ कांचित्स्वयं चापि सक पोगयुक्त प्रभुर्जदप्याति स्व
छत्रसेतु तीनिर्मले॥ सहापि जीवैरनुसारभोजिभिः स्वर्गं कृतं सत्त्वगुणमन्ति कौतुकात्॥४१॥ तत्त्वज्ञयो
गिवर्यादपि भयं विपिने श्री तिर्दं भूरिमन्येभरतं श्रेमामृताकं जडमपि हृदयं भाति भाजांतनास्मिन्॥ विस्व
र्धं खंगुहायां सदयनतकगतं मूलमश्नासि कंदं दाहासे जः शिलायां स्वमभिलषितं चाकुदध्योदनं यत्॥४२॥
हारिद्रिहदयारसाब्दोवितीय सकलान्स भोज्यमधुरसांपस्त कीर्तितानुतोविलासभृत्कादि धीरसस्याधि
॥४३॥ क्वचिदपि स्वत्वगुण स्य कार्यभूतान्यपि नव भोग्यफलानि भोक्तुकामः॥ रमते सहवासिभिः स
हैव सकलां तारुं सितः प्रभुः सलीलं॥४४॥ क्वचिद्रजः कार्यफलं स्वचेतस्य प्रध्यस्य कुर्वन्विविधोपभो
गं॥ प्राग्वासनो भूरि विहार शीलस्तथैव तत्रापि चरत्य लिप्तः॥४५॥ एवं विभिन्नैरनोकित्या
तशोभंपर्के कृतादियुगकालविवर्तनेन॥ जीवासुरात्वनिचयैः सहगोभिरीशो रंतुं भवाख्यं माविशाद

श्रु ध

(३३)

नमेराद्युवं॥४६॥ स्वायताक्षिगणस्ततो मुररिपुः पश्यन्ननेकान्भवासतान्लोणिगतान्स्वयं न मधुरसान्पश्यं
श्च बुद्धिस्थितः॥ निर्यंसरूपफलाभिसंधिरहृदयेष्वाविश्य वर्षद्रुमैर्बीजायस्थितवासना स्वफलान सान्त्रे
च मातुष्यति॥४७॥ सूर्यादिद्विजारोधिनी जडमयी मसंतर्पको ध्वांक्षायः पंक्तिरजीवनांकुलिमिव
प्रावृषु श्रियं श्रीपतिः॥ असेषापि समस्तमामकं चिभूसंतर्गतीतिप्रभलीकालं बितन्वा करुदेस्य स
तिस्तां पूजितामादधे॥४८॥ भयः ससुखहानिदोषसमयो प्यासीदसंताधिकश्रीः श्रीमाधवनीर
दोदितान्कृपासारामृतासारतः॥ एषानुस्फुटमेव ससुख गतिर्निर्यामतेष्याधरा गोपीचन्द्रमनोस
चायसमभूत्स्राव तूलदेतत्क्षमं॥४९॥ सर्वोत्कृष्ट भुजंगतल्पकृष्णनीयः पङ्कवालंकृतोराकोस्फुट
लतानुकूलगातिमसौगंधपस्याः स्थितिः॥ यां सोपि प्रसमीक्ष्य सत्त्वचिमर्वांछितां बरां माधवः सर्वतः
प्रफुल्लसफलोयदभवत्तल्पावरी मुग्धोचितां॥५०॥ दावानलोपि यस्मान्ममकार्यमेव लोकेश्वरस्य चिमु
नाकृतमादरेण॥ हर्षेण केतवकषाय्यथवाहिये च प्रावर्तताम्बरधराकिमु प्रावृडेषा॥५१॥ मधुगरिष्ठा
प्यलं दधुः श्रीकृष्णकीर्तिर्हि सौहितौ॥ कीर्तिकलहमस्यके यगान्तद्युकये च्युता॥५२॥ श्रीगोविंदगर्ष्ट
निःसपत्नपापीयूषसितांगकाः पालाएवनकेवलं सपशाचोतापाक्षजातास्तदा॥ किंत्वचिद्रुमवीरु
द्सा विपिना यामाश्रिता मावनिः सर्वासी हरसेरबोधिमुनिनाश्राच्यूप्रशंसा कृतः॥५३॥ कस्वाकु
ष्ठकपामपारसुखदादावाग्नितापापहा अक्षानुग्रस्कर सार्थचद्विविभवैः पुष्पसिलत्स्वाकुलान्॥
एतान्स्वद्वतापालनेकानिपुण्यप्रवृत्तसमक्लोभवंपर्जन्यं यरचणपन्मुनिरिदं पुर्कनकोवाचदेता॥५४॥
यस्मिन्ससेवकांतिसाबलसतिचिभोवागच्चगंभीरनादापयोगेनप्रतिष्ठानिखिलस्फुरधनीमुख्य
तीर्थादिकानां॥ यस्सेवएव जीवस्थितिरप्रतिपदतिश्चमेघस्यतस्य भूयः श्रीदृष्ट्वा प्रशंसामनुगुणविहि

तां को नु कुर्याद्वदने ॥५५॥ अथवा न यमिति भगवन्मत्त्वोपेक्षां न जातुचित्कुरुषे ॥ नहि मयि मेघस्थितिरि
किंतु पदे ते स्थितिपश्यतां विश्लेषो ॥५६॥ सत्येव मेघजातं सुखे खोक्लो ॥ सिजातं निशाम्येति वाच्चैस् सखीनां सुखेन
॥ न किं वा न्वमोदि त्वया नाथ त्वम्प्यं नाथे चरथादूषणं किं ब्रवीषि ॥५७॥ श्रीशात्वदमत्राहानत्रसमिदं संगीत
तं सहायेन ॥ तत्स्मेदहासिरूपं निजमिति सम्यक् स्फुरद्घनेदृष्टं ॥५८॥ एवं यत्र विभिन्नाभिन्नाचरचनं मद्यस्यताया:
पदं तत्र हासानि विराजितं मच्चवचनं निःसीममपोतले ॥ कालेय: सन्वसादिभूतिरपि लालानंदप्रहातोतितीर्थान्च
क्षेपूजितमादरादिभूरिति व्यक्तं तदार्षं च वचः ॥५९॥ मधुहापि माधवो सौ श्रावण सदैव भूयचित्रमि
दं ॥ निर्मलगोकुलभाजां चित्रां तपमपि यदा समाद्रपदः ॥६०॥ पंकोवाकीर्तिर्वाचसुचिनियोगाच्चधाकु
लो भवति ॥ नान्येयु गेषु त्र्येति श्रायोंतिम युगमकूपितास्मिषत्त ॥६१॥ कादंबिनी विष्णुपदा चलं बिनीजी
वनदामुदजानि ॥ मतिस्तारी या स्विलगात्रधात्रीताहृगम चेदत्र नमानमन्यत् ॥६२॥ क्वचित्स्वादुस्वा
दु क्वाचिदत्रालदध्योदनमपि क्वचित्कंदमूलं क्वाचिदपि फलं क्वापि किमपि ॥ सदतं मर्के य सम्पदग
नुग्रणहासितदहोदयाब्धेचा सल्पे तव न विषयोहीश्वरगिरां ॥६३॥ एवं व्यंग्य यथा च तद्युगगतिश्वा
दश्यं भूयः कृताचारं मं प्रविचिक्षणाच्च मुनिनाप्राय: श्रावणं तं ॥ तत्र धर्मनिदर्शकार्थविलसद
क्षांतजातं समारब्धं भाति सुधीश्वरप्यन्नुपदं दृष्ट्व्यभीर्ष्यो स्थितं ॥६४॥ नाम्ना मधुनामे घांशाः प्रथगप
थगनागत्सुदेति निरिवलमुस्वान्तृ ॥ स्पर्शं यदा तदैव कृतयुगसंस्थे समूहस्फूर्तं श्रावदि ॥६५॥ निखिलपं
कविश्लेषणादीक्षितः समयतीर्थकलौ सकलासना ॥ विहरती विसर्वजसमे च तत्कृतसदृशसमभू
छ रद्व स्वच ॥६६॥ यदा विष्णुपदं भाति श्रुद्धं भूतगणस्तथा ॥ तत एव स्फुटं ज्ञेया कृतादि त्रियुगस्थि
तिः ॥६७॥ त्रष्टोपि योगकलन्यादुपयाति चेतः शुद्धिं प्रमोजकमिवाकलुषत्वमत्रात ॥ यत्रात्वदं
घ्रियजुषि सज्जनयोगभाजि भ्रष्टो जडस्वामिति च कुमनर्हमीश ॥६८॥ सवैषामाश्रमिणामप्यश्रमश्री

तावेशापरभक्तिः॥ आरादिव गगनादेदीति सर्वस्य स्वात्मा कथैकस्य॥६९॥ संग्रहतोपि सागाः स्वंति सुख
संत्वरेजसः कृतिनः॥ आरदब्धोदाहरणा स्पष्टमथापि भ्रांति भुविधनिका॥७०॥ वसु संग्रहादिहाब्धे
लभरेताव कल्कतपमयगुर्ध्वं॥ सागाश्चेतिन चिंतोऽध्याय सावमतमिहास्तिकरारदलं॥७१॥ नगिरो
गिरयो वा स्निन्ध बध्यो नह वध्यताच्छाप त्रा॥ ज्ञानामृतरसलाभसास्या सर्वेषु दःसप्रभुः सेव्यः॥७२॥
असल्पचस्वपिनि निविष्टपदानजातु विंदंति मूढमत्या योन्वहमीड्यमायुः॥ संक्षीयमाणमपियेनप्रपु
तेषु कोवापंकांकगाधजलजंतुवद्यादिशोषः॥७३॥ प्रतिपदमपितापं संसृतिव्याप्तिसाविषय
सुखमाहात्म्यार्थं चंडमार्तंडजातं॥ भ्रशमिह कलयंतोप्यन्यतो वर्णयंतोप्यणुरपि न विरामश्चिन्त्यमस्मा
किमन्यत्॥७४॥ नैवाली किमया कुटुंबभरणासक्ते नरके न च भूयो ससखियाता मापुरसह स्वापो वि
पद्विषाजः॥ लग्नोप्यन्वहमीशनैव गणितास्तासाख्वासि त्वं कृपापूर्णो दीनजनावनो सकृकमनास्यातीति
विश्रंभतः॥७५॥ योहार्दावनिपंकशोषणचणोयश्चानिरांसस्कृ त्वोल्लासी यश्च सुधीरसस्य कन्चिरं
पार्कं करोमाप्रदरातु॥ श्रीमच्छारद विष्णुपसमुदितः सम्यक्तिभव्यान्वितः सेव्योनंतगुणो सकृपः सवि
विदुषास्वछंसमीप्सतः॥७६॥ चिंतंनीचगाति स्वभावतरलं यातु प्रवत्तांयदि क्षेत्रांभोचर रलं निरर्थवि
षयेतान्विग्रहोपायधीः॥ युक्तं सेतुभिरागमेड्रिपदैः क्षेत्रज्ञचेतोहरैर्यः कुनक्ति सुधीरसस्यापि भव
तास्यार्थसिद्ध्यास्ततः॥७७॥ प्राप्तापत्नसमस्तसद्धक्रपि स्वर्णश्रियापिस्वतो युक्तोभव्यपदरत्नशोभि
आलि हृदयोमुकौघराजतानः॥ यः स्यात्सेतु विदुस्त्रिता सयमयो चिध्युकचेलोच्चितो जागार्यंतरएवतस्य १८
हरिरिसब्धोस्फुटं शारदे॥७८॥ संपादयंतिं योधीमान्यस्कसंग्रहकारिणी॥ तुष्टीतिष्ठतितस्यैस्याचा
द्रिं चलतां कसता॥७९॥ अनुजुष्टंभितापं सदासत्वयुक्तं सुखाभिख्यमसच्छतारेशाचारं॥ आरब्धोमव

यस्याचिरं नरास्य जने दुर्लभः कीदृशोऽप्यर्थलाभः ॥८०॥ यथा विधुः पूर्णकलोऽपि राजते सुरवेसौ हेयोडु
गणे सदाथ भवान् ॥ तथा निधेभकुजने सततं सतो भवे न्मतंगीकृतिरप्यलंकृतिः ॥८१॥ श्रीतो छद्दं दुःखस्य
स्थितिरमलगातिः सर्वथा ॥ त्वां गमाओ हृल्लासी नियमवासी भवचन भुवियः कौतकमेयापरागी ॥ तसं
गमात्पापहः स्याच्छरदुदितमकदृन्मुमुक्षोर्नजातु भक्तानां श्रीशपादांबुजरतमनसामत्र गोप्यः प्रमा
णं ॥८२॥ वृषाभिरतिमंतरा न हि भवेस वंध्या अपि समुल्लसितासफलाः सुरगणाश्रया वोऽपि चा ॥
अतः सफलकांक्षिभिर्विधिविधेयसत्कर्म च सदैव सफलतान्विता भुवि वृधैर्विधेया स्मृतो ॥८३॥
आयापदार्थविधिनिर्वचनादितिरैव पुत्रा सनाम भवाति भूयइति श्रुतिस्फुः ॥ अर्थो भवस्फुरूपदो जन
तान्वगावो जाताश्च षाभिरति वृषहेतवोऽयत ॥८४॥ यो विद्वोपनिषद्भवस्व वृषरतौ वेद भवति सुफल
यतो ॥ तस्मात्रेताजनता पूर्णं निखिलापि भवद्गोवासीत ॥८५॥ वृषभानुसेवनं यदृषयोगं जग
तिभानुयोगं च ॥ जनय सकलमिति युक्तं गावो वृषभानुसेवना आसन् ॥८६॥ वृषा चलपादाश्रया
छ्रदिसर्वएवाभवन्नभीप्सितफलागमाः ■ त्वागमगादयो गोकुले ॥ इति स्फुटमिह धिणा कथ
यतोदमव्यं जिय स्कूलौ सकल सौख्यदो भवतिवेंकटेशः ॥ श्रयः ॥८७॥ तस्करार्तिकरः साधुरक्ष
कोमुनिनेरिताः ॥ अवतारोयमिसर्थोऽनिकलो युक्तमीक्ष्यतां ॥८८॥ युग्मं ॥ आसूर्योदयमाचसाय
मच्चल कवर्थरात्वार्थदकूयः स्या स्यात् स एव सर्वभुच नेलक्ष्मीश्र सादाल्यः ॥ नैवान्यः प्रतिष
त्यमाश्रितादि नस्वापो यदूसादवेत्त संशं कुमुदं चता दशतया तत्स्कुटो दृत्तिं ॥८९॥ पुरस्कृत
विष्णुकर्माणि सूर्यादरे आगतकोन्हियोपनिद ॥ सराज्ञः प्रियो न्यो न हि त्वाश्रितोपीरभूछ
कमस्माद्युगांत द्वितीयं ॥९०॥ निशाचरपदानुगो भवति यो न्हि कृतिप्रियो यदि चारचिधुरश्रयः

37

ष एवोपलक्ष्यार्थस्तत्रात्रैवं समन्वयः ॥६॥ आनर्त्तवादरञ्जितात्मपरागश्रोत्रस्तितामुदयन्त्यदिकृत्कृतसां ॥ हा
दं भूमिमवगात्यमानकीमी ग्रामानिनरममस्यवयथा खूं ॥ ७ ॥ जडस्वरोऽपि यत्ता सांचकारो स्फुटितामनः ॥ उ

२०

कं टयतिनत्वां मे कथमीश सुहृत्स्वरः ॥ ८ ॥ बहिरंतर्यः सरलः श्रुसनुकूलध्वनिः समेप्रेयान् ॥ कोकद
श्रा जडोऽपि श्रुनो प्येत ध्यक्रीकृतं सुवेणुभृता ॥ ९ ॥ यस्मिन्मुक्ता जातावंश्रा सा कीदृक्ष्रोऽपि मममान्य ॥ इ
प्रचममते नचिश्रुनाकरावलंबादसौ समुद्धारि ॥ १० ॥ यस्मादनेकमुक्ता जाताः सत्वं जडः कथं प्रोक्तः ॥
प्रष्टमिदं स्वोपमुखं नीतो सौ विस्मितेन हरिणा किं ॥ ११ ॥ मुक्तोदयो जनि यतः सजडः कुवंशीसतन्मुक्त
मितीदीनदयाकरेण ॥ कृत्वाचरतमुखमिहोयमुखं व्यचोवि सोपांश्चनादिमुक्तणानिजमुख्यसंत्र ॥ १२ ॥
अस्मादविवेकनिधेः कुवंशान्मुक्तोदयः स्यात्कथमिसुदीनां ॥ श्रांतिं जनानाममचनेक्षुकामः श्रुस्त्यमा
धास्फुटमस्य च स्फोटः ॥ १३ ॥ स्याकामो दीपको पि श्रुति सुखजनकः सर्वदा यन्निनादो जीवन्मुक्तः
सच्चैको युगपद्भयस्तोऽस्य भोक्ता जनेषु ॥ दृश्यार्थस्यापयित्राय दिह भगवता तादृशा धारि वेणुः स्पष्ट

समताः

स्त्रीशामुख्यामृतं भुगपितृदेवांगुलीक्रीकरवक्त्र ॥ १४ ॥ यांयां सप्तासक भूमिं श्रधिवरति ह्यानेरेकवर्ति
मुमुक्षक्तस्यांता स्यांप्रकामं प्रभवति सततयो ऽश्रौस्तु रश्रुसमिश्रः ॥ एवं व्याख्यात्मर्थं जगदधिगुरुणा वेणु
रं श्रेषु सप्तस्वारोहारोहंनाप्यारोहणेन श्रोतमार्गे स्फुटमुपगमितो स्फुटतां मुख्यवर्णः ॥ १५ ॥ यस्मान्मु

(४०)

क्ता भवंति प्रतिपदममकाः प्रकर्ता निष्कः सयोग्यः क्षिप्रं तत्वोपदेशे सच शापश्रुतिश्रुस्त्रीमुखानां नराणां ॥
दृष्टान्तो व्यैव मन्ये ऽविकसद यस्तस्तादृशो एवं वंशे जातः सद्यागपट्टश्चश्रुति सुखमुखमो धारि कंठे

२०

न वेणुः ॥ १६ ॥ धराश्रितो सा च धराश्रितो जनिरसो भिद्रप्यास्परसानुयोगी ॥ कुत्राति रम्यतम मर्वशपूजि
तो हेतुस्तदी श्रोकक राश्रयस्तो ॥ १७ ॥ अनेककलकनावशीकरणदक्षवृत्तिः क्रमेणवि चित्रतररागसंजनक

कारणं श्रीपते ॥ स्वकाननरसस्पृहं जगति मुख्यवर्णाग्रहादरं मम मनो दयाऽऽह्वयचेणु नस्वीकुरु ॥१८॥
कुचं शु जातो सिजडोसिरं धधगतोभ भान्नैव मया नुगृह्यते ॥ गीरीदृशी स्याद्रुपहास्य कृ ज्ञेनैतावदृशां वेणु
महो नु गण्यताः ॥१९॥ स्वभावसिद्धो गुण एव वेणावयं यदीहश्रुति सौख्य मुख्यः ॥ नासी कुतस्त्यः करसं
गतः श्रीकरालं तादेतदच्च सोऽजपाहि मां ॥२०॥ मुरारेरमाधीशाली काचिहारेन्निति त्वसमोरस्ये कचणं
श्रितापि ॥ मुरस्त्वंधतासाचिभोते दिवि कोख्यांग हीदुर्ममारि कृतो किं चिलंबः ॥२१॥ सचेणु वादाम्स्वतो विचि
त्लेपि सवेणुवादेन न्विकैः सुखांशो ॥ अमानिता वा भगवन्विहाय मे न धीः सवेपि सवर्णा त्वमेव ॥२२॥ स
खिर्ह जडरूपिणं रूधुतारं कृत्वा स्वहस्ता श्रितां गीता व्यास समर्पिता मृतरससालो केषु मान्यः कृतः ॥ यद्वेणु
र्भेचताद यादृमन से सा कर्ण्यताद्गविधं प्राप्तं मामपि सर्वगुर्वधिगुरोकुर्व यताद्गविधं ॥२३॥ गीतोपदेशो न
धनंजयस्य कार्तार्थ्यमग्रेस्तिमयाविधेयं ॥ अतस्त्वपारं भ्यधुनेष यत्नाश्रितां निजानां वहसीति वाच्यं ॥२४
सश्रि सुखा मकममनंतमगाधसारं कृपं चिभोरचकलप्य सदेवाचिते ॥ ध्यानार्थमाकृति विशेषमशे
षसौख्यं श्रेमास्पदं कृतं युगेकलयते कृतगः क्षमंतात ॥२५॥ यस्मिन्दृष्टे दृष्टमेवाखिलं स्याद्यस्मिन् श्रु
त्कास्तिष्टति स्वेष्टदात्र ॥ तच्छ्रेष्टलक्ष्मे श्रेशामेक्षीहये नत स्माद्दक्षणः किं भवेद्दन्यमन्यत्र ॥२६॥ रंगेभवं
ति सुनता अपि रंगभाजामत्यत्र स्वभावविशदीकरणेन भूयः ॥ चेतोहरो श्रुवमयं तु न दाधिकश्रीपस्मा
कमेवसखिमोहनमातनोति ॥२७॥ न भवेज्जड जन्मपुण्यभाजः सुकृ भोपुण्यवतोरसोनचेषः ॥ त
दिदं परमम्दुरंजडोपि यदयं मुख्यारसंप्रभो भुनक्ति ॥२८॥ कस्याकिंचिदपि केनचिदाहृतं चेतं स्वी
करोति न परस्त द्रधाचालिप्तं ॥ भोः कैतस्मदीयमधरामृतपानभागमस्मैकथं प्रभुरदाह्वकराचलंबं ॥२९
भालं यस्य यथाकथंचिदपि च सोध्वर्यवर्णाचलिप्रांतां तद्विकरो सलंक्षिति तरेकैं कीर्तिमंतां न रं ॥

५१

२१

साक्षाच्छ्रीपतिसमस्तचलिलसत्कार्यंतृवृंदावनंयभूमिंबहुकीर्तिपात्रमकरोत्किंतत्रा-वेवृंसखि॥२०॥
वृंदावनमिदंमन्येसाक्षमेवधरास्त्रियाः॥सौभाग्यभूमिःश्रीकृष्णतिलकोयत्रराजते॥२१॥साकें
सोमवतिसकामचिलसत्वारेस्ववृंदावनोकाशोकृष्णनवांबुदंसमुदितंजंमसकृचेणुध्वनिं॥दृष्ट्वाहर्षि
तत्वेतसःसुमनसोकालेपितोकेकिनःप्रापुर्नंसमसुखंपरेखंसमयंज्ञात्वा-चतारस्यतां॥२२॥
दुःसाध्योविदुषामपि-कतुकोयःकृष्णसारःक्षणंतैरेतास्तसेहोपभोगकुशलाःऋसृक्तसहितयः
॥तधन्यत्वमनन्यगंस्फुटमिहैवासांमृगीणामहोकिंवास्मन्न्ययनोपमानपदवीसाथोंधत्तद्वीक्षणा॥२३॥
देव्योपिसुखवासिन्योयंदृष्टामुमुहुर्मुहुः॥अदृष्टसुखभोगानांतत्रास्माकंतुकाकथा॥२४॥तएव
धन्याधरणोस्त्रियोपिश्रीकृष्णबोपिवा॥कृष्णगीतामृतामिज्ञायेवगोविंदचिंतकाः॥२५॥अनेकश्रा
व्यामवलंब्यचागमान्निमीलिताक्षाःकसदामसद्विरः॥मधुकमेतेमुनयोहिविहंगमाःपिबंतिगीता
मृतमीशदृष्टयः॥२६॥नद्यस्त्विमाबहुजडस्थितयोपिजाताअस्मन्मनःसमुमिलाप्युपभोगभाजः॥
याःश्रीकृष्णगीतमविगीतमगाधसारंज्ञात्वेवतसदपुगंद्भुतमन्वगृण्हन्॥२७॥दृष्ट्वातपास्थितमच्यु
तमासमरूपंस्वासाःतपत्रमकरोदितियुक्तमब्दः॥कामातपत्रमपिकृष्णघनंचयंतुप्राप्यानातपजुषोन
सखीतिचित्रं॥२८॥यत्कृष्णकृपदाब्जरागघुसृणंप्रादाययाःस्वस्तनेलिंपंतःस्वमुखेचताअपिपरां
कोटिंपुलिंदोगताः॥साक्षाच्छ्रीपदपद्मसंगतिजुषःपुष्यच्चंदावनस्वेच्छन्नसतस्यभाग्यमतुलंवर्ण्यं
किमस्मात्परं॥२९॥यासांपुण्यविचारणानिपुणधीर्ब्रह्मापितासोद्धमेवभगवत्पादाब्जरागस्थितिः
॥३०॥योनिर्यच्चयसनन्यविषयोधीमान्सदस्पर्चनंतत्स्येवानिशमीशपादजलजंस्पर्शोल्लिसा
श्रुपदः॥निर्यन्नंधरणीतलेऽतिसुकुमारोनिष्कृतामेतासखिश्रापितेशांघ्रिसुस्वोद्दिरेषकुकृतेप्राप्तुंपुनः

भूमस्त

२१

सस्फूर्तिं ॥४१॥ यः सर्वदा तिथिजनार्चनसत्कृचित्तः पूर्णः स एव धरणीह हरिदासवर्यः ॥ अस्तां स कीदृग
पि लोकदृशा जडोऽपि क्रीडापदं स हि हरेर्विहमानमद्भिः ॥४२॥ वेणुस्वनोयमतनोदिह चेतनानाम
स्पन्दनं क्षितिमतां पुलकं तरूणां ॥ नेता च देव सखि चित्रमनंगरूपं सांगं स रूपमकरोत् स्मरमत्र चि
त्रं ॥ स वेणुगीतं तव चिंतनं हरेः स कृष्णतां येन कृती सतां गुरुः ॥ स वेणुगीतं फलमागमेन यः स्ववस
ता साधुगिरो व्रजस्त्रियः ॥४४॥ धर्मार्थेण कुलस्य सर्वं च यशः सामर्थ्याय च श्रीपते कामायामरयोषि
तां च यमुनादीनां नदीनामपि ॥ अद्रिद्रुमपशुस्वस्य जाड्यजनुषो ज्ञानाय चाभूदिति व्यासो कीरव

प्रभो

गास्यगीतममलं श्रीवेणुगीतं मया ॥४५॥ अनन्यभावेन रमेशचिंतनं सुदुःशकं प्राकृतस्य कं हि
यस्य तादृ ॥ नदुर्घटं तस्य तदास्स रूपतो स बोधयुदाहृ स सु घोषयोषितः ॥४६॥ त्वमंगीकुरु षेयं र
सं जडस्थितिद्भागपि ॥ त्वद्रूपदो भव सत्र प्रमाणं वेणुरेव हि ॥४७॥ असन्द्रतार्थाः स घसाः श्रुत्वै
कं मुरलीरवं ॥ करात्तवेणुमीशत्वां पश्यन्त्विस्मितयानकिं ॥४८॥ ॥श्रीमुकुन्दकल्पतरुक्रीडाफल
भक्तिरसायने ॥ मुदे भवतु साधूनां माधवाख्यार्थनिरूपणं ॥ ॥२७॥ ॥श्रीकृष्णं वंदे ॥ ॥नादप्रधा
नमीशस्य ध्यानमासस्वरूपं ॥ श्रीकृष्णकृतेऽत्रोच्यते श्रीपदार्चनमुच्यते ॥१॥ कुर्वंतो विविधोपभो
गमपि ये श्रीपद्मपार्चनं कुर्वंति प्रविधाय साधु विहितं सत्कर्मनानागमैः ॥ तेषामत्र न दुर्लभा
प्रभुपदप्राप्तिर्न चान्यापि वा स्वेष्टप्राप्तिरितीयमुक्तसरणी द्वापारगे सध्वनि ॥२॥ मासानां मार्गशी
र्षोऽस्मीत्युक्तं तद्युगकालिना ॥ कृष्णेनैतित दास्ये तन्मासे युक्तं तदर्चनं ॥३॥ संगः कापि परेण चेद्धिविलो
ऽज्ञातोऽप्यपटूकृर्णकस्तत् कांतानुमतिं विना न घटते नैर्विघ्नमिसंगनाः ॥ मयाधीशः समागमो स्त्रकल्ह
दोयुक्तं तदा चामिषान्मायामेव परेषु सस्वापि स्फुरेत्स्व्यर्थयन्त्विष्टदां ॥४॥ चिद्रूपमेव केवलमाव्यु
गोध्येयमंतिमे नाम्नः ॥ प्राधान्यमन्ययुगयोः समाय माया प्रधानकत्वमिति ॥५॥ मन्यप्रदाहि बहुवो

वहुधान्यभावहृद्यं विचिकित्से व्यां ॥ स्याद्धापारस्त्वाध्वेति ॥२॥ स्वानिष्टकृत्सम यजन्यफलौकुरानुसरैसुस्वाय च सुधीः
कुस्वकायपुष्टिकरं ॥ स्या स्वात्मैच्युरुतेत्रतादीन् ॥ हे मंत्र एव तादिमाविदधुः क्षमं तत्र मन्त्रानिकृतस्त्वरितं हि पञ्चि
नीनां ॥ श्रीहविष्यंते मूर्तौ नास्तदेति युक्तममूः ॥५॥ ॥ श्री ॥

२२

भुवि संति यच्चाप्यास्ताश्चापि कृतमोपि न माहात्म्यः ॥ ज्ञानं सद्धर्ममपराजनमहाय देवानां ॥ चतुरिषनरत्वं
जनमातरं च ॥ ६ ॥ देवोचादेवी वा पूज्यः कृतमोपितत्र न विशेषः ॥ फलमेकमपी श्रापादप्रसादए चेति स
र्वतोध्येयं ॥ ७ ॥ संख्या अपि कनकमुख्याः प्रतिमाः प्रभूतफलदान्य ॥ जडधातिसकाश्चिरसिक
तैचेस बलास्ताहितन्मयी चक्रुः ॥ ८ ॥ देवीप्रसादादुहितोसमभीष्टसापन भावं नमियोव हामः ॥ इती
श्रमुश्चेजेगुरेकत्वं सा चक्रुस्ता यान्योन्यमुज्ञा चरुकं वं ॥ ९ ॥ तास्मिन्नपि युगे श्री श्रायश्री मानमनामयं ॥
अस्येचाशाप्य चेनस्यैव प्राधान्यमिति रितं ॥ १० ॥ नान्यः कोपि समेत जात्वचिदुत्वस्वेच्छाचि हाराप्य
यं कर्णं कस्यचिदप्युपस्पराकुनेस व्याजच्छिंनरं ॥ ताभूश्रांत भुवि प्रकामं चक्रुराः संस्थापयं स्या
दरदेवंता अपि गुरुखगोपनं चर्णं दष्ट्वा स्ववासस्त्रयं ॥ ११ ॥ नैवान्यवस्त्र विहारः कार्यः काचिदपि
चिन्ताचि निक्षेपं ॥ इति किं तद्वस्त्र विहतो चक्रुस्तत्र स्ववस्त्रानिक्षेपं ॥ १२ ॥ तटेवासो जलेवासः श्री
श्रास्येवास्मनामपि ॥ दर्शयं सोधिकारार्थं चक्रुः स्नानविधिं तथा ॥ १३ ॥ श्रायः क्रीडति जडे भूत्वा निराव
रणकं चुकः ॥ तस्य श्रीश्रा द्विरावियादिति रुत्वा तथा चरन् ॥ १४ ॥ तीरेवासो जलेवासः स्वस्यैवं
द्विधा स्थितिं ॥ चक्रुस्तास्तदनुज्ञानाचिकरास्थितित्वकोचिदाः ॥ १५ ॥ वद्वापि यान्ति द्विजराजपत्न्य
पिवा द्वौ विरायन्वेहमुक्तितां नराः ॥ सूर्योदयोपीति विधिस्तथा मच्चदिसाश्राया स्ताअपि किंतथाप्य
भूः ॥ १६ ॥ अस्ति मे धास्थितिः कामं मंवरे एव रोधिका ॥ सन्निमित्र दर्शनस्येति ज्ञात्वा वासं समादनाच ताः
॥ १७ ॥ नग्नकाचि हितमंबिका व्रतं फलग्रकं मदुपभोगफलाश्ये ॥ भग्नतां व्रजाति चेज्जनभावो मुग्ध
एव भाविते स्वरमागात् ॥ १८ ॥ अहं योगेश्वरस्ता ताः सदा संयोगचिंतकाः ॥ तादाव श्यं मयाचरूयं
भाव्यमिसाय योग्य भूः ॥ १९ ॥ स्फुरसारु स्थितेः कामं माधवस्य ममोचितां ॥ गोपिकाम्बरहरणमि

२२

४३

सागासदयाकरः॥२०॥ये संसृतरंगास्तिरस्कृतिपदं नीताः कुभक्तौ तमैर्ब्रह्मानंदरसाऽऽसमाधिवि
धिनाये श्चानुभूताः पुरा॥ संक्रीनाचरणं रसेषु परमं हंसीयदीक्षासुखं तेर्हाहष्टमितिप्रियः
पतीरसौतैः सार्धमेवाययौ॥ तादृक्तद्भूतपूर्तिर्दृष्टमपितः संवीक्ष्यमन्य प्रजं श्रीकांतः पशुपा
लकैः सह कयाप्युत्साचनेच्चयत्॥ गोपालैः सह धेनुपालनविधिः श्रोकः पुरा गोपि च मध्ये ए
व सबालकः प्रभुरगादित्यन्वयैतत्कथं॥२२॥ कृष्णैकामृतमग्नकायरसनाक्षिनेत्राप्यनं गोन्नुखो
त्सवत्कः प्रावरणास्तिरस्कृतास दाक्षेपामदृक्स्पृहाः॥ महात्मो भुवि तादृशानस्कदृशांहि सोऽद्दृतीनां
मनाक् योगापेक्षता दूरराम सहितेनाबोधिविश्वासना॥२३॥ येयथामामितिस्वोक्तिं स्मरन्त्रप्रभुरुत्ता
रधीः॥ अबलानां प्रसादार्थं मुक्तमेया बलोभ्यगात्॥२४॥ अकानुरक्तिकरसंगमसौख्यदाना क्षिप्र
कृतार्थयमदंबरमीश्वरित्वं॥ ज्ञात्वा तदर्थितमितिप्रभुराशु पूर्वं चक्रे तदंबरचयं करतः कृतार्थं
॥२५॥ यनयन्नसवमर्पणीयं तदनिशाममिरक्षितं किलामीभिः॥ इतितन्मूल्यमिवासौ करतः स्वा
नुग्रहं चकार विभुः॥२६॥ कृष्णाश्रयलसद्धासोप्यनुग्राहि कथं नतो॥ इत्थं जघन्यवादापनुत्सेतज्जा
गृहे प्रभुः॥२७॥ यन्मां भूत्वा दृक्करं चदत्ति जनेष्वागमाखिलेषु भवान्॥ तसद्रूपपश्यत्तु जनस्वदवि
श्रंभीतिकिंतथासविभुः॥२८॥ गच्छन्नेव स भगवांस्तत्र यनि च यं जहार युक्तमिदं॥ यदुकुले विहर
ताः सिद्धास्यविभोः सदाधिकपरतृन्विः॥२९॥ यद्धस्कस्वचरोविधेयमितियश्चितोचिरंच्चित
य सासान्तेनतादीयरक्षकगणो दानेन भेदेन वा॥ नेयः पूर्वमधीनतां नयमिमं विदंन्त्रप्रभुस्तत्कृतेऽचक्रे
भूरिकरापर्णपटच्चयेतद्दक्षकेस क्षणं॥३०॥ स साचरणे स्कदशामपि न सदीयप्रसादसोलभ्या॥ द
तिकिं तदनुजिघृक्षुः पठहतिमिषतोहरत्तदाचरणं॥३१॥ अस्मच्चेतोचासोचिलसत्तु भगवति
स्तदेतितत्कामं॥ प्रभुणां पूरयतातान्मिषतः स्वस्मिन्न्यधायितद्वासः॥३२॥ गुणिजनसंग्रहकामो

२३

प्रसमण्ड
२३

भवति गुणः स्वतश्च गुणवान्नयः ॥ तदुचितमनेकगुणवत्प्रसंग्रहमकृतसकलगुणकीर्तिः ॥ ३३ ॥
मायाप्रधानमेतद्भूतमितिफलदायिनामयाप्यधुना ॥ मायया पुजेव देयं दर्शनमिति सासाकधरणाव
रणः ॥ ३४ ॥ व्रतेष्वा जपे वा तपस्यध्वरे वा विना दानमस्मिन्न शौचादिकं तत् ॥ अतोस्मत्कृतं पूरय
न्पूर्णकामः स्वयं तदिदं कल्पार्पणं कल्पयन्सः ॥ ३५ ॥ अंबरकरतासि दृत्ताथांबराचरणामपि जग
ति ॥ आगमश्रावणा चिरमसनमपी पिबति भुना न्यदर्शी निजरूपं ॥ ३६ ॥ परगुह्यगोपन-चणा गुणि
नः सद्वागरं जितानितरां ॥ ता नागमपरकलितांश्च कारकरतः प्रभुर्हितमुक्तं ॥ ३७ ॥ जडजा
तोपास्थितिभाक् जघन्यकश्चिरधिकपरद्राशिः ॥ सोप्युद्धृतोनुकम्पया प्रभो त्वया किमुत भक्तच
रूपेन ॥ ३८ ॥ गलदंबरणः प्रादाय स्वाच्छिताचरणान्यकं स्वजनकुशलप्रेक्षः क्षिप्रं तदागमएवहि ॥
निजजनदशां संदृश्यः स्यामिति प्रभुराशयं भुवि चिरादयं सद्गाधस्तरो सविषयो भवत् ॥ ३९ ॥ जडजात
विहृतिसाधनमेकं सदृशिजाता सिद्धमाचरणं ॥ तस्मिन्दत्तेपि जडगतामतयो व्यापी निजरूपकरखिला
स्ते ॥ ४० ॥ यावदाचरणमस्तिदुर्लभं तावदेव मम दर्शनं भुवि ॥ बोधयन्निति समुत्थितां बराचीश्यताः
प्रभुरदाक्ष्वदर्शनं ॥ ४१ ॥ गूढार्थकोपदेशोयत्र विधेयोस्ति धीमतां तत्र ॥ बाह्यदशापरिहासोय
थावभासेतां तादृगिह वाच्यं ॥ ४२ ॥ अंबरं कुरु सदैव सोज्वलं कृष्णरूपमसि तेन तामिरथितं ॥ सर्व
विसफलयन्यचोब्रवी सोज्वलं नाकिमुपपश्यतांबरं ॥ ४३ ॥ अंबरं जितमिदं मम चेतो येन दृश्यते तदेव
दिशाच्चं ॥ सन्निचित्य मनुबोधयन्स्वकं प्राकरादुरु गिरमेवमवादीत् ॥ ४४ ॥ निःशेषावरणगतं यदि
सदा भूयमादास किं मे भाव्यं नैव जनैरिति श्रुतिगतः पक्षोस्ति मुख्यो मम ॥ तत्संग्राहकवासनाय
दुदितां तत्तत्क्षणे धीमतां संराज्या जडजात संगतिरिति श्रीप्रः सदैवाब्रवीत् ॥ ४५ ॥ न बुद्धिभेदं ज
नयेदितीरितं मयैव तस्मान्नहि नर्मजल्पं च ॥ अनादिषंनपुरो वदामि चेस्म्रोकमायातजराधना

२३

46

व्रताः ॥४६॥ अथो-च मनं तं पुराक्वचिदपीति मे न स्मृतिर्लसस्मृतिभुवां-च चोयदि स्मा स्थितेत भव्यतां ॥ इमा
न पि प्रच्छन्न स्वागत संरुध्योपि तये यतः स्मृतिमद्वंत राद्रुतिमचसस्मिध्वाद्रमे ॥४७॥ एकैक शाश्व सह चागमने
तुल्यं पक्षद्वयं मम तु चिंतयतः स भावं ॥ बुध्वा परस्परमकृत्रिम हार्द धर्म कामं य■ थेच्छ तत्तथा कुरुतो न
माग्य: ॥४८॥ ता द्रुतफलदेनापि प्रभुणा वृचता ससाक्षिकं तत्र ॥ अर्च्यं जिस्वा चरणादेकांतिक युवतिभा
षणनिषेध: ॥४९॥ योनंगधी सकर स्रो प्य स्मिन्भूयाद्रसाश्रितः ॥ सम हेमेक्षणार्ह: स्यादि सुकंसन्म
र्तं मया ॥५०॥ प्रभु-च रित्रमचाकृ मतिगो-चरं समव लोकयता दाश्रुतयो रिचला: ॥ निजनिजा स सम-च य
का मुकाजडगता नितरामवता स्थिरे ॥५१॥ वयमेव ता वकगिर: प्रथिता चिभूमं स्तन्नर्मचा सदिति वा
किमु श्रोधनेन ॥ वाग्यत्रिदूरतर केलि पद स्थलेमूर्वा-च कुतूहलकृताद्गुति सिध्दमेव ॥५२॥ आस्तां त
देत द्रुज श्रोमनामत वाचतार: प्रथित: पृथिव्यां ॥ तन्नैव-चा … तथाधुनेत द्रुजा च मानो यमभूतपूर्वः
॥५३॥ चिनां बरालंबनमंबुजाक्षयन्नकल्ममेघोदय दर्शनं क्व-चित् ॥ प्रसिध्दमेतत्स्फुटमेतदप्यहो तदे
चतास्मिन्सर सत्वमुज्वलं ॥५४॥ सरसं जनमालोक्य स्वभावात्प्रगल्भधी: ॥ करोति चिरसंतद्व्रा
मयस्वं कुमार्गधी: ॥५५॥ नितांजडाचास्थितिमेषमाध वोदयोर्द्रुदिदृश्यापपि … काम: ॥ क्वचिद्वि रं सोपि
रतो न निर्यय बहिर्युच सो चिरसत्वकुकया ॥५६॥ नैवालक्षि यदियकृपमपकोवेदैश्य यो नक्षितो ब्र
साथैरमेरै रपीतिकृतामस्तादृकूपर: पुण्यवान् ॥ सोयं श्रीपतिरीक्षि यस्य बहुशोध्या सात मेतां रसं
सकृन्नाम यतो ता कायुवतिरिसालो-व्य ता स्वकूरसे ॥५७॥ स्वमप्रगल्भत्वमिहाधुनामयि स दा गमोद्गा
सिनि-चांबरखिचि ॥ स्पर्शांग दाध्या सित मन्त्रचि स्मयो न तादृशो हि प्रकृते: प्रमोदय: ॥५८॥ मास्म
स्मायरणं गृहाण भावन्देहीति मोपी जनैक तोपि स्फुटमेव यामुनतटे संतास्स सभाग्रही: ॥ अस्मा

२४

चरणं विचिन्वन्नपुनर्हर्तिनं ग्रहाणे सहोमे नोग्रहासिमयार्थितोपितद्यं कस्तोस्वप्राच्नकमः ॥५९॥ सदास्य
स्थितायोनि यं स्मएनवयम च्युत ॥ ज्ञातं कुमर्स्यदिषं तादल मेताद्धि हि गिरा ॥६०॥ एवमप्यर्थितोस्मा
भिर्नचासोयदिदीयते ॥ ब्रूमस्तमस्तियच्छास्त्रं राजा कालस्य कारणं ॥६१॥ चंद्रो राजा चेदयं मेन्वयाद्योनं
दोसौ च्वे सत्वं कं ताताएव ॥ कंसस्त्रोकितामूयं ताद्विपो मेकु द्वादारयो ताश्च स्मरेः कानुभीतिः ॥६२॥ कु
मर्स्य दुक्कामिति ताः सरलाशयेन प्रोच्युस्तादे अभवतान्वतु राज्ञायेन ॥ यद्दूढकूढनयगं कृत्तामिय गणयं
ता किंचिद्दुक्तमिहन स्कताथा नपश्य ॥६३॥ स कालज्ञो सर्व भूतादि संगाक्कखंगायं संतरेण नन्वभा
वा:॥ तेषाश्रीश प्राप्तिकृह्याज्जडेपि न्क्रीडे सत्रोदाह हितीगोपिकन्या:॥६४॥ गृहीतहं सदीक्षानां मृ
न्मान्त्रा विषया मनां ॥ जडन्क्रीडाय्वदे सकृकृ युक्तं तादप नोदनं ॥६५॥ यज्जगत्कारणं तत्राव्यक्तमपि स्पष्ट
ष्टयः॥ युक्तं योनिं समाछ्वाद्यत स्थु: फलन नाशूया:॥६६॥ वरांगमस्ति संपूर्ण कामनापि स्मपरांगकां॥ कर्के
स कामः मागच्छंस्ताभिधानकृतादरा:॥६७॥ वृतामनंगानिशांतपदं श्रमुर्मे शाम चेक्षपकके यदि सालसः॥ त
दिह सर्वमिदं भावतां च भेसुपगतानि खिलाआपिताद्द्या:॥६८॥ यद्यावत्र: कृमन सामपिज्ञान्त्वनंग
भाव: सदाश्रायचरे पिता स्वं जंग:॥ पूर्णोपि नोन भवती स्वकृत स्फुटार्थं श्रीश्रा: स्मराक यपिधाननिराक
रिक्षु:॥६९॥ होषाकरत्वं सर्वस्मिन्विद्यो चेद्दक्षिरान्नकिं॥ वदस्मा मजनागयं शगुरुक्षिचसदीदितं॥७०॥
धर्मप्रचकात्वमितिश्रुतिश्रुत: प्रस्पष्टतस्यैव मिहेशावक्षिन:॥ किंवानयोर्धर्म्यमधर्म्यमंतातोऽस्य स्यत्वाद
स्मान्नच या विमोहया॥७१॥ सांबरा: श्लुं भूसूर्योच्चोदित्याकाशांबुराक्षिभि:॥ प्रापितानाथाताकिं नोऽष
यस्यन्यथार्थता:॥७२॥ कल्पान्तराज्ञुषां कानै: प्रसक्तिरघुनां हसः॥ विधिवं यांभीश्वावा चं मखाचक्र
स्तथैवता:॥७३॥ एताच संशायेद्धारिकासास श्रापितामनां॥ आसामितो निश्चितार्थाज्ञातादृसन्य
तोदधो॥७४॥ यौ वराभयदौ सस्वस्तायो: प्रावरणस्थिति:॥ गोपीप्रसादचेतायां नो चिते सन्यतोन्यथा

४८

२४

रः॥७४॥अचिराद्युपस्थितोस्तिपुरतोसमग्रस्मरणप्रसंग इति॥निजबाहुमूलमंसं च स्प्रा मरणै रलं चका
रहरिः॥७५॥कृष्णामद्राजुषां कानः प्रसक्तिरघुनां हसः॥चिचिर्दं घ्यामी स्नायाचं मत्वी चकु स्तथैवताः
॥७६॥कृष्णाधररसो मग्नाः कृष्णाधररसाश्रया॥तथापि सोज्वलाश्चिते साक्षी त्वं पश्यते नमः॥७७॥अते
स्मिन्नुज्वलानंदप्रदे च स्मरदोहता॥अनंगतां तक्षम स्वार्क सर्वसाक्षिन्नमोस्तु ते॥७८॥सर्वथानंगमेवे
दं व्रतमस्य हतं प्रभो॥तथापि कृपया पूर्णपूर्णतां नयते नमः॥७९॥वयं तथास्थिता यत्वां चिभाव्यानो
श्रिता वरा॥ स्याश्चेदथापि दोषस्तं सूर्य माजर्यते नमः॥८०॥दोषापनुत्तये कस्मान्मामेवार्घ्यतोतिमा॥
चदार्कयत्वमेवैको भुवि दोषापहारकः॥८१॥दोषाकरोपि द्विजराजतामगाद्वस्यास्य यातस्य देवैर्वयं
ता॥पादपन्यूहामः श्रीरसे यपहारे रधं यथा सा सुभवे [illegible] रूपा हरे॥८२॥सर्वतोमुखसंतोषप्रदाम
ता स्तुम स्कृता॥आश्रिता इति संबंधं स्यात्वा पाहि नमोस्तु ते॥८३॥जगच्चक्षुस्त्वमीशोपि चक्षुष्मान्न भव
तोवयतु॥चिचिताखिलसंद्रष्टे स्कवस्रष्टे नमोस्तु ते॥८४॥अनंतानंतकल्याणगुणमंजुलमूर्तये॥सच्चे
क मिथुनानंददायिने ते नमोस्तु नः॥८५॥चूर्णाश्रमव्रतातमोव्यवस्थास्मिन्नुपदाश्रया॥भाति सापित्र
यी यस्य रूपा तस्मै नमोर्कते॥८६॥नमो दुःखदारिद्र्यसंतापहर्त्रे नमो विश्वनेत्राबुजानंदकर्त्रे॥नमः प
द्मिनीमानसोल्लासदात्रे नमस्तेस्तु सूर्यः सदा स्वीयपात्रे॥८७॥अतेन्येन्यूनता क्वापि न दीक्षा तदपाक
ति॥चिनासूर्यादरं न स्यादिति निश्चरणीकृता॥८८॥इदं कार्यमकार्यं चेसनालोच्यैव सूर्यधीः॥कु
र्यान्मत्प्रीतये यो स्य मदिष्टार्थो न दुर्लभः॥८९॥श्रीमद्विष्णुपदाब्जकाग्राह्य दुपास्योप्यर्क एवाचनोहं साना
मिति भाति बोधिता इहाप्येता निमिषान्ताद्दिविः॥नोच्चे मापमवस्थ कापूर्वं नतः संजाता मिसादरादृष्ट्वा तेन
दयाब्धिनार्करूपणतो युक्तास्ता थामूः कथं॥९०॥एता गोपस्कृता स्वद भ्रसमयोपेक्षित प्रपुष्पाद्यमामसंभो
गफलप्रदं स्कन्वदितं कासायनीसद्व्रतं॥ कं सध्वंसनहेतावेह मचिराद्याता चेतसाता कर्तव्यः कतमो

२५

भ्युपायद्रुहमेनत्वं यथा स्याद्गुरो ॥९१॥ दसालो-व्यविभाव्य-चार्ककिरणस्य स्पर्शो बुजोल्लासक्रमन्येतेन
तदात्तदीयमदनाचासौ बुजोल्लासनं ॥ कर्त्तुं तत्क्रकदि सकनाहरिनुत्तोरतास्तत्क्षणे योजितानो-चेद्रुमचि
दृग्णीः कथमिदं कुर्याद्दनायाश्रितं ॥९२॥ युग्मं ॥ अधर्मोयं धर्मस्यापमिति मसानस्कभुवनेवि घेघंटा
घोषः सकलजनसाधारणदशः ॥ विशेषस्तु-तोषेयदनुचरणा सश्रुतिनिरस्कतापीड्योधर्मोध्रुवमिति
मतोमानमबला ॥९३॥ मायाप्रावरणः सहागमलसद्रूपो हमस्मिं जागर्त्तर्यामितयैवमेव-चरिते
प्राकृता सदिष प्रदः ॥ चन्ती गोकुलवासिनीरनुपदं व्यापारयामीति किं च क्षस्थः पटभहस्तुस्तादब
लाव्यापारतोदर्शयत ॥९४॥ मदंगसौख्यं मदनंगसौख्यमथ्यं तदीयं मनसावधार्य ॥ ददौ गृहीत्वा चरणं द
यालुस्तदेतिमन्ये-चतुरर्यदात ॥९५॥ यथाय थात्वयेरितातथातथैव-चेष्टितं नकानकारगोपिका प्रकाम
मिष्टलोभिता ॥ ममैव चेष्टितेषु प्रमो कुतः स्वतंत्रतागता जडा स्विमानतायदि हतुल्पमेतयोरपि ॥९६॥
सर्वज्ञेनमयाप्यविनतं जानंचो जानतोव्यते ॥ अत्रामुत्राप्यनंगाद्विमें प्रसादाद्भविष्यति ॥९७॥ मां पश्यस
न्त्रयो द्वागमाशिमवरगतांचीक्षितो योमपापिमन्मात्रध्येयचेतामदनुमतिध्वलिज्ञानकार्यानुषंगः ॥ न
स्याज्ज्ञेन्मांतरायैसततमपिकृताकीदृगप्यस्य केलिः प्रस्थानु गोकुले पीस्कृतायदुपतिः स्पष्टस्तृष्
वाचा ॥९८॥ प्राप्तमेतद्भूमरीक्षितं फलभाजोपि भविष्यता घरात्रौ ॥ इतिदेवगिराहवास्कदेवः फलितो
द्वांतरमथितस्तदर्थः ॥९९॥ अर्थिप्रार्थितत्तत्क्षणपूर्णसमर्थोपि प्रभुर्यन्तदाकामांतद्रुततोषितोपि
चिदधेये रूप्यमस्मिन्विधौ ॥ तद्बीजं बहुधेदमेव भविता यत्ताभिरभ्यर्थितंतत्-प्राप्निप्रतिविद्धमासदि २५
नमप्यालोच्य यन्दे वगं ॥१००॥ कामोद्रेकः पद्मिनीनां तुरीये भागे रात्र्यास्तत्रता सांहि दृष्टिः ॥ जानन्नि
त्थं श्रीपतिः श्रृंगारदीयेमासे एवाकल्पयत्तत्प्रसादं ॥१॥ एवमीश्वराज्ञायोपुकोभातिगिर्यन्यथाकथं ॥ मयेमा
रंस्यथइतिस्पास्सो भयतोपिना ॥२॥ युग्मं ॥ आभिः कामसुखं मदर्थितमहं सब्रह्मचारीततः कर्त्तव्यं

कश्मनत्रयेन भाविताम्स्वार्थो मम सा समापि ॥ राकायांचक्रमेरतिं स किं मतः संप्राप्तराकायपि सागे दोष
मथाक्षतां व्रतगुणं संगोप्य वितीर्य स्मरन् ॥ ३ ॥ स कामराकाप्रतिषेधतो महादोषस्थिरं ततो विदितं दया
लो ॥ तत्र सुष्वपुः शरणागताया मज्जितव्रतो नृपराज्ञस्त्वो भूः ॥ ४ ॥ आगमदृश्यो भगवान यत्नतो
भूप्यदीयवाग्विषयः ॥ किं किं नतस्य सांगं सांगो नं गोपियसुरो जयति ॥ ५ ॥ भवेयुर्ये येस्यां भुवि विक्र
परानंदफलद व्रतास्ते नुग्राह्याः स्वयमभि मुखैनैव हि मया ॥ तदेवं श्रीजानिर्युवाति विहितानुग्रहवि
हितानुग्रहावधिर्यमो भूयस्साद्धकृतारुनरफलानुग्रहकृतो ॥ ६ ॥ ये स्वैश्वर्यमपि रंबरं किसलयैः शय्यां स
मे रहणां छायामि विंदितानातपत्रममतास्वादैः फलैर्भोजनं ॥ निस्तंद्रं परिकल्पयंति सममतिथीन त्याग
तानध्वगान् सत्कुर्वंति सदागम प्रवर्त्तोऽच्युत स्यो चितं ॥ ७ ॥ कर्णश्चिमर्शिबिः पलं बलिरलं कार्यक
लेशः कर्णामद्वा जीवनमर्थिने स्थिरुत्कर्षं प्रादाद्दधीचिः पुरा ॥ जाता स्ते भुवि तावतैव कविसद्वाग्
वर्ण्यवादान्यकाः स्वर्च स्वार्पणकारिणस्तत्तरच स्तघुतमीशस्तता ॥ ८ ॥ स्वतः सोढ्वा क्लेशान
हरहरने कानुपगतान् भक्त्यायेन्यत्राण व्रता विनियुति स्वाखिलपदाः ॥ तदीयः संसारोऽप्यमतम
धुरस्तज्जनिरपि जगन्नाथस्यापि स्फलिपदमितिव्यक्तमभवत् ॥ ९ ॥ यावद्दवीयपदार्थजातमपि ये
रन्योपकारव्रतोराकल्पयर्थिंकृतो नराः कुजनुषोपि स्युः स्मृतौ तेमम ॥ १० ॥ श्रीजगदीश्वरोऽपि शाद्वय
न्स्वाम्स्वाशयप्राप्यनृक्ष्य [illegible] मेषापि ससुखस्स्तताकद्विवर्णनं वर्णरा ॥ ११ ॥ दृष्टाश्चेदतिदानशौंडानि
वयानिस्तं [illegible] दानो परताः स्तव्या भूतितरं परोपकर्ताये स्वस्वामनाकृन स्वतः ॥ १२ ॥ [illegible] निस्पृहस्सज्ज
नानुचरणं श्रीशोनिजान्वयं जयन्नस्तोषी [illegible] कराजराजिममितो जगाहनैकफलं ॥ १३ ॥ न
तान्यत्रपुणान्यैर्वाग्माहिं भुवि चराक्षमा ॥ [illegible] दोधकोक्तितः ॥ १४ ॥ युग्मं ॥ भ
क्तत्राणकरो भूयां [illegible] मोऽस्मिन्स्स्वतो मया ॥ किमिदं बोधयन्नुल्लसत् [illegible] पोस्तैः ॥ १५ ॥ स्त्री

२६

णामनुग्रहकरो ग्रहीतदीक्षो मुख्य सखा स्वयमिहेति समग्रगोपाः ॥ मन्मुकुयेषत तारतंक थयंतआराधि
साश्रयादुदरगादेयतिस्मतान् स्फुटं ॥१४॥ योगी चास्मत्रतस्थो वा यो वा को वा भवत्विहा ॥ तदक्षदा
तिं स्मसर्वेषामविशेषादिति स्फुटं ॥१५॥ उदन्याहरणे पीडानाय कापीस्तितेदविन्दुः ॥ भक्तानां यस्य
यः पानं प्राप्तं क्षहरिति चिंतनं ॥१६॥ यतास्मिन्नहनि प्रभुर्नजगत्पाथेयमस्मादपि व्याकस्तापुनर्विति
ष्ठला समभवद्दुःसीयदीक्षाविधिः ॥ यतास्मिस्तत्क भूस्थितिर्निगदिता भीक्षापिता कालिकी नो चेन्निय
विधिः कथं तदहनिप्रेष्ठाखिलैश्चिंस्मरः ॥१७॥ दृष्टा चेस्मरकामिनीविचसनो पोष्यंत देकं दिनं मेवं
स्मात्तेगिरं स्मरन्व्रतजुषां तासांतथादर्शनं ॥ जानन्नाविससर्वचिन्न जगत्पाथेयमस्मिन्दिने यस्मा
पंहविरादनं निरशानप्राप्यं प्रसिद्धं हितत् ॥१८॥ यस्मिन्कृष्णमूदीरयं सुषसितेतास्मिन्स पाथेय कानि
श्रामं तिरहाध्वहन् भगवांस्तासीं प्रमाद्वास्यति ॥ निर्गच्छति तदा तु संभ्रमतया विस्मस्तच्छं बलं भाये
चे निखिलैर्नगोपयुवभिः पाथेयमग्राहियत् ॥१९॥ आकारितोष्यनिशमेष समग्रगोपैस्तास्मिन्दिने
तु सकलानपि रान्सएव ॥ आकारयध्रुवमिदं क्षममेव यस्माद्गोपीव्रतेप्सितफलार्पणदिष्टदृष्टिः ॥२०
गोपीव्रतफलोद्बोधिदिष्टासंभ्रमधीः प्रभुः ॥ तदाह्वाना च तेपीति युक्तापाथेयविस्मृतिः ॥२१॥ नद्यस्ना
णंयं नतान्यभितोच संतुलसंतु नानंतपदे नितांतं ॥ आल्हाद सौख्यं नयथाविनेंदुतथांतरान्नं चिफलं
फलादिकं ॥२२॥ सर्वंतु फलसंदोहश्रीभनेचिपिने पिते ॥ क्षुत्क्षांतिरर्थितेत्राय यत्तेनेदमभूत्स्फुटं ॥२३
युग्मं ॥ गोपीनाममिलविताभिरर्चने नचक्षाणामतिथिसमर्हणप्रशंसा ॥ यन्न्यूयोक्तभगवांस्तादि
संबोधिद्वापारे र्चनविधिरेश्रागः प्रधानः ॥२४ यस्यचिक्रीडितं चैदैरमेयैरप्यमेयकं ॥ गोपीतोषपु
ष्टदस्मै श्रीजुषेस्तु नतिः सदा ॥२५॥ स्वयं यथा समागत्य भव स्वंतत्प्रसादभाक् ॥ तथा भवमपि श्री
श्रावसदार्चनचेतसि ॥२६॥ ॥ श्रीशाकल्पतरुकीडा फलभक्तिरसायने ॥ मुदे भवतु साधुनामध्या
याथ निरूपणं ॥ ॥२७॥ ॥ श्रीशं वंदे ॥

स्पादार्चा विधिरिह निखुगेप्रधानः

५८

२६

कार्तेध्यानमबोधिसूरियजनंत्रेतायुगेद्वापरे हर्या-र्चा-चरमेप्रशस्तमनिशंश्रीरामभिधाकीर्तनं ॥तेषुत्रावा
त्तीययोर्निगदितो धर्मोस्फुटंप्राकृतानेवध्यायेत्रकलिस्तसमर्थसमुद्रो लोबुध्यतां ॥१॥येयेस्मानंकलुभु प
मुदूराधियोदुर्दानवानात्रातस्तेसर्वेपिनिर्भोसपद्युपत्रामंनीतावलेनत्वया ॥भूयोनाशितयानयात्वबहु
धाबाधाक्षुधादीयतेतत्तछांतिकृतेपिचिंतयतथापायंविनानाशनं ॥२॥यच्छंतोचस्ततंहृभुचिसकलज
नोपलब्धोनप्यनीत्रोयांजेत्वमुग्धाचिन्तास्तणजलपचनाभक्षिणोप्यार्ययोगाः ॥तामेतांदुर्जयांतांक्षुध
मतानुमपाकान्तुमेकोनचालमिसंतांश्विंतयंस्तदुभयपुरतश्चक्रूरभ्यर्थनंतो ॥३॥नैषाक्षुद्देरियद्
दरगतयास्त्रीयतेस्मासुनिसंयतुष्टोपुष्टिभाजोवयमपिचसदायाजगद्वनिहेतुः ॥मीत्रीभूतापि
नास्मिन्यददयहृदयापीडयेसस्ततंदंतानात्वक्षोबलःस्मायदुपतिरथावेसात्रायात्तोसमूचुः ॥४॥
स्वक्षुसीदाशांतयेगेदयालोः भ्रायोभक्ताभ्यर्थनंतोरकारि ॥यस्माभक्तेरक्षरासूर्णभक्तासस्मारासो
प्रिप्रपन्नीमुकुंदः ॥५॥क्षुधोनिर्वाणार्थंकृतबहुयत्नाग्रजजनाःक्षुदातोपिश्रीमान्द्विजवररमण्यां
यदभवत् ॥स्फुटंतद्वासत्यंस्वकमचकृतभूमौयदनिशंनमेक्षुद्वाराद्यानिजजनपरित्राणसमये ॥६॥
हृद्वासनोत्रानायैकः त्रातोभक्तसमागमः ॥स्फुटीकुर्वन्प्रभुर्भक्तप्रायैतान्विनियुक्तवान् ॥७॥का
लिंदीपुलिनोषितास्येचभवनोभूतास्पचन्द्रेः पुरानासीच्छांतिरनाशनानात्दधिकक्रूरस्वयंजाठरः ॥
त्रातःस्यान्नचिनाशनंक्वचिदपीसालोच्यमन्येप्रभुस्तच्छंसैकृतवांस्तदाताहरानोद्योगंवयस्यैःसहा८
जठरोल्लासिनेश्रीशःपीयमानायवागये ॥श्रोताग्निचद्विभोर्गांहान्तुंतांस्तत्रभ्राहिणोत्तद ॥९॥अस्मा
स्वियंरतिरिहास्यजघन्यभाक्स्तचित्रेषुसास्यकिंयतीतिनतर्कयामः ॥तद्धांतिमेवमपहार्तुमचिंस
त्राक्तिस्तान्ब्राहिणोकलियितुस्वमिहासचर्यां ॥१०॥जानन्नप्यंतरात्मा द्विजवरकरतोलभ्यतेनो
न्नमेभियत्तत्रप्राहिणोतान्द्विजसदसिसर्वीस्तत्रभा सात्रायोयं॥चरूतारोब्रुस्वयातांसदसस्म

53

२७

तयोर्ये च यत्नलब्धव्यायेतेषां ॥ अद्य कस्मिन्कलमपि न च मम सीतिता मत्कृते दूरे ॥११॥ प्रणवाद्यादिमध्याका-
नां तावर्णावलिद्धिंजैः ॥ ध्यातानचेतिविद्धादू मूर्च्छे खोदनं मेचतान् ॥१२॥ योगिनश्चेद्रामनाम्नि
मत्काश्च नाम्नि तेमम ॥ अद्य कुलवो मानिर्षधां री याहे श्रीनामनी द्वयोः ॥१३॥ नमे ज्ञानं लोके कलियु-
गमुचे व्यापकतयानवासंगित्वेन स्फुटमपि नवैचित्र्य स्फुरत्ताया ॥ कदाचिद्ध्यातावेकलयति समाके

श्रीराम

चलोऽसिधास्वरूपेणैचेति स्फुरमकृतविशेषविहरिः ॥१४॥ दाता शाटे भवतु वा भुविवं य एव विप्रः
सदेति कृतरतन्मनाद्धि चिरं ॥ अर्थि स्वरूपमथवानिखिलानुभूतं हीनाक्षरं कृतनतं च कृतांजल-
लीति ॥१५॥ अभ्यर्थनाम भुक्तापि च रौ नचाव्यादातुः पुरो यदि च तेन नतस्तदेतं ॥ स्वा स्वामिनो-
ऽलिखते तिचिच्चिं सनीति युक्तं तदाह रिहराम गिरागताः स्मः ॥१६॥ रामः श्रीपावतारी स च व्य-
रणिधरे सारव्ययात्राप्रसिद्धोप्यस्मां देवेति नाम्नाप्यच हति विषयायुष्मदाद्याच संति ॥ ये धर्मैकप्र-
तिष्ठापनधृतचिरुदाः सोत्र सर्वेषकारी सात्रो व्यापि प्रदद्भुः क्वचिदिति पङ्क्पा अन्नुवन्नामवा-
क्यं ॥१७॥ स सानरताभ्यां जीवेते यथार्थार्थ्य दृष्ययः ॥ अप्पराम प्रेरितास्तेऽश्चर्य दामचोदितां

(54)

॥१८॥ यद्योगोपायमंत स्माद्धच द्वै केहेत वः ॥ आनीतो दमितो वा व्यमस्ति किं धर्मविस्मृरः
॥१९॥ यस्मिन्निंद्रियनिग्रहे स्तिमचतां मनोमयासौ करस्तागाः पालेयतिप्रभुः प्रतिपदं निसां
तरं गास्थितः ॥ अद्यास्म दृश्व सीदन्नोयदित दात होरितानां हि नः स्वेषं पूरयता थिकं स्वकर्म
पीस्ककं न चेन्नोत्तरं ॥२०॥ अस्मद्गुर्वह [illegible] गोगणान नपरिश्राज्याबुभुक्षाकुलो जपः स्यादिति वा किंचित्स-

२७

कृतक्षिप्रं श्रमो मोक्षोषणं ॥ यद्यायत्नागमं उपातिथि जनाभीष्टान्नदानोन्मुखी भावं यत्नगुणं विलो-
कयत वा शुं येन ता किं सतां ॥२१॥ प्रणवप्रियो हि भगवान्नणवैकव्यापताः सदायूयं ॥ इत्यागताः सामी

पि भवतां श्रवणयोरत्र प्राप्तौ ॥२३॥ वयमपि न हि गोपाः प्राकृताः किंतु साक्षात्प्रभुवचनरसज्ञा मज्जनांगिन
श्चा इति निजमहिमानं बोधयंतः स्मदात्तेग्रहणविधिमदोषं प्राहु रम्मायमायां ॥२४॥ मनुष्यदृष्ट्या स्वात्मा
नं परत्वं तोयेस हादि जाः ॥ अपश्यन्कृष्णमप्येवं प्रकृतमेवयं दृशोर्यतः ॥२५॥ स्वदृष्ट्या तत्स्वरूपेक्षा तद्दृशा
वा स्ववीक्षणं ॥ आत्मम स्नानमं सत्तुल्यानमाधास्वथादि जाः ॥२६॥ मतोष प्रार्थनां प्राक् वितरणकुशलोसी
ति गायंति वेदा जानंति त्वां तथैवं स्वलसदनुभवास्वसहाराधिकाश्च ॥ स येनं यत्त्वमेतान्निजचरणगता
न्प्राहिणोदन्यहेतोरन्यत्रायं स्वभावो वरदसदयचित्तो विपक्षे प्रोथवानः ॥२७॥ संति सकर्मकर्त्तारो
योगिनो ब्रह्मवादिनः ॥ तत्सूक्ष्मतत्त्वचेत्तारो नैकोपीह भवत्स्फुटं ॥२८॥ नमन्नापि निश्च द्रुतच्चहृदयतोषो
ति थिजनने न दाने हान्यानापिह भवति येषां कुजनुषां ॥ न चैतेषां माज्यज्वलनहवनमौनमननि त्वां फलाय स्या
द्व्रतध्वनिरपि विमोघध्वनिहसातु ॥२९॥ अहो विचित्रं कृपणत्वमेषां दृष्टद्विजानामभिमानभाजां ॥
यदोऽनायाक्षरमप्यमीभ्यो न लब्ध्यमासीदिति वाजहास ॥३०॥ यस्मिन्नभ्यासदार्ढ्यं च वसितदवशाद्दा
स्यतो निष्प्रयत्नं निर्गच्छ सेषसर्वानुभवद्रहयदोनेति चानोचरेते ॥ तत्कीदृग्स्यादमीषां श्रवणवपरिश्चि
ति नैर्तितीति च स्वादेशास्यात्कोऽचनं च सकृत समस्तयोचि स्मयात्त्रहासः ॥३१॥ देयं चेन्मनसा यदर्थ्यमि
हितं तद्देयमेवान्विरान्नोचेदप्यरमेव नो न तारमिदं यत्कृत्यमेषां स्थितिः ॥ तस्याः संप्रति बुद्धिमस्ति रिह
यन्नैवोत्तरं देयमित्यर्थः कल्पितदृप्सहो स कलौ चित्तं तज्जहास च्युतः ॥३२॥ यो विप्रेर्गं स्वतोक्षद्धन
पद्दास्थे हरिहास्वसः ॥ याज्ञ्या भंगापमानानुभवो वो भूदिति स्मितः ॥३३॥ देयं चादेयं वा सत्त्वरमेकं त
दुत्तरं देयं ॥ मौनव्रूयाद्ययमपि सत्तुपहास्यः प्रभोरिति स्पष्टं ॥३४॥ सर्वाः शतायेजनताः प्रतिष्ठा महाद्दत
दुष्कृतकलिताःच हांत ॥ अज्ञानमप्यर्थिकमेव तेषु महन्दवमेव जहासकिंया ॥३५॥ योगद्धैर्यलज्जैर्लल
ज्जैरपि मनागनाकलिता ॥ मा विकजनहृदयगतामपि रतिरयं चिंचेत्सलमकथयत् ॥३६॥ मन्दर्तिमात्त्रम

स्फुटमसाच सूर्याश्रितः॥ श्रियाश्रितपदः सदा तदपर मा नियम्य चय भू स्व कुमुदे स्फुटं प्रथममत्रपद्ये
१९ परं॥९१॥ सह्यानं भजनं च पूजनमुपाख्यानं नामिधा कीर्तनं श्रीकृष्णं सर्व युगेषु, स्वपीह कथितं तत्स्वं
विशेषस्स यो॥ एकं मुख्यममुख्य मां जि च परा एव च क्रमो ध्याय तः पद्ये स्मिन्न चितं न तानत्र च तथो
दाहृत मिव्यक्तितः॥९२॥ अथ वा भूतगुणच संक्रमो लुप्त रोत हि रा॥ तेन सर्व गुणे कलेच कलिः स्व
त्वा खिलाधिर्भूः॥९३॥ एतावता पद्म चये न सर्व युग स्थिती रूपकतो न्यकृपि॥ पद्यद्वये से स्य यु
गद्वय स्य प्राधान्य तो व्यंजितार्थ एव॥९४॥ कार्तिकाद्याष्यमेतु श्रवणचपरिचितिर्यज्ञसंतान
योगात्त्रेतायां मीश पादाप चितिर विकलास्त त्रिकेपि क्रयं वा॥ तेषां तदा स भाजाम पितद नुक

श्रीपतेर्ना रभक्तिः॥

तव्या नयज्ञार्चनानां स्पष्टां रम्येष्ट दात्री जयति कलियुगे नाम भक्तिर्मुरारेः॥९५॥ सकलेष्वमित
रयुगतोप्याधिकं मण्य वत्सराति सुलभतमं॥ तुष्टी मल मिह गर्वान्निजात्सजे मयि कलेकु रुष्वकं॥९६
त्वं सूतोसि सकलैरमरैः श्रीमानितोसि मुनिमान्य वदान्यैः॥ श्रीपतेरसि च पूर्णकृपा भूस्त त्कृपां कुरु
कलेमयि दीने॥९७॥ तावकूपशमेषोह मस्मिन्नरा भिसमक्षे शाहतां भवेदत्र को वा॥ अर्कतो कले

पदी

चिंतया चिंतयकलि कुशाहतां भुवीशः प्रसिद्धः॥९८॥ स्मरन्यारिक्षितिर्दिहितोपकारां दुकेवाक
स्वीकृतिमप्यशेषां॥ सर्वानिमा नाम भवांश्च पश्चन्चते स्व हार्देन कलेयथार्थ॥९९॥ यत्त्वामेव प
रस्कृत युगत्रय निरूपणं॥ मुनिना कारितं रूपो युगराजा नमोस्तु ते॥१००॥ संपाद्यये त्वदरिभा

असा

वमुपाय विज्ञाः श्रीशप्रसादनविधौ बहुश्रो यतंते॥ जानंतु लोकि मपि चाह मिदं तु जाने श्रीतोत्वयि
प्रभुकृपा नहि दुर्लभास्ति॥१॥ आधाय ये त्वयि न ग्रं सदशं मुनयो न रा सां पश्यंति भूर्यवसरं स्व

१९

च निष्ठता नाय॥ शक्तिः कलेयच देवाचास्ति हि दर्शये पुदीनो स्मितोपदगाढ सत्कमेव मस्मिन्॥२॥

38

एवं कृतादियुगचतुर्युगपरंपरानुवृत्तिः पुनः पुनरपीति तत्र तत्र॥ तादृग्गतया चरणमिसमपि बोधितं सद्वर्षाशा
रद्वसुमिषान्मुनिनेशाभक्तये॥३॥ वर्षाशरत्संभवदिशाद्वर्णननिर्णयेन यदाप्रवर्तितिकनित्यानित्यकध
र्ममार्गौ॥ तत्तान्निदर्शितानिदर्शनयोजनेनस्पष्टीकृतावितिमतं किल वदन्मनस्व॥४॥ प्रमोः प्रियतमा
नंगरंगसंगमकारिणी॥ याग्रेभूयाद्युक्तमुविम्लक्ष्यदत्ताति कामुकः॥५॥ योऽविकलनिजवसुसकलान्वि
तीर्यपृष्ठांतिसोन्नचिमकलतनुः॥ मज्जतिसुखेसनंतेबोधितमेतत्प्ररध्वनसूसा॥६॥ आपादयसिमयि
त्वंयच्चोग्यं सद्यवहुलम्मालिन्यां॥ सकुमेघोघः शरदिंश्रुद्धोजातत्त्वयानकिमलोकि॥७॥ वर्षाशरत्स
मययोपकरोः सर्पकापंकात्मनोरपिसमानदशाप्रसादं॥ तत्सार्थयेन्यतरशालिनिमय्यपीशादृष्टि
प्रसादफलदांकुरुदीनबंधो॥८॥ शरदाक्रियापि भगवन्नीतः शुद्धत्वं मात्सुमेघौघः॥ त्वंपुंचरोपिच्चि
रयस्यत्रतुबीजंस्वरूपरक्षेचा॥९॥ ॥श्रीशुककल्पतरुक्रीडाफलभक्तिरसायने॥ मुदेभवतु साधूना
मध्यापार्थनिरूपणं॥ ॥२०॥ ॥श्रीशंवंदे॥ ॥वर्षादिवर्णनमिषेण चतुर्युगानां भावर्तनक्रम
मुदीर्यशास्त्रकार्यं॥ जिज्ञासुमुक्तयुगधर्मऋषिः क्षमेशश्रीवेणुगीतमिषतः कृतधर्ममाह॥१॥ कलस
द्वार्द्वायौसमुद्भूतनादः सदानंदभूर्नादनेसुप्रदेशो॥ युगेत्वादिमेक्रीडतिस्वैरलीलंपरात्मेतिगूढो
यमर्थोवयेधः॥२॥ परमात्मतरसरूपा किनिहार्दसमीरेलसन्निहिरपन्ने॥ सन्मानसेविहारोहंस
वदसिमुक्तएव कार्तयुगे॥३॥ श्रुत्वाचिश्रुतवेणुनादमवलाः श्रोत्भूतकामांकुरायद्वोवेश्मपरोक्षमे
वकमलाधीशं समावर्णयन्॥ तेनेदंप्रतिबोधितं सदमलाः सर्वंपरेभ्यः परं सकृन्वं तिश्रुतयोपिचिन्म
यतनुंसन्नादलक्ष्यार्थकाः॥४॥ श्रुतयोपिपरोक्षतांभजंतं भगवंतंप्रतिवर्णयंतिनिःस्वं॥ तादृहापिस्वमं
जसंमिथस्ताः स्तुतिमेशश्रीश्रुतिंगायदत्रचक्रुः॥५॥ नादेनलक्ष्योभगवान्नादः श्रुतिगतः सदा॥ घो

न सामितराधिकारश्शून्यास्तनामपि मर्दंश्रिप राज्ञस्त्वेभ्यः॥ स्वस्वाधिकृत्स्वपगतास्तिरक्तृ कर्मकृत्स्वीष्प्येवंवि
शेषइति कामसर्दर्शयन्तान्॥३७॥ वेदज्ञा अपि सर्वज्ञा सर्वविशारदप्रज्ञा अपि ख्यातिमु संज्ञा अप्युरु सह
ता खिलमहायज्ञाः कृतज्ञा अपि॥ मज्ज्ञातिजातिबोध्यमानसरणानज्ञा यदि स्युर्नते भिज्ञा भक्तिसुख
स्य चिज्ञप्तु नयस्तत्र स्फुटोदाहृतिः॥३८॥ याचान्ये व्यधिकारिताग्रहरूह स्वधर्मा तमानोस्मरन्तावांस्तेष्व
धिकारिताग्रहइति प्रायोममप्याप्तिहि॥ तं अन्ये नधिकारिणो जगतितेस्युर्नाममान्त्रितापात्राणीहयु
गेइति स्फुरमधादीरूगतिंलौकिकी॥३९॥ गुरवइति समाख्यायेबहंतोभिमानात्र यावंतोर इतिरियम
नुभूतास्तादशायत्॥ मीदृशीयत्॥ तादृचितमिहमानं रामएवास्ति वक्रोगुरुरितिस्यात् सरलां ऋजुः
यौलघुश्चेतिचत्॥४०॥ यावात निः शंकमितो नत्वा भोभवेद भीष्टोम शामंगनाम्यः॥ तदंग नावेक्षण
तोहियूयंतीर्णाः क्रूधाव्धौ बहुधाभविष्यथ॥४१॥ येनोन्तारं शुकगिरापि दत्तं तेषां स्त्रियस्तास्तदलं

रा

तेन॥ तत्रेति रत्नचर्चितामार्जनाय स्त्रैमनिः सीमसम्बोन्वदीशः॥४२॥ नसर्वत्रांत्राधिकृतः पुमान्न सा
पतेः प्रियः श्रीहरिरस्यवाप्रियः॥ किंत्वेकभक्त्यमहतामारविघ्नः स्फुटं त्विदं तदितिमात्रतो भवत्॥४३॥
स्वतोपि वैद्या निजमातृतुल्यास्तद्विजपत्न्यस्तदिहाग्निहोत्र्यः॥ नत्रापिकृच्छस्तु चिताइतीशानुगाः प्रणे
मुर्निरिचिताः क्षमंतात्॥४४॥ अनादृते शास्त्रविचारतांदरेऽथान्युतन्चेतसां॥ प्रणामइति तेनादृच्छसास्तुभ
यतो ब्रुवन्॥४५॥ हरे नैवावचक्षेन प्रोषितादूतिकाक्षतिः॥ तन्नामग्रहणेस्माकमिसूचुस्तान्नचोद
नां॥४६॥ यज्ञाकर्मन्यमाना [illegible] विफलां रामचोदनां॥ कृष्णसंकीर्तनं च भक्त्यैव फलव्यये॥४७॥ स्त्रीत्वान्ना
सामधिकृतिः प्रणवेदितिजानता॥ अन्नभिक्षुकमीशेनगोपा अपितथाब्रुवन्॥४८॥ पूर्णकामस्यतस्याप्रि
न्नेनचारयतः स्वगाः॥ नापेक्षमन्यत्किंत्वेका भक्तो हास्तेवपूर्यतां॥४९॥ यद्देवपूरतोब्रुवसत्तास्रियाज्वि
नांधेनुपास्तदेवसचयोषितापापिपुरः प्रसरतं च चः॥ मतो विदुरजं विदुः पुनरिमाः स्त्रियोप्यजसे सलंब

५८

२८

हृचि शोधनैरजवस्त्रीकृतिर्मक्तितः ॥५०॥ साविकानां मनः सं स्व साक्षिप्रमपि माधवे ॥ अलमावर्तनायाख्यना
म्नः श्रुतिरितिस्फुटं ॥५१॥ कतुः किमेतैः किं यतैः कतुमुक्तुक्षुध्याकुलः ॥ पतिकल्याणमिच्छंस्तास्ये
धृतो स्वाः ॥५२॥ दात्रे चतुर्विधपुमर्थमपान्तरा श्रीमर्कोरुस्वस्वपुषे भगवते नमः ॥ अन्नं चतुर्विधमनंत
गुणं प्रदानयोग्यं सुभक्तरसमिसुचिंतनया गुः ॥५३॥ आजन्मसंबंध्यपि नामरूपं स्वभावगं दुस्त्यजमप्य
मोचि ॥ यासिर्नता साम्प्रतिदुस्त्यजोऽस्मिन्नाप्तादिसर्गस्थितिचापमार्थः ॥५४॥ भक्तप्रियो हि भगवानितिभक्ति
युक्ताः स्वपंचनंदतिनिगमागमवेद्दिनोपि ॥ तन्दक्तिरुध्यमनसामपि भक्तयुक्ता गतिर्नद्दितितानियुस्वभक्ताः
॥५५॥ नवितिमिभगवान्ध्येयः सगुणश्चेतादेहराः ॥ एवं संबोधयन्विप्रपत्नीद्वारा हयोगिराट् ॥५६॥ मनः
स्वच्छंच स्फटिकयमस्थिरसाधारणमपि कांचिच्छक्षुदृष्टंयदिततस्ततिसौख्याय भवति ॥ प्रियोप्रयोपिप्रेया
न रूलपरमानंदजनकोध्रुवं दधायोमि स्तदुचितमतापायमभवत् ॥५७॥ गोपालकप्रणवगोपचिकास
भाजोह्य सौख्यमच्युतपदस्य मुनीद्रगम्यं ॥ स्त्रीत्वान्ननस्वादधिकारदृतिस्मासितासाः प्राक्तादृशं तदनुभूय
सुजहुः क्षमंतात् ॥५८॥ मा स्वाधिकारः प्रणवे स्माकं हीनाम्रुवंतु चालोकाः ॥ तादृक्तापदार्थदर्शनसुखमनुप
धिकं तु भक्तधामस्वामिः ॥५९॥ तापं जहति मुनीन्द्राः कल्पेक प्रणवचिंतनं चिंते ॥ युक्तमनंतप्रणवप्रसूक्ष्मेक्षो
णा जहुस्तापं ॥६०॥ चराभयकरस्थितिर्मम नंदकुलेभामामनुव्रतस्य विशारदं व्यधादितिनिजांसराजं करः ॥
मदं प्रि[illegible]णा गरोक्षणा स्व खोसवा सौख्यं दरमागृहमापि स्फुटं न चममे[illegible] कंपनात् ॥६१॥ आभाति
कंधनजघन्यमधं तमिस्रं कोटिप्युरत्नसमकांतिकृपाप्रकाशे ॥ नाम्नापि नाकमभितोवसितं कुतस्तास्तस्य
कृपा जहति पुण्यमसीमसिद्धं ॥६२॥ अहं भक्तप्रियो भक्तास्यथ[illegible] भक्तैकवल्लभः ॥ ययमव्यतिभक्ताः स्वे
स्ताद्भूरोषं किं ददामिच ॥६३॥ उपदेष्टुं न दाता सौभक्तिमव्यभिचारिणीं ॥ तदीयेषा मनोवासं चक्रुश्चक्रे
स्ववर्णनं ॥६४॥ न बुद्धिभेदं जनयेदिस्फतिं स्वां स्मरन्प्रभुः ॥ ता[illegible]पूर्तिमान्चिन्नाहता प्रजताध्वरं ॥६५

२९

ङ्गिरस्याधायैव व्रजतपुनरिसूक्तिमिहत्येव आमः स्वं गेहं स्वमपि तिसरकानन्यगतिकाः ॥ पदं तेऽप्याप्तानां भुवि न पुनरा
वृत्तिरितिया तयाऽज्ञप्त्यच्छेतः सदमव हं गंतव्यमधुना ॥६६॥ स्त्रीत्वात्कृतापराधत्वादमन्याः संप्रति ॥ चिर
मेवं समालोक्य बूरुत्वच्युते यदच्युत ॥६७॥ यद्वः साध्व्यः समुक्तं तदखिलमपि सत्यं किं तु भिन्नाधिकारा स्त्वि
न्नामेनुग्रहो स्मिन्न हि मम नितरिवि कानुग्रहे पात्रमेकः ॥ तस्मात्स्मासु सा दासदा न तरसुलभाऽजन्मसाक
ल्पभाजो जाता यूयं बहूत्या किमपरमखिला स्तोपियेसंगिनो वः ॥६८॥ अनंगसंगोत्सुकमानसानां मद
नसंगः सुतरां मे योग्यः ॥ कश्चिज्जन्मनो जाता सुखस्पृहा चेत्स्वमनो जाता मिहान्वयं युजत ॥६९॥ क्रूरः
कृतांतोपि भवच्चेन्नतस्मिन्नयोम कृपापात्रमनुग्रहश्रीः ॥ तस्माद्गृहान्नजनः कुतः स्याद्धत निःशंकहृद्भः
स्वगेहं ॥७०॥ यूयं वः साध्व्यः स्वभावाद्धि जवरव नितान्तानत्वाप्नि हो न्यस्तत्राप्यन्नपदं त्वयोखिलजगति
यशोदानदक्षा गरिष्ठाः ॥ इत्थं सन्मार्गशैली ससदयहृदयो दर्शयन्मातृतुल्यं कृत्वाता सुप्रसादं पतिपरि
चरणे यो जय देदवकाः ॥७१॥ भक्तप्रियो हि भगवानिति मत्सखीभिर्भर्तः समर्प्य निजजन्मकृतं कृतार्थं
भक्तो तां स्वमहमप्यचिरात्स्वमेव कृत्वापि संप्रति करोमि तदग्र एव ॥७२॥ इत्याशयात्समर्प्य स्वं कृत्वाका
चिद्दयालुता ॥ सर्वबंधविनिर्मुक्तिं प्रतिमूल्यमिवाददे ॥७३॥ युग्मं ॥ सदाशयालंबितभक्तभावाः सख्यो
मनोजातसुखेन जाताः ॥ निरीक्ष्य सापीश्वरपादपद्ममागात्तथैव तत्साधु विमुक्तबंधा ॥७४॥ स्वान्यत्र्य नति
ध्यविश्रवनिता याताः पुरं पूरुषमिसाभासक लंक भाजनमपि स्यां नाहमितशायाऽऽदे हं भर्तृगृहीतपा
णिमचिरादालोच्य भर्त्रे स्वकं दत्वा भागमदात्सुभक्तिचतुरा सा साक्षात्परं ॥७५॥ यन्मुक्तये स्थिया
न्यतो यद्योगा सहकृताः स्त्रियः ॥ साक्षाद्धितानथैवेति भुक्तानिर्वृत्तिमापिता ॥७६॥ स्मरसाहं बुज
सेविनो तिलघवोपि लप्स्यस्मिन्यरानुग्रहे स्वतोपि प्राप्तिभासनाममसुखेनिःसीमत्त्र्याता श्रिताः ॥
याक्ष्यन्निवर्त्तितिरच्युतस्वदशा कोपायामसैकक्षणाद्यतो नश्रक हीकृतातिलघुनाप्यस्माद्धि निस्त्रीयते ॥७८॥

२९

(58)

चिप्रपत्नीन्वक्षःस्थापि मक्तभावार्यकाङ्क्षिणी ॥ निर्वर्तितं हे अपि प्राप्तेयुक्तं भोग्योपभुक्तितः ॥ ७७ ॥ मयि न्यस्य
भावनयस्यान्नदानं मदापितिग्रहं आत्तु जातं जनेषु ॥ पदद्विर्मध्याध्वास्य सिध्दे सर्वो धिक्रियस्तारमे शोक
त्वाकृतार्थाः ॥ ७९ ॥ न मंत्रिणां वा नन्वर्तत्रिणां वा न सत्रिणां वा क्षकस्भस्तथाहं ॥ मध्दक्तिभाजां न्वे
यथ स्वदर्शिवि च्छेषु त्वलीषु न्वदीन बंधुना ॥ ८० ॥ अनियमने मित्तिकर्कर्मकन्वरोन्वरो मे दूतिन्वेदयो
न्विषः ॥ कृपानिधे श्रीश्राकयं कृता च न क्रियस्तदन्माज्ञो नराः कृतार्थाः ॥ ८१ ॥ आम्नायाभ्यसनेन
किं फलमलं कृष्णाप्यनुष्ठानतः किं यागेन जपेन वा सुतपसा त्यागेन यागेन न्वा ॥ एकः कृष्ण दत्त रोनन्वेन्मयि
मनो भावोमृषांसो स्तिन्चे स्यान्तेनैव कृतार्थता किमपरैरन्वर्षियोषाः प्रभा ॥ ८२ ॥ विद्न्मान्यगुणः
करोसहरहर्योनियमनैमित्तिकं सत्कर्म प्रभवसत्कान्निमत्पराशन्वानुरक्तिर्मम ॥ स्यादिष्टं तव देव देवच
न्वनं सत्संततावकर्मण्यान्हिस्वाषद्रूयदितत्क्रियोन हि कपापान्नीकृताः स्फुः पुरा ॥ ८३ ॥ न मेऽसत्कादन्य
क्रियमितिमाणित्वास्ववि कृदंभ्रमौ बस्थात्कीर्षुस्थितामनुग्रहीतुं कि कृय था ॥ तथा तादृक्रूपं कुरु
करुणयानुग्रहपदं ममाप्येतान्चेतत्स्तद्दिवभचितामहूपदभाक् ॥ ८४ ॥ अन्ने नानन्यभावाद्दिजयोषितो
ध्येचनिर्यंकृत्वा सकसत्कृतं प्रापुः सौख्यमतीच न्वासुरपिताः सद्वर्ण्यभाग्यान्चिताः ॥ तेन श्रीयदुना
यके प्रतिदिनं सानंदमिष्टामन्नापूर्णं भाग्यं च कुमशेषतो व्रजजुषां तेषां न कोषोप्यलं ॥ ८५ ॥ श्रीनैने
वनिवर्त्तितेऽमतिरिति स्यादाग्रहश्चेद सौ तेषामस्तु सुखेन मेत्वनुमतं श्रीपांघ्रिभाजां सतां ॥ हेतु न्वींक्ष
णमेव यद्धि जनराचे दार्थवित्ता अपिताद्कृतान्निजयोषिदीक्षणजुषाऽ श्रीगास्वरूपं विदुः ॥ ८६ ॥
यद्दिनैवं चविधंवान्वंमस्ताऽनस्तानियोर्जनिः ॥ प्रागुत्तरं न्वनिर्हेतुकेन्वतोषामितीक्ष्यतां ॥ ८७ ॥ यत्स्नाति
श्वपराक्रुस्वीमवनर्जं यच्छान्वुत्तात्स्नानजं यन्वाहं करिजं यदध्वरगतं स्याच्च ये चापरं ॥ तत्सर्वा

चिदधतां
क्लिन्न
निरुंसदि
ष्टा

59

यदि निष्कृतिं विधिवशात् कृतानुतापेन नः प्रायश्चित्तमशेषकिल्बिषहरं नेदं कुविधं क्वापि यत्॥८८॥
आस्मां दृक्कालयितुं श्रातोपनिषदर्थानां द्विजानामात्मगर्हणं॥ स्त्रियो मत्तिमतीर्विश्वस्ततानए चोपयुज्य
ते॥८८॥ शुद्धजन्मबहुज्ञतानिरवधिर्य्यत्क्रियापाटवं श्रीकाम्भूत्यमखं हितो व्रतविधिर्व्वश्योपिस
म्येहितः॥ नैकेनापि निजाश्रिता ध्रुवमसौ शुद्धभावेन यन्नीताः श्रीपतिसंमुखं तदखिलं न्वन्यो
नधिक् धिक् कथं॥९०॥ यत्कारोवयमेव सर्वविषये प्रज्ञातता त्वा अपि धर्माधर्म्मनिरूपणे कधिषणा
लोकेषु निष्कल्मषाः॥ संपाद्यं प्रणिपाततो स्मदत्तनुष्ठानं जनैर्व्वागियं स्त्रीगोप प्रसन्तोपहासकलिका
न्व ध्यैन मूयात्किमु॥९१॥ निःसाम्नाय विविक्ततासमतिः व्याख्याससः सदाव्यारदग्रश्चेय श्रोतापरि
श्रमश्च सदसद्विवेक सागधीः॥ प्रत्येकं भवबाधितापकमिति प्रोच्चुष्माघपि भिराश्चर्यं युगपल्ल
र्घ्य रादखिलं मयंत्व प्रसादाशये॥९२॥ गुरोगेहे वासः कच्चिरं परिचर्याचरणयोः व्रतीवसा सत्रिः
श्रामद मा विश्वौजा गत्तिरपि॥ ततो विख्याचार्यः सर्वतिभगव त्प्रातिकदितिकतो ध्वं न घोषाः किमु
नगत गर्वो युवति भिः॥९३॥ अस्मत्सवनमात्रकं क्विदरधुनास्त्रीभिः समस्वैः श्वरो द्वेषः स्पष्टम कांडतां
दुव्वचनैर्नास्माभिरप्यं कृतं॥ स्याद्वास्मदस्तेवनं किमर्यिलो हेतुः प्रभोरीक्षणे किं कर्तव्यं महो स्व
सेवनविधिः कुत्रापि नोदं कितः॥९४॥ युष्मच्छत्क्रदिद्रियावनचणो युष्मत्कृते श्रीरिमान न्त्रासो
समुपागतोस्ति भगवान्युष्मत्कृते कृपा॥ तन्मांधातिथि वासनाभ वर्तभीमत्का ग्रायामाच्चका
नस्मान्नू जयताल माजर्यतां ह्रीतिं प्रसंगोदितां॥९५॥ इति भूरितरंगो चैर्व्यक्तमप्यक्रमुक्तिभिः॥
नायोग्राहि न चाज्ञाविप्रमदोयं किमानहो॥९६॥ युग्मं॥ असां दृक्कालयितुं सखलंधिं सदागतीनाम

३०

(६१)

३०

त्यबालाम्बिकानूचे श्रीर्यहपुरस्कृतो भगवतात स्तेषण छ प नाा च्छद हं कलिभाम्भिरघनुति
रस्फुर्य भिरैरतान्बलादध्यल मल्पताकि मिहवाना कल्पमाकल्पिता ॥९७॥ नोक्तं नो मितिचारादाय
दुपतेससंपरंत्वंततोद षेत्वल्कृतामेवकसमविलंयद्धालणा स्वोभचानूतात स्मा स्वदिजर्दसितापि
रसनानक्रोधहेतुर्मचसेवंसंप्रतिसद्धिजाचयमविश्री श्रांगसंबंधिनः ॥९८॥ यत्तुश्लेषु निभिर्विंतद्र
मतिभिर्यश्लाघनुष्ठीयते मलीसैन्वतपोजपानुतापनध्यानादि संधीयते ॥ सोस्माद्भाग्यवशेनवा
स्वदयचा वास्मकृतादि सवासंप्राप्तोपि पितिरस्कृतोनप्रशावः के चापुरोनः परे ॥९९॥ यदंगपज्ञप
रागगंधकलितो लोकोन्दिले शः स्वयं भोक्तान्नादिभिः कृतामेरतिधिसत्कारं विधत्ते सदा ॥ साश्रीर
प्यनिरूपंयदधिजलजास्यमांतु याति छतिता स्वेशास्पदन्वयान्वननिर्दना स्मद्धि मोहावकिं ॥९१॥ भूभार
क्षपणायप्रजानुतोचनोचिन्मयः श्रीस्वामीतिदशास्माधिविधया भुसान्व भूयः श्रुतः ॥ एवंसमय
मभूमः समुदितः कस्मान्नविज्ञायते येनासिन्नधमाधमंपदंमभीसर्वेवयं प्रापिताः ॥१००॥ अस्मि
न्के मेणिजानि मोनिः सीममभवद्धयं ॥ प्रभोचासल्पमस्याकं मूर्खत्वं चगतोपमं ॥१॥ नोक्तं नो मिया ॥ या
यन्निम्नोन्नतवाचे चोक्तविविधकीडा विधो धेनु पाना कुर्वे स्नावमंतुमेकमपिचेसेवनं संभाव्यते ॥ तद्धृ
समयुक्तमेतदपिनः क्षंतव्यमस्मत्कृतं यस्मान्ने न्वचयं च तुल्पकृतियं न स्कुल्पेक्षितुं सेंगजाः ॥२॥ पुरुः
संगादर्यसिद्धिः प्रकृत्वकीणामेतासिद्धमासर्वलोकं ॥ चित्रं धातुश्चेष्टितं यत्कृताः स्मः संप्रसेते
स्वन्यथार्थे प्रमाणं ॥४॥ याः स्वयं भम दायुकं जाताविप्रमदापहाः ॥ चित्रं प्रचेताः कुशान्नोमोन्वेयन्वि
प्रचेतसः ॥५॥ अपरिग्रहस्थितिरितस्तत्कृतमास्यादसंशयं येनः ॥ कोयोगादनघत्वंधन्यत्वं च श्रुतं
नजातु नरैः ॥६॥ अस्तु कानांक्षियोजाताः प्रभुमतिपरायणाः ॥ इतिलोकोक्तितः प्राप्ताधन्यताद्

(7)

३१

१४

स्फुटैवनः ॥६॥ अस्माकमच्युतसती युवतीः प्रकल्प्य हारं करोः करुणया भवतोपदेशाः ॥ साध्वेतदप्यजनि
ता यमनश्चेसरस्मास्याद्धान वाप्युभयतोपि विडंबनैव ॥७॥ यच्च हर्तापुरस्मानिमि सादरमस्त्रीभिरर्थितः ॥
दूरं तत्करामस्मान्निःकरामे वसचेशानः ॥८॥ निःसीमम च्युततया च्युतमक्रक्षाद्वा क्षिण्यमक्षतमित
स्फ वदेतदेवं ॥ यत्सर्वथा त्वदस्मानेकतोपि विश्राम्यतात्व याहुतमिति प्रसृतं यशस्ते ॥९॥ जातं प्रमादाद
यथान्यथो गा ॥ ज्ञातं त्वजातं न पुनः स्मरेति ॥ कृपानिधि त्वं शरणागतानां याता सितत्रस्य रितं क्षमस्व ॥१०॥
अनेकांहः शांसैस्स्वकदमिहितार व्याता च भवसेनेकागः शांसैस्वकृदपि कृतात्व सद्वतिः ॥ अतः संप्रसा
गोदुरितमपि हार्तुं चयमसीरणं तस्ते नामान्यसकृदपि कुर्मो नितिरात्नं ॥११॥ श्रीमन्माधवनाम कदेव भग
वन्नारायण श्रीधर श्रीदामोदर वामनाखिल हृषीकेशाच्युताधोक्षजा गोविंदांबुजनाभ केशव विष्णो
भोपप्रद्युम्न संकर्षण विष्णो कृष्ण हरे उपेंद्र नृहरे हीनान्परित्राहि नः ॥१२॥ आनंदयामि सततं मनुजान्स्व
कीयान्नान्यानिती [illegible] दिवाचिरतामहोति ॥ गोत्रोभवाव यमपि [illegible] भवक्षमेशारासाहि देहि च सूरवं
ककरुणां बुधेनः ॥१३॥ यत्तो मुनिभिराश्रितो भवति नंदपुत्रस्तावः स एव भवितारिपुमंसान भोगितादर्शि
ताः ॥ प्राप्याविति विभाव्य सप्रसभक्तयमस्मासु वाकरिष्यति किमप्यसाविति तावयैव [illegible] ॥१४॥
अक्षात्वां त्वदीयार्थितामिहमनयोस्मा निरसातमेतत्मायाचेशस्वमे [illegible] तमतयोहंतगायं त्वशं
कं ॥ सात्वापि त्वामजादिस्तुतमसुरारिपुं [illegible] कं सप्रभीता यन्नाजामु स्वदीक्षास्फ [illegible] भावितुं सेषमा
याचितासः ॥१५॥ [illegible] नकमप्यपरिकर्मितं यजनमार्जितं तार्जितं द्विषद्वलमप्यबीदू च स्फ [illegible] रामीशानो यार्जितं ॥
हितं बतन तार्कितं यदपि भाजितं नो मनस्तथाप्प [illegible] विक्रमक्षितिसद [illegible] तेभिधागजितं ॥१६॥ निगमैरतामे
ता क्लिक्लृगाकुलैदयं युगांतरालभ्य सरस्व प्रसादकं ॥ सपातिथिभ्यो न्नसमर्पणं मुहुः मुकुंदसान्नं दपद
नुकीर्तनं ॥१७॥ जातं कच्चिन्मंत्रमपि प्रमार्षं शूरकाः प्रभो सोसावनाम्मुनीद्राः ॥ जानेतादप्यत्र तमोन

(3)

३१

चाहं तन्माहित कृपा सदयास्वभावा॥१८॥ अकृतात्मकृतयोपीत्याद्युपात्तोदयपक्षिता॥ अतो निर्णतत्त्वमेव
मोक्षसापेक्षा न तोदया॥१९॥ द्वौ मुनौ च्यावकाच्या सत्यं च दयाच न गुणाश्रितो॥ निरुपाधिकया सत्य पात्रमे
कमुक्तं हृदयं भवो॥२०॥ त्वमनन्ताश्चत्त्वं अंभोयेषामञ्जैषो स्वंतिरस्कृतः॥ तथानकुरुसर्वलक्षणमेनाथ निर्ममी
त्वामी॥२१॥ ॥श्रीत्वाक्कल्पतरुकीडाफलं भाति रसायने॥ मुदं भवतु साधूनामध्यायार्थनिरूपणं॥
॥२३॥ ॥श्रीशांचंद्र॥ ॥उक्ता युगनयनिरूकाचिशेषधर्मा स्तेत्वायुगीयजनमेव हि मत्यधर्मः॥
गोचर्यं नाध्वरनिरूपणकेतवेन सोप्यत्र रूप्यताइति प्रविविक्तमूर्खं॥१॥ एते एव नवके चरणं मद्भियोचिद्याः
सदृद्रोपि यद्येनाप्याचरणप्रमामुपदृते: कर्तारमानांहवि:॥ को चिंता स्मरमेवतन्त्रदध्वियं नेष्यामि लोपं
क्षणादिसप्संतर चिंतनां चिंतमनाआसी सयाचसप्रभुः॥२॥ तावपक्ष्मशेषघोषगजनैस्तन्मुख्यमेक्षी
समारच्चतात्र चिवक्षितार्थकृतधीः प्रयोन्यषेधकृतः॥ नो चेदस्यन सर्वथा समुच्चितो निमंतु लोकानो
दृष्टो नापि पुरोपितादिरिपरेश्चा ज्ञानभावोदय:॥३॥ तस्मिन्नकृतप्रकरणे प्रकृतं प्रमौतिकान्हि आति
चद्दलं भगवानपीति॥ एवापितत्रनिच सन्निति शब्द जातं व्याख्येयमेव मिहनान्चयितान्यथा॥४॥ वि
शेषकं॥ यत्रर्षि स्त्रीप्रसादोभूत त्रैचेसादियोजनं॥ कुर्वन्नन्ये व्रजे एव ग्राह स्तत्र सदीक्ष्यतां॥५॥ त्राको
स्पृहमदाधि यं परिहर्तुं मस्ये तद्धिबोधयितुमासता हावकाव्य:॥ सर्वेंद्रियेष्वधिवलं मदधीनमेव सेत
द्धि चेतु मयना बलदेव पुरु:॥६॥ मदर्थं समस्याध्वरप्राप्ति दृष्टादुष्टारतत्त्वाणमप्पा समभाजां॥ करि
बोहमत्राप्रयोगेनकृत्समितीत्वातहासी हसंकर्षणो या॥७॥ दृष्टो देयकमध्वरंव्रजजनैरारब्धमंतार्विंद
न्यप्यक्षानिचदन्युतः प्रचयसो गोपानयदापृच्छता॥ तद्वीजं त्वहमस्मि सर्वविदपिक्लृच्चैव हार्दत्वायं स्वा
नां तद्वदेवैनेमर्मास्यचिरत्नं भव्याध्वरागेष्वकृतः॥८॥ ये नार्ध्वायि मनाकस्कृत्विद्विषदुहासीनत्वमेदोचनो
दोषामन्यहितार्थकं समदर्शी गोप्यनकिंचिदकंचिदाः॥ गोपानेनकिमन्युतोपदिशासि स्वात्मप्पुपादि

त्रयतां यो ह्यस्मद्धितकृत् स्वपाककरणे प्राप्तः कः संप्रति ॥९॥ तूष्णीं तदारभ्य मचेष्टकर्मयथास फलम
चतादृयाब्धे ॥ पश्चात्तथामामपि नाथ पश्चात्रिष्टाध्वरागे विनियोजयस्व ॥१०॥ नादृष्टादृष्टफलप्रदर्शन
त्यादृधागतिः कर्मणां प्रायस्तत्र कलौ तु कर्मणि जनो श्रद्धालुरामुष्मिके ॥ श्रद्धालुश्च भवेद्दीर्घ
हितादृगूस्यः फले कर्मणी सेतराकमभूद्दुपस्थितामस्वादन्नोप्य कौ कीर्तनात् ॥११॥ शुभफलो
पगमस्पृहया यथा प्रवर्तिकर्मणि च ततिरतोधिका ॥ अकरणे हि तदन्यफलोद्गमो खितभयादि
तिः स्फुचितं द्विधा ॥१२॥ यान्नमत्तोनप्रारणं कांक्षतो मद्धीरयं ॥ तावन्मात्रं तु पात्रं संनैषामि तितां श्या
चदत् ॥१३॥ अस्मातात्वाविषयाः प्रारब्धवादिनः ॥ भविष्यति कलौ लोका दुःसनूल्याहसप्रभुः ॥१४
॥ सुखं वा दुःखं वाधनमधनता वा स्वकृतां सदा स्वस्थानास्थवासु हृदरिपदैर्वा प्यवहृतिः ॥ तथा
प्यासप्राप्ती सम भिलषितास्येवमखिलो व्यवस्थाहं मन्ये भवति भुवि भोग्याय विहितः ॥१५॥ आ
स्तां विद्यानवधा सकलमपि कुलं सत्कुलानां कुलं वा वाचा चार्यं च यैरं नि श्राम्युपचिता चातुरी साधु
रीतिः ॥ नर्को धर्मे सदीशा व्यपचितिरचिरप्यसकाचा ताः लोके नैकं च दृष्टमिष्टं स्फुटमिह वि-
फलं सर्वमेवेत्यवैमि ॥१६॥ पत्नीसंस्तुतितारिणी गुणवती पुत्रः कुलोद्धारको वश्या नाम यमिष्टमन्नमशनं
वासोपि पथ्यादयः ॥ विद्यादृव्यमशात्रान्नुवसतिः पूर्णायुरेतत्कृतं प्रारब्धैकनिदानमेतदवनौ नैवानुमन्ये
तावकः ॥१७॥ विधौ सति चक्रे चले स्फुटं लक्ष्यते खे भवत्यभीप्सितमनिष्टतोप्यचरमिष्टतास्तु न्यथा ॥ सता
हृदंगमस्फुधा भुगा पियन्तापं च तांजुषन्नपि विषं भवो भुविनभूयमस्युंजयः ॥१८॥ अहो जनक हे
जनाविदितमस्तिचः सर्वमप्यथापि भूशामुच्यते निखिललोकदर्शं यतः ॥ उरोनिर्पतनं लघोरुपरि
यानमुच्चाच च क्रियादिशातिता क्षितौ फलमितीव मे निर्णयः ॥१९॥ असाधौ दुष्टत्वं सति सुजनतायो

३२

स्वस्थः सन्च सुखंधिकस्सं स्थितस्त्वया सनः सम्मतिः संतानोचितनं दनोदितसुरव स्वर्णाचलाधि श्रितः ॥ सरेवं ज्ञातमन्युमान हामितिस्वास्मि स्सदामन्यते चतन्यानपि यः सदा तपुद भाकृतेसम्यु दास्सतहो ॥१॥

षितितथा सती धर्मा धर्मौ मनसि चलतां द्रौ न्वगुरुता ॥ समभ्यस्तं नैतैरकथि नचवा केरपि परैस्ततो मन्ये गो
पानि क्विलमपि नैसर्गिकमिदं ॥ २० ॥ अम्बा वो श्यम नौ ह्यम मपस्काधरणो सर्वं सह त्वं सदा गाभि त्वं पचनेय
था च सहजं क्षारां बुधे वारिणः ॥ पीयूषाधिक माधुरी करणमप्यद्य पितादसितः सिद्धा वार्धिका स्वभा
वराद्वती द्रोणात्र किं साध्यते ॥ २१ ॥ नृपो नृपत्वं मघवा ग्रो चीरतां मवाप यन्नात्र हितात कारणं ॥ पुरातनं
कर्म यदंतराददं ततान कोपि स मलभते निजेप्सितं ॥ २२ ॥ दुःखमु यदि सह स्वभग मयुक्त कस्मात्स्वन
स्मि सह दुःखमहो निजातं ॥ आकांक्षते कृपणवाकिं मुवान्नमस्मं तातात कर्म कलितः सकलोपि लोकः
॥ २३ ॥ किं चेंद्रस्यन चेतसि प्रतिनिशं पूर्णेन भाव्यं मया किंचा कहि रहः पति भ्रमता यास्त्वै यक्षणं वांछ
ति ॥ चिद्रूमता सदा कविधुचत्तो जोन किं कांक्षते नैतच्छिंतनतः फलं किमु विधेः संकेत एवेदृशः ॥ २४
किं दौकस्य मलं कतोर्यदनिशं नग्नः शिवा स्तिष्ठति त्रैलोक्याधिपतेः किमन्यच सति नस्याब्धि शायी स
दा ॥ चेथावापि जगद्विधान निपुणो यस्तक आत स्थितिस्तत्ताता न्यजनः स्यकः स्वनियतिं भर्कुं भवे
त्क्षमः ॥ २५ ॥ आस्तां तातकथापरा विधिपदीयः सोप्यनर्वापदं प्राप्त स्तातनुजाद सुरर्षिपादीरप्यास्ते
सदाभ्रांतिमान् ॥ किं चेंद्रोपि भवन्पतीद्यचि भवाऽप्रारब्धकर्मोद्भयान्नालं वास मम न्यतोऽस्मितागहा
धारः स्फुटं पश्यतां ॥ २६ ॥ स्वातंत्र्या दुत कर्मणा स्फुरपदं भुंक्ते स युष्मन्मतमार्यं चेदस्करासराभ नम
हो प्राप्नोति बिभ्यकुतः ॥ अंसन्वे समुपागतं मम मतं कर्मैव पूज्यं ततो यः स्याद् त्र शात कतुः स भवितासा
कः सुराधीश्वरः ॥ २७ ॥ उक्ततो च वने कथ वा विन कृने कर्तत्वमस्मिं जने कुत्रावक्षिशात कतोर्यदधुना
यत्स्तादीयार्जवे ॥ पर्जन्यादयमोषधिर्जनपती सेषग्रहश्चैतादाभोतकृपाकृत कर्मभिः सुफलदैः स्वेयंवि
धायात्र किं ॥ २८ ॥ स्वोपकारिणि स च्चेदुपकारी साग्रहस्तादिह किं न करोति ॥ रत्नदायिनिकलोम्रतादे

क ग्रीर

३२

वाक्षार चिन्तहरणादुपकारं ॥२१॥ तस्मात्कृपेनोदयमेति विश्वं विश्वं स एव त्वमिहाद्य कष्टौ ॥ रजोगुणस्ता
तावि भाति युक्तं मर्हेन्द्र कर्तुं सं तु न चाण्वपीह ॥२०॥ तन्त्रापि चेदाग्रहकार्यमेव तद्धर्मलब्धौ कथं विधेयमस्ति
न ॥ यस्मात् स्वधर्मप्रतिरोधिकर्मा सुकृष्टमप्यस्य न हीष्टकृत्स्यात् ॥२१॥ कर्मादिं भाधर्ममालोक्य कार्यः स
द्धिः स्वीयं स्वेष्टदमिः स्वीयं स्विष्टदमिः सदैव ॥ सर्वं यत्रात्स्यं कर्म चेदप्यभीष्टं स्यात् तच्छूद्रानुष्ठितं
शूद्रविप्रा ॥२२॥ कर्मत्यागीह सत्यामेति लोके धर्मत्यागी धार्तराष्ट्राधर्मं त्वं ॥ तस्मात्तात स्वीयधर्मः
क्षत्रापि सा ज्योनाप्तिमन्यैरपि स्पष्टमेतत् ॥२३॥ चिनित्वमपि कर्मजं स्यात्तिनैनमेनो जने स्वधर्मपारि
निष्ठितो भवति यः सदेति स्फुटं ॥ निजाग्रतापितृबांधवानपि रणे रिमानं गता निर्हंसद्य स्ता आप्य धर्मता
न भूमीभुजां ॥२४॥ स्वधर्ममनुपालयं समगता विदुषापि तीगार्तिं जगति पिंगलाधमतरापि चारांगना ॥
शिलाविलबलादभूद्विसुयो विदेषो निषद्वि विधर्मचरितादहो रात्मगाः सर्वं द्रोण्यभूत् ॥२५॥ यच्चाव
श्वंभवच्चिन्निंदितामविद्वितां वायदं संफलाप्तिर्न च स्यात्स्योचशयं वदतां तद् विरक्तावैदिकं लौकिकं वा ॥ अर्थ
चेयत्रकृत्रास्तन्वयद्वचरमोधर्मतो धर्मतो वा नांश्चे दिष्टमात्वंयदि चेत्तद्विवेकैः पश्यतां वै श्यधर्मः ॥२६॥
नातत्त्वं च दूएवन्धूत विपुलकथा स्वर्चयेते पिगोपास्त हाले नापि किं वन्दत्पर मुपदेष्टव्यमित्यार्य जुष्टं ॥ स
सि
सेप्येवं वेदानिस्वमति विलसितं साचधानाः शृणुध्वं यद्धीनाल वाणीश्रुतिसुरवजनिका कार्यतोप्यर्थतश्च ॥२७॥
सोन्यौन्यथार्थाभिधोयोस्मिन्नगोचधर्नरतीरितः ॥ मम चेद्दिरिश्रामाण्यं गिरिश्रामाण्यमस्तु वः ॥२८॥ एव
मिंद्राय वाक्य मन्युं निर्माय जगदीश्वरः ॥ गिरिं सप्तान्नु माधात्तु गिर भूचेतिनिर्मलो ॥२९॥ अनेकपाक
पालकस्य पाक वैरकारिणा विमन्यु चेतसः सदैव मन्यु सत्क चेतसा ॥ सुगोत्रधारिणो मिथः स्फुटं हि गोत्र
भेदिना बलाग्यसेचिनो बलद्विषा निसर्गश्चात्रयं ॥४०॥ गोरक्षके पणामिहास्यमस्य स्वकार्यमिशर्यच
यपरिकल्पितनिश्चयमश्चरं ॥ एकांसगाम्यति चायमनेकशौद्रिः सिद्ध स्ततोप्यधिकसारमदे ष एवा ॥

३२

(66)

चिमानीप्राचीनः सुभगसुमनः संघरुचिरः सुधर्मेड्यः स्वस्थो निचितबहुगोरक्षणचणः ॥ शुभो हस्त्या-
क्रीडो भवति किल कल्पाकृतपनुदः सहस्राक्षोप्यद्रिस्तदयमपि तेनैव सदृशः ॥ ४२ ॥ भुजङ्गाधीशस्त्राय-
सकृल्लिप्तहविर्भगसपर्जन्यतः श्रीकोस्मानवतीति तातभवतश्चिन्ताशयश्चेतसः ॥ ततः सन्नयमद्रिरप्यनु-
पदं पर्जन्यतो रक्षिता स्यादेवेति मदुक्तसद्विरिफलं आधीपरं स्वाप्यतां ॥ ४३ ॥ भूदेवाः प्रकृतीर्द्रुमिद्रुमच-
नीपालीः स्वराराधयंत्सूक्तिं देवमिहं द्रुघ्निजं नृपः क्षोणीभर्तृ दिदृक्षितुं ॥ आगुरुसक्तैर्दृषदा मूर्यएवमाविभिर्व्या-
ख्याति वर्णकमत्तान्वैश्यपतेर्भवे सफलदं क्षोणीधराराधनं ॥ ४४ ॥ स्वभूभृदनुसेवनाद्भवति यच्च यच्च
द्विषद्विशेषपरिपोषणाद्भवति कीदृशं चासुखं ॥ द्वयोरपि तयोः सचाप्यनुभवः पितः स्फुटं विचिन्तितय-
चिरंतनश्रुतिस्वकस्वशस्त्रं मदुदिरं ॥ ४५ ॥ प्रमाणेभ्यो न्येभ्यः प्रबलमपरोक्षं तदपि चेद्धृतं प्रत्यक्षं सत्कं तदति
श्रायमेवं सदीपितः ॥ नगेंद्रं गोपालं सततमनुभूयागममतौ कसंततं हि स्वैकश्रुतिपरिचितैकारातिरहो ॥ ४६
किं वर्णयामि महिमानमहो महाद्रेर्यं वीक्ष्य विस्मितमना अपि शेषएषः ॥ यस्याश्रयेण हि सदैव कुज-
न्मिनापि बिभ्रत्फलाः सुमनसः सुखिनो भवंति ॥ ४७ ॥ अहार्योपि सदा यत्र नाकुलीनतया स्थिताः ॥
तस्याद्रेस्तु कुलीनत्वमुच्चत्वं च वदामि किं ॥ ४८ ॥ भूभारोद्वहनप्रमाकुलमनाः शेषोपि यस्मिंश्चिरं
भारं स्वपि निधाय विश्रमतनुः क्रीडारसे मज्जति ॥ किं चानेकतपस्विनोपि कचयोप्यस्मिन्स्वराचासिन
स्तन्मामन्यतराभूभृद्देषभुवने स्यादन्यसाधारणः ॥ ४९ ॥ श्रीकोकोर्थकरुणः शिवश्च मदनो धर्मः कुबेरस्त-
थैवेंद्राणी च तपस्विनी च बहुशोपर्णा सरस्वत्यपि ॥ यस्मिन्नन्यमहत्त्वाच संति सुरतास्यन्यापि तस्माद-
पि गोत्रादन्यमिहेष्टतश्चरमिदं चित्रं न किं चेतसः ॥ ५० ॥ सहस्रकर्णोक्षिसहस्रकान्वितः सहस्रपा-
दोरुचिराजितो महान् ॥ विराट्स्वरूपोप्यपरोक्षतां गतो नगः ॥ मनानादृतिरत्र वः कथं ॥ ५१ ॥ सहस्र-
शाखोपि सन्नित्यद्विजपादानहर्निशं ॥ तिष्ठन्ननेकसौधस्तेन किं विटपाधिकस्ततः ॥ ५२ ॥ गोपानस्मा

67

३४

स्मिन्नभूतान्सकृद्यदिति नाद्भुतं॥ संकरोतीशवचो हि विपक्षानागतानपि॥५२॥ माहात्म्यं चिदितं नेतोन्नजपते
निसंगहस्ता येन स्यादिंद्रमहिम्नि मद्गदितेऽध्यायेन द्रुकमात्॥ तस्यादेस्तु सहनेत्रकलितो दृष्टोप
याप्राकृपदत्रांतः क्रीडनकारिणा सहचराएतेपि तत्साक्षिणः॥५४॥ इंद्रोद्दिश्याद्वदिकृतः सवः के चलेए
चसः॥ यदि गोवर्धनोद्देशात्कृ सवः स्यादितीक्ष्यतां॥५५॥ बुद्धिग्रहोयदनिर्वायततरोस्तितो केतावृयमिछते
यथा कुरुतेच गोपाः॥ तस्मादस्येव नमहं हरुकृतं करिष्ये भूयोपि ताताश्रृणु मन्मतिं निश्चितार्थं॥५६॥ महत्री
तिकृद्यदि मतिर्भवतां तदात्र गोब्राह्मणानलवितीर्णहविर्विभागः॥ देयो बलिर्गिरिवराय सुहृदि समुखेभ्य
वांछाक्षणापि तत्फलायते जांघ्रिभाजां॥५७॥ आब्राह्मणं निदरु सोहमिहाश्वमन्तदान्नानुचितं नमह
निशमाचहामि॥ किंवा बहूक्तिभिरतप्यं नतेषु मोक्ष्यास्वयोतितद्दनु स्मृतिरहतादृक्॥५८॥ याचमा
रतभूसचनचनयानेकाध्वरोर्थहविर्दायं मामपि दायं भागिनमनादायोपभुंक्ते स्वयं॥ इत्थं तर्जनितः क्रु
धा भगवतोपेंद्रेण मन्ये व्रजारक्षीसौ कृतुरासमादिरिचरोद्देशापदेशात्कृतः॥५९॥ उद्दिश्यैंद्रमसौ
यदीह विहितः स्यान्मात्रगामी भवेन्मन्युर्नान्वलगः सतां यदि समुद्दिश्यद्दयोरथर्तः॥ आलोच्यैवमुपा
रभन्नगसमुद्देशेन यज्ञं प्रभुः स्यष्टं मन्युयुतावुभावपि तदा रोषात्सजाज्ञासकृत्॥६०॥ दत्तं विनामकिंचना
यमुचिचेयत्किंचिदप्यादरात्स्या कोटिगुणाधिकं नहि तथा स्वस्याय्यवाच्याय च॥ मन्ये सोऽत्र ततस्तुति
दृष्टितं हि त्योतमेवाध्वरं श्रीनाथो वनवासिनेतरणं जुषे गोवर्धनायार्पयत्॥६१॥ ये पूर्णानुग्रहमापि
ताः प्रतिपदं संरक्ष्यमाणामयातेषां मत्यसुराजर्येरलमलं तेभ्यश्च भीरांकया॥ इत्थं स्वीयमिहार्थंवि
ज्ञा दयन्नीशस्तदानीं पुनर्मन्येवासवतोषदं निजकुलप्राप्तं न्यषेधत्प्रभुः॥६२॥ यद्यागं त्वाचलं वज्रीः
सं चरसभयो विधिः॥ श्रुत्वा तस्यो किमन्वलं साध्वग्रणं हता नाद्भुतं॥६४॥ प्राणिमात्रप्रियो विष्णुस्त
स्मिंयोयोऽखिलप्रियः॥ सोर्थो देवेति तस्यैव कं सम्भवः सकलप्रियः॥६५॥ कृत्वोद्देशाविधेयस्याचक
लितांसकल्पमंतर्जनैः कर्तव्यः शुभकांक्षिभिः सतिमुख्योगः सदा कर्मणि॥ भूयात्तस्य हि कर्मणः

68

३४

परिणतिः कीदृग् नियोगः कथा तद्दिदृक्षा पातिरेव तत्त्वत इति स्पष्टार्थमेतत्कृतो ॥६६॥ यस्यांगीकरणं दे-
वकरोपि त्वं सपूजितः ॥ दृषमयोपि सर्वैः स्यां किं नाद्रिस्तादृगहमिति ॥६७॥ लब्धेंदिरादिपदरूपः समु-
पासनाद्यः सर्वैरप्युज्झिताचित्ति मर्यादातिप्रमादात् ॥ वाच्यं नन्वैव मविवेके ध्वरएव तावत्तादृक्प्रपन्नीय
तिय स्फुटमिंद्रयागो ॥६८॥ वस्तुगच्चेतनजडत्वे स्वेष्टाप्तनवादिकारणेन सतः ॥ किं त्वेक हार्दभावीय
स्फुटमद्रिस्तादास सन्मूर्तिः ॥६९॥ नाविष्णु भूभृदिति स्मृतिं यथार्थां विधातुमविवेके शः ॥ गोवर्धना
त्म्य भूभृत्यति स्फुटं किमा निश्चकार निजरूपं ॥७०॥ वसुदेवपुत्र इव नंदसुतोहं प्रथितोस्य तोस्य भुवि
गोत्र भवेन ॥ भावितत्व मेव मनुचिंसपरा सा चिद्धीतगोत्रविशार्दं निजरूपं ॥ व्याप्तिं चराचरजगत्स
विवेके पिचेदचेर्या प्रकाशयितुमेव मधोक्षजोसौ ॥ भक्तानुभाविनिपदे विशदांस्थितिं स्वां कृत्वासतज्जे
दृगिरि प्रकट स्वरूपः ॥७२॥ श्रुत्यौगिरि घ्राणपदे क्षिदेशेति छन्नहं चेतसि भोगभाक्स्यां ॥ इत्सोसां कृ
त्वा सुमनाक्षगंधागमादिरा जद्रिरिच्चारुरूपः ॥७३॥ नच्चेद्रूपांतरं कुर्वे न स्यात्तद्भक्त्यनुग्रहः ॥ ब
त्स्यं तारमितिक्षात्वा रूपांतरमधात्प्रभुः ॥७४॥ रूत्वा च पुर्वं हि ह्याग पच्च्याहि बलिर्मया ॥ बलि
ग्रहणमत्रापि प्राप्तमिदं भवत्तथा ॥७५॥ दुर्धर्ष एष जठरानल एवमत्र बालानलं हृदयमपि प्रकल्पे
प्राचिष्ठं ॥ ता[illegible] तादृग्बहुभक्ष्यमन्नं [illegible] स्याज्ज्ञास्येप भक्तांतिरिति नं बलिमाददे किं ॥७६॥ जडेवा
च्यतेनेचापि प्रकटीभूय सर्वदा ॥ भक्तैर्भावापितं सम्यग्ग्रासीसा सत्यादृशः ॥७७॥ योस्मिन्नरः
स्यरकधीरनुवर्तनीम [illegible] चं प्रदुर्लि [illegible] तां[illegible] विश्वंसनो विद्युर्का ॥ तत्कर्मलोकिकदृशा कथमप्यमु
ष्य श्रेयस्करं सु खकरं शुभ[illegible] भूयात् ॥७८॥ गोपाकुं गोलपसहं करिजुबोनिसं स्वम द्रायते
कुर्वंति स्वयमेव कर्म चिविधं तत्रास्मितद्वोप्यहं ॥ दृष्टा केवलदृश्यकं यदुपते वाच्यात्युक्ता यथार्थयायु
क्तोसोभवत्तेवयदि दिव्यरोदेशेन संयोजितः ॥७९॥ नाच्चित्रं यक्तरोमी[illegible] निकार्जवं ॥ चित्रं

३५

यत्वं रमेशोपि भूयः सेव्यो सुकृतो भव ॥८०॥ भूयं सप्तास्मिन्विपक्षोपि कुर्वतो नुग्रहं त्वया ॥ त्वदेक नाथे श्री
नाथमप्युपेक्षेति किं ब्रुवे ॥८१॥ पूर्णकामः सदा तृप्तः सर्वदा प्रिय दोप्य भूः ॥ किंचिदन्नस्पृहस्त
न्नस्पृहस्तान्नमयि दूषणदग्भव ॥८२॥ चिज्ञापयामि किमहं भगवन्नानाथो नाथ स्वामी शासकला
मरमानुवानां ॥ किंचित्तुच्छ कृताध्यम नामस्ताथापि यद्वच्चनाचिधिरयं भवतोपि कृपः ॥८३॥
आरब्धे क्रमरवान्निषिध्यनिखिलान्नं दादिकान्बहून्वान्स दिष्टः परमेष्ठदः स भवता गोवर्धनस्या
सेवः ॥ तत्त्वत्त्वा सन शालिनीश्वरमयि प्रख्यापयागोत्कवं नोच्चेत्तद्धदं गिरि स्थितिमिह श्रीकं व्यसा
क्षाब्दच ॥८४॥ दातादाप यिता भोक्ता प्रतिग्रा समिनंदकः ॥ सर्वात्मे शात्वमेवासी मन्येतरः संशयः कु
तः ॥८५॥ त्रेताधर्मस्तयुगे एव शास्तो व्यस्तो न्यस्मिन्नजायते नुष्ठितश्चेत् ॥ पूर्णः श्रेष्ठः स्यात्ससा
दस्वादेति पूर्णार्थ त्वं ताद्दशोपी स्वबोधि ॥८६॥ त्वसदनतिरेवचिमोसकरुश्रेयः प्रदात्वनिर्मयत्कृत ॥
इति गिरिरूपे प्रणतिं गोपाल्वकारमीशानौमि सदा ॥८७॥ वनेवापि गिरौ वापि येषाम श्रीपदेशकः ॥
प्रभुरेव क्षमस्तोषा मानंदायुष्टजास्थितिः ॥८८॥ ॥श्री शाकल्यतरु श्रीशाफ कभक्ति रसायने ॥ फुरे
भवतु साधूनामध्वायार्थ निरूपणं ॥ ॥२४॥ ॥श्रीशांबदे ॥ ॥एवं निरूप्य निगमोक्त कृता
दिधर्मास्तत्तद्युगोदितजनैरपि यत्न साध्यान् ॥ तत्र कलिस्थजनजातकृपः स च र्षि कृष्णध्यायी
तः पुनरुवाच कलिस्थ धर्मान् ॥१॥ प्राधान्यं च स नोति श्रायिमदिता तद्ध स्फुरत सोद्वि रव्यसंनावि
धितश्च गोकुल महाक्षोभोपि तत्सोपितः ॥ तत्त्व स्यापगमार्थमेव यच्च कोध्यात्मशास्मिन्कलौ
चैकं श्रीप तिपादसेवनमिति व्यक्तर्षिवागात्रायः ॥२॥ शारणी भाव एवैकः श्रीनाथपदपंकजे ॥ कृ
ष्णकृशाहरः स्फष्टः कलौ विग्राह संप्रति ॥३॥ यानप्रस्थमुपागतं प्रभुव चोदनाच ध्यानं नरं किं चि

(70) ३५

कर्मकर्यं चिदप्यनुदिनं कर्त्तव्यमित्यादृतं ॥ यत्कुर्व्यांति विलोक्य तं मम खलु जस्तत्र्यास्य भागो न वा दुर्मार्गाश्र
य जं च हेतुपिहता स्वार्थच्युतिः किं त्वसौ ॥४॥ इमे पि प्राचीना अहमपि तथैव कलुरपशुवं प्राचीनश्चे
षा चिरात् । पहाया न्वयं विधिं ॥ अयं दैयमंदैरमिनवमुकुंदोस्त्वनुसरतैः कतास्ताद्दक्रणोपेः कलुरिति
सरोपः स च रुषा ॥५॥ मदेक भगवानयं श्रुचि भव सहं सर्वतः सहस्रभगवानिति प्रथिता कीर्तिर
स्मि स्फुटं ॥ इति स्मयमहातमः स्तिमितदृक् सहस्त्रेक्षणोपि जात्म पदभाकृ गभू धूकवमलक्षितेत्रो
हितः ॥६॥ ऐश्वर्यं मतिमत्त्वमुन्नमपदावासश्च नैश्चिसत्ता भूयोन्याप्सुरुभाजन च स्त्रविविधालंकार
निस्या गमः ॥ प्रत्येकं मदकारि किं पुनरसौ युक्तो दिविलैर्दैवराट् चित्रं त्वन्नयदेषतान्यजजनानूचे
प्रमत्तानिति ॥७॥ नीतिज्ञत्त्वमशेषविच्वं त्वन्न्यात्मा विषयज्ञत्वं विधिज्ञत्त्वमप्यामृंतासर्व विलंनिर
र्थकमहो नाज्ञानमज्ञायि चेतः ॥ स्पष्टं गीष्पतिशिष्यतामुपगतोप्यस्वप्रदृक् स्वस्थधीरज्ञानाम्प्रा
र्थतामप्यति कैवान्वेच्छ षोवान्वयद्व ॥८॥ कं सेदुर्नयराशिना श्रितमहायज्ञाय शेषक्रियेकृष्टां दृष्टि
मपिक्षणं न विदधे निष्टं स्वदिष्टं चदन् ॥ एककल्पपरार्पणं विदधति श्रीरुद्र ॥ स्वयं गोपतो कुत्सोभू
दितिमुक्तमेव भवनौ यन्नाद्भुतं दुर्बलो ॥९॥ यज्ञध्वंसकृदागसां निधिरसौ कंसो नृशंसोप्यहो नो को
आत्युच्चिदप्यसेनेन सकृषा आनतः प्रमत्तास्ति तो ॥ हंत्वा दुर्जनमेनं मध्वरं भुगानंदप्रदं श्रीधरमञ्जी
लं च ददत्ता न किं भुवि कृतघ्नत्वाय दत्ताकरः ॥१०॥ अज्ञः सन्स्वयमज्ञमाचम विदन्स्वीयं परं सज्ञ
मप्यज्ञानीति जनो न केवलमसि लाजातो मशं जल्पति ॥ किं त्विंद्रः स्फुटमेव यत्कलुचिधौत्वामज्ञ
द्रुसश्रीचीसार्वज्ञतादिर्दत्तास्त्रिलोकगामिति ज्ञात्वा नमाद्दृषय ॥११॥ चक्रदेव जातमहिमा च हेलनं
ममकुसतोत्र भाविते सञ्चिंतयन् ॥ यद्वोच्चदाच्यमदत्तः स्वहेलनं कृतामेभिरन्नमदभाकूनकि

३६

पिंडः ॥१२॥ भवार्णवोत्तारणनौस्वरूपभवत्प्रसादाविसन्त्वलाभिमानिनां ॥ जलार्णवे एव निमज्जयात्म क्लि
भितीव तानेव च षाह मे वान् ॥१३॥ अपि शास्त्राणि मर्त्यभक्त्यमुद्रारजाग्निनाः समुल्लंघयंत्यतः पथ्यमपथ्य
मेतदिति चापश्यंति नांधा च ताः ॥ तेमज्जंति भवार्णवे नियतमित्थंगोतिकाः सिध्यसि सैषी इदं भवा
र्णवेकलितान्कथं सतां स्ताद्दृश्यान् ॥१४॥ श्रीकृष्ण हादपद भाक्ति रसावलीं संसारोघे कान्त्वित्भवति
नाग गिरां प्रवदन्ति ॥ अहं ब्रवीम्येव मविदन्स्वरा एवमुनीन्मन्ये तदा रमतां कर्मणामोभवाद्धौ ॥१५॥ युग्मं ॥
यस्यैकप्यत्र गच्छति विभवः सत्त्वीमां मस्यति यजगुरुं निरूपायि रूपं ॥ उद्दिश्य कृष्णभवदंघ्रिदिताः कि मासे
श्राम मारस्फुटविदर्शन मस्य दस्मिन् ॥१६॥ पराप्तस्वरूपापिधाने कपाटमभक्तस्य भवत्स्वरूपाध्वप्रदर्शि
॥ समानः समानस्ताभिस्तेणयस्मिन्निति सा स्वयोगीदृगोचरितियुक्तं ॥ तः शास्त्रसारेकुरुते स्वदास्यार्य
शास्त्रेजोहि कुलमप्रसारतां ॥ स्ववाकृतसारो यमन्नो भत्ता स्वहितं जसा शाविदुषः परः शिक्तुः ॥१८॥ त
शास्त्रसारं कुरुतां बुधाहा यथाहि गोष्ठेताम सा कुर्ले स्यात् ॥ इति ब्रुवन्नैक्ष तान्वित्रमेव स्वगोकुलं भूषित
मः प्रविष्टं ॥१९॥ जडस्य सहन्वारतः प्रतिक्षणं वहतो यो जडजात्सकन्नेताः ॥ स्पुटमेवतादस्यधीवरत्वं
भुवनेंद्र सुमिपुत्रमिंद्र कर्म ॥२०॥ यत्किंचिदुन्मादकृतोपि सेन काःश्रमोःपुरोगंतुमपत्रपंते ॥ इंद्रो
धतोन्मादकरोपिधृष्टो नागस्थिताहं कतिरासंचिन्तं ॥२१॥ यच्छी श्रो मदनेन गहयतो साक्षात्करतु
व्याजतस्तसांवर्तककारिणीमति जडां मेघस्थितिं तमस्य ॥ आदक्ष्येव निजांमयाविदधता नाग
स्थितिं पुरोगंतव्यं भवितातातो मयि महाश्रेयं प्रसादोदय ॥२२॥ दूरान्सौन्य सहस्रकृपुरपति
र्ण्येसम चर्ताकाम्मेधान्विष्णुपदे विधाय पुरतो नागस्थितिः संयमो ॥ नोचेदेवमिहेक खेटकक
जेतासेषणं वास्वतो यातंनागमधिश्रित स्यसुरपस्याज्ञानातावा कथं ॥२३॥ तस्मादिहो धीशभाति

३६

72

प्रकारं दर्शयन्नाह ॥ अंतरेऽस्व मासा सानां प्रमिषाद नर्षं व्यधात् ॥ २४ ॥ विशेषकं ॥ योन्यान्मन्तद्रातिव्र
वीरसेस हसाते नाप्रमत्तो निजान्यायः साधुपदे प्रदर्श्य दूति सन्न्यायानुगो वन्त्रेहा ॥ मन्येमोपगणान्म
मन्तद्रूति संजल्पन्नन्यक्रियश्च क्रैव्यकमि हाप्रमना जडम्भसं वारत स्मरे ॥ २५ ॥ प्रादर्शि कोकोरा
रएवता क्षणे स्मयोमघोना घनगर्जितेन ॥ श्रीकृष्णपादांबुजन्येतसां तुचित्रं सएवाजनि विस्मयावहः
॥ २६ ॥ चयमप्रमदाः सदुन्नता अप्यासिरे सप्रमदे स्वमन्यकोपि ॥ तदिहाप्रमदं भवंतमघप्लुविकुमं क्षि
तिगर्जनादचोन्वन् ॥ २७ ॥ कष्टोस्म स्मभयैमचकुप्रभपदं प्राप्तो यमस्म हृक्षाः कल्यायक्लवि बातमा
अर्यपाति चेदागमादाहून्यता ॥ दूसुक्षैः कदागर्जनाजलभृतश्चं चनादिदृति नो धारायष्टिभिरकुरको
ष्ठनयतः किं तेप्रसारं व्यधुः ॥ २८ ॥ असुलवर्णाव षिमध्काषु रंबुदादनूपिकं कं निजरूपमेपा ॥ जिनं ॥
चित्रं नयस्वास्मनुरागभाजां चित्रं स्वलानां स्थितिरीदृगेवा ॥ २९ ॥ दूतोपि दौदा वपि स्वासि नोन सत्तो
युक्तः स्वेकपक्षानरं नः ॥ आश्रियो दासिन्यमवासा दासन्वारे श्चन्नुन्नाश्चे दधनेतिमत्वा ॥ ३० ॥

(७३)

कंसेन प्रहितोपि हिं स्मरति नाघोबं श्वफक्काम जः स्वं श्रेयः परमीशादर्शजमचंनिर्व्याजमेवा
र्थितः ॥ कुमः संप्रतिरदेवं वयामि सालोन्वयं तो घनाम न्ये श्रीशापदे जडं श्यामविलं स्वं तन्निषादपर्यंत
॥ ३१ ॥ माध स्वरोषमन्युत दृष्टो वास्मान्धनाघनारवतः ॥ यद्वयमिह परतंत्राह सून्नुस्तोघघनाघना
रवतः ॥ ३२ ॥ पूर्वा श्रौ दृक् सदंतरो पिमघवानुक्लिस्तत्घस्तांपूर्वां शांबुजन्ना ॥ वासनेकवि शादा
माशांत्व पूर्वां श्रितः ॥ तत्पुर्क भुवनेक राधिक रुचिः स्फीतिः स्मया चेष्टिनी गुक्ता जतदशापितस्त
तया साध्वस्रवंतीर्हि नः ॥ ३३ ॥ जननजीवन जीवातोम स्वगपति केतो भवाब्धिवरसेतो ॥ खसद
शरणान स्मान चनव सवधवचिभाव्य भव्यामिदं ॥ ३४ ॥ हर्याश्रये वचिहितांमत्वाधुर्स्वरुगातिनिं

ये कांतामिरलं कृता: प्रतिपदं श्रो सोऽहहीना: स्वतो गर्जत स्तरसाम्यनुग्रगतयत् छीं नतेषां जय:॥
संग्रामे शरवर्ष त्रिशूलखण्डतमामारान्चेतामपर्क स्पादि सध्वानितादगं चुद्दपरि क्षारेणमन्येविर्णा॥३४॥

३७

ऑंकुणपदा॥ जनता जनता-चनता वो चदवास्मान्त्रभोसदा रचत:॥३७॥ युग्मं॥ ये वां कर्कशा: कर्कशा
भिरभित: ऋक्ष्णा मधारा शरैर्निर्घृणं संयुच हास्वति मिषल्लस कृपासत्तमो भूमय:॥ तेषामास पदाश्रयो हि
भयता किं चाचिर्चिं सार्पितो हे तु श्चो छरणागता इति तत्तो मेघोद योपीदशा:॥३८॥ यत्रा ग्राग लम्बाहु
लम्तत्र निम्नो न्नता क्षिति:॥ अतर्कित प्रकारे चेसासी भूमानि दर्शनी॥३९ कुहं गोकुल मन्युताश्र
यमिति श्रा वां प्रवादो नघ: प्राचीने जडे नके नचिदलंनीतां हि रस्कारतां॥ प्राचीनैरपौरै: कुशाग्र मति
भि: सोऽयं यदि स्पृ सोदास वेत्ति न जिता इति प्रयतने भीत्यं चेतोसज्जये॥४०॥ युक्रमेत द्विभाव्येवस
ये तीव्र जवा सिन:॥ तद्दारा चर्षशीलान्तां गोविंदं शरणं ययु:॥४१॥ युग्मं॥ अस्मासिस्तत्पुरे वह्न
छकलितं नायं कृतोरन्यथाकार: किंतु बलाकुलारि हृदये क्षोभ: समुपाघतो॥ नेवाश्राचित दासु
दीप्रचयसो स्मान्व्यापयित्रात्वया भूयांस्तां गतकीर्तनादि रचित: को वाभ्युपायो धुना॥४२॥ कि
कृष्णे नचयथा भिमानजनिता स्म दुद्धिवदनंदृति ना किं कृष्णेन विधेय मत्र बलं च ह्यरक्ष्यमीदृग्हिन:
तादृग्यक्षा विधिसितेन भवितोपायोपि संचितित: कृष्णेनेति जगुर्मिथो यदवनो सिद्धोहि लोकस्थि
ध:॥४३॥ हे श्रीकृष्ण जगन्निवास भगवन्नारायण श्रीधरं रपते गोपालसिक ला: सदेकमतयो जल्पंति
मामे वतो॥ एवं द्भुध्यनुसारिणो वयममी भूत्वा दमर्यादितं प्राप्ता स्तानि जबुद्धिरेव हितकृन्नान्यो दृढो सा
दिकं॥४५॥ वि श्रोनैचा निधो र्विधानमवि धेर्वाकेवलं स्वद्ध व: प्रध्यान बनचेतसस्त्वदनुगा: कर्मे
तत्कुर्महि॥ यत्संप्रत्यपि चित्र हे न किमिदं कस्मा द्वये सशात: किंतु त्वमदमो नरा संचितय चिंतातो
यमधुना पायं त्वमस्म दृति:॥४६॥ प्रधानरक्षाप्यधिके लिशस्यातवापि मायामनुगण्हतो यतः॥ प्रधा
नमस्यां शुचिगोकुलं रासंरक्ष्यमिसाचरता का: समीयु:॥४८॥ दीनानामपिन: स्वताव नेकृते यत्नो हिया
चद्दलं यातोपि क्षमुदे तिन्चेतसि विभा श्रीशास्त्वमस्मसिता॥ दीनानन्न: समुपेक्षसे घनकृप: कस्मात्कथं वे
तच्छ्रीकृष्ण कमप्युपायमधुना संचिंतयन्न दुर्यशो मालिन्यं प्रममार्जयेदम सहंतीला॥ युग्मं॥ य स्तत्कम युक्त मेता दजरा धिीशेन कार्यंतथाप्ये
यितं दुर्विधे:॥ अस्मत्नोहकसुरवसंदेव पितुरिसुक्तिसाचे तद्धि नासासास्मात्र मना, तै: कीर्तिपदे: कथं नु सरसैरंगीकृतं प्रेमत:॥ प्रयो
गापीसविंतर्थ जानीहि किमावितै:॥४५॥

चच्छद प्रान्यहेतुरधिवाकेनाग्रगल्भो स्थिति दृष्ठो यश्यगामिनी
मतिदा मान: कृतानीरदा:॥४४॥ नीरदे:

शरणं प्रभुरे
कएव हित्यस
ने समुदितोपि
की दृशो॥ इति
निश्चितन्वे
तसहदाधार
णं तपयुक
क्षिता न्यव
र्ना:॥३९॥
३७

(७५)

सलं श्रीशं बोधयितुं तदा यदुरमी काया च तस्वा सजाः ॥४१॥ त्रितापहं तं कुजनिर्यदासीत्तदार्ध्वलोकोदित
मैत्रभावः। श्रीशः सपक्षतरुं तदुत्थानिष्टोपशांत्यै दुरितीयो दमीयुः ॥४६॥ अंगेषु सर्वेष्वपि पादमूले एवाक्ष
रे भातिच दन्यतास्य ॥ इति स्मरंतत्रागुरभीतिकामास्तत्पुरुमथद्रुयदुपैरुदारं ॥४७॥ दिष्टेन निर्दिष्टमिदं यदि
स्यान्निमज्जनं ताक्किमिहाभिरब्धिः ॥ त्रितापहारी शपदांबुजातो तद्योग्यमित्याशयतस्तमीयुः ॥४८॥ यद्दकौ
णकदाक्षलक्ष्यांचिमचोदिक्रोसः स्वरीशः स्मयाद स्मानवस्मरच्चर्षिभिर्विरतानुतेकृशंवश्चानागसः ॥ तत्साथ्यी
अगरहारमेचयरसौकृत्वास्यदंडशिक्षां बकादृक्षेन्नः शरणागतानिति धियातत्सत्ते तदहरे ते यदुः ॥४९॥
उर्वं शमाकौ क्वतदंघ्रियुग्मं यदुर्यदेते शरणं प्रपन्नाः ॥ तत्साधुमन्येयदिह प्रसिद्धं भीतः सुतस्तातमुपैस
भीखै ॥५०॥ यदाश्रयतस्ये च यः कश्चिदुसहृतायु च्युतस्तदाजं चततयातदासखलु दंडनीयः खलः ॥ इतिप्र
चिंतपक्षतिं हृदि निधाय विष्णोः पदे समंजसमुपाययुः शरणमप्यदंडेच्छवः ॥५१॥ आस्येनारण्यचन्हि
ग्रसनमथकरेणासुरध्वसनं च कृत्वापीयूषवर्षि निजसदुपदशात्राणमर्ताकृन्तनः ॥ पादेनास्मास्तु
नाद्याप्युपकृतमधुनात्र समंगो खिलांगेष्वंघ्रिं स्वत्राणशिष्टं प्रययुरशरणमिदं योग्यमीशस्य गोपाः ॥५२॥
प्राप्तान्त्रस्तदुपांघ्रिपद्मयसिनं चेत्स सेनचास्वात्मजानंके भोधरच्चर्षिकूपपतितान्द सेतहस्तं यदि ॥ दूरस्थान
धिक्कारतोयदि दिविष्णोनायासि साहस्य का खन्नेत्रोकका दायगात्कि मुफलं किं वाकृ प्रातिष्ठाथवा ॥५३॥ गो
त्राचनं कर्तुमिहो चरास्य गोन्याय नंते र्थिकमेवसिध्दं ॥ तदर्थ्यमेमः किमु वाचदामस्त्राणाय नाराय
ण जागृहीति ॥५४॥ रक्षातिथः संसारान्निजपदभजकान्स एक एवालं ॥ इक्षितुमासास्दपीसालोच्या
च्युतमुपाययुः शरणं ॥५५॥ यच्च श्रीत्स्वगणमुद्वतं व्रजमुविशागतश्चसर्वसमुद्दिश्यैनं तदुपारमेप्यल
मस्तोयस्तान्त्रतत्राजनि ॥ इत्थं भूर्यवधारितान्वयताया प्राप्तास्तमेवाखिला नोचेत्तैर्यतितव्यमेतादवने
एवोक्तमोर्यकथं ॥५६॥ श्रीकृष्णाखिलदेववंदितपदद्वंद्वदितानंददप्राणित्रेष्वतानतारकरूणांभोधे अ

75

३८

गजेन्द्रोऽगा तारं समवेक्ष्य कंचिदपरं चेतस्यपेक्षोदिता किं वा सिंधुजलेऽपि पूर्वे वयमिवासमर्थानुकंपावितो ॥५७॥
असत्यकास्तापगतैकनक्रग्रस्तोऽकपद्रुस्थितिचराचराणां किं ॥ श्राद्धातदेशाघ्यघदवुमग्नान्मोक्षाविपन्नक्रश
तातृतान्न: ॥५८॥ दीनानामनुकंपयार्तिहरणे यत्सयशोजायते तन्नैवेशापुमान्परिणकमतीके नापि
भूमंडले ॥ सर्वेचत्तव चापिताद्दृशयशोभूषाप्तिचेकोदयेय तूष्णीं च ससीति चेतसि चमत्कारः ॥ यतोचेष्टि
तं ॥५९॥ अनाथजनरक्षणं पतितापनिस्तारणमनन्यजनपोषणं सुजनवैरिविद्वेषणं ॥ यशोविशदभूष
णं परजनन्यतामोषणं स्वकीयजनतोषणं विहितमेव तेऽमांपते ॥६४॥ न नाशिताः शाक्यदिपूतनादयो न
नाशिताः स्तुत्र्णा शोषणं यदि वा स्वधारय ॥ कृतो यन्मायाः प्रसरस्तादानुन कस्मान्तरदानी व्रतमिदं तावे
श्रावन: ॥ किमुपेक्षसे धुना ॥६५॥ समुध्दृतामनुध्दृतां च विरामस्तकनः कीदृशं समं तुकममं तुकं भवतु
नाचाप्यपि प्रभो ॥ सगर्वमपगर्वकं भवतु वा कथंचिन्मनो न तस्य कुरुचिंतनं यदि हपूर्वमेवादृताः ॥६६॥
अध्दाविषादपि विधायदयां दयाब्धे त्राताः स्त्वधारसमुत्थास्वदयाशदानी ॥ नाम्नाविषादपि जलाद्दुदितात्स्वु
पेक्षापात्रं तदा न किमु भाविजनेषु हास्यं ॥६७॥ न वारिचाहोयदकालगस्ततो न वारिचाहत्वमुपागताः
प्रभो ॥ अवारितश्चेत्कृपयकृन्न किं भवेदवारितोऽस्मांस्त्वपादसन्नतान् ॥६८॥ हितं चाहितं वोसनालो
च्यसद्भीर्वदाक्ष्यां यदाक्षायपक्षार्थमक्षा: ॥ प्रवृत्ताः प्रवृत्ताकथं वास्तकीदृक्कृपादृक्त्वमस्मान्ह
देपास्वपापात्ता ॥६९॥ चस्वधिगमायशरणं हरिरितिरंकाश्रयो न साधुमतः ॥ चस्वति शरणोपरक्षणाच
पि गोपाः शरणमायुरितिविशदं ॥७०॥ सर्वेऽपि सत्कृदेवोऽनुकम्पाहि भो स्वाहि मोघता: ॥ राधान्वमिव
मधान्वं दत्ताकर्णः शृणु प्रभो ॥७१॥ दृष्टं जितं घोषजनैरशेषैः स्वाकं दयोषेणतदव्यघोषं ॥ दृष्ट्वापि भा
लेऽप्रकृतयतो भूस्सचारिजाक्षो हि सचारिजाक्षः ॥७२॥ कांश्चित्मातृगतान्प्रणम्रवपुषः कांश्चित्स्वच
के क्षणान्कांश्चिद्दृष्टिभिरार्दितान वदृशीसांकंदमानान्परान् ॥ मस्तान्यस्तसरुहस्तकान्यपरान्॥

३८

76

ज्ञातः सद्विचक्षणः सदध्व विहरति चिरं सुधर्माश्रितः पूज्यः श्रीपतिनापि गौरवविधिया सभ्यैः सदाभ्यर्हितः ॥ वीरो वैरि
निकृंतनेपि भुवने नैवं श्रावीरोप्यगादे कोपं स्वच्छधीजडाग्रहमयांतरात्मचार्वाकः ॥७१॥ आलोच्यैवं नाप्रगल्भ
स्य संगं कुर्याद्धीमान्सद्रसाशिकामः ॥ दृष्टं हीयान्नो धयन्नं च नाहि राकैश्च क्वीचक दृष्टिः सच्चक्रे युग्मं ॥
येष्वस्य सर्वास्त्वयास्वीयैकेक्षणलक्षितान्प्रभुर्भूमेषु कृपालंकृतः ॥७३॥ आसीनो षां च पिपूर्णया वा
नसज्जनहेतवे ॥ चित्रमुन्मज्जनायैषः कृपापूरस्ततोधिकः ॥७४॥ अन्वहचिहितयद्रोदप्रिमद्वापय
द्भुभुगलं नृपगतोच्चैः सममास्मिन्नहि गोपाः ॥ सकलभुवनलोमस्तमर्कं युक्तमस्माद्गुजरा किमितिभी
ताः सुरसादाशिकाले ॥७५॥ कर्मैवसांगमुदितं यदितं सूतसर्वेष मस्य मघवान हितान्नहेतुः ॥ उक्तं
मयानिजधिया पिच्चपथ्ययत्तौ नो चेद्दत्तकरुतयालमवर्षणस्यात् ॥७६॥ दृष्ट्वा च षिमपूर्वपर्वकलि
तांश्च नाथ गर्वानलज्वालाजालकरालैर्भूरिश्वपर्कैरात्ज्ञांश्च स्वं दोपलं ॥ दास्य न्हास्य तापैर्वतो भय
दांश्रीशोनिजाश्वास्वयंमापच्छ कुरुकादरं कतुरसौ वेषः किमैं द्रोथवा ॥७७॥ निरतिशयसमृद्धिः श्रेतिनि
राल्लिमश्यक्ति यमलमपयाति श्राणितो स्वप्रगल्भात् ॥ स्फुटमिहमभवयत्ताद्दशान्वयः समागात्सक
लवसु समृद्धिस्ताद्दगिद्धादपेता ॥७८॥ यः स्वास्वाद्रूपमपरेक्षणदुर्लभं चेः संदर्श्यचारुबालिमक्षणपू
र्वकंहि ॥ स्वानुग्रहं निकपमं विकलेषु एव त्रातागिरिविजयतोर्वदर्कं भयेन ॥७९॥ स्वस्योहमास्मि सद
यानुजनुः प्रसादाद्दिस्मासन्नेव मतुल स्य यसं भृताम् ॥ स्वातंत्र्यमेव मनुतेयदसौ सुखे स्वेतन्नो घ
मस्यपरिहार्य विवेचनीयं ॥८०॥ गुरुत्वान्नाज्ञा हीनसम्भवति मे घोष्यं विकलो जगज्जीवातुत्वाच्छर
णशरणं त्वेष हि जनः ॥ दृशिध्यात्वा स्वीयाभयदविकटः समदकृपालु स्तात्रोषी स्तिविधिमसोपचं
राधर्शि ॥८१॥ आगापि विधि नचैरोर्द्दष्टो मद्धव नदत्ताचिश्वासे ॥ पूयं प्रतिविधिमिहताक्षिंतयतोरि
प्रवीरुम् शलाध्यं ॥८२॥ यस्सागभुक्मनेनहव्यमपि विधिर्दत्तं स्मयास्त्रामनादस्यात कुरुकान्मया
प्रतिविधिः कूपोद्रिपद्मास्मकः ॥ एतेनेदशाएवतासति विधिः कूपोहिनलानिष्टकृता न्मो स्वर्यस्य
मदस्य पात्रमपरीनातः परः स्यात्कश्चित् ॥८३॥ आस्तां मूर्खकथा भिरासिरधुना सं साधयेहं तथा
स्यासौख्यं व्रजयासिनाजड धियोस्यापि प्रकामं यथा ॥ आलोच्यैव मचिंतयद्धिरियचरो धारप्रकारंप्र

दृष्टि

३९

मुनेर्निवेदितं प्रकृतापकारश्रमनेसम्यक्त्वचिंताकुता॥७९॥युग्मं॥अन्वकोधद्वरणेध्यानावतारायदुदासीनक
हास्थिताःप्रकांडे॥तदतीतयत्नोपिमेनिमज्जोसमभेत्तैरितिहमुखाचैषीत॥८०॥क्षुत्क्षुद्धकुक्षिरवि
लोपिकिरुपात्रलोकःकृष्णसनाथाविहिताशनभागभोगः॥नकिंचैषोपरिरुषाममयज्ञभाजोप्राप्ता
शनस्वभ्रमस्यतुयुक्तमेव॥८१॥विधिमुत्सादयितुर्मेप्रतिविष्णुसादनंनयज्ञसहं॥भाविताःस्वप
रंप्रथमास्वास्थितिरितिविभूर्यथास्थितिस्वस्मात्॥८२॥विधिलोपमचेक्ष्यबलारिणाप्रतिविधिर्जडता
तामयःकृता॥इतिविचिंत्यतामैचचकाररामप्रतिविधिंजडजातमयंप्रभुः॥८३॥क्षमागतोहंयदतः
करिष्येक्षमागतास्वेचजलौघशांतिं॥स्वान्तेनरक्षास्वजनेप्ययोरपीसाधयाददिधत्तिंसमैषीत॥८४
असहदविचेचकःसदचरिकिचित्तोगुरुभ्रंशंयदिहसंगतोजडविहारस्येऽध्वनि॥नदानिपूणाचुधि
नानुगचरेणघोघोमुहुर्विधायपुरतःसुखावहमनंतगोवर्धनं॥८५॥इममिप्रयतोमन्येपरिसज्यन
गांतरं॥तादृगिंद्रोपदेशार्थमुपेंद्रसाक्षरोजनि॥८६॥स्वामहमचरककरस्तान्येमप्पचकांतराःसुधि
यः॥इतिबोधायनस्तादृशागोपानानीताचानिवोभूत्वा॥८७॥स्वाहीदृशोपिबाधोऽकिंचित्करएवमद
नुशागिधियां॥इतिचाहार्यनिदर्शनदर्शितमार्गेणदर्शितंप्रभुणा॥८८॥भूतोसिप्रथितासखीरसि
तथाशिष्योसिचान्वस्पतोमानारुसमेचमाचरस्तुराधीशा॥तिगर्वंसतां॥कन्तुंतद्भुतिगांचचोगिरि
सुमौन्नसंचकारान्युतोमन्येतान्निमत्तोयदेषसमसिस्यानोहिचंध्वस्त्रवाः॥८९॥गुरूणांशिष्याध्वारः
क्रियतोस्वनयादिदंतुभुक्तिविशष्ट॥तसदगोपिकृरणाकरोदिचित्रंगुरुद्धारं॥९०॥स्वादस्यापिनगस्य
भुव्यचिरःयागोचर्यनैतिप्रथारक्षाचेत्रजवासिनामविकलोधिक्षातमाचोपिमे॥व्यक्तिःश्रौतंगुरु
गंतास्यपं।सालोच्यचविछिदांतद्वारचचकारसाधुविहिताद्ध्यर्थाक्रियैकेदिता॥९१॥आतुंत्राकृच
लिमिषमेषविकसद्कोचभूयाधुनात्राद्रुमीनमुरीकरोमवनिस्वताधिगम्यदोर्हेनकिं॥माभूरित्य

३९

(७८)

मद्गोपभिङ्गपदगतेः पात्रं च यैर्वै हृदये प्योदासीन्यजुड्ढिरेष इति निर्जितद्वारा सता नाः ॥ ९२ ॥ भूयश्चांकचनमावि
तं भुवि मया पीत्वा तद्दुग्धानलं तेनाहं वनमात्ममायाचितित्रिधांतासौख्यदामुदहे ॥ तद्दिश्य समयदापकारिभ
यति श्रयोथुना चादनं + किमाची + कत्वा तस्यैवनंदधाम्य वनमात्मा स्वांश्च सौख्याय हा ॥ ९३ ॥ गिरिवरो यम
हं यत्तदग्रणीस्ता द्रुमयोः सन्निधावियमानयोः ॥ अनुचिन्ता त्रात्ता पूज नान नेइति सतेनसहावनमादधे ॥ ९४
चेतानमिव जड जनमपि चरणा सकस मुग्धा रामि सदा ॥ निजाविकृदमेव मीशोव्य कीचक्रे तदा जडोद्धारा
त् ॥ ९५ ॥ गोवर्धनोप्युद्धरणी यआ स्तेद्दफ स्थतो साच धुनाप्रसंगे ॥ सर्वाचनं स्वासद शौचकुर्यान्मुकोटिवान्वेदसचो
धितास्तं ॥ ९६ ॥ अन्यथा तादृशि स्वाना मनेकविधजान्मनां ॥ गोत्रानां च रागात्राणचिंताय शिष्यतो ॥ ९७ ॥ युग्मं ॥
स्वरीश्वरमाशिक्षयन्तत्र शमचार यन्वंचुदानपोनरूमिचापिवन्नचनयन्त्र जंचा व्यतः ॥ प्रभुर्यदक्रता चक्रोद्धरण
मेव यत्त कृते जडोपि मदनुग्रहे सति भवज्जगे धारः ॥ ९८ ॥ चेतनाः स्युस्त शो सर्थाद्वेपास्ससएव मे ॥ स्वानुग्रहे महो
ध्यति वद्धि जमस्पंद्रसंनिदे ॥ ९९ ॥ युग्मं ॥ संपर्कलं तादृशि सेवयद्दाप्तवर्गे सौख्यार्पणं तदरि भूरिविडंबनं च ॥
आवेदयन्निति स गोत्रवरो हवोक्तो गोत्रद्रुहंगतमदं च कमेविधात्र ॥ १०० ॥ क्वचिरचनाचिहारेणैव भूयोपिपू
र्वसुजनसमचनायानारिगोत्रोद्धारितिर्यद्व ॥ तदिह वनांचि हारोप्यषमेसा स्वकृत्यादिति हृदयमकार्षीत्रगो
त्रोद्धतौ सः ॥ १ ॥ यस्यान्वये नभुक्तं सकृदपि समपदि प्रोद्धतस्तेनपुंसा स्वाकी सैमहसै सकलनिजजनश्रेय
से चापि लोके ॥ एवं गोवर्धनीयं वलिमुपहरता श्रीमता तावि चिन्हं य स्वी यश्रेयो थिना सोचिशदत्र यशः का
सिना चोद धारि ॥ २ ॥ भूस्त सदन्यच हन्ति स्वयभिमानाः संसे चनामाच हवोपि हि संकृतेः ॥ भूस्त सए
वसुजनाचतदीक्षिता श्रीः श्रीशोदिशानि श्रामास्सकांहि यस्मै ॥ ३ ॥ क्षमांपरि सज्यजडे नये नो सन्नस
मालंचिनतत्तदब्धः ॥ महीभृति क्राप्यन नप्रकारः सास्मिनि रौद्रा दशि चित्रमेतत् ॥ ४ ॥ निरामयं गोकु
लमेव कर्तुं करोति भूयोप्य चलोद्धृतं प्रभुः ॥ इति स्ववाचं सुनतांचिधास्यं तादृश्यमासीत्सतथोति युक्तं ॥ ५

(80)

४०

विधाय मसनगो ध्वर्तिं निजदर्शैचमायाजुषारिवात् उमलमच्युतो न तथापि दध्ने करे ॥ कर स्वक रतांबुजे
उअउजनुष्म दुष्धारणे जगत्सपि च मत्कृतिः स्फुटतरा न भूयादिति ॥६॥ अतिशयनस्वाधिगमतः समुन्न
ति जउ जनुष्मति स्फष्टा ॥ भूपकरा प्रित्तत्राप्यासीयुर्त्त सत्तादृगच्चलेंद्रः ॥७॥ यस्मिन्उजनुष्मति हि मूर्त्तिं
धरोव सामिये नार्पितां निजमशेषमपीहमत्तं ॥ तं नो धरामिजडतो यदितत्त्वदिष्टा कानाम तेति कवि
भुरद्विमिहोद्धार ॥८॥ जडो जडो वा को प्यस्तु सद्यं योमपेक्षितः ॥ स्वकरेण तदुद्धारं करोम्यवैतिबो
धितां ॥९॥ विधानुतिं नैव करोति कस्य वो ध्वर्तिं परासेति कथं जडोन्वरूः ॥ समुद्धतो नेन चिनास्करि
करादिदं त्रां क्वचं यदगिरीश्वरः ॥१०॥ मत्कत्राणकृते श्माध्यमश्माध्यं चानमे क्वचित ॥ बोधयन्निति
हस्तेन दधाराद्रिंतदा प्रभुः ॥११॥ आविर्भूयमया नृसिंहवपुषा सत्यं मालकृतारक्षितः प्रह्लोदेतिपुजोपि ये नभुवि
मे तस्याधुना वश्यकं ॥ नंदा यापि सुहृत्सखानगतभयं प्रह्लादसंरक्षणं मिसद्रिंनि जरूपिणं हरिरयं दध
रुपाक्षीरधिः ॥१२॥ योयत्कर्म करोत्यसत्सदपि वा प्राग्रतत्फलस्याप्यसौ भोक्ता स्यात्क्रमहानूतकथं
नतुचेत्सर्वप्रकाशायकिं ॥ बाहाविंद्रस्कंदे ब्रतेचनिभृतं श्रीनायकः संदधेत्स्मादेव ररक्ष मंक्षु सक
लानसत्कर्मिणो वक्तुमान्त ॥१३॥ अभयदो वरदश्च करावुभावपि सदा निजकरोमम ॥ अभयदो वस
स्वधुनेत्सो सौ किमुदधार तदेककरेर्णतां ॥१४॥ बलिग्रहणकौतुकी न निजरक्षिणेशक्तिमानिदं विततं
दुर्यशो भवतु नास्य यन्नकृते ॥ इति प्रसत्तात्मरूपः समनुचिंत्य सर्वेश्वरोपधाद्रिरितएवतन्निजजना
पनमाधव ॥१५॥ हगमात्रेण तदा स्वकृषि विरतिं कर्तुं समर्थोप्य सानीशो यद्रिरितश्चकार बहुधा
तद्वीजमेवं मवेदा ॥ ॥ याजाता स्वजितारितो यदि परा भूतिः स्तादेषाखिलोन्मादो त्साद करी प्रजेशितु
रितिव्याख्यापि भूभद्रुहि ॥१६॥ यः स्यात्तोवर्धनोसिं ऽजगतिनिजबलाद्गुतरां भूभृतं तं कस्तात द्वा

४०

४४

रतोहं सकलं निजजनं पालये भूभृदीश्चरणात्जपः॥ इत्थं भाषमाणमपि सिद्धान्तपरिरक्षितिसूचयन्ना
सर्वं शोभ्री श्रोम न्येतदानीं सर्वनिधरपरिक्षारतस्ता॥ नूरक्षतु॥१७॥ अनुचितकर्मा रंभी यदि कश्चिदु
कताएव शिक्ष्यो सो॥ इति श्रासितुं किमिंद्रांगिरीश्वरं तं गुरुं पुरश्चक्रे॥१८॥ युक्तमथैतन्मुक्तधारा धारधा
रानिवतराये॥ निजाचनचणः शौरिः पुरश्चक्रे द्विवेदकं॥१९॥ मैवं मुधा कलय मो कुरु कैवैरभावमे
वं किमेवमुपदेष्टमनाः सनाथः॥ वध्यश्च न स्वमनुचितमभ्यंतदानीमुक्त्वै गिरींद्रुपदपदृतिश्चाकलं
चे॥२०॥ निजेष्टदः स्वर्नगएव पारिजातात्यदृक्कारि रविदंदर्हं जातो पदाप्तेश्चाकरप्रसादः सभूनग
स्तादगपारिजातः॥२१॥ ममर्दं स्त्रघुमिथं तिशिवब्रलर्षि योगिनः॥ साश्री शोयमुदासनो तं व्यर्त ताद्वि
रिगो रवं॥२२॥ चलमप्यचलं करोमि शक्त्याप्यचलं वाचलं राजर्मजसैव॥ अचलं चलमाविधाय शौरिरचलं चर्षा
निजं चससमाधाप्य॥२३॥ स्वभावसिद्धमौन्नं समक्षमान्नालि नाम हं॥ क्षमाशालीति साध्वी शोजिर्वधः स्थिति
मादधे॥२४॥ दुर्धर्षशार्ङ्करमयोदकत्वषिस स्वगात्रो भवत्वचिरतं पुरतः स्वगोत्रः॥ आचिंस चैवमकरो सनन
श्रितं प्राक् श्रीशः ससंप्रतिकरादवनात्कमाधात्॥२५॥ यदा मयाकारि वलेरनुग्रहास्तत्र देव सिद्धांतदाधास्थि
ति मेघे॥ वरदायादि सच्चलाधरास्थितो नो चेद्दशो धर्मामलं नमच्युतः॥२६॥ स्यामहं च सुमतीहितार्थश्चिर्भूधरेव
सुमतीहितादर्थिः॥ स्याज्जगोत्रवरगात्रविभंगः स्याच्च दुष्टरावचक्षितिविभंगः॥२७॥ रेरे स्वर्नाथ मैनाकोना
स्मि गोवर्धनोस्म्यहं॥ तन्माकलय मां मत्र मिसुत्रतां दधौ॥२८॥ हारिमिचारिजं चिपत्रं निरीक्ष्य रिपुमपि विपि
क्षभावगतं॥ स्वतएव तादृगासीद् द्विः सोच्युतकरोति स्थिरमभूत्॥२९॥ नचैदृद्रामाशेषसं गेपि कुर्यां ग
चां वर्धनं ताहिं गोवर्धनं पव्या॥ मुधेनात्र भूयादिति प्राप्तरक्षानुकूलः स एवास्त्वक्षाश्रयेण॥३०॥ अदम्र
उरुजातसंभ्रमदशासु योगीश्वराध्रुवाचलगुहागतं निजाधिपेय च पर्यंति मां॥ ~~मुधेवाच भूयादिति प्राप्तरक्षा~~

(81)

अतः प्रभुः सारथीः समचलं व्यतादग्निष्ठितो दशीव सुरू भोसम स्वजनतोमपोषक्षताः॥३१॥ पुण्ये नपापमपहा

र्यमिति श्रुता र्थंगो च धनो च्युत करा कलितांघ्रि भागः॥ ध्यात्वा निजां घमपनेतुमसाम्बतो विविक्षोः पदे स्थि

तिमथा सस्रतां वुवाहे॥ ३२॥ यस्मै करं दिशति यः सहितस्य सिद्धः क्षोणी भृतो धरपदाधिगतप्रतिष्ठः॥

जानन्ति मं नपनयं प्रभुरप्यधस्ता च्चक्रस्य वास मति कौतुकतो व्यदर्शि॥ ३३॥ कुर्वतः प्रति विधिं पुरुष

स्याधस्थितो निर्यतमेच मागमं॥ स सतां सगाम यन्निवधि चंचोलीलया सहितादस्थितिं माधात्॥ ३४॥ क्षि

तेरूपत्वतोऽवस्थितोप्यंतरिक्षे करे श्रीहरे राजितो धिष्ठितोपि॥ विचित्रं गिरेरस्य रूपं प्रसादादनंता च्चलो वस्थि

स्थितिः प्राग्वदासीत्॥ ३६॥ सदा शये हं स्वा स्वतिष्ठामि जगद्रूपीति का॥ गणनास्येति स्थित सरामथा सते

दाशये॥ ३७॥ मयामान भंगो करोषे च सधुपदामान भंगं गमिष्यसनघा॥ यदीसमन्वानदृशो नु कंपीत मेषी

द्धिधातुं तथा तद्धिता र्थं॥ ३८॥ नयं धारयामो न यंधारयामो वयं धारयामो द्रिमेनं समग्राः॥ अत श्वार भाजो

ध्रुतास्ये च सुकीर्तिश्च यस्य स्वभारं नच्छोप्य विंदन्॥ ३९॥ अशेषकार्यं क्रियते मयैव स्वानामितीश्रो किवि

चार दृश्य चलः॥ मूर्छीत दासीद च्चलो ह्रतो समन्वेदशक्या किमिहास्य भूम्नतः॥ ४०॥ कचलन यमहं च हामि

प्रभुणा क्रियते च्चारिजातधृतिः॥ इति सचलः सच्चलोपहितदासवषावपामुदासी चः॥ ४१॥ मेदुष्टतस्यां

चापितः समग्रा रूधोरपि स्थान्नमनाग धोगतिः॥ गिरीश्वरस्येष गुरू तामोत्ती सर्पांकचित्तां चिरानाथतिउत

॥ ४२॥ पदाम्भे हितांघ्र रगतिरपि सूरचा यमच्चलानु योगतो चलिचत्॥ मचिरोत्तिपीतभीतिं सक्वायाताहम

स्मिसन्निहितः॥ ४३॥ अच्चलो र्ध्वगति स्तथा च्चला धारवास स्व च्चला धिवासिता वा॥ अभयं निरपापमे

च सूतोह रियाकद र्भं सद्दामगूर मितत्॥ ४४॥ मेद्रि रिस्थे यदि श्रव्या कुधिरस्ये च वः सदा॥ अलंत कल्प

नाजालैरलं या ता च्चलां तरं॥ ४५॥ यत्किंचिस्काल मेवेशो नाश्रुगातां तरे कृताः॥ तो रूता रूपया जमैवाश्रु

॥ तां तरे स्थिताः॥ ४६॥ श्री रूपास्येंदु सुधापान सुरूपाक्षि च्चकोरकैः॥ सकालदासैर यिकैक्षु धारूये

च्चलील यातदच्चलो ध्वारं प्रकांदे धुना॥ सर्वक्षात्रियचं चतापदमहं कुर्यान्न चेकूरभूः स्यामंगे षयिलेषु हास्यपदमि

द्रसद्गाकरस्तां दधौ॥ ४३॥

स्व धारस्व:
न च्चलो ध्वर
॥ कूरो मि भा
पगमस्तोभु
तगेंद्रमास्म
ध्याः॥ इति
गिरि भयता
त्रमैवास्मिति
स्वाद श्रामेक
वदध्रे॥ ४२
कोडोक्
तद्धिजेन
विहितः स
वागपष्ठि
तोनांगेनापि

निजवैरिमदा
पनोदनार्थंय
दिकस्थि स
यत्नाश्रयः प्रा
रूभ्य॥ तद्धेः
पुरतः प्रयाप
शंकस्यु स्मद्रा
विदम च्युता
श्रयेभूत॥ २९

(82)

तिचक्षिमयः ॥४७॥ गिरिचरो गुरुरेष दुरीति स्फुरं लघुरयं चलयाति विरञ्चुतः ॥ न गणनाल्लघुनाऽत्र समर्थता:
कलयतीति सशंकमपश्यन् ॥४८॥ जजरपतनमंधितो भूदस्य पुरै वं कदाचिद धुनापि ॥ किमु चामवेकदापी
सनुपलमेक्षाचिहायमुक्तिमयमी ॥४९॥ लघुरयं सरको यदि हाच्युतो नियतचक्रपदो हि गुरुः स्ययसो ॥ कथ
मितो भरिते ति न चिग्रहे दृशितादीक्षणता परतादधुः ॥५०॥ भूमत्रिकरेलचलो विज्ञातो यं परं गुरुर्यिनिक
रे ॥ चिस्रोनकीदृग ॥ श्रीसच्युतमचलं सशंकम द्राक्षुः ॥५१॥ आरूढवता छूर्यकुपगलेचमंदरादिं मज्यसकरासु
रचलं स्वकरेण पूर्वं ॥ यो भादसाचपिसएव भूभृत्पराणमेरुच्युर्मिं यो विपुरता मशामवेक्ष्य सर्वे ॥५२॥ करेवाक
रेवा करे वा करे रेणाकरस्थः स्थितं स्वस्थितं स्वस्थितः स्वस्थितो सूः ॥ समेने समेने सोमेनाचितो यो व्रजः
सद्व्रजस्तीव्रजाताजमत्किं ॥५३॥ यदाधुः सर्वि यद्यपादुरितिस्फुरैः पृष्टस्वसप्ताहमिरुक्तिं देवपतेर्निश्राम्य
जलदाः प्रश्नोत्तरारको विदाः ॥ उक्ताहर्गणवृष्टिका मम मसुना निर्दिष्टमस्मानिति लांता निर्णयिनो वर्ष
रिह किं सप्ताहमेवेति यत् ॥५४॥ यदारास्थितिति भिरस्त्वदंघ्रमनुच्चैरस्ताह हतनारास्थितैरार्द्रषंघस
गणे पूर्तं व्रजनितरो मापिनामस्पर्कं ॥ आज्ञाकापुरतो विधेयविषये ञ्चष्टा किमाकर्ण्य सर्वोवाच्या
लमिति स्फुटा किमभवन्नो नैव समाहता ॥५५॥ सप्ताहमेवमघवा मरवर्षदांभस्तानात्व स्वमाचरवने
वञ्चवीजमसह्य ॥ गर्गेयदेकमकरो सहि सप्तमागमेके कमण्यपुराकिल सप्तसप्त ॥५६॥ यदि च्चेदुरीक
रोमि संशयसहमण्डुदुरणे चञ्चञ्चलंसं ॥ अञ्चलोद्धरणं न हानसिद्धेदिति तत्स्थो सताथैव च सप्तसंधीः ॥५७॥
अञ्चलोद्धरणं क्वचित्सवत्सरं न मयैकोनपदेन चेदकारि ॥ उपहासपदं तदा भवेयं भुजगेत्रास्य लदाधरा
चलस्या ॥५८॥ चरेच्चराचेले चला स्थितिमममेति मायिनो ॥ निरीक्ष्य मंक्षु लक्ष्यको यलक्ष्य वक्षसो बुधाः
चराचरा सातीतथा चलाचला समंताच यदि दृगस्तादिदृगि सम्भूता चलाचलासकः ॥५९॥ अञ्चले
चञ्चलीमाचमञ्चलं तां चञ्चलं ॥ वीक्ष्यास्य विस्मयो भृष्टाश्वाद भ्रसंभ्रमः ॥६०॥ कल्कीजने खिल

(८३)

४२

सुरगजनसेव्यमाने गोरोगहारिणि श्रृंगारसदृशोभे ॥ दृष्टिस्थिते सति यदा परतः सरूपाद्दृष्टिस्थिते विमलभा
वमलं क्षमं तत् ॥६१॥ गोवर्धनाद्गुरुः सद्गिरिविदिताऽव्याधार्थदगपुरेवतदा ॥ स्वशरणागतान्सहितमघवान्मुकु
मदंकारमजहौ विमदः ॥६२॥ गुरुगिरिनिश्चलभावो गापितः सद्गिरस्तमोच्छ्वेतगिरि वा ॥ न घुकं यन्मम घवति
सरन ताद्दक्तया फलितः ॥६३॥ यदनुतापमवापदिवस्पतिरपि सदाजलादौ न्नरा के ततः ॥ उच्चितमेतद्दृशो
षचिषाद्विना जगति सूर्यधरो सयगामिनः ॥६४॥ गोकुलार्थं हि येनास्मिन्कृताः कृतं न स व्ययः ॥ सि
द्धएवानुतापोस्य स्फुटतत्त्रिजगदीश्वरे ॥६५॥ असिद्धिः समारब्धकार्यस्य तद्विदिप क्षोत्रतिश्चापि संताप
हेतुः ॥ नश्चित्रं मनागत्र च्यद्विषोस्य दर्यं च्चाप्य भूतसं कृष्णैवैरात् ॥६६॥ अजगपि सुरेशो भूजडो जडरूप
दाश्रयात् ॥ जडोद्रिस्तजडः कृष्णकरालंवादितिक्षमं ॥६७॥ अचलकरभक्तानामचलकरं वीक्ष्य निश्चलै
कपदं ॥ अतिचपला अतिचपला युक्तं चपलापनाशयाः शरदः ॥६८॥ तावद्धुरगिरिगोरव ममानं यस्तो
त्रकांडचलमच्छः ॥ यावद्धरिगिरिगोरवमदश्च मासीदकुंठमचलपदं ॥६९॥ निमिषमनुगृहीतो यः क
रेणाच्युतो न भजति सकलली को हृष्टतां कीदृशोपि ॥ अचलमिममगृह्णा स्तद्घकं च जलं च युम
तिरहमस्यो हृष्टतां किं ब्रवीमि ॥७०॥ अतीतकर्मभिर्नाम निर्दिष्टः पारिभाविकः ॥ अतस्ताकालिकं श्रीप्यधा
द्रीतन्नामर्षिकृतावदे ॥७१॥ यानप्रष्ठानमोमेतेलोकोकिमि तिश्चिंतयन् ॥ श्रीशः सिद्धस्यास्मत्कार्यः स्व-
स्थाने स्थापमे पुनः ॥७२॥ येन स्वीमायरक्षिता मे स सर्वं स्वीयाधिकश्रीतिमान्स पश्यमेनं ॥ भूरोद्वीशः स्व्या
पयनभक्ता यता स्वेषं स्थाने स्थापयभ्रातिक्रियंतां ॥७३॥ करलसदचलचारि आतंकरमिवतांगिरिमनेक्ष्य
करनुकितां ॥ यद्दृश युक्तमिदं युक्तं च सुधाकरेच्व चिन्यासः ॥७४॥ दृष्टानेकदुरध्वच सच भेमस्थापन
सैवेविधिंद्यारीक्रमयातदासं सहयायोयं पुराप्यर्पितः ॥ प्रारब्धं किं महोधुरातु विभुना मदर्पिनोन्मूल
नेमैचं गोमेन सिद्धाप्याखितिपुनर्स्सं तत्र संन्यस्तवानः ॥७५॥ यः पूर्वं स्वकरादनुग्रहपदं नीतस्तथोऽद्रि
न नष्टं गोकुलं श्रीशाश्रितमस्मच्छरो फ्रैरैः षट्किं लुलदाद्रै हरिणेभव
नश्यनः ॥७६॥

सदयकरेस
दयकरे विलो
कय चिलैः संत
मसलमचल
मिह ॥ तानपि
गुप्तानगुप्ता
हारिणा हरिणा
प्यधारि विस्म
यता ॥६३॥

४२

८४

गर्तिं सत्त्वाणेऽयमित्याप्तं तं कथमथ स्मार्तं पुनर्नेतिवान् ॥ इत्थं माधर्मसतत्त्वविज्ञानवत्त्वः कृपाकलंकं मुनिः
प्राहः प्राह चिन्त्यार्थ सप्रभुरमुं स्वस्थान एव न्यधात् ॥ ७६ ॥ मत्कीर्तये मज्जनरक्षणाय सोढा दण्डाये नाखिले
प्रतिष्ठा ॥ कर्त्तारमन्यान्न च कप्रतिष्ठमिमं द्विताद् गास्थितिनः प्रदिष्टं ॥ ७७ ॥ अप्रभुता सञ्चरिता नु भवा
यलोके क्षेत्रं दधात्यह मितोऽपि यदं तरिक्षे ॥ मत्स्वीकृतो रपरतः परतो दसा सा नाहं समानसरसां स्थिति
मिमधात्तां ॥ ७८ ॥ उन्मूलनं क्षितिभृतां करतोऽधिकश्च संस्थापनं पुनरलोकमपि स्वचासे ॥ कीलायितं तु
भुवि मे मेसदिवेलोचनी भद्दो धावनतान्ति रायमन्त्यागिराचदर्शि ॥ ७९ ॥ योऽस्मिन्न दच्युतगतिर्भ चिता
गिरीन्द्रः सोऽस्मिन्न दच्युतपदस्थितिमेति यस्थ्या ॥ नैवं विधः स्फुटमसौ न हि तामुपैती त्याच्यं गिरौ तदपरं च
मयोन्यदर्शि ॥ इंद्रः पुरा स्वरधिकारपदे सिषिक्तो यो मे वचके तु रघुना तमवेक्ष्य दर्पात् ॥ निष्का स्यता त्र हरि
णा गिरिरप्यषेचि स्वस्थानपूर्वमदितिप्रतिभातिराष्ट्रान् ॥ ८० ॥ अतएव निजाधिकारमाप्तुं पुनरेस स्तु
तितो षितस्य विष्णोः ॥ मदभावमपोस्य कृष्णकरे जेव स राज्ये दूरिता गर्लं कृतार्थ ॥ ८२ ॥ युग्मं ॥ यः स्यात् द्रोवर्धनो
स्मिन् भुवनभयहरो योग्य एकः स एव स्वाराज्ये जातु नान्यः पुरुषइति ततादर्शि भूभृदीन्द्रं ॥ द्राक् स्वस्था
नराज्येऽप्रभुरमलपदे स्थापयन् सत्स्वर्त्तात्राः प्रेक्ष्या गोवर्धनं तं भुवनभयकरं शक्रमौद्धत्यक्षमं ता तू ॥ ८३ ॥
भूस्थानां स्वस्थसुखं येना दायी हम्भुवनेन सयहत्रां ॥ स्थाने तारक्रमस्य स्यास्थितिः सुखमोगदः स धास्तथा
॥ ८४ ॥ पश्यस्वेच समस्तभूतानि हे वे स प्रस्मिन्द्रं न भुरस्थाने स्तुतापयो जबदर्लं नाहो यमस्मिन् पदे ॥ तं चाद्रिं स
कलाधिकं निजपदे स्वं च स्वयोग्यावस्तौ प्राग्वद्घाल्पकृषी सधान्त्रिमिदं स्थाने तदाकीलया ॥ ८५ ॥ गोत्रोद्धारं कृ
त्वा स्वजनावनकृद्य एव सकुलीनः ॥ यदहं तथाद्रिरयमपीपालो न्ये द्रोनिनायति जसमर्ता ॥ ८६ ॥ न किरिवा
यमपि प्रभुणा गिरिर्भुवनरक्षणवरिच्चं च लः ॥ निजपदाच्युतिभावमनापि यत्तददिपित्रमिदा हृदये
स्य का ॥ ८७ ॥ इ सल्पजनता जल्पमनल्पमसहन्प्रभुः ॥ स्वीयं स्वीयाचनासर्तान्य स्वां सात्त्रं पुनः ॥ ८८ ॥ क

लोपि वंचक इत्योधि चिध्याम भूः संपाद्य पूर्णमभूत्तो गिरिरितः स्वकार्यं ॥ स्वस्थानमप्यसुलभं करतान्नूय
दस्ये तीशो सदुक्तिमपमार्ष्टमद्यास्पृहेव ॥ ८ ॥ मायानीप्यतिशयिन्नो हजनकः सखेषमानोदयामन्येषम
हसरांतरान्त्रजजनाः सर्वेपि संमाहिताः ॥ कर्तुः स्वाचनमात्रिशोफलमल्पं दातुरच्युत गोवर्धनं धर्तुं
र्लोकगुरोरमीयदवन्नाश्रीगिरिस्तु कथं ॥ ९ ॥ दृष्टाद्भुतं कर्मयदा तदीयं भूपो यशोदप्रमुखा हि दुष्ट
त्राः ॥ दकूपाताभीताय्युयुजुः सदाशिषं हर्षकमद्याजहितं मम स्य हाणं ॥ १० ॥ शिरो विमर्दयेयं धराधा
रिरोरिवालकस्य स्वाचकस्य यो मे ॥ करेणोद्धार्य प्रयत्नं स्वनेन धराधार्यपीति विस्मिताकुशीर्वन्धाः सः ॥ ११ ॥
यश्चो कर्णस्तावकाहस्स्य लोके नैवं लोके किं नु नाके पि यस्मात् ॥ अर्चागिंद्र लुब्धकुमेनं एवकक्लोकर्पे
तु पुपुः कल्पमे वा ॥ १२ ॥ नितरतिशय्यः शरणागतजनागिरि भारो यथा तथा भारयं ॥ दति चोधयन्नाम
गान्सन्वन्केगिरिधारिमवलो कुरुजंतु सकललोगारह् ॥ १४ ॥ ॥ श्रीरामं वंदे ॥ ॥ श्रीगोविंदपदांबुजातश
रणीभानोपलब्धं फलं चिन्तायेन मशेषसंकटभवप्रारब्धदुःखापहं ॥ सत्कासाधनमन्यदच्युतपदद्वाप्ये
सदैवाच्युतः श्रेयः कांक्षिभिरादरात् कलिजनैर्गेयास्तिती होच्यते ॥ १ ॥ नियुतामस्थितिमिहाधिगतोनपुं
सानिभूरिति गोकुलनिवासमवाप्य कामं ॥ गेयान्यनंतचरितान्यवतारभूम्नो बोध्ये तातेन परतत्त्वमिति
स्फुटं हि ॥ २ ॥ क्रूरानामपि दुर्धरेंद्रियसमुद्भारप्रकारः सतां सोस्मिन्कौतुक ३ ॥ लीलैनैव निहितो बालेन
पालेनचेतः ॥ तस्याकुस्य न विस्मयायपरमाल्हाय वासं त्रायोमसैन्चे कृष्णचिंतन्नयं यदभव द्गोवर्धनो
द्धारिणि ॥ ३ ॥ नानाविधानि भगवांश्चरितानि भूयो भूयः करोति विशदानुभवाय दानि ॥ मोहः
पुनस्तनुभचेचरितेच शंकातत्राप्युदेति तदिदं कलिकेलिकास्यं ॥ ४ ॥ योगाये श्रीधरस्य स्वजनभव
परित्राणदीक्षस्य लीलामात्रोपात्ताचलस्योद्धरगजहरगतिश्चित्रिप्रतिस्पर्द्धिनो स्मिन् ५ ॥ स्मारं स्मारं

कथं दृष्टि
रासी कथं
बाधतोऽपि
च आगाजो
गोगोविन्दा
स्थितिर्या ॥
प्रतिष्ठः

४२

चरित्राण्यलंघुलघुमहापातकध्वंसकानि सोऽस्मिंस्तात्पर्यचित्स्या स्फुटमिदमभवद्गर्गगीताप्रकाशा
न्॥ अन्यथायेनतत्कीर्तनश्रवणाय रहःस्थितिः॥ यदर्थं कल्पिता तेभ्यः स एव कथमब्रवीत्॥६॥ युग्मं॥
अथवा सम्भृतानंदनिधानं निहितैर्द्विपः॥ पूर्वोत्तरानुसंधानरहितो हार्दमुक्तवान्॥७॥ यन्नाम्नः क
रणे मया च मुनिना या कल्मषपूकर्णस्थानाऽऽस्थितिरस्य बीजमदःकंसो नगोपाद्भये॥ यत्संप्रसमरे
द्रुकोऽपभयमाप संगतां किंपुनः कंसस्येति जगाद गर्गगदितं निःशंकमेष स्वकान्॥८॥ अनादिसिद्धस्ये
वेशनामरूपनिरूपणं॥ गर्गेण नंदचकीर्तं गर्गगीतापदास्फुटं॥९॥ गोपाज्ञानं निराकर्तुं गर्गगीतं जगा
द यः॥ युक्त एव तदानंदः सदानंदपदोऽभवत्॥१०॥ यस्केनापि कदापि नैव चचरितं तानोच्चरित्रं प्रभोः पश्यं
तोऽपि दिवानिशं व्रजजनाः संतोष्य सच्चं किनु॥ पश्यक्षुर्मुहुरप्यहो व्रजपतिं कानः कथात्तत्रमायाचैभ
यमेवतादृशामिति स्पष्टं चरित्रैः स्तव॥११॥ नंदस्येव मिहास्यवक्ति मानं सहमाणाऽगाद्गर्गस्तु समस्त
संशयतमोच्छिदः स्वयं समस्तवान्॥ जसैरप्यनुमानिकाचयमतः सिद्धोयमद्धृश्वरोभूयो स्माभिरशेषके
लिषु कथं मूर्खैरकल्प्यं त्वकः॥१२॥ नीता नाशमनेन सा वनतबकी तद्धवोऽक्रोधसत्त्वणः कलियोपी
पदशहारा विगलद्वं सली लं चकृतः॥ यस्तीतोऽग्निरपीति सर्वमपरोक्षं पश्यतां नः पुनः शंकोदेति यदद्रि
धारणकृतौ तत्काऽपरामूर्खता॥१३॥ नकस्यां कीदृशां निगदितमनाच्यं मुहुरहो नकस्यां वाके लौश
शामधरभावे न कलितः॥ नकस्यां वास्माभिः करतलचपेटामिघट्टितः किं यत्तदा स्मर्तव्यं निखिल
मपराधैकनिलयं॥१४॥ अहो नास्माभ्दीतिः कथमपि यदि स्याद्भयमिव तदा नागोले शोयदि हसहके
लिः स्फुटतरा॥ परास्माच्चेत्सस्तदपि न हि भीर्मनुजनितादयालुस्त्वं तास्मि यदि हबहु जागर्ति सह जं॥१५

(87)

४४

यस्मान्नान्यास्वामिभिः क्वचिदनुचितं स्यात्कृतमहो न तथा भूयो मुक्तं सह निजकरेणार्पितमपि ॥ध्रुवेणोपादो मू-
र्ध्नि क्वचिदिति कुतः पापमपि नः प्रसिद्धं यद्भूमौ पृथु तिमिरहृद्दीपकलिका ॥१६॥ अहो हीनत्राता
स्वजननिरिखिलानः सहनकृष्णपापाराचारो नु पथि स्कवदः श्रीपतिरयं ॥ इति श्रुत्वा गीतं तदभवदिहा
पानुभवगं प्रसन्नास्यः पश्य सत्कृतमकृतामं तून्निचहिनः ॥१७॥ दिष्ट्या नष्टमनिष्टमद्य फलिताः पुण्यक्रि-
याः प्राक्कृता यत्संप्रत्यपि चैतदंघ्रिजरजोलाभैरलं भूषिताः ॥ यद्योगीश्वरदुर्लभं स्फल भक्तांप्राप्तम-
यलं चिनारूपं श्रीरामचित्संचेविरामहो चक्षुश्वरं तात्वरा ॥१८॥ निर्णिद्रा तमेतदधुनाञ्चलयप्रभो का-
रूपांतरेण सदयो भ्रशामेषएव ॥ दृष्टः श्रुतो न हि गिरिर्बलिभुक्चिषपुष्पान्क्वापी सस्यं तु चिरादौ स्ति
चराञ्चराला ॥१९॥ आस्ता मशेषदुरितक्षयकारिणास्य गीतेन चाकञ्चरितेन हृदो हि शुद्धिः ॥ वाञ्च-
श्वपादरजसा च पुष्टोऽखिलस्याप्यन्वर्थचिंतनतया स्फलकः प्रसादः ॥२०॥ विज्ञाय संकटमसत्खपि
हत्प्रयाति सचौऽपि मां शरणमार्तिभयाकुलालं ॥ ऊर्ध्वं भवेन्मदुपकृत्सचलस्फूर्तिर्योऽत्रान्ते समस्त
हमिहास्यं च संव सामि ॥२१॥ जानन्च दन्तवि चगार्गं गिरं सनंदी गोपास्तदुत्तरकृतौ मुहुर्मुहुर्मु-
प्राप: हुर्यदा ॥ तैस्मात्कलौ किल जनाः परमानुवादमात्रप्रगल्भमतयो बहुशो भवेयुः ॥२२॥ येन केन प्र-
संगेण कस्मिंश्चिदपि कर्मणि ॥ मत्कथा गीतिसत्कीर्त्तनं सर्वत्राहं सदेष करः ॥२३॥ कल्याणनामध-
नमुल्बणदृषिपात्रा द्रोविंदनामविशदं निजमाञ्चकार ॥ कारुण्यदुग्धजलधिर्यदुतो भविष्य प्रे-
निर्भयाच सतायेभयतः सपायात् ॥२४॥ चिगनातीन्नित्र सन्नास्यान् गोपानालोक्य यः प्रभुः ॥ क-
रात्कृत्तमिवात्मानं मेने तस्मै नमो स्तु ते नः ॥२५॥ ॥ श्रीराकल्पतरूक्रीडाफलभक्तिरसायना साय-
नेप्रमुदे भवतु साधूनाम ध्यायार्थनिरूपणं॥ ॥२६॥ ॥श्रीशंचैदे॥ ॥एवं विधं सकल

४४ (८९)

गोकुलपालननायकलीलाविलासमनुचरलोद्धरणप्रधानं॥ आलोच्याचिच्युतविकल्पनमच्युताश्रयनामा
र्तिहारिसततंमनुजेनगेयं॥१॥ गोवर्धनं समुद्धृत्य संसारादक्षितेव्रजे॥ सदासक्तमहानंदो यःकोगो
कुलवासिनां॥२॥ अहो निरूपमः प्रभोर्निजजनेकृपानुग्रहो यदन्नसमर्थीरहं व्रजविनाशनायोद्य
ताः॥ अनेनमदयाद्भिनानिजजनावनंकुर्वता कृतं जगति समुत्तमं मम समीपगोवर्धनं॥३॥ स्व
स्वामीद्रष्टव्यो निरागसापि स्पशोनरहसि सदा॥ युक्तं कृतापराधो मघवा कृष्णविचिंतनं एवागात्॥४
मत्सुतस्थापकलासिंद्रकिंमयमकरोः कीवापराधस्त्वयाच ध्यानुवक्षो भयमवापितोतिस्त्रायितं यो गोव्रजः
संप्रति॥ ततसांत्वनमाचराच्युतदितिहमीतोचहंप्रीतिमानेवंकलकनचोचिभाव्यमतिमान्स्वागा
लकरव्यासमं॥५॥ गोमोगाद्वो व्रजःक्षोभं प्राप्तः संप्रतितत्प्रभुः॥ तस्मोगादिवताश्वांतिं कर्तुमागात
या सह॥६॥ गोव्रजत्राणमात्रकृष्ण्यरूपयाश्रभुणाकृतं॥ तौ युक्तमागतौ तत्रयत्स्वचौपिनिजेषटकु
॥७॥ नतिमिहिरमंतरास्मिन्नस्मान्निचिलापराधातिमिरहरिणि:॥ आनन्दिदं सकलस्यासीत्पन्न
स्तामस्तकः॥ लीमिता:॥८॥ तराभयकरोंकुराविवहरेर्निरीक्ष्यावकस्थितीगिरिसमुद्धर्तौ सुरे
पतिः सपादोतदा॥ त्वयंत्कुतराचिंतनमादमयार्थनाकामुकोक्रियायस्य मुकुटे नस्रोभशामिहास्यशतलक्षाम॥९॥
यल्लेनोद्धत्य वेगाद्विषयनिगडितं स्वेंद्रियग्राममस्मिन्नस्य चाणा येनाचरपदगति नायोजितः शत्रुजे
त्रा॥ कोवाहेचानुसेवाचरणंकृताधियस्तस्य वश्यंद्रियस्य स्यत्सौकेपिसंबोधियपदनतसुरेन्द्रोनताद्दक्
वन्कुं परस्यपुरतोगंतुं समीतिमर्चयस्यागास्त्वितान्चेतसोममतुवाच्यावचःप्रक्रिया॥११॥ कद्रूमोहका
मलीभाः स्पृर्शरामस्मात्सुदु गुणावतीषु॥ सजकृषमितिवागेषाभगवंस्त्वयि मेन्यजनकृताख्या
सा॥१२॥ पित्राचाग्रुकणोक्तकतोपमानःसमानकृतानयः॥ यस्मात्सरिणामिसुखदो भवतीसधु

८९

४५ ए

नौमि देवं त्वमसि ॥१२॥ अज्ञानत्वान्ममनिग्रहं यद्यत सेव्येत मद्विधाज्ञाः कृतिसंस्पर्शा जगदीशापथ्यभुवि
तो ऽज्ञत्वं नसर्वज्ञताः ॥ अन्याध्याचरणं प्रधानमिति चेदज्ञानकार्यं तथा स्तोस्पर्शं त्वमपोह्य जाभयकस्त
स्त्वं कथं दर्शयन् ॥१३॥ स्वीयाचनार्थं दधतास्त्वहस्ते मयाचकं ते किमकारि शास्त्रं ॥ मैवं वदेः शास्त्रयुत
स त्वत्कृता नामी हि चते नुग्रहनिग्रहार्थी ॥१४॥ अयं त्रिदशनायकः सकललोकनाथस्त्वहं सुराभिरुचि
रेषभूषणतदान दीक्षस्त्वहं ॥ सनालमिति मन्यते गृहमहं श्रियालंकृतात्तदुन्नतिमतः सहे कथमिती
श्रधीस्ते स्तो ॥१५॥ आसीदेवपुरासुराधिकमतिर्मत्तो वहे त्वम् मश्रीमता त्वमपि स्फुटं समभवद्रोव
धनो ध्यारता ॥ एवं समयमिहाचयोरपि समोहादाश्रयोर्द्वयोः स्वामी त्वं नितरां स्वयशोहमितिमेवाच्यो
पराधोनतो ॥१६॥ भूभारक्षपणार्थमेव विधिना संप्रार्थितः स्वत्वयाप्यंगीकृत सम्पुरुषमच्युता विधेदेवां
स्त माश्वासया ॥ स सेवं यदि हा धुनोदित मही भारं त्वनालोकयन्स्व भारापनयात्तधीरक्षित दाकिं च न्व्यय
सि त्वं प्रभुः ॥१७॥ जातं शासनमेतदेव परमि सालोच्य दीनं पदे प्राप्तं नानसि न्वेत्तदस्तु भगवन्नेकं रू
पछामिति ॥ नूनं त्वं कृतं विधातृमशकं ते नास्ति सर्वे शिशुः पादोत्राणकृदेव चेत्तादितरः क्वार्जिष्यसे
तादृश ॥१८॥ केनित्य सदमागता स्तु शरणं संतोनिजामज्ञतां वस्त्रेतः करुणोदयार्थमसती सूयोनदं सज
सा ॥ अप्रयक्त्वा [illegible] गतिता मध्यप्रवृत्तिः सति स्पष्टे चेतिहरे किमन्यवच सानेनाचनः सादरं ॥१९
कृता मिदं भुवनं जनजीवनमपि सदा मदधीन मितिस्मयात् ॥ किमनया कथया कथयामि ते शरण
मेकमिदं चिरादं पदं ॥२०॥ कृतं तु कृतमेव तत्कथमपीह नावर्तते तदर्थमति शासनं विफलमेव जा
नेप्रभो ॥ पुनर्नहि विधेयमीदृगिति त्वेष रागः सहो भवन्दृशावरं नतोस्तु पुनरीदृशी धीरिति ॥२१॥
यकृसंरुह दाकं तांप्रियतरेण ॥ सिंसादागः शत्ता कीर्णं तूर्णमपि प्रियस्यभवितान कोधक्रूजास्त्व
पि ॥ सिद्धस्य वना चितीश भगवं स्वन्मुख्यभूते नमो प्राक् प्राप्त यिधनंजये न हा विरि सेत कथं स्वरुषे

४५

प्रेयांसो मम संस्थितं तत्रात्रा श्रीमत्कोविनिक्रांत रामुख्य स्मात्र तु मेघ नंदयद्वच प्रेयान साचेवपादू॥ प्रौढिं प्रा
पिता मेव माससनच सा श्रीत्रात्वया स्यानिशं प्राचीन त्वम धौचि धारा मधुना युक्तं न तेसर्व या॥२३॥
गोत्रो द्वारवि धाव नालसम नाभूयोस्मि भूमा वितिगोत्रो द्वार महोविधाय भगवं स्वं दर्शय स्वात्रार्यं॥ य
द्व्यास्य स्वपिपूर्वजोरच्वयसिश्रीशापगोत्रा गिरस्ता स्यादं कपदं नरोकिमच नोपपश्य त्वमेवांतत:॥२४॥
भूमत्र घस्रराद् स्थितिव्रजजनत्राणात्रिकर्मक्रमा सोपि संप्रति नामवामनत नोत्रैव विक्रमं निभ्रमत:॥ स्वा
गेयं द्रस्थितितो पुपेंद्रकलिता भिरख्यस्य सो व्याचधे: प्राप्ते प्राग्च दिहाप्य नंत मच व त्राणं तवाचश्यकं॥२५
तवांगगंध: क्रम नोविमोहकद्वि: श्रुतिस्तव: समनोचि मोहका:॥ अदृष्टमेतत्र्व निरीक्ष्यचे ष्टितं नचित्र
मासीन्मनसो विमोह:॥२६॥ यदाशयागास्थितिरासकामं तदात्राया गास्थितिरि सगूढं॥ यसंसयाग: प्रच्छ
तो कुना स्तिता हंत्राया गोप्त्रि न तेमयीति॥२७॥ जिवानं तदुरंतदे समिचहान्व यस्य प्रसादे हर्नत रात्यमके
ट कांकुर महं स्वस्थो भुनज्म्यंजसा॥ तस्यापी शतचछलं छिदधतादुश्री र्तिरूपं मयाय संप्रसनुभूयते फलमि
दं नैवातु मन्येतक:॥२८॥ नालोच्य च्युतरूपमेतदनघं नालो किवि क्रीडितं च हारण्य भुवि व्रजस्थचि रमसम्दा
ग्योपलब्धप्रभो॥ नैवाचिंतिदुरंतदैसहननं यत्वच्छलं कुर्वता जा संधाददधम: सहस्वदगापि प्राय स्तादासा
क्रतो:॥२९॥ निस्सास्य सा सस्सत्वचेदनिवह: स्पष्टांसृष्टेरपि स्पष्टं ज्येष्ठतमो विलोक्य पिजनेष्ठ्रात्वदस्मै
चय:॥ तस्याप्यच्युतभूरिदुर्कमपिदं गोगोपगोपी वृंद रूपं दृष्टमता त्रिविष्टपतटे धन्यो मदन्योस्ति क:॥३०॥
को यं दौष्टवरानू रूहेण भवता विश्वे त्राविश्वा समनास प्राहं स्वकरे गिरिं विदधता विश्वेपिविस्मापिता:॥ प्रमद्वि
तो नरु सा णु नापि विधत्त: को यद्विसार स्वपा गोत्रस्तान्न नविस्मय स्तवतत स्तद्धिस्मय त्वं गत:॥३१॥ प्रा
चीनाद धिको द्रुसद्रुरूपहानिर्यं स्वधर्मोच्छ्रया द्वात्राशेष सपर्चरात्वमनसो निघ्यात कार्यं दतात्र॥ मत्तो ना
रात सर्वतो मुखवदश्रो स्वप्रादपीदग्कथं प्रादुर्भूतामिति त्रपेव भगवन्भूयं तरं कंतति॥३२॥ निग स्वप्राक्

४६

यज्ञे बलिमपहृत्य तां स्वभुवनं निर्दानीदेयं स्याः पुनरनुगृहीतोऽथ यद सौ॥ विचित्रैश्चैव तत्कौतुकमखिलमेतत्सदगतं नि
योगात्सोऽग्र यस्माद् भयवरदानेऽप्यभूरसि॥ २३॥ वनमालिनोऽवनविहारतः॥ किं नः प्रियकृत्त्वेन च वचन प्रमरो
स्मितः॥ इति जानता च न मिदं स्ववनेन रचितं मयाधिकमतो न मदागः॥ २४॥ नाति रपिता च प्रसादं प्रददाति न
दधिक समिष्टचितोऽहं॥ उन्नति भावमकार्षं तस्माद्दीर्घोद शंकथं फलितं॥ २५॥ अप्रियात्तव मदुन्नतिर्यदि मा
स्म सा नतिष्ठता निधीयतो॥ अप्रियप्रियतम त्वमीश भावस्तु निष्ठमपि तु स्वकं चिकं॥ २६॥ न श्रुतिमाश्रित
कश्चिदपि रसनादकदधानक्षिक्षणं कोके॥ सदयस्त्वमद्भुतरूपेमयितत्व विहितं तु भाति नूनमिव॥ २७॥ य
स्त्वयापहृतः श्रीराम द्विपक्षेण मन्मदः॥ मानापनोदः किमितोऽनिग्रहोऽनुग्रहोऽपि वा॥ २८॥ सर्वतो मुखज्ञा
तस्य नारदस्य समागमात्॥ अनुग्रहसोऽपाकृसि द्धो जातः क्रोधितानिग्रहः॥ २९॥ स्वपक्षा स्वस्वजान्यानि
जज्ञे नाचिनाकृतो ऽयतमतो विपक्षोऽपि ज्यायान् यदि निजजनं त्राणकुशलः॥ स्फुटोऽयं नीयर्थो जनी ममचनीस
र्थकृधियस्तादेत क्षांतव्यं न हि पुनरितः कापि भविता॥ ४०॥ त्वया करेणोद्धरणीय एष दूरितप्रभो नैव ममास
चेष्टं॥ तच्छ्रेहृता स्यान्नविपक्षता स्मिन्नगेऽमयापी सविष स्वमतता॥ ४१॥ यदा विपक्षस्त्वमथापि तोमपे स
धारयोग्योऽभवदेष तेऽप्रभो॥ तस्मान्मे चास्य मया कृते गिरे विपक्षभावोऽपि विलोकयांतेन॥ ४२॥ त्वया
विपक्षोऽपि गिरि [illegible] यान्मम चक्रं बाधुयणीय एषः॥ ततः प्रियस्त्वं मम चेति वाच्यः पुरे च जातोऽस्मि स पर्व
तास्थः॥ ४३॥ यद्यपि जातासकं सं मतता कि करेणु राजि कलितापदे॥ सद्विरि स मनसि मय्यपि तथापि स
रसां दधां मभोः चेहि॥ ४४॥ कमलाधिक भावो हि गोवर्धनगिरिस्थितः॥ न गोकुलोपभागाय सस्मका
शान्मयेरितं॥ ४५॥ रूपमधिकबंधमुक्तिरनेन रचितो मयीति यदि मन्नसि॥ मरामधिक बंधमुक्तिं
त्वमपि कृपाघन कुरुष्व तादृशमपि॥ ४६॥ निःस्वच्छतिर भूर्न्मेघप्रभासंपातितस्मभो॥ कृपाघनदृगा
सारच्छिरस्क स्वधाधिका॥ ४७॥ मयोदासीनस्त्वं कृतविविधयत्नेन रचितोऽप्युदासीनः स्वीयेक्षणम
पि न जातोऽसि भगवन्॥ तव स्याप्तित्राणोदितसदय चत्तौ धिकतात ततः सिद्धासिद्धाप्याधिक वति मेघेन

च

स्वकाचिरहि
तदृष्टिर्यस
तेऽप्रेमपात्रं
भवति नच
कदाचिद्धि
तामिर्णयेच्छः
स्वकचिरहि
तदृष्टिर्यस
दैवास्यकेत
तद्दपारवचते
मामीशायु
स्वैककोठो॥

४६

विपत्त्राण
कर्ता

धिकृता ॥४८॥ प्राचीनस्य गतिर्जातो मदमनाउच्चैः अश्वो वाहि नीकामं पाकबलानुशिक्षणचणाहल्ये
कसस्य श्रिया ॥ प्राप्ताप्त व्रजवैरिणी च जितरामा त्वा विशेषाश्रिता सिध्यै चेति विडंबनामिरघुनाम्नी
त्वा लमेषा नतिः ॥४९॥ कृष्ट्वत्स्यशावानुचे स्वःपुरंदरमावहेतः ॥ स्वर्त्तनो सिद्धयासि योतद्गमांवा
निधेहितः ॥५०॥ ना प्रतिष्ठात्व पूर्वेयं सर्वदा त्वां श्रितमयि ॥ दात्वां ऽर्हे हमितित्वां त्वायशेष सितत्वा कुत्वा ॥५१॥
त्वारणा गता निःपरिहत्कृपायचणधीस्तमेव कृष्णासि ॥ प्रातं त्वाद्रिरिचपितेतन्मामच द्दीनमतिमुपायत्वा
तेः ॥५२॥ त्वमन्नेन प्रभो तोषं प्रापितो व्रजवासिभिः ॥ मयोपादके नतानुल्या स्तोरहत्वदनुगृह ॥५३॥ गो
कुलस्याचनाथो हि कृतं त्वद्रिधारणं ॥ ममापि कुरुतद्वत्वं प्रसादगिरिधारणं ॥५४॥ स्फुटीकृतं विपत्त्र
स्वं गोत्राणं कुर्वता द्विणा ॥ तद्वत्ता गत्स्वमपितन्मद्दोषन्चर्यं कुरु ॥५५॥ प्रभो पत्नो द्धौ सुलसति नत्व
राज्ये राज्यपदे मनागप्यं तर्मे भनुतितनत्वराज्यं सुखकरं ॥ चराज्या च द्व्यानत्वलु नत्वराज्यं त्रिभुवनेवि
निर्यंतन्मत्स्वं चितरसु स्वदंतीनत्वपदं ॥५६॥ मयानलब्धो मानवन्पुरायः त्वातेन सांगैरपि मन्युचर्यैः ॥
तव प्रसादस्त्वमनुनासमन्युनालब्धा द्रुवेताद्धरमेन मेच ॥५७॥ त्वमद्रीरिभागहृमिचाग्निरपीतिसो
सिमन्त न्यायच्चार्यपिकृतः प्रभुणा स्वमुख्यः ॥ तन्मामिहाच्युतकरो विकुतो प्रतिष्ठी तिर्घनंजयपदेय
दितासिता सिमा ॥५८॥ जनदशास्मिमनो जवसस्तावममदशातुपिता त्वमसिप्रभो ॥ द्रुतिचिकीर्षुरनंततनतीमु
तीरहमतः सविचित्र उपागमं ॥५९॥ प्रतिचिखिदेषमदीयो धास्थितिफलदो जनी त्वातचविहितः ॥ गीर्युध्वोस्थिति
कारीत दीरा चरितं चरेत युक्तमिदं ॥६०॥ अशेषगोकुलानंदचित्राणनधत्रा व्रतः ॥ यदि त्वं तत्र कृतार्थो हं तोनैव्याम
चमन्युता ॥६१॥ सदा खंडलस ह्रीतिस्त्वयि मे द्युतिनौचचः ॥ सत्कृतानुमयामदाग प्रमाणं परतो मवानुः ॥६२॥
स्वस्थो हमपवासीस्रासीन्मदेहेतुरेतदेवमम ॥ तद्धुयमन्वागमना द्रुतमितिचिमदत्वमर्थ सिध्दमहो ॥६३॥
त्वसदंनचिनाकिं चिछरणं मम ताह्छिरोः ॥ त्वामप्यथा स्मिशरणं त्वहसा दा त्वायाचिमो ॥६४॥ प्राचीनोय

लब्धप्रतिष्ठस्य सतो प्रज्ञासां कर्मठि येस्यान्तर्हियो प्रतिष्ठः ॥
सद्प्रतिष्ठस्तद्यं चिचिकित्के कुतः समागादिति वाजहास ॥६८॥

४८

मिति स्मा ऽऽगिरिधर्मार्थदर्शिना ॥ कृपापात्रं कृतो मंतुमानं पीडस्वमानतः किं ॥६५॥ सुखस्थितिं स्वामन्वलो
प्रमृज्य नयंति यन्नो दस्कृ खस्थितिं स्वं ॥ अहो महामूर्खधियो विकासस्तादेक यो विष्ठुरतो जहास ॥६६॥ जड्य
तिप्रसरापसा रणाय्यांमद भावामद भावमद भावयोर्विशेषः ॥ निरूणायि त्वाऽऽप्राक मेपुरे च त्वं मिहागाः
किमितीति वाजहास ॥६७॥ कनीयां स्तु गरीयासं स्तौति नौति च या चते ॥ अयान्य प्रसंगेण प्राप्ति मिति स
हास्य कृतः ॥६८॥ स कानुग्रहयालोमे दृष्टिरागं तु की सकदू ॥ प्रसन्नात्नु सदैवेंद्रभाती सच्चं जिहास्यतः ॥६९॥
आस्तामेतन्मद्विरीद्रस्तमेवासीतिस्वस्थः स्वाधिकारं भजस्व ॥ गोपन्नाताम दिरीद्रो यम न्योम संकल्पाभ्भू
म हीडयत्वमेतु ॥७०॥ यो वुद्धिपूर्वक मनाप्तवदाप्तवर्यः किंचि त्प्रयोजननन्ना दपकारदर्शी ॥ तस
स्य मेव विमृशास्तदनिष्ट च नीर्यः स्यात्सदृशाफली स्फली कदृग्यः ॥७१॥ यः स्यादनुग्रहपदं ममतं स
दैव रक्षन्कांचिद् वदुदितां मदभावमस्मिन् ॥ स घो हरामि मदनुस्मृतये परस्कृ शिक्ष्यो हिं मेद्य तिन तन्न
या च रामि ॥७२॥ स्कृ खसंभ्रन समृद्धिमान्स एव भविता त्रापि परन्लब्धवर्णः ॥ अनुग्रास्यं मम
यो दधाति विचेष्टधर्व ड्डा त्वपि नाघचान्समभूयात् ॥७४॥ प्रसंन्नगं भीरगि रोकुसंतं वासस्तडिद्दस
प्रगाधसारं ॥ सुखे स्थितं वीक्ष्य सकृत्स मेघं प्रमोदयुक्तं हि सहस्रनेत्रः ॥७५॥ यदि हागोनिवासे स्मिन
गोपत्वं प्रभुणार्पितं ॥ वीक्ष्य गोष्ठादृतीकृत्य सुरभिस्तासुरो भवत् ॥७६॥ पन्ना म्ना जेय्यं हारभागहमि
हास्ये नंच संतपुरः संतं माधवमुद्धिताग मजर्के सामोदगर्भाशयं ॥ भूयो मंदमरु दूरं पदि परं ना चामि
ताखिगरपदं लोके स्यामिति सा चिच्छियमस्कृ रमिसत स्तोत्र जातादरा ॥७७॥ हस्ताब्जैर्म दुलैः शरीरकषणं
प क्षेषु संमार्जनं यद् बारचतः प्रतिक्षणमुपां ते स्वेरमाकारणं ॥ स्वग्रीवोपरिय त्कलानुच हनं ल
ब्धं यया सैव गोः सौभाग्यस्य पदं सुरभ्यपि दरि द्राक्षिन्नप्रमोकर्मणि ॥७८॥ तदातु सुरभी भवा
म्य नघसार्थनाम्नी यदि मयीश सुरभीभवेत्तव कराब्ज संलालनं ॥ भवामि सुरसालता विकपदा न

४७

दातार्त्वं प्रभो + कौतुके + भवाभितारसालस सदय वीक्षणैर्लक्षिता ॥७८॥ गोगोरक्षकरक्षणाय
भगवांऽसौ तोस्त्र ओपिप्रजे श्री शौर्यं विशदं च-चः श्रुतिमुखाद्दश्वाविचित्रं भवतः ॥ तत्सप्रसनु
भूतमेव सकलं गोवर्धनो द्धारतः स्वामिं मम्मुच पाहिय दहं गोरूपेगोपः प्रभो ॥७९॥ एक खेटकपता
यदि विलोक्य नेत्रयोर्यद्वि विरीक्षणोचितः ॥ एवमाशायद्दाह गोरसोत्वंगवामसि सदैवमहे हृ ॥८०॥
स्वतात्स्वविन्नेत्राचनि स्वयाचहं पुरुं भव सन्यजन स्वयापहं ॥ मुहूपदाग स्थितिर्नात्वयेशाचित्रं तु यत्रा
द्विमतोपरागः ॥८१॥ अस्माभिर्यद साधुबुद्धिभिरहंता गर्वा रोगास्पदे जाल्मैर्बोधिलये हमा भगव
न्नक्षिन्तो कुरु सादित्ता ॥ सर्वस्वार्पणामंत्रदानहि परस्मा ह्रांसु पायोधुने सालौ-च्याखिल शंकरं समक
रोसत्राभिषेकोधमं ॥८२॥ स्वामिन्प्रमोदहमपि प्रकटाखिलेश मप्यर्हणीयमखिलेरपिकर्मसन्दिः ॥ का
र्यं नित्यचितयेननिजाधिपायेषाभिषेकविधिमप्यनघाप्य पृच्छतु ॥८३॥ उद्दिश्य गोनर्धनमच्युतस्यन
स्वपर्णदासचहीयमेंद्र ॥ तादृक्तनोभूदनित्य वजातादिति स्वकर्तव्यमथो वदस्त्रं ॥८४॥ सदसद्यपिक
र्म जातं विनानविधि-चोदितं जनः कुरुते ॥ सकलागवाचनदीक्षित आनास्येनेति किंपरं ब्रूमः ॥८५॥ वि
लोक्य सुरभिश्चैनं गोकुलत्राणदीक्षितं ॥ स्वजातिसुखसंतोषदार्थायेवाभ्यषिंचयत् ॥८६॥ आ
काशगं बुकृतसदस्थमेवेति किं तत्रमयार्पितं स्यात् ॥ एवं विचिंत्य स्वपयोभिरादौ-चक्रे भिषेकं
सुरभिः सहर्षं ॥८७॥ आदाय पुष्करचरं निजपुष्करेण समुद्धरा ज्जगदधीशसमर्पितं यत् ॥ स
द्यो भवच्छलिभयापहमेवमिंद्रो द्रष्टा तथैव कृतवान्कलिदोषशांत्यै ॥८८॥ सच्छृंगारोचिताभां
शुभफलदपदांकामपूर्णाभिधानां स्वस्थप्रसक्षरत्स्यां सुखकर सुरनागोष्पाचिन्त्यमहेतुं ॥ दृष्ट्वैवं
स्वामिचेश्रीमपितानुममलोदीप्यवालजातिस्तां पुरं गोविंदसंज्ञां यदकृत सुरभिर्गोपतेगोपतेश्च ॥८९

९५

४८

मंत्रसक्तां युपनतामचेष्य भर्तुः सहस्रमक्ष्णामपि निर्निमेषं ॥ सा गोः श्रुभाक्षीरचिताभिषेका गो
विंदसंज्ञामकरोति युक्तं ॥१०॥ अन्येषु नामसु कश्चिरं चिरंतनेषु केचिद्गोविंद नाम तु जगत्सु निवादमेव ॥ य
स्य चंदे वमुनिदैवतादेवतादिकर्तृप्रदातृदमिधानमधामहेंद्र ॥११॥ नानापराधदहनप्रतिरोधितं
अन्ते षिगेयमधपूरललया न कार्चितः ॥ सधाम्य नन्यफलकल्पलताकस्वरूपं गोविंदनामजगतीद गिरि
व्यबोधि ॥१२॥ संत्वनंतान्यनंतस्य नामान्यघहराण्यपि ॥ गोविंदनामपीयूषमाधुर्यं त्वन्यदेव
हि ॥१३॥ गोवर्धनं निजकराकलितं विधाय भूभृद्वरं यदवनं हि गवामकारि ॥ तस्मादयं मदभिषे
कविधिर्नु लोमत्वं सदेव भगवन्नगृहीतदीक्षः ॥१४॥ सद्यःप्रवचनच सर्वतर्जनमनायासेन कं सा
रिणा यच्छौरी कृतामेतादग्रिमयुगेस्याद्भव्य कसौतिम ॥ आलोच्येव मम अच्युतं हि त्वमतिः सा
गोः सच्चाक्षणं धीसाद्धर्मालिंबनदीक्षितां समकरोन्मन्माभिषेकाम्बुचि ॥१५॥ साधारणेरेव जलैर्हि
लोकस्य साधारणश्चेषु कथोभिषिक्तः ॥ त्वं कृष्ण युक्तं परमेश्वराभिंद्रध्येन्वर्षयः स्वजेर्लतो त्वामभिषिंचनं ॥१६
सामान्येष्वभिषिक्तेषु कृष्ण तिसुखश्च्राक्विभवार्तिं जनजातं ॥ तस्मुक मेवतादृक्सूमदरधरकराभिषे
चनतः ॥१७॥ भूतारक्ता स्नपपि शुश्राव चतामस्तुणाश्रो गोविंदनाममिहिरे सति सुप्रकाशौ ॥ कान
मश्रीदितिच्चरंसकुलोभयात्स गोविंदनामनवसो विशदोर्थ एष ॥१८॥ त्वय्यभिषिक्ते भुवनं निसर्ग
निर्वैरमभवदितिदृश्यां ॥ कामादिभिरपि रिपुभिः सहोकारितिमाकथाः कोपं ॥१९॥ प्रजाभू
श्चैस्वं प्रजन्मारणमस्मिञ्जगत्पदे भिषिक्ते नैवाहं तदधिकतिप्रांछापचुपातः ॥ नच्चैश्चैवं भूयाः
सुरभिसुरपे नावनपदे भिषिक्तस्तत्क्षोणी रक्षकतामनत्तामापमधिकं ॥ स्वरूपक्षोभः सुर
ताधिनासत्स्वया सुधर्मार्चनजागरूकः ॥ स्वैरायवायवः कलितापमेघः कृपाबलोनो त्वमिना
हमासे ॥२१॥ कृत्वा कृपानुग्रहमर्पितं त्वया यत्रान चक्षुर्मलमात्रहारि ॥ धन्योस्मि यद्यापि

४८

च निसमस्कृष्णं॥ सह स्वमात्सीयमदुष्टमेव॥१००॥ सहस्त्राक्षस्ततः श्रुत्वा सविस्मयं प्रभोर्गिरः॥ स्वस्थो
प्यभूत्पुनः स्वस्थो वीप्सयानुचरैः सह॥११॥ नंदं प्राह प्रत्यधिक स्तवाद्भियतयोगो गोपसंबोधित त्राण
कर्तोसदेवपतिरप्यग्यो प्यधस्ता कृतः॥ तस्मादेतदर्थं कमन्यतं मयानिर्णीतमस्मिन् नेयस्त
सेवनधीः सतोपि यतरः स्वल्पो स्वनल्पो फलवा॥१५॥ गोब्राह्मणामरसत्तामनवर्तकर स्याद्यभिवि
कृद्रहमाधवता कृतोऽस्त॥ गावः फलाश्च भगवान्द्विजसाधुतान्वमय स्तियतास्वनाभ्दवस
कृतार्थः॥१६॥ इति श्रीमाकल्पतरुक्रीडाफलभक्तिरसायने॥ मुदे भवतु साधूनामध्यायार्थानि
रूपणं॥ ॥८७॥ ॥श्रीकृष्णं वंदे॥ ॥श्रीकृष्णं वंदे॥ ॥श्रीमत्कृष्णकरुसद्भिपूर्णानंदरसप्र
दं॥ सकलप्रेष्ठगुणं नंदश्रीगोविंदपदांबुजं॥१॥ प्राणाद्रिंद्रियदेहवेदि सुविबुधो ध्यानेषु कल्पद्रुमायं भूतानि
महंति सर्व भुवने देवेषु चिकृष्यार्द्यं॥ श्रीमद्भागवतोरुकृतसमयाता सान्निध्येया स्तथाध्यायाः
पंच भवंति यत्र कलसति श्रेष्ठ प्रबोधोदयः॥२॥ योगी योगगतिं क्रियाविधिर्मरकं कृत्मत्र तथोपा
नामेदंतमतिरक्षिज्ञानविषयान्वैरासिकः संविदं॥ ज्ञानी किं बहुनाविलोकयति योयद्यलिपा
प्यादिविलंतान स्वेष्टफलं ध्रुवं सकलमत्रेय संश्रितो येक्षणात्॥३॥ गोपकांतानंदनंदनः वांछिता
र्थप्रयस्तानी॥ सेयं विजयते कामधेनूरासीत् मामिधा॥४॥ युग्मं॥ यन्नासीन्न लोचिविभ्रमोऽ
विकचिदंभूयः श्रुतीनामपि यत्र सत्यार्थे विचेचने च निपुण प्रज्ञानविज्ञा अपि॥ तत्राहं क
रीतः किमानपि श्रिमज्ञ कीडेवरस्यां भवेयन्नाहं कृतितानतां कथमपि प्राज्ञैरुपादीयते॥५॥ यो
गेनाप्यकलमीश्वरोति कलमः श्रुतैवमुदीयते तस्याः कीदृशो सो कथं विधिरिति प्रश्नाश्रायं
भूपतिं॥ प्रागावेदितायोगाविहितोमपी ज्ञानी सयोगीश्वरः श्रोध्यत्राभूयो रासमभिषादच्यो

चिकृष्याख्यावि
बुधेषु मन्युष
महाप्रद्नोत्र
रिफायथा॥

सर्वशरीरस्थितिषु

फलासिद्धिः

मवेन्माधु
कृपियाओ
तिवन्मध्ये
यंवाकवाग्म
र

(९७)

चदुर्विधलीलां सम्यक्कियोगं मुनिः ॥६॥ गोपीजनपदार्थो गोपानामंगनेति स्फुटं पुनः ॥ श्रुतिनाडीवृत्तिरूपैर्ग
गूढार्थोप्यत्र बुध्यतां ॥७॥ योगस्तदुत्तरो पास्ति स्ततो धिष्ठान चिंतनं ॥ ततोपरोक्षं तत्स्वनुपूर्णानंद
रसोदयः ॥८॥ श्रीकृष्णगोपीसहक्रीडार्पं चाध्यायिनिरूपणात् ॥ व्यंजितास्तत्र संयोगस्तस्यैव रसाभिव्य
क्ष्यतां ॥९॥ युग्मं ॥ रसानंतरगुणान्वितोपि परमानंदोपि मायाश्रितो भूत्वाय त्वं कमेवनेक जनव
क्रीडां सकामश्रियांतरात्मन्येऽखिलगोकुलातुलरतिस्वाश्रितान्विधातुं तथा तत्सर्वं श्रुतिगोचरं च सदयः
कर्तुं प्रसादोन्मुखः ॥१०॥ आनंदानरूपो भवति भुवने राज्यादिका भोगदेवाः स्वानंदस्क सएकए
वचिमलो यश्चित्तजा शोषयः ॥ यस्मात्सद्गुण वानापि प्रभुपि हानंदात्तये योगतः स्त्री-वक्रे मनदु
रापो-वदपिनाश्रीमान्मुनिसात्त्वचितः ॥११॥ चिनामनो न-चानंगेद्यस्य पुदयो भवेत् ॥ अतस्त
द्दर्शकं चक्रे मनश्चक्रे धरो हरिः ॥१२॥ यस्तां कृष्णस्य पहस्यनेह सि विभुः संकेत भर्त्रा सक स्तासा
मासत्ततो हि दूषणाकच स्पर्शो न नारायणे ॥ तत्राप्यल्पधियां कदाचि दुद्दितां संचापि माऽर्षुमनश्च
क्रे रंतुम शोभ्यचि ॥ प्रकृतिरिति स्पष्टीकृतत्स्वा त्रायः ॥१३॥ यतः कामन सः क्रियस्तदिह भोगयोग्या
मे प्रातं तुच्यरितं पुरा सकभगमामिकद्धिरूपमां ॥ सत्त्व वचिकलाक्षि तिर्भुचिंमम प्यमुषामपी
ससीता दुपमुक्त ये सक मनसः स्थितिसंदधे ॥१४॥ अघटितघटना पटुस्वमत्र सकटयितुं नि
जमेव रासकेलौ ॥ रतिरससुखभागकारि नूनं यदुपति नापि मनोन पुंसकं यत् ॥१५॥ अमन
स्कोपि प्रकृतिहरं तु शक्तो सच्चिं सवै भवतः ॥ यद्वत्तामनस्तादर्यं तद्वीजं तत्स्वरूपरक्षैव ॥१६॥
मनो विषयवासनाकलसितामसि तेसर्वदेसदोनवदहूषणं मयि निरागासि श्रीपते ॥ यतोऽत्र भवतैव त

चिनांतरंगं नान्यस्त्री संयोगी न जनदृष्टिगः ॥
सिध्यसनंतरायोस्मिन्नितीशास्त्राद्कल्प्यत ॥१७॥

(९४)

द्रष्टितमस्तिरंसुतराः शृणोतिच च नं नमेत्यदस्तुष्टा सनं पालयत्।।१७।। स्वीयाच्चेदनुकूलतामुपग
तानिर्विघ्नमन्यांगनाभोगः सिध्यतितद्दृष्टीकृतिरपि प्रेम्णा रहो वाञ्छितौ।। क्वापि त्वेमां रसदृष्टाः स्वपद्दु
तिमभूद्दोषांगनानां च दृष्टीकारा याप्यथ भुक्तये च भगवान्मन्ये समायाश्रिताः।।१८।। यन्मुख्यनाय
कस्त्वनुभवोगृहीतः प्राक् जानकीपतिपदोहि यदाहमासं।। दाक्षिण्यसौख्यमनुभाव्यमिहे
ति कृष्णो मायाश्रिताः किमभवच्चतुराननेष्टाः।।१९।। हृदाकाशोऽशराधिकविकसितोच्चलितरमणीवि
हारे त्वाज्ञाता यदि भवनिशायामतिशाया।। विधेयं योगाध्वश्रयणमस्तु मध्वंसि सुधियातातः स्वे
ष्टं सिध्यत्सनिकलाभेदं योगपदताः।।२०।। मन्मात्रासक्तमनसां निशायामपिगोचरः।। भवामीति
स्फुटीकर्तुं मीसौ खुकः समाधिकः।।२१।। आछाधासंगितां भाव्यं मयासंवलितसंगिना।। भक्तहा
द्रसेक्तान्तुमिसातो योगमायया।।२२।। मायाश्रयोहि भवतानिहितोत्र जस्त्रीमोहाय तत्समुचितं
किलकामदृष्टात्वे।। तादृग्दृष्टितिं समवलंब्यमनोमदीयं शृंगारकौतुकविमोहयसीति चित्रं।।२३।।
तत्तत्स्थाण्युपभोगकालविलसत्सत्वश्रियास्त्रिस्रुक्खोद्दृष्टाहं ततमास्थिती बहुधाऽविचारजो
रजिताः।। स्वांमूर्तिं प्रव्यक्तिं भजन्भवद्वैरंतु सकामो भवसान्तत्राणपरायणः सभगवान्नू द्योयम
यो ध्रुवं।।२४।। नाहं चेत्सहकृतिश्चयेपनचवाकुर्यां मनः सर्जनं नस्याद्वो धविधूदयोनिर्विलस
त्संतापसर्वकषः।। मय्यासामपिवाञ्च्छतिरगुणे नस्या कृती नामतश्चकेदीनदयाकुरेषविलसन्मा
यः सकामं मनः।।२५।। रंतव्यं रमणीभिरत्र भगवानेवं यदेषीद्दनेगोप्योपिश्रमदास्तादैवरह
दितसंगस्पृहां चक्रिरे।। तद्योगो विधिचोदितो यमुभयोरासीत्तदेतिस्फुटोप्यथोर्भूदपि योजने
नभगवांश्चकृ र्मनसातअपि।।२६।। दृष्टादिसंपद्धिकलौ यदिस्यात्सात्म्यसारा जातुभवेन्मनोजः।।

यस्माद्रघुधुरेन्द्राः ससदा रामे विरामवर्तिरतः ॥ अस्म
ञ्जितविरामो नियतो भवितेति तत्र सर्वदा जग्मुः ॥ २३ ॥

सर्वानिष्पत्तिःक्षयो च्युतपदरक्षकता ॥ नश्यन्ति
घ्नस्त्रतु रघुवंशबलकृतैर्वैयासं सम्प्रष्टुं तोदूराने
न्यासमासुयद्देषमंदगतिरस्मात् स्वस्ति संप्रसृतो चेल
मंगमनायको भक्तजनमति रागयुक्तोऽत्र दृशः ॥ २४

५० नैवं तथैवेति विबोधनाय किं प्रफुल्लमल्लीसुमनोभिवर्णनं ॥ २७ ॥ मायामुपाश्रित्य यदा करोति ससं

कल्पमीशः सततैव संसृतिः ॥ व्यक्तः स च सत्रनिदर्शनं स्फुटं यच्छिन्नतार्जितं दुर्विलासवर्णनं ॥ २८ ॥

श्रीरामचंद्र ॥ पूर्णाः स्वान्वयधर्मसंस्तवकतो वंशोद्भवान्पूर्वजाः पुत्रा ही स्मार्ति दर्शयितीत दनुष्ठानं विधायादरात् ॥ तत्पुत्रके सुरतो सेना स्तकल्ददृष्टिः श्रीमाद्रघुर्यश्चंद्रस्ता दशास्यप्रत्ययमतानुष्ठे यस्कार हि दीर्घदात्

गायंतं कामयंते स्मिन्नस्त्रियो नरमिति श्रुतेः ॥ अन्वर्थं भावमन्वीक्ष्य गोकुले मधोक्षजः ॥ २९ ॥

यससपरसधनधामधि योपि गोप्यरूपः क्वाचित्कं हरिपदाब्जमगुर्नचान्त्र ॥ चित्रं मनागपि यतः

श्रुतिसारभूतं गीतोपदेशमकृत प्रभुरेव साक्षात् ॥ ३० ॥ मा भूदासामणुरप्यधर्मसंस्पर्शदं तद्रूपिमनःस्वच्छिरमेततदीक्ष

सनं तासां ॥ स्वकृतानि सुकृतानि दानं मनए चादोज हारसद्दीप्ता ॥ ३१ ॥ विलोचनपुष्पिणीरात्री

यद्विरं स्मरभूः प्रभुः ॥ तत्पुत्रमेव स्मृतिकल्लोके सा ज्ञासुदर्शनं ॥ ३२ ॥ सर्वांद्रियवतायो

विषयं स्वं स्वं विभाव्यां ततस्तत्रायांतिनतः तावह पिमनागन्यो न्यसापेक्षता ॥ एकश्चेद्विषयस्त

दानुसकलाए की भवं यादेत व्यक्तमभूदलक्ष्यगमनैः श्रीकामिनः सन्निधौ ॥ ३३ ॥ शारदागमवि

शारदराकानायकाधिकाचिकासितकामा ॥ यामियामुनतटीनिकटस्थं श्याममधामनिजधामविहाय

॥ ३४ ॥ कुंजेशारदिवसं तं कुसुमेष्वनुभूतविविधरसगंधं ॥ दृष्टं यामीसबलाकाचित्स्फुटमाह स्मदिति

गुरुसविधौ ॥ ३५ ॥ रजं तु बत मां पतिश्च श्वशुरवं धुवर्गा श्चिरं ब्रवीतु किमपि व्रजस्थितजनो व्रजाम्ये

वेतां ॥ करोति मुरलीयतः कुशलदोसमस्य स्फुरेततत्रश्च परमाधरामृतरसं पिबाम्यं जसा ॥ ३६ ॥ मु

रलीतरलीकरोतिकस्मात्सरलां मां गरलायमानशब्दा ॥ चिरलांगुलिनाथवाशठेनकरलीलाकालि

ताविचलोचिलासः ॥ ३७ ॥ दैत्यारिरेषतनुतांतनुतापदानं यत्तत्स्वचिश्रुतमिहास्मचिक्षोभिचक्षः ॥ तं ५०

कोमलासिसरलासकलानुरागा चित्रं तन्वोषिपदिहानुतापमस्मान् ॥ ३८ ॥ लब्धं स्वकं स्वमपहा

यपराधमाराक्षाचायतेतसहचर्यपितस्वकं स्वाय ॥ एकैव तान्नमसिधन्यतमाय दन्यामाकारयस्य

॥ ३९ ॥ अयं कुमुदांश्चरमानना भोमनोज्ञगारं जितसर्वदेशः ॥ यतोस्तितन्मेन कुतोपिती रिसर्पाकमन्यानयनोक आसीयतो

भूत् ॥ ४० ॥ निःसीमपुण्यफलमत्रसदेतदेवया स्वांगनाविलसितांगजवैभवेक्षणार्थमेवमनोहतिप्रबाद्धहु धासगीर्या ॥ ४१ ॥

कुलरसधराम्रतापे॥३९॥ श्रीजानिरेषतानुतापहरः सदैवानंदप्रदः शुभयशोविशुद्धस्वभावः॥
तद्युक्तमेव करवत्ति रमुष्य च त्वं यत्सन्ननो भव समृद्धिसत्वं तनोषि॥४०॥ स्वस्तनेपि सकलेभोभ
वेदयं गोस्तनेरसद्रहेत्ति किं ततः॥ स्वस्तनद्वयस्य सत्वधिकारणं स्वस्तनीं युदितमाश्रयेरसं॥४१॥
प्रस्थमात्रेणपयसा किमनेनहितं भवेत्॥ तद्गोधेर्लसत्सर्वं क्षीरधिप्रस्थमाश्रये॥४१॥ यद्भवयंता
पभाकृतालिं कुर्यासंतापकं॥ घनंतनापहर्तारं कलये कलितामरं॥४३॥ स्निग्धमुग्धमधुरप्र
कृतिं विहाय सं याचकामितपदांबुजरागमीशं॥ काचान्यलब्धमधुरादिगुणं गुणज्ञा संयाच मन्ये रस
मत्र समाश्रयेत॥४४॥ बुधश्लाघ्यं शुद्धं मधुरसरसं सत्प्रकृतिकं भुजंगेशाध्येयं भवतिपदमेकं य
दुपतेः॥ तदन्यस्मिन्नर्थादधिगतमशुद्धत्वमिहतद्विधेयां तावत्तेकिमितिपरिवेषादिरचना
॥४५॥ मत्कं समृद्धिभावं यदर्पणं जगाति नयतितत्वैव॥ मत्कच्युतिरिति काश्चिद्विहायपरिवे
षणं यथुः श्रीघ्रं॥४६॥ स्वसत्तानपहामतास्तादायपुरत्रास्तिनाचित्रमणवपि॥ स्फुटमेव यदंगसं
गिनी सततमालाधिकशालिनी रुचिः॥४७॥ पतिशुश्रूषणं कार्यं स्त्रियेयं गच्चोधर्वं॥ विदेहाव
स्थितौ सत्यां युक्तं श्रीपतिसेवनं॥४८॥ भवसमुद्भवमहा दुरंभरणं तत्क्षणाशिवं पुनर्यच्छभुक्तिः पुनरि
तिकिमस्यास्पद्वान्नराः॥ लसच्छ्रीकं नित्याभिनवमधुरं सोस्य जनकं सुधाधौरेभस्तो तामिहहि
मोक्ष्याभिश्रीवंद॥४९॥ सिध्येक्तिमिष्टमेतेन लेपो यमवलेपकरः॥ सलेपो यद्विलेपेनातानुताप
हृतिःस्फुटा॥५०॥ क्षालनं किल जलैरलमेभिर्यत्क्षमंन बहिरंगशोधने॥ यस्य तीर्थरतिपंकमशो
षंतद्धिपादजलजातमाश्रये॥५१॥ अंजनेन [illegible] मनेन लोचनेय करोति समलेतानुशोभि॥ पूर्ण
श्रीभगमलंमलापहंकलुष्यविषयमेक्रमंजनं॥५२॥ संश्रयतोक्लपदांबुजेनुरागोयदास्तमेति॥ मे

दसंत रम

मुरव्यं

५१

दृष्ट्वा मत्तस्य भृत्याचीति युक्तं व्यस्तस्ताचस्याभरणास्तदा ताः ॥५३॥ आसां पूर्णस्फुरेशभाक्ति हृदितानमु
क्तिभाजोंगनाजाताएवतद्रंगसंगतिव ॥ ज्ञानमार्यंचेतरा ॥ अन्योन्याश्लिष्यवाससो व्यजनिका
श्लिष्टभवेद्वासनाततत्तत्प्रितिकृतोवभूवरखिलाश्चोन्योन्यचासाश्रिताः ॥५४॥ तत्रैवंस्फुरतनादवुंदि
लहृदांबासाचकृष्टा सतांसंयोगध्वनिता ध्वनास्फुचिदितश्रीशूरास्थितीनांपुनः ॥ वर्तिनांनहि
दुर्घटं भगवतो विश्लोः स्वरूपेक्षणंमत्तश्लोकुलयोषितागमनोव्या व्यायियोग्येविधिः ॥५५॥ बाह्या
भ्यंतरवृत्तयः सविषयायाः स्वैरतो गोकुलेता श्चेस्वान्विषयानपास्य भगवत्सादेकबद्धस्पृहाः ॥
श्रीशास्त्रिभर्वतिद्धयोरपितथाप्यभ्यंतरीयाद्भुतामिसावेदितभंगनोभयाविधोयोगार्थकोलूखना
॥५६॥ काचिद्वृत्तिर्बहिर्गत्वैवाच्युतं प्राप्य मोदते ॥ काचित्तु गोकुले एव लीनास सूक्ष्मतामिदं ॥५७
यस्यास्त्वभिसंचारिणीमयिमतिस्तस्यास्मिलक्ष्यः सहानान्यस्येतिव-चस्तावेशाकथमप्याकर्ण
नीयंबुधैः ॥ यस्याश्लोकुलयोषितांत्वयिमतिः कीदृक्कृतासीदितिप्रष्टेस्वतद्दुत्तरंनहि हरेमौ
नातिरिक्तंतव ॥५८॥ याव्वत्तिर्निखिलानपास्य विषयान्संजायतेस्फस्थिरा सैवाहापदमेशमी
क्षितुमहो नैवापरा ज्ञातु चित् ॥ जागरेषविधिः श्रुतेरनुभवोविज्ञानिनांचोपितत्त्वहापंवि
षयासभिः कथमितिप्रश्नाश्रयो भूपतेः ॥६०॥ भाव्यानि विषयैवव्रत्तिरिति नश्रोतारायः किंत्व
होनिसानंदघनात्ममात्रविषयासाचेदिहाव्याहृता ॥ तासिध्दैवकृताभर्तासविषयेगोष्ठेस्थिता
नामपीसतेऽस्याति तद्दुर्त्तमुनिकृतं श्रीशौकव्यस्फुरिता ॥६१॥ वृत्साकयापिपरमात्मनियास्फु
देयेसत्कोभवेयदिकरोति विभुः प्रसादं ॥ तास्मिन्निति व्रतमिदं परमर्षिगीतं श्रुत्वागतोहमिति
भामवताद्भुतं च ॥६२॥ यायावृत्तिरुपैति मां शमनिशां तस्यास्तदेवाचरन्यन्द्वाभीष्टतरं तदंतरगतं

५१

१०२

श्रीशंवदे ॥ भक्तानामिह कामपूरक इति प्रायः प्रशस्तः प्रभास्तथा

ताश्चापि संचिंतयन्॥ संघातावनमध्यनालसाधिपै चालोच्य यंक्लीलयापश्यं श्यागमनस्य हेतुमपि
तो कामं सकामं च या॥६३॥ मायारात्रिभयं प्रदर्श्य च ततः संघातवासेस्थ हां भूयः संजनयन्मम
त्वेकलितो सकर्मधर्मैरलं॥ जीवस्यैव निषेवणं विधिगिरालोको नारंदर्शयल्लोचं युक्तिचयैरहं प्र
युमतः संमोहयाम्येवतां॥६४॥ एवं कृतापि न हि या विनिवर्त्तते मत्सादाम्नेदेकविनिवेश्रितस
र्वकामा॥ तस्यैव संनिरूपदमं प्रदिशामि सेव योग्ये सबोधि बहुधा चिभुनानिजोतया॥६५॥ विशे
षकं॥ यथा मद्भजनं लोके महत्साद विधायकं॥ कलौ तथा न योगादी स्फुरमप्यूलतां मुहुः॥६६॥ यो
गं विनापि भजनेन हि केवलेन लभ्यं यथा मदपरोक्षसुखं व्रजेस्मिन्॥ भुक्तिं विनानकृतमादपि ना
मयोगात्तादृक् भवेदितिनिःभाचबलाच मैत्री॥६७॥ सोम्या रात्रिरियं न यातसदनं स्थेयं भयं ना
स्त्रीतोरण्यं पश्यत संदुभूरिलतिकं मांसेवता दोततः॥ गीष्मादीन्भावितामदेकरतीत स्वागोपिनाथ
प्रदः प्रसादेरितिभासतो प्रभुगिरो यो पीतिनी क्ष्यं बुधैः॥६८॥ विमोहास्ता अपि श्रीकृष्णवागाकृष्य चिदस्त
दा॥ प्रसूचिरेगता क्रांकं व्यक्ताव्यक्तार्थकवच्चः॥६९॥ स्वागतं वो महाभागा इति तेवदतः प्रभो॥ नैवा
चिंतं तातो वक्तुं प्रतियातगृहानिति॥७०॥ प्रियं किं करवाणीति वाणी याणी ह्यपूज्यते॥ आसि यार्थक
रं विक्ष्य भवत्तां हृपयेन्नाकिं॥७१॥ कर्त्तुं सावव्रजस्थानां प्रपन्नानामुपेक्षणं॥ व्रजस्यानामयप्रश्नो
न किं स्याद्गुपहासकृत्॥७२॥ व्याकुलं निविकमेव गोकुलं जातमिसचिरमागता यमाः॥ जानतो
पि भवतो ह्यनामयप्रश्न एष भगवन्किमर्थकः॥७३॥ यत्प्रार्थ्यते चरानासिनेष्यते तत्त्व स्वतां॥
कृष्णादेयप्रकारो यमिदमेव निदर्शनं॥७४॥ एकस्मिन्विदिते सजातिसकलं विज्ञायते यत्क्षिति
ष्णु सर्थात्वदुदीरिता स्फमनसः पश्यंति तात्द्विधं॥ त्वंतु सूपपादकः स्वमनसा ज्ञातेन वास्म

यच्चोच्युत
रक्ष्यमार्ग

(१०३)

५२

अनीऽजातं वेत्सि यदि यातकिं दृथा पृच्छसि॥७५॥ चेतो गौर्यं मदुग्रं हे तितव शांतां नेतुं मनोजन्मनाऽतदुःसे
न यु तान्कृतान्वचितरांशांतो सतीपूर्ववतः॥ ख सार्द्धकुलधामसद्गुणयुतं यत्रोऽयि वागमसापसेति
तादृर्थं मेव भगवन्नागता संप्रति॥७६॥ एकांतधीर्भवति यस्य न तस्य किंचिद्दुःखं भवेदकल
भीनवनापरासा॥ भूयो महद्वनमिसवगसयाता तादृगधियाहमपि नाथ वने जनेऽस्मिन्॥७७॥
निशम्य सकरतो सवप्रदमि हावतारं तां वाच्युताऽलमिहमागताऽहृदि निधाय तत्साध्वर्यनां॥ अतं यदितार
स्मितादि शाचिलेवंढं भैरलंकथं नुसकरतो सवप्रदद्युतिस्फुटं माधवः॥७८॥ शिवस्वरूपस्य महं सुमं

र्यह्रो

गलासमुज्वलांगस्य महं च गौरी॥ धत्तां गभूतिस्स्वामिहाचलोऽहं चाप्राप्ता खदधांगसमागमाशया
॥७९॥ प्राचीनवागविलासिते बहुशोभिते त्रेहल्यास्थिताधिकमितो बुधगीत्रभव्ये॥ गोपालके
मघवती च भुवित्वयी शोगोपालिकाकथमहं शरणं नयामि॥८०॥ ससुख्यकेसततपुण्यजनाभिसे
व्ये पप्राश्रितेऽच च कम सधिकामितार्थे॥ सम्राजराजपदभाजि सति त्वयीशोकं यामि कांत शरणं
वद साल काहं॥८१॥ संकल्पशालिनि चिदेहपदाभिधेये कांतो लुसत्सदगतो मकरांकभूषे॥ औग्र्या
रामास्थितिरुषित्वयि नाथ काम कामं सदा समरतेऽरुचितो विहारः॥८२॥ पद्माधिकाश्रियमनंतप
दं चिवस्वनामा किंतं गुरुरथांगविहारशीलं॥ भास्वंतमच्युतमचंतमधिश्रितास छायेव भूरिवि
हरे यमि हाँ हं मंद्रा॥८३॥ निस्वाचलाचनपरेसरसेकरामेसन्मंदरक्षण विचित्ररुचौ सुकल्पे॥
रत्नाकरास्थितिजुषि त्वयि सर्व योषिद्लाभिधाहमरतएव समागतास्मि॥८४॥ सामोदसर्व
गात्री के सुरसालशोभे राधां तरंगाविलस सदिपूर्णभावे॥ कांते च संतासदशोसुरभीऽस्यति नाथ्यि
प्राप्तोऽक्षितुं त्वयि लतोदयच द्विभावं॥८५॥ श्रीच सशालिनमुदाकलयाचकीटं कांतं च षाचलसु

महंस्कपर्वा

सर्कं

(105)

५२

त्वं सुमनोविहारं ॥ त्वां गोष्ठरूपमचलो नयचंदयाजो वस्तुं विहर्तुमभिवांछति गोर्मसेरुः ॥८६॥ सर्वं
सहायवनपरः पृथिवीपतिर्यो योग्यः क्षमाभृदचलो द्रुरणप्रवीणः ॥ गोत्रानुकूलश्च सतिः सदनंतना
मा तद्धाकरणी भवनमिस्मनकी मेतत् ॥८७॥ श्राद्धादि भूमिजनको विपुलाश्रयश्च अचलो केरवेदितपरः शिव
कंठभूषा ॥ त्वं वास्क देवे भुवि वासुकिरेव साक्षात्न्मे नागास्थितेरु चित्तमास्ति न किंचि हारः ॥८८॥ स
र्वाचलोन्नतपदे स्मनः सदिष्ठं सूर्याद्यनेकविधसत्सखिकाभिसेव्ये ॥ स कांतयायुत स्फराधिकया
ति भव्ये मेराविव त्वयि कथं न च राधिके च्छा ॥८९॥ सर्वे नरा स्मदचराजगतीति भूयो भूयो हरयलोक
मुखाद्भुतं मे ॥ स स्थापतिं निजमतस्तरसागता हृ सीदयं चरं वरयितुं भगवन्भवंतं ॥९०॥ यन्मेप्र
चलीर जवज्जगदी श्रामूर्ती त्व सादसेवनविधाच धुमोनतस्मात् ॥ मन्ये स दन्म जानि सं चित्तमेव तादृगे
वास्यपरादनु सायर्विलस्रचारः ॥९१॥ कस्तागर्सगस्क स्वभाकूत्वमासीतिले खोले खेशमे लिकगतो
न यदंति कंते ॥ स्वामी समुज्वलमतिर्यदितस्य शोपितत्तोषपोषणकृदि स च नौ प्रसिद्धः ॥९२॥ रे स्वामदीयक
रयिप नयोर्व्दि भाति स्यान्तत्स्फलं किमिति कुत्र कुतः कदाचा ॥ संप्रष्टुमेतदगमंनिगमार्थविद्वन्सामुद्रि
को भुवि भवानिति किं वदंती ॥९३॥ रसास्पदं सुमितयान्वमया त्वलोभं सप्तश्रुतीजितपदोदितह
स्त भूषं ॥ कांतं भवंतमिह कांतमनंतनैजं मत्वागताहमिति किं मयि दूषणेन ॥९४॥ सगोरसस्त्वं च रसासि
दासि का सैं गोरसाहं यदतः परस्परं ॥ रसप्रदानग्रहणानुरागजस्फेपागताहं तव पादसन्निधिं ॥९५॥
अहर्निशं कुंज विहारशालिनि त्वयि प्रभो पुष्पपरागसंचये ॥ न जातुचित् स्यादपरागतेति मे जानी
त्यभि प्रायमिहागतायाः ॥९६॥ उभयकुलतटयाभर्ट नश्राश्रितायाः स्वजनमकरभाजोगाधलज्ज्या
प्तायाः ॥ परतट मुपगंतुं जातकामागताय त्वमलमृदुपरं श्रालंविचिरख्यातकीर्तिः ॥९७॥ सच्चस्त
चूडामणिर्वंश भूषण त्वया विलसायतए च यद्यपि ॥ न पल्लवो भासलतोदितः कश्चित्तथाप्यहं

105

५३

रुं सिद्धमेतदागतम्॥९८॥आमोदसंभृतमनंतपदं सकलेखं नानापरःस्थितिमभीष्टफलं स्वराज्यं पादंप्र
भोरथ सूरदूसमानमिनं रुवव्यापिसिध्यतिकथं नमनोगतार्थः॥९९॥अस्येव सान्त्रिपथगातचपा
दमूले कल्लानुसंगतिरपि स्फुटमेव ज्ञाता॥गुर्वेवमेवकलसतीरूपसरस्वतीयं सिद्धः स्ट हापदमतःपरती
र्थराजः॥१००॥पद्माब्जोत्पलकंजकुंदकलिकाबंधूकचंपादिकान्यादायादरतः समाप्यभिनवान्या
सकन्चिन्ताचया॥ससुब्यमनुरक्ति रसिभवतः अत्वेतियाती भूतं तन्मोगेनकृतार्थतांनयविभो
तान्याश्रितांमामपि॥१॥आयातोयदिजातुचिद्धि कपिलाषष्ठीष्टयोगस्तदाकुर्वंस्तद्गुरापुण्यकृस्थि
तरणं सर्वेकपर्वो सवं॥अत्रत्वसदपूर्वणीहकपिलाषष्ठीभूयःसचेसर्वस्वार्पणमध्यकर्तुमहम
प्यद्यागतागोपते॥२॥विष्णोः पदेपर्वणि सर्वतीर्थाः पूर्णापिगोदानमलंकरोति॥अपूर्णकामाः
कथमस्यतेवयंपरेलससर्वणितत्नकुर्मः॥३॥त्वंगोकुलाधिपसतोभगवन्न् चयं च तद्दासिसज्जन
सतादृतियुक्तमेव॥स्वर्णोत्सलसकरसमर्पणमस्मदीयं तत् संग्रहोपिच्चतवे सलमाचिरंचात्॥४॥यस्या
ज्ञगसौकलंबहुधाम्यहृचं सक्षेत्रचान्यपरवीक्ष मेतदेव॥जानंसएवमपहायपनिजं परस्यगोस
कोचयामि हांगसुहृदयतापे॥५॥पुष्पदासःश्रीतिकारीतिपूर्वं साक्षाद्दुक्तं श्रीमताय द्भुताहो॥श्रो
ऽऽसंसृसस्मृतंभातियस्मादस्माद्यासे जन्महोत्रासकृतो॥६॥वृक्षोनक्षत्रमालंविधमपिवद्नंमं
गलं कृठमर्कं सीमंतं सूर्यसूनुंपदमथ च गुरुंसन्निविष्टं बस्तनौ चान्वर्णीकाय्यैकश्रीमांसिहृता
चक्रकरुयाम्येवमन्वार्कत्वयोक्तं तपुर्कं ससकृत्वाद्यंममतवशरणं सदसकृहायाः॥७॥ग्रहा
नुकूल्येसति शोभनो विधिर्न धीरसंदेहमहो विधीयते॥ममानुकूल्ये भगवन्किमीक्षसेग्रहा
मीकासीसनरस्यमेवयत्॥८॥सूर्याश्रितं बुधयुतं द्विजपूजितं च सन्मंगलं त्रिदशदानवदे

सहस्रो

वि

सप्यर्ह

१०७

५३

शिकेदयं ॥ सरोपदं ग्रहपदं विशारदं वचिस्लोनि स्थानन्यमिहकस्य भवेन्नवं यं ॥ ९ ॥ सरलभावमवेक्ष्य
सुचं शजं निजकराकलितं कुरुषे सदा ॥ तदसि गम्यविमोमुरलीपदाद्युपपीहरा धैव धता श्रयाः
॥ १० ॥ धत्वा मौनमवस्थितं यदि पुनर्नीके यमस्य हृति गुर्च श्रीरादहं करोमि निरतरां यद्दृष्टिं यं वो भवेत् ॥
अस्मन्मंदिर दुग्धमोषणविधावस्माभिरालोकितो यत्त्वं भूयवदस्तदातदधुनाकुर्वं वसंस्वच्च ॥ ११ ॥
वेदाः स्तोत्थास्मृतिश्च पाश्च पुराणसंघाः सिद्धाः स्वकार्यकथने भुवि संप्रमाणाः ॥ कां सायनीव्रताफ
लानुभवे कथं चेरो दिव्यारयितुमत्र समागताः स्म ॥ १२ ॥ लप्स्ये स्कधामात्रजनाथराश्रितामि स्मा
श्रयेनैव मयादयाब्दे ॥ सकाः कुधामापत्रजनाथराश्रितास्तन्योकिमन्याय्यमिहे क्षिकर्म ॥ १३ ॥ पुत्री
दयोत्र निखिला अपि नाथदेहसंबंधिनः खलु ततो भविता सुखं किं ॥ आलोच्य निश्चुताविकल्पन
मन्युरौचरां त्वामनंगसुखदायकमागताः स्मि ॥ १४ ॥ कथं त्वदनुशासनं भुवि विलंघ्य मिमागताः सखे
कुयमनादरामदयचद्दिरं भाषसे ॥ महत्कुरामसाधुश्चेदपि सरे स्म ॥ यनीचैः कृतं समंज समसाधि
तिस्फुटमिहास्तिसार्वत्रिकं ॥ १५ ॥ लतोकुसमस्नु वशोभितं वनं यतोस्मिराके शकराभिरंजितं ॥
लताभिलाषसतारु सबेहिनः स्वेतान्त्रमन्त्राच्यताकिं श्रवामः ॥ १६ ॥ आनंगभावकलभामतापान्नेहयैव
भा ॥ सभायां सदिवला स्वेवं जानतो वा [illegible] ग्र किमर्थिका ॥ १७ ॥ नचेद्या [illegible] त्रिरियघोराघोरसत्वनिषेविता
॥ तद्दूजानादरः कस्मात्कस्माद्धारायणं भवान् ॥ १८ ॥ घोरेयबहुघोरसत्त्वचसती रात्रिस्तताः केरपि नास्मां
त्वय्यपि रक्षाके निरलसे कार्यं विहायाद्रिकं ॥ इत्थं चेद्दूहए वकृष्ण विदितं तन्नागतांयादिह स्माद्दशां क
यनेनाकिं तदधुनापी ही शकुर्मः पुरः ॥ १९ ॥ स्वागतं वोस्थितिस्ति श्रोकं यत्त्वये शूविलोकयनं ॥ पुनर्गत
च्यमि सर्थः फलदाः किंनु दर्शिताः ॥ २० ॥ व्रजेतीति चिरहांचि भो तवचिभाव्यया नामि मां व्रजेति कथमुच्च
तोमृश मकरुदकर्णयोः ॥ दहासि यदि नाथ राम नार संर सांतर्गताभवामिर [illegible] सानदी शरणमस्तु चादि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि

५४

ष्टाः ॥२१॥ श्वानरशानि किं क्रियाशास्त्री त्वय्युपेपि समर्पिता ॥ यैः आर्यैकैरनुष्ठेयं रतिर्यातेति रोचन्चः ॥२२॥
यान्स्यः स्त्रियस्तामिरिह रथेयं नेसुचितं वचः ॥ वयं तु देव पूर्वे घोर स्त्रीभूताः ॥ग सतेः ॥ ३३ ॥ तो ऽधयेति
नः सर्वेचयंत्वां ऽधयामहे ॥ रादकेतादि न्वारणसर्वे स्वार्थ समीहिताः ॥२४॥ प्रेष्ठ स्पते जगद्बंधो सर्वभू
दागोमनागिति ॥ आप्ता नाम पिन सौख्यं किमधाप्यसि नं धुभीः ॥२५॥ गोपदेषु कुलस दासंरत मार्गिं त्वामु परायणा
पास्महे ॥ अतः श्रुश्रूषतो सेषा कम र्थं तोलमेरागीः ॥२६॥ अबला इमाः इति वदन् जानन्नपि अथाथ तः
॥ यद्द्वीषि प्रजावसायू यमि सम्भुतं न किं ॥२७॥ मप्पाक्ति निदिविला नामप्पदं दत्ते रिति ब्रुवन् ॥ त्वमे
चैवं यदि ब्रूषे तार्सनुत्त रमुत्तरं ॥२८॥ अमाय यानुष्ठितो यः सधर्म इति रोचन्च: ॥ त्वदीतिमोहि
तास्व स्मा स्वधुनानप्र सज्यते ॥२९॥ श्रीशांधि सेवनतिर स्कृतिष्कृ सपापी मालो न्व वीक्ष्य न्वप
तीन्प्रति षेधवान्चः ॥ अस्मा भिरान्वरितमीदृशमीशाप युस्मा गोनघस्य यदसो निगमे निषिधः ॥३०॥ तु स्त्री भा
प्रजापतिपातिमूर्त्वाप्पस्मा न्वक्षि प्रजावनं ॥ यदिता स्द्र स्त्री भावं भजामः पुरुषायितं ॥ ३१ ॥ मा वं भजंस्य स
पतिस्त्वामिति भाषितेपुरामेति मावदत गोपयुचसः ॥ अर्थतः पातिरिति प्रार्थितेस ऽोपपसमधु स्त्री भावंत
नाकुकी दशं ॥३२॥ कुलस्त्रियास्त्वीयजनातिलंघनं कथं विधेयं जगतीति शास्वं ॥ असौ हिते श्चेव भ्द्जस्त्वंना
जनेषु युज्यते स्फुटं त्वदुक्तीति विमोहिता वयं ॥३३॥ अयं पतिरयं सुतः कुलमिदं न्व न्वं श्रोज्वलं
कुदृ सहजबांधवा जनकवंशजा ता इमे ॥ मनोज्ञमुरलीरवा हृतमनोभिरेवं मनागपी शावि
दितं यदिप्रभावितैषदोषक्तदा ॥३४॥ कांतस्त्वं मदनः स्मृतास्त्वकरे वं ऽोस्तिवं ऽो ततो भ्राता

५४

स्म सहभूर्लतादि निन्वयो वक्षाः स दापादुति ॥ स्पात्वा त्व सचिधौ स्वको कचसतिं प्राप्तासुना
स्मा सुता स्वीयोल्लंघनजं मुधैव भगवन्दोषं शमाचिक्षुका ॥३५॥ प्रजावसौयदिवयंयुक्तस्त्रा

(108)

गस्तादातुर्नः ॥ ग्रहाण तूपपथ्यं नाथ नाथ्याचधि बलस्य शः ॥ ३६ ॥ यदसदयसदा रतानुयोगो जगति
जनैर्जगदीशवर्णितोयः ॥ तव कथमुदितापरागतास्मिन्स्फुटमितराश्रमतः खिशोभमाने ॥ ३७ ॥ स्फुरत कचि
रपल्लवस्य मेवं वदतु जनो निखिलोपि बाल्यदृष्ट्या ॥ अतनुरुचिलतानुभावभागी नयसितदान्कृतमंतरेवदा
मः ॥ ३८ ॥ सयं ब्रूहि जनाधिनाथ मन्दनासक्तं नचात्वन्मनस्तच्छेदे स्युचितं नतेयदुपते मत्कामानिर्भर्त्सनं ॥
नो चेन्मय्यनुरागएवफलितास्तन्मादयालोपरीहासेनापि च साधुनानिजगृहं याहीस नाथास्महं ॥ ३९ ॥
तां जहिप्रखरतां निजबद्धोयाध्वतात्वरविमर्दनकाले ॥ कूपसाधनखनित्रधारणं तावदेव भुवि देवदृश्य
ते ॥ ४० ॥ वयं नदीनाद्रुति चेतवाञ्छायोस्मत्कामवर्षर्तुरसंगृहाण ॥ नो चेत्तथाना थतदादिशास्मान्नयत्वं
प्रसिद्धः करुणाघनोसि ॥ ४१ ॥ नधर्ममर्थं च विभो न मोक्षं न चान्यदप्यर्थितमर्थयामः ॥ किं त्वेकमेवाखि
लंलोकलभ्यं मनोभवं पूरयकोसुमेवं ॥ ४२ ॥ तनु सुखमिह दातुमेह सेचेत्तदास्तां वयमपि करुणाब्धेना
स्म सौख्यार्थिकाः स्मः ॥ हृदयगतसमीहापूरणेनाधुनैतत्स्तनुसुखमखंडं देहि देहीत्यपूर्णं ॥ ४३ ॥ अ
भ्यर्थितां दिशति या न रुषः कदाचि द्वातातुशक्तिमनुरुध्य सकृद्ददाति ॥ स्वामंतरायदुपते तनुदानचिं
ताद प्रापुरानबहुधार्मिकस्य ॥ ४४ ॥ देयादेयव्यचस्थायादि मनसिता या सैव पात्रानुसारिण्या स्तां मेता
वतापि प्रभुवरनमनाख्यानिरस्माकमस्मात् ॥ देया निद्राकमुनिभ्यस्तु करजफलान्यामरं भादिकानि

मचरं

क्षत्राभ्यस्तादिशो त्वं दधरावि चित्तौ बिंबमस्मभ्यमेव ॥ ४५ ॥ अन्यस्मै प्रददातु यान भगवन्पुत्रार्थितं स्वपर्य
सेवारस्योयमनल्पमप्यातितरां संपाद्य यत्नं जनः ॥ धीरोदारमना अपि त्वमधुना कामार्थदानालसस्तद्धान्वं
किमु चार्थ्य मिष्टमपरैरौदार्यमीदृग्यदि ॥ ४६ ॥ मूर्तः स्मरोस्तु मयि चेदिति वांछसि त्वं लक्ष्मीपते कलय
चेतसि कामदानं ॥ स्तूल्लोसि तत्र च पुरः किमु चान्यमन्ये नर्दत्तामि सतानुसासरमास्तिलोके ॥ ४७ ॥ कात्वं
ददासि किमु चेतितवाञ्छयश्चेज्जानीहि मां यदुपते तनुदान रोडां ॥ यथं गामि ॰सि गृहाण नन्वे दत्तं गदा

५५

स्येयथाभिरुचिकामयुरीकुरुष्व ॥४८॥ अस्मत्तो मुलभंयदादधिपयोप्यासीन्नदे सालयं भूत्वादेन्यमुखः
सखेमुहुरहोततार्थर्नामाचरः ॥ सर्वस्वार्पणमप्यकल्पितमपित्वं नैव गृह्णासि रायुक्तं प्रीतिरलभ्यवस्तु
निपुनर्लब्धेत्वनास्त्योदयः ॥४९॥ जडधियइतिनास्य संगभीरुर्मयेशङ्कं चिदतुलयशोदः संगएतादृ
शोपि ॥ स्फुटमिहजडआतस्याप्रतिष्ठाजुषोपि स्फुरभयति समीरं संगमः पंकजस्य ॥५०॥ रमारंगणा
हिन्द्रजयनचरीभिर्युयतिभिः सहक्रीडाक्रीडाकृदिति हृदि माचिंतयविभो ॥ समत्वं योरंकं नयति
नृपातीवा नाधिकृतं गुरुशिष्यं लोके भवति हि स एवातुलयशाः ॥५१॥ पदकरमुखनेत्रकल्पभावं स
जदपि पंकजमेकरूपमेव ॥ भजतिनस्फुजनोतितीचमध्योत्तमजनयोग्यपिनाथतत्स्वभावं ॥५२॥

सीका

सौंदर्यास्वयशोविधेयइतिचेत्सर्वेज्ञातवासियादासीनामपि दास्यभाकपदे न खेनातुल्यभावानयं ॥
च्यातुर्यांयनवास्थितेस्फुसरातं रवेटस्थितिर्योधिकाप्रेमैकं यदिहेतुरत्र भगवंस्तासालयेथास्तथा ॥५३
इमामयथेष्टाचरणेप्रवृत्ताः कथं परेणात्र हि चर्तितव्यं ॥ त्वदुक्तचर्चीरपिवाक्षितचेचेत्त्वमेवचेताकिमि
तोपिचार्च्यं ॥५४॥ अविधिमज्जनकिल्बिषहानये कुरुतसूर्यसुतां व्रतपूर्तये ॥ विधिमिमं समुदी
र्यतदायपसज्जुधियः प्रतिभातिस्फुरवंचिताः ॥५५॥ स्त्रीनुध्याचरणं निषिद्धमितिचेद्धुरोरगहीतरा
दानास्मद्धाव्यमुरीकुरुष्व मधचाराह्योधितार्थक्रियां ॥ साध्वेतानुतवेषिवीरमकरांकस्यध्वजोमूर्ति
मांकृणः कर्णपदेयद्दर्यमिहताह्यगर्यदृष्टिर्भवा ॥५६॥ देयैः साकं संगरेदुःखमासीदेवं स्मारे मास्म
संभेकृ ॥ आप्रारंभं चागसानंबतायमानं दासेतीक्ष्यतां स्वोनुभूसा ॥५७॥ विभावयविभावरीहि
मकरोयमासेवतोविचारपचकोरकोप्यमृतमर्पयसंगतां ॥ कथं त्वमिहकेवलो भवसि सारुसः साल
संजदद्भ्रायचलांतरं भुविचदंतितासरयतां ॥५८॥ मनोस्यापिनपुंसकान्यतानुभान्यहोवश्यतांक्षणेन
मुरलीनिर्जैर्नयतिसानुरागैः स्वरैः ॥ पुमानपिभवानहोनखलुलेशयंरयः स्वैरैर्भवस्तानुरागिभिर्न

५५

110

द्रुतिश्चित्रमत्राद्भुतं ॥७९॥ युष्मत्संगे दोषमेषां विशेषादेष्य सैवं हं धीमुषी मानपि त्वं ॥ भूयो भूयोस्माभिरभ्य
र्थितेस सैवं मोहं किंच धैर्यान्नोषि ॥८०॥ सारसमसारसंचसार संग्रेमपात्रं भवति जगति मंगस्यैव मेवे
श्रृंगारः ॥ चतुरमच्चतुरं वा प्राप्तमेवोपभुंक्ते युवतिजनमितिश्रीनाथवक्त्रपाभः ॥८१॥ अयं गुरुर
यं युधः कविरयं च वं श्रादिमः पुमानिति कथं मयारतिरहो चिधेयानया ॥ अलं चिरात्थाचिंतया यदिह स
खथालं चिनस्वदेकरसरतो स्रुवास्फुकधियः समग्रा अपि ॥८२॥ पुत्रेस्फु तासम भिलाषिणि चंद्रा जागा
धेना राभिलाषिणि चिधाय विर्धिज्ञितेयत् ॥ मध्येवयैव परदारविचारको यमुद्दं किंतो विधिरिहेतिव
यं नचिंत्यः ॥८३॥ नकृत्यं बहु चेद्दिव्य सिमहाया चाटिकाश्चेटिकाः स्फुतान्यदिना ममौन मुररी
कृतसम्भोगजडाः ॥ तत्कर्तव्यं किमितः परं किमिति चेद् यर्थं नधी धार्बितिध न्यास्तानिजचापिमे दीराय
निभृत स्वं प्रीणयं भुंजसा ॥८४॥ अनंतासु व स्वमभूतो स्वरुद्रनंतासेवी जनो जनो यमिव लोष्यदो वदति चेद
श्रास्त्रप्रथी ॥ परं तु तदिदं कथं भवति चनिजानीमहेयभोसमनुभूयते सुस्वरसो नसौ तो पियत् ॥८५
भवसित स्फुलभोभु चिभा चित्त स्वमिह ये नागिरैव नतार्थया ॥ नतिधूर्तं सततं बताकु चरति सज्जसिनः
किमस स्फुतादुधि यः ॥८६॥ यज्ञार कर्मबहुगर्थमनार्य कार्यं संसाज्य मेव स्फुजनैरिति समर्थोयं ॥ स
योजनेषु भगवन्निह न स्फुचरित स्वदाक्य चिध्यनुसत्ते सानि षिद्धमेतत् ॥८७॥ देव स्वमेवाद्भिरनंगदी
प्रिरनेकश्रा ख्याज्ञ यिणो द्विजाश्वतद्वैवता ग्निद्विजसन्निधानेविधिविधेयो विहितो सत श्रृं कं ॥८८॥
सदयया दृश्रापयन्नः प्रभो श्रारणमागतास्व पसदांबुजे ॥ तदनुकूलता ग्रहगता भवेद्रूपति
र्यताश्च स्फुरेवतो ॥८९॥ अस्तिश्चेदं तारं पश्यावि श्रोध्य च पुनः पुनः ॥ नोचेदनंतास्फुतावलंश्री श्राविलं
बतः ॥९०॥ पतिं सुरतरंगदं स्फुतमखेदतापादकं कुलं विमलमूर्जितो दहन भन्यदं भारतं ॥ सहाच

112

५६

रणादर्शकानपरबांधवानप्यहो चिह्नाय च न मागताः किमधिकं त्वितः पश्यसि ॥७१॥ दीनानो यदि म
न्यसे निजदृशा तत्राहि किं पश्यसि दीनानाम वितेति य नाथयश्रो जगति लोकत्रये ॥ त्वद्दृष्ट्या यदि
भासते च यमिहायातान दीनान्हृति त्वत्पुरः कुरु भोः स्वभोगरचनामस्मासु वाञ्छ्यां सु ॥७२॥ सन्मा
र्गो कलितः सदोदितगतिः सद्वृत्तश्री भान्वितो निःसंसतिलकः सदाश्रय च हृष्टः सर्व तो वर्तसे ॥ तस
स्माश्रयमंतरा न हि भवे सर्वज्ञ नेता निजं संससमभ्रमचारणाय भगवन्कुर्यत्व सत्साश्रयं ॥७३॥ वर्त्ति
भुवि ये भव दुःखनबोध्यमानं विद्यो भवं समहतो जिनसदा तृतीये दघंटाध्वनिः ॥ सतीर्थ्यमधुनात्व
दुक्तविधिमाश्रितानामहो चिरं लंबहतकुतो धरसुधारसप्राप्तये ॥७४॥ दिव्यस्त्वं पुरुषोत्तमोसि भुव
ने स्त्रीरत्नभूतावयं कोकोयत्र भयो विलोपि घटकः सोस्ताचयोश्चिन्ताभूः ॥ कुजः कांतारहोगरहसु
मलता चंद्रः समुद्दीपकः सत्येवं यदि नेष्टसिद्धिरिह तत्किं चापरं दिश्यतः ॥७५॥ त्वंस्त्री तान्गुरहं च को
रलला नासिंधुस्त्वमस्यापापगा चं सूर्यस्त्वमहं पद्मिनी जलधरस्त्वं केकिकांताप्यहं ॥ किं च क्वच्युत भूरि
श्रुधमघरां त्वं दीनमीनांगनाहं तत्वामपहाय नास्ति कतमाप्यस्माकमन्यागतिः ॥७६॥ त्रारणमनुज
रक्षा दीक्षितः स्त्विष्टदाता निरामपि सुजनानां दुःखहारि त्वमहंता ॥ इति तव विरुदालिः ससदा चर्चरी
तिसहयवरदसमालंबना देवलोके ॥७७॥ सर्वज्ञस्य पुरोऽश्रुतार्थकथनं किं तोवदान्यस्य वादेन्या तुच्छितिरौ
ती श्रां किंच सरत्यस्याग्रेष्ठ हान्यर्थना ॥ किं वानूतनदासभावसमुपन्यासो जगत्स्वामिन माचूल्कीयमास्थि
ताः सदयतोय द्रोचतोलकुरु ॥७८॥ अलंबाम्भिरेताभिकलार्थिकाभिर्मुकुंदैकमेवान्नसारं वदामः ॥
विनात्ते धरोघ स्तधापानलोभं बरासुस्थितो दुर्लभानः प्रभातो ॥७९॥ अनाथा वा सनाथा वे सन्नत्तो ना
स्ति संशयः ॥ सर्वज्ञोसि दयांभोधे तत्रक्षणपरो भव ॥८०॥ पतिर्भव त्वं देहि मतिरस्तु पदांबुजे ॥
भक्तवत्सल किं ब्रूमस्त्वदन्या नैव नो गतिः ॥८१॥ अंशोनापि न तत्स्यास्तो कुतः सर्वाश्रुतः प्रभो ॥ त

॥१२॥

५६

कृतं सकृतदुपेक्षणं नहि कुतोपि विभोन:॥८८॥

यापि गंगां कुल्येव पूर्णा स्व सादसंगता:॥८२॥ भर्त्तुः पितुश्च शरणं शरणं सती नां तत्व च्युता च्युत मिति प्रविहाय याता:॥ नाथत्वयापि विपिने समुपेक्षिता श्चे सर्वात्मिना प शरणा इति संप्रतिस्या त्॥८३॥ न विश्रो विशुद्धि प्रचरण विधिं नैव पुचति स्वभाव श्च न भावा भिर यविधीं मुचेश्च च णा न॥ न विश्रो वा सेवा चरण मपि दासी समुचितं न जानीम स्त्वस्य सदयतव पाद प्रणमनात्॥८४ आकारितेन तम यानिज कार्य जातां सकागतो निशि वने जन एष नूनं॥ एतावदेव सदय स्मर नेजचे तस्येताय तैव भवितासिलदुःखभंग॥८५॥ त्वमीशः सर्वेषां त्वमसि निखिलांतर्विलसित स्त्वमी श त्वं देव स्त्वमसि सदसद्भाणे च ण:॥ त्वमेवास्माच्छित्तं किमिह बहुना त्वं सकलदा प्रभोत्ज्ञा नीशे निखिलमपि किं भाषितशतै:॥८६॥ दीनानुकंपि हृदयः स्वजनेषु दाता दासार्तिहेति च यशास्तव यशःसिद्धं॥ सर्वं सखेतदिदमेकपदे निमग्नं मा भूदतो स्मवदने भव सावधानः॥८७॥ यदि हास्यता मिति सत्सु वयेरितो जनहास्यता पदमहो न भवाम:॥ यदुपेक्षणं च भवता किमितिं स

विभो — कुत दुपेक्षणं नहि कुतोपि तेनो न:॥८८॥ न धर्मं नाप्यधर्मं चाविश्रो स्मिंश्री श कर्मणि॥ जानीमस्त्वे कमेवेदं मन्बद्यत्वं नजार्तिहा॥८९॥ त्वसादजा ... पास्या दास्यस्ते त्वामुपागता:॥ स्वामी त्वमसि जो तल्लोके न न यस्योपहास्यता॥९०॥ विविंशि तिराम प्रणयाच लोके निर्विधि रोगास्मित भेषजे न॥ प्रदेहि भोगं विविधोपचारैर्निधेहि कीर्तिं भुवि किंकरीणां॥९१॥ प्रसाद भक्त्यति शायोप च यार्थ मस्मिं ज्वातं कदाचिदपि चेदविधेयकर्म॥ तच्च धर्मतोपि गणया मिगरीय एवं संबोधय न्कस्वमल स्यमदा हतात्म्य:॥९२॥ न धर्मो विधिनिर्दिष्टो नाधर्मोप्यविधेयजः॥ किंतु तो या तु भौ श्री शाश्री स श्री ति विधायिनो॥९३॥ रागेनैके चामरा संयदा हुर्वा गेत्रे को दोहि नी युक्तमेतद्दाय

५६

स्मा स्त्रीभिः कलसंगेप्यवार्पिकामा कामिभिः स्वामर्त्तं देनते ऽयं ॥९४॥ भावमेकमभिवीक्ष्य रयाब्धेय कृपालु रभव स्वमिहासु ॥ साधनादि रहिता स्वमसीति नैव मां वदताधां धिमानसं ॥९५॥ मानिन्यः प्रमदाः स्व मुपगते कुब्धास्तताः षडूरिपु ग्रस्ता स्वप्यबलां स्वकारिक करुणानाम्नो न मां वच्चया ॥९६॥ स्वद्दीशा मेत पानतामम नसः श्रुसा मरूपाश्चै कृतौ याया ॥ श्रीकृष्णसत्ति जन्महेतु चरितायास्त्वहिये करियाः ॥ वकुं संयोगाध्वविहारिणीभिरभितो नारीभिरंतर्वने सेकाभिः श्रान्तसंच्यका भिरत नु प्राप्य सुकाभिस्तदा ॥ भावं वीक्ष्य राहीय मुज्वरले मर्यंस्मे स योगीश्वरो योगार्थो यमुदीरितो मुनिपदे स्नातास्सदैक सत्तां ॥९८॥ स सानंदगुणान्वितोपि परमानंदो पि निसोपि यद्दोपि । भिर्भगवन्नंचान पिति जायती कृतो गोकुले ॥ ब्राह्मणानां कुले मम कयादीनस्य काचिं सतां सर्व शो स्य यवाकि मत्र बहुना नु त्वरएवाधुना ॥९९॥ गोकुलस्थितयोषि स्कप्रीति स्तव यदि स्वताः ॥ अनुग्रहाण ताश्री कृष्ण नीमेंगो कुलस्थिताः ॥२००॥ यः सर्वलोकं स हेमसीमापात्र मधोक्षताः ॥ जाता स्त हेमपर्यांप्ता यास्ता स्ता दृष्ट्रोभनाः ॥१॥ यस्याहं कृतिरंतरे समुदितानस्यो रामस्यापिवा बास्यांस्यतर भास्वरोप्यहमिह स्यामंतरंगोचरः ॥ साधुनामनहं कृतिस्थितिकृतो संबोधयंश्रीपतिर्गोपी मंडलमंडितोपि कुतुकादासीन्तदांतर्हितः ॥२॥ अंतर्हितममानि समेकमेव ममाव नो ॥ नस्मानमेवं येनास्य युक्तमंतर्हितः प्रभुः ॥३॥ करोसंतर्हितं लोके सकृत्साक्षात्कारणोपियः ॥ कथं नासामहं कुर्वा मित्र मंडल मंडितः ॥४॥ भातिलोकोन्तरादेवर याचदद्यापिते ॥ निर्जने घोरसत्वाढ्ये गोपीसागोन्यथाकथं ॥५॥ नीतो मेव श्रांता प्रभुर्निजगुणैः नानाविलासपरिरंभणचुंबनाद्यै रासांबहिर्हितमकारि यथातथैव ॥ अंतर्हितं च तनिधेयमितिप्रकाममंतर्हितो तरगमानमचेष्ट्य सोभूत् ॥

नानाविला सपर

तासिन्नी

संबोध्य

११५

५७

स्नेहार्द्रहार्दशय्यैरेवं विश्वसितेन जातु चिदपि स्थेयं न पुंसां जगत्॥ मायातान्त्रिचिविहारिणास्त्रानिरहं का
रेणाकिं खंतरे ध्येयो सौ न हि-चे सरस्पर्शकथा कागोपिकानां पुरः॥१८॥ स्वमेक एव जनकः सर्वत्र
प्रीतिमानयोः॥ अतः स्वस्वरूपयैवास्त्व यि प्रीतिर्मया-च्युता॥२०७॥ ॥श्रीशाकल्यताक्रीडाफल
भक्तिरसायने॥ मुहे भवन्तु साधुनामध्याय्यार्थनिरूपणं॥ ॥२९॥ ॥श्रीशांबदे॥ ॥वंदे गोविंदमा
नंदसिंधुमिंदीवरप्रभं॥ वंदारुवरदम् सारिणं द्वावनविहारिणं॥१॥ सर्वात्मको पितास्निग्धो मूर्तिमानप्यद
शिगः॥ अन्कीडोप्यद्भुतक्रीडः सोत्क नः शरणं प्रभुः॥२॥ मिदामेदोपास्यबुद्धि मालंब्याखिलवस्तुषु॥
यत्तिनां याः स्थितिः सोपासना सात्रनिगद्यते॥३॥ संयोगे हंकर्त्रिनौपासना या मितितादृशा॥ उपास
नेति सारभ्ये शेषो स्वाध्यायसंगतिः॥४॥ तदा तां पूर्वाभ्यास्थिक ज्ञातभागः सम भवद्व्रजस्त्रीणां ता
पः श्रियविरहदावानलभवः॥ अतस्तत्राख्यांति भ्रमणमुचितं यस्फुटमिहा प्य कल्याद्भुस्य च्यु
तिरतानुखेदाय भवति॥५॥ कोनेपुरुषस्य मविशेषमपीहच स्कर्यातां क्वचिदपिक्षणमात्रमे
व॥ सं भ्रांतधीर्भवतितेन पुमान् किमत्राचित्रं स्त्रियः प्रभुकृतोचिपिनेत यासन्॥६॥ अंतर्हि
तस्वकृपः प्रकाशतेंतर्हितं सदाकुर्वन॥ नैवं विषयायाच्च ध्रुवी स्ताव स्फुरत्स्यताप जानिः॥७॥ विर
हजतापोविरहे विरहस्य स्वान्यसंगजनुरेव॥ आत्यधार्यमुकमासंस्तापनिवृत्तैः चतास्तदा स्मानः
॥८॥ यथा स्मामिः संप्रसरानुतरतापापहताये ध्ततंतत्वाद्रूपं विरहसम भावेन भाविता॥ सत्वाप्य
स्मद्रूपी सुचिरमचधार्या मनितदात्वासन्स्त्री दुःखं तदा दचे गतये स्मद्भूत मिति॥९॥ नतत्राद्रूपम
न्यथैं तत्त्वसगी कर्तिविना॥ ज्ञानं स एव तद्रूपा स्त क्रीडाम पिताच्यधुः॥१०॥ एक एव प्रभुर्व्यापेक
पायो भुवनेषु यदा॥ वस्कमात्रेतादध्यासद्भूस्य कुर्वन्त्यैवतः॥११॥ संसर्गमाय द्यपि भिन्नशास्त्राः

115

५५

बोधिः पुंसि समाधौ स्यात् तथा पिप्पलपादपे इति मेदिनि
ताद्धिरावे

किंतौर्चिर्वाहाकुलितैर्च यस्याः ॥ सद्बोधिरूः ख्यस्य यमेव यस्मादनंतं मार्गं किल पश्चन्ते नं ॥१२॥ यद
भ्रव्रक्षेत्रः संसाररूपं नितांतं भवंतं महान्तो वदंति ॥ तादृशं त्वदंघ्रिप्रदेशाश्च चरणः ॥ सद्वदृशो
यैः श्रीयः संसाररूपं ॥१३॥ यस्यार्थकं नाम स एव धन्यो वन्यामरत्नास्त्वन्न रामयंतो ॥ अश्वत्थनामत्वमि
हास्मदा तां च न्यग्रोधभावय भवीति धन्यः ॥१४॥ निःसारण्यनिवासिनोपि जटिनः श्रीतोच्छगुल्म
क्लिष्टेः श्राखोन्नासिसदा गरोरतितरान्यग्रोधसद्वृत्तिनि ॥ अश्वानं भवतोपि च्छे भगवता सा
कं प्रति भूमहे केवाल्माकमिहे श्राद्दर्शनकरोत्रा कोभवेत्त्वदृते ॥१५॥ यदा निजफलैरलं रधुप
ति स्वयं तो भिन्नता नदरि संस्तवस्नावबभूवलोकोन्तरः ॥ तातः प्रभुरिहाधुना स्फुटमसौ स
मारुपतां यतः परिच्चय सर्वेच्चपुरातनो दृश्यते ॥१६॥ तावाघ्रसुरसालसाखाभिहितं हि ना
माथि किं न वासि यदि पूरयासि मत्पामस्पदीयं लघु ॥ नचेदमरभूरुहा समकयं च याताघ्रयांच
हस्याति महत्सहं किमुन लोके कहास्यं लघोः ॥१७॥ अमलतामलवसासिसिरश्रोभामन्यमैत्रीति किम
सीहकृतार्थः ॥ राजताष्ट्रदयि पादपकुलं पत्रयदर्शयसुवर्णश्रोभितं ॥१८॥
रसालकिल भूतले समसि गोपिकानंदकः प्रयोरिच्च च थैव यद्वितरसीह नासम सुखं ॥ सती
यदर्थवासुरं व्रजपते बर्हादर्शयन्युनः किसलयासि भासद्वृतगोपिकानंदकः ॥१९॥ निखिलादपि
वृक्षजातिवर्गात् सहकारीयमतीव दुःसहा ॥ तनुते तनुतापमत्र पुष्कलादिदं यद्विते सौरभानुवृ
त्तिः ॥२०॥ निजगतिरंजितानंदकमलानंदसुरेश्राहकंद ॥ विहरंतं स्वच्छंदं दृशां यमाकंदराजगो
विंदं ॥२१॥ बकुलकुलंतावसरलं यदि वासुमनः सुगंधमावहसि ॥ तर्हि स्मदीयसुमनः सु
गंधमादर्शयेहनंदसुतं ॥२२॥ पुन्नागदुःखाम्[illegible] सौरभ्यासौकाले केतद्धृयाकासवि
यदसौ स्वीकृता सौरभानुवृत्तिः ॥२३

दृ तो

116

५८

श्री॥ तरो वाच्यं किं पुनर्नूनमस्मदुःखं यत्त्वं मातः कृपासिंधा श्री॥ २३॥ त्रियो स्मार्क धात्री यदतीम वतीनंतरे दे
नं यस्तात स्वं नः श्वश्रूरिति नवपदन्यस्ताश्रियसां॥ अखंडा स्फश्रीति स्मभिलषिताथ प्रसविनी सदाप्र
र्गु मुस्मा स्विति दिशासदा श्रीतिर् महो॥ २४॥ धात्रि त्वमनंबहु पत्र पवित्र गात्रा मुक्ताफलाम लक राजि
विराजिताच॥ आमूलमाश्रितवमनंतर सासि यत्तकार्पण्यमासुनकु रूपसुतोपमासु॥ २५॥ अतुल्क श्री
लगुणां तुलसीमिमां महतु महत्वयं भाजं च सेवधिं॥ अपि सपत्नजनानचलो क्यताः प्रसमनस्मसु स्वीख
लु विदधाति॥ २६॥ अपि तुलसि धात्रि युवयोरितु लच्चरित्री हि हार्दभानोसि॥ यत्त्वं पदंगेतास्यायत्वं छत्राधि
ताताश्च ता भवसि॥ २७॥ मल्लीलायां विहरसि जानास्य विलासं पतोहि मल्लीकां॥ तद्दकुंत्रस त्वामममतापा
त्रं यतो भवसि॥ २८॥ पर्वाश्रितोपि नदहाज विधुः सुपर्वाभिख्योपि चामरदगणः कृपण स्वभावातः॥
दूर्वे त्वमीशापदस्पर्शनपर्व दानं कुर्वपूर्णशतपर्व युतायतोसि॥ २९॥ यसर्वतात्वं भुविपर्वतोक्षितिप्रजल्प
तां तार्किक संप्रदायधीः॥ संददिति संप्रति श्राद्धपाणो देवकी सुतेव यं हिदूर्वे त्वयित दुवामहे॥ ३०॥ येषा
मास्ति सदास्व मार्गचसक्तिः किंतौर्वयै वोन्नतैर्मूर्जाते रथता सदा श्रयता यार्किं चाभवेदी प्सितं॥ भूमौ श्रो खपि
कत्वमेव येदपामार्गो स्पच्छो पितासत मार्गे भगवन्स्तदर्शकमहो संदर्शयास्मानिहा॥ ३१॥ परपुंसो म
नसोच्चशप्रकारं कथयास्मान्यतजातिके यतस्त्वं॥ गणिकासीति तावेषमुख्य धर्मोचितमप्यत्रतोपदेश
भाजः॥ ३२॥ अपि पल्लाश शतस्फमनः शातं युगपद्देवचक्रातोचिम सरं॥ तदिहाच्चैत्रपदोगणिकालता
तिशायचं द्विनशीकरणक्रमः॥ ३३॥ आद्यवर्णरहितं यदि नाम्ना द्वर्ण युग्ममिह याति सा न्यतां॥ मागहा
णतादिदं सरविंकुंदसान्यएकदूहनेस्फमुकुंदः॥ ३४॥ हे मल्लि त्वमनंतरागिणि मनोजाता यसछन्नबे
कत्वा बाण समर्पणं प्रतिपर्क दीनाः प्रियप्रोषिताः॥ अस्मान्हंसि कुतोपराधरहिता स्तास्सर्वयानो
चितं सूनो धुासि निवानयुक्तमितिकिं त्वस्मर्त एवेदृशः॥ ३५॥ श्रोः श्री वत्स मधान्मसदाश्रिपरतोर्दृशो

117

५९
मुहु

तिसमभ्योमुहुः श्रुत्वो क्तिं टिरा—चेतस्तावपदं प्राप्ता स्ताहादिसयाः॥ आजन्मा जितमं जुलो ज्वल यशोरक्षा
नाहीशोसि चेतः सर्वाया हभव्यता॥२६॥ श्री वृक्षोहं कथ नाम श्रीसपत्नीजनान्नवे॥ नैव चिंतय चक्षेत्रा
यत्वपरजुषो वयं॥२७॥ स्थानुरेषपुरतः सखि भाति तप्तवेह खलु तत्र परेषरुः॥ मित्रभावमन
योरनपायं यद्ददंति निगमा यदरिः नः॥२८॥ कल्पाग मत्त्वं यदि चेत्सि कल्पाग मजकारं यदि वा कुवीषि॥
तत्सर्वभूजनसुमानयत्वामेव विज्ञाननिजस्वरूपं॥२९॥ कंकोलिकाति रतुरकहस्थितिर्पंगलादितिसुता
चंनशोभी॥ रक्तचंदनभवानिव सोपि वर्तते वदभवे वदिषः॥४०॥ सखि कथय यथार्थं किं पदः पदपा
दपो यमनभिलसितदानासादि जाताभिधोन॥ अस्मिन्नरण्ये चरंति यत्र कामः करोतित दिह भवति नै
वा पारिजाताभिधोपि॥४१॥ तिलकोसि यथार्थकं स्वंस कलागमरा तिश्रीषु॥ श्रीमानसि—च ...हि
ब्रसदे हिलस सरूर्वं॥४२॥ हे पाटीर भुजंगभूषिततनुस्त्वं सर्वदा वर्तते दूरस्त्वं समागताः किमधुना
स्माकं भुजंगाग्रणीः॥ नैवायं प्रति याति चेन्नवचदना स्पष्टानुरक्तांतरां पश्चाम्मो स्वैलकं यो भुजंगलाति ... ने
नां भुजंगस्थितिं॥४३॥ पुन्नागोसि तमयान्स—चापि पुरुषः श्रीभृंगकीर्तिं सताया देवानामपि वल्लभः
सच भवांस्त केसरः त्वां नुमः॥ अस्मान्दन्यत्र सदंत्र मासिय दिक्षातात ताविकोनस्वत्येनपुमांल्लुभेत
रूकनो नेत्रस्वरूपं कचित्॥४४॥ रे रे कपित्थ निजमन्मथ संज्ञयास्मानुत्तो जयस्यत्तनुकमणि किं वृथे
व॥ यः सर्वदा दधिफलादनलब्धकीर्तिस्तच्चेतसा दृश्ययसि ताकिम वि स्फनामनः॥४५॥ चन्कतातव
फलेषु दलेषु सूक्ष्मशाकटिनता—च चर्षणि॥ अम्लतारपि—च सोख्यिति चिंचे यास्यतीह यदि दृश्ययसी
सं॥४६॥ यदागमज्ञाः कथयं सदुंबरत्वामुसं चागंपशुपरक्षणक्षमं॥ तत्साधनीभूयनिरंग योजनं
संपूरया स्मात्मियसंगमो सचं॥४७॥ अनेकजंतुपोषणफलेन येन जायते तथापि धानिय सकला
न्यनेकशो दिवानिशं॥ दधास्युदुंबर स्फुटं ततस्त्वा धुना चितायदस्मदीयजीवनाश्वनाप्तिसरूको

सेव्य भगव
त्सर्पणानः
कुरु

कामे

कचिरं

118

५९

धृतिः॥४८॥समं दरैरतिशयेष्टदेशो सायनु दृश्यतो॥ तस्यास्तयामस्तत्रैव भवे ह्यायः श्लाघ्यणीः॥४९॥मा
धुर्यं बहिरंतरे तु कदुत्वाये षांचिषादुन्नतान स्मा एव हि केवलं भुविनतोगम्याः स दिष्टाप्तये॥ तत्किंनि
बतरो समाह्वयसि नः संपल्लवो यः करेर छ्याश्लिष्टता वाश्रयो यदि ततश्च्यापारिभद्रो भव॥५०॥ प्रीति
रस्ति यदि तेऽर्जुन नाम्नि भूरुहैक मिदमाकलयाथ॥ नास्मदर्थितपदोचितदानेपार्थतां परिचिनुष्व
निजांगे॥५१॥ ये स्वो सान्ति भुवो भुवो दूरतरेः पल्लिः सप्रुह्वे दिनः किंतो षामव केत्रिनां जनिरकं
कारायभूयादिह॥ धन्यस्त्वमुदुंबरासि यदिहासंख्यातजीवावनैकार्थीकृतासफलेन भवता
विश्वंभरालंकृता॥५२॥ वासो स्मदीयमपपहस यदान्युतेन संस्थापितं त्वयि कदंब तदात्वयैव॥ वि
ज्ञातमुकुपटधीः स्वच्चवान यं चेसघस्वतंत्रचन्वसा किमुकूपयामः॥५३॥ सत्वाश्रये तावभवेन्न
भुजंगबाधा स्यात्सस्पृहा यातिपदं स्वचरो भुजंगः॥ कच्छेचराश्रयि निदिष्टमिदं कदंबतत्ताक्षि येचच
यमपसमागताः स्म॥५४॥ योगो स्माकमकारिदैसरिपुणा भक्तिं विहारे धिकं न्यूनं वा भवदेतदी
क्षितमपि ज्ञास्यामहे नाण्वपि॥ स्याच्चेत्तेन निरूपितं तत्त्वचित्रीचेतहूहि पथ्या वहं पूर्वं चेत स्त्रियवादिनी

५८

ह भवेसी सख्य सापत्न्यामहे॥५५॥ यक्तोशोछमयस्वहर्निशमपि श्रेयः प्रदात्रीतथा लोकस्येति श्र
मी श्रीवेति तवसन्नामप्रसिद्धिंगतं॥ सर्वेवं शरणीगताः शमिसमालोक्यापिनः संप्रति चूली भाव
दूहेषतो समुचिताः किं वक्ष्व सीमनः॥५६॥ अशोकबकुलाम्रकक्षरकच्चंपको कर्णिकाः कतंस
फल जन्मवः प्रचुरदोहदेनैवनः॥ तदस्य किमुकल्पितं फलमनल्पतापो यवा प्रसिद्ध कलिकालतोदय
निदान तात्र स्फुटं॥५७॥ रेकुंज पुंजितमहीरुह रंजितोसि सिंजारवेर्बहुभिरात्मिररंजितो सि॥ स्व
च्छोपकारमिममप्यदि शाक यापि संदर्शया स्मदतानुगमहारिचस्त॥५८॥ यत्र स्याम्दुनिनाकिरिके
ल्पनुस्तति स्तत्रैयमिवागमः स्यासीदापि नश्या वचीप्रभवती सालोक्यया तावयं॥ पूर्वस्मादधिका

(११७)

६०

पदेष
सदा

मनंगरञ्चितामार्तिंच हासोधुनात्रस्फूर्जत्स्वरि नारिके किंचिल्लसन्नाम्नात्व यावं चिताः॥५९॥ यदा पद
स्मद्धि ज्वरर्णनं प्रभुक्षकारमंगारशिरोमणिसदा॥ स्मरति स्तनेवास्यव भूवदाडिमितत्तोमवेस्मा
रामिचील ~~स्यन्नाम्नात्वयावंचितासु~~ क्षितस्त्वया॥६०॥ कुजन्मे अधन्या स्त्वांयदि त्वंमार्ष मिद
सि॥ श्रीरूपाद र्शनदानेनमंगलो भवसंप्रति॥६१॥ आसौ लोकसंचरति कुत्रकरोति किंवा श्रीभूप
रूपमपि विफलं निजमात्तरं त्वं॥ दृष्ट्वा निवेदय यथार्थमिसौ महीपस्त्वं तल्लताश्च भुवि मंगलनामधे
येयाः॥६२॥ अंभारिरूनो रमेलस्य वार्त्ताप्रष्टुं हठादितरा रहंनयाता॥ तापप्रदात्रैव भवे कृतोत्तय
उर्जभलोयं रिपुपक्षपाती॥६३॥ वयसंतोवा सिन्धस्त्वमनुग्राहीति युक्ति मिदमजनि॥ तदैकेत
चमिह चाग्योयदूपपातिपदपद्मलोमकरन्दमत्र॥६४॥ यसलयेरिजिनयस्य तत्कुप्रमोदद सेक
रोपिचलथास्त्वमितिसल॥ श्रीरूपदर्शनमिहितं तव नाम सत्यं रूपमस्ता तः प्रकटितं करुणा यके
न॥६५॥ मित्रागमो न भजिती ये चंचा चंनि त्राम्य सहसेका॥ किमियं नास्य सहगिति सायामो क्षान्त्रिरा
मत्तूगमना॥६६॥ मध्यागमो नलसतीसेवगिरमाकल्पप्पकस्याचिरात्पदु द्राचैकादेस भ्रांसान्या
चैलवाशयान्तस्थो॥६७॥ यानप्रस्थोह मितिगूढसुमचिराद्योन्नति स्मये नालं॥ भव जगति शरणेम
स्मान्यद यमधुनानु यातानि पतिदरशाः॥६८॥ सरलसरलतातेच यकीमततिय स्मानहि
हमुदानः कुत्र संप्राणनाथः॥ त्वदुपकातिमिदानीमेव संस्मरद श्रीमि नवसरलतानेस्त्वां पुनर्दर्शनायै॥६९॥
नवपयोधर भायद होसखीयुवतिहे मपयोधर धारणे॥ त्वमसि हेमपयोधरतान्विधं स्वयितताः सम
वेदधुनागताः॥७०॥ कोविदारणचणस्त्वमि हासि त्व ... समयसनवान्हि सोपि॥ कोविदारतव
पादमुपेताः कोविदारशरसेषु कुरुष्व॥७१॥ अहं जगति केवलोनुपमकल्परूपी सलंनामोदलचाल
नप्रकटितो नगचेंगतो॥ सत्वस्वपदसेवि नां हरति तापमस्मज्वलं भवानिहतु खेदयस्तन्नुदापदा

(१२०)

६०
ल
स

नेन नः ॥७२॥ सकुक्षोऽस सखो ऽस्ति यस्य भुवने निरंस सएव ध्वलं स सात्रं सुखदुःखव ह दूतोव सुक्षेप स्य साधू
दितां ॥ तत्सख्यः किमिति अथातः सविधोत संश्रया किं फलं स्याद्धा स्वाति मधिश्रितो हि भुवने स्पर्शं करं
बोतिय ॥७३॥ लोके यद्यपि सर्वतो हरिकं रिद्वेषास्तिने सर्गीकोनैषो ह्यापि सुरेश्वराजियदसौ ततो नैनंशू हू
यते ॥ अस्यर्णे हरिरास्तितो किमितिमहज्ञं सदिष्टार्थकं भोऐ राचतत्र क्षहेल यसि किं कूजं हि तावे मुधा
॥७४॥ सपेर्णा स्विं लोके खह मितिमुधातेस्वायमरः सपर्णा सखो ऽपि क्षितिकह चयो स्वेन जगतीमु
कुंदर्णं दत्वा भवसि यदपर्णस्तादकुनासकुचाम स्तोत्रे स्वामविकरु भ सपर्णा मिवततरो ॥७५॥ अहो
ऽत्यन्तं किं त्वं यदिश्री धरा पि तिरु सदासना पूरणी वेद भवेया ॥ तदास सखा च्चोचयं नामधेयं स्थिरा
युसा चेसात्रि षा वर्धयामः ॥७६॥ एवं हि श्रीं धामि हकल्पपदापिता भो भूसादयनतद्ग तिप्राति भाति
अस्मात् ॥ देशो यमसि निस्विलो पि न लाधिक श्रीसात्रे शादरे निम् बिः स्कलमंगनाद ॥७७॥ अति
गतिवश्रात् श्वरणो श्रांता विति मनसि मातमत्त ॥ स्वंदनमि भूमाले व्यक्षणाद्दरं श्री धयाम स्तो ॥७८॥
चनामिदमस्ति घोरं दुष्ट सत्वसं चारं चलपदगति रेष प्राणनायो सदीयः ॥ भामति कयमि हैवं नैवचिं
ताध्वमसि चपलकपत्त्राण स्तास्य यस्मात् ॥७९॥ द्रष्टव्य एष भगवानिह चेद्दिरक्षे द्वीशो भवेन्मुनिग
णो विदिति शास्त्र वादं ॥ आलोच्च कल्पपद दर्शनि भूरि तल्पा स्त सं ज्ञच क्षनिकरं पुनरप्यधावन् ॥८०॥
उद्दिश्यांतर रंगरंग सुखदं श्री शांगसंगं मुदा को सामन्येति तोषकारिणिपरा स्मामिदंत्ते नुष्ठितो
दुर्वर्षोयमुपस्थितोत्र विरहः कस्माद्दशाजे दशीत सर्वं बदभूमि जोनमफलो ध्यक्षो ऽसि लोके
स्मृतः ॥८१॥ पुण्यश्लोक स्यवार्तापि नयत्र श्रूयते सखि ॥ किमर्थं तत्र गंतव्यं देशो मानन लाश्रितः
॥८२॥ श्रुकः स भवचारिधीम धुरया गिरा भावुकान्या तारयति तद्ददप्य हमिहाचरेयं ध्रुवं ॥ त
दाकृपहतिद्रुतिस्व यान्निखिल मूर्ख चूडामणे प्रतारयसि किं मुधा भवसि किं शुक स्वंतरो ॥८३॥

६१

दृष्टेर्योनभयं भवत्विह सतीमध्वस्रमाश्चापि चाकचिक्यं संचिंत्सक्षितिपादुरध्वनिता याभूरोस्य रासस्तन
पनं॥ कुर्वंति स्फुटमेव सोपि भवति प्रायः पली रो यत्र स्वं ताहग् यदि मार्गमादिशाहरेत सकंटीयते
॥८४॥ देशा स्वोदकमाधनं सुपिहितामानं विलोक्याददाद स्मांश्चेदधुनाचादिष्यासि व्यसितातः पु
ण्यततथारो भवेदतः॥ येनात्रैव विपक्ववास्थितिर्मिमांमु मु-च्यकं पनक्ततो यन्स्कमैरा, न सक्कुन रोख
दैराधिगत श्रीस्वं भविष्यस्परं॥८५॥ कुत्रास्ते भगवान् कथं स्थितिरिसावेवं मुहुर्वक्षिता अप्पसमान्न
हिद र्यतियदि हृप्रत्नागमाः शिखिनः॥ दुर्लक्ष्योपि विभुर्भवस्यतितरां लभ्यः पुराणागमैरित्या-चार्यव
-चसक भाति भुवने जातं तदेतत् कथं॥८६॥ काचित्तद्दूरतरं विलोक्य सहसा प्रसाहपार्श्वस्थितां श्रेयांस्त
त्र भवेत्स कुङ्कुमकांरभाविरं भासते॥ यद्वा नायमकंचिलासरसिकस्तत्रांकुरको भवेत्वलीतिरसि
कस्य योषितिपरा यानप्रसूता जनि॥८७॥ स्कस्वंवा दुःखं वा यदि भुवि निवेद्यहृदयगं सदृक्पत्रे वान्यं
भवति हितदः सौख्यमधिक॥ किमेभस्या अप्रेमन सिजकथा संकथनतो यदेषास्मिन् सख्यो भवति कि
लनाम्नापि कदली॥८८॥ इयं ब्राह्मणी प्रायशः श्रीरूपा वार्ता वदेदि सन स्याश्या यान्नालिगच्छ॥ यदंगार
वल्लीति याभन्यरेस्वं ततो स्याः किमुस्या दत्तापोदयसौ॥८९॥ उन्मत्तधूर्तकिरवान्यतमाभिधस्य पुंसो
पिनाधिकतिरीशापदाच लोके॥ पर्याप्ति भूमिरयमत्र कुतास्त्रिकस्या तत्किंवथाश्रमसितं प्रतिपच्छितेना॥९०
स्फुरोपकंठो गुरुहारकामितरतिः स्फुटान्वास्यहि विप्रसूनता॥ स्कवर्णहारीतिनपापिनामुनादृष्टो
-च्युतस्तान्नहि परूयतेनं॥९१॥ त्वमस्थिरदहो विष्वक्सेन प्रियेति वदाम हे किमपि वदरिक्तवाभूयः प्र
णामपरं परां॥ परहितहरं सक्तां साप्यत्स्यकपदगामिनीः कुरु स्कखचतीस्तनः श्रेयः प्रदर्शनदाततः॥
९२॥ महाशालीनएवासौ भूभागो भाति सद्याः॥ प्रायस्सादस्मान्वक्तासान्निशालीनस्यपद्धतिं॥९३॥
देशोयमेशाप्रपदप्रचारं जानन्नसंदेवापि न जातु तत्र स्मृतिं दधाति यतऽऽड भानाभाजो भावेदनूपस्थिति

६१

(122)

रस्यकीदृक्॥९४॥भूभागयद्भवसि भो भुवि देवमातृकस्त्वं तदद्य स्वरूपयानिजजातिसंसत्त्वात्॥अस्मा
कमिष्टदपादांबुजमोदमोदकोदृष्टो भवेत्कश्चिदसौ च सकृद्देवमातृकः॥९५॥दृशोर्यं भवति न ही मातृक
एवे ससंश्रायं सरव्यः॥जानाति नैष गोपतिर्वर्षं हि नदीन मातृकाधिपतिं॥९६॥कृतानेकड़िंडीरपुष्पस्र
जौ त्वां विलोक्य कालिंदी जनो भ्रासिनेत्रां॥कालिंदीसजेयं प्रभृ जगत्प्रयातं त्वयि प्राप्तमात्रोच्चकुस्था
नसी भूः॥९७॥नैवामुना सखि विचिंतय यमुना यमुनागभ्यानंदकृद्भवति शारदवारिपूर्णा॥गर्वं हि व
त्वलमहंसरसोति यस्याः संदृश्यते ममतु संप्रति नीरसत्वं॥९८॥इंद्रनीलमयरंगवर्त्तिनी माक्षिनी
मधुरषट्पदस्रं जा॥स्वर्णा॥नर्त्तय सतानुरागवदृयेवा पुरेषु भरतागमगंधिः॥९९॥जंघालतांत
कमनीयगतिः कृतान्वेज्जंघालतां तावतद्दाबहुवर्णपामनः॥यत्सांप्रतं तुरन्वयस्य तनुप्रसंगंतन्मां
ध्वमेव तनुते नितरां नभस्वन्॥१००॥नभस्वान्सूर्योपि त्वमपि सकृमनः पूजितवपुः सन्वापि चं
श्रास्वाचिरचितविहारः सन्च भवान्॥तातसद्वतोपोद्दहनमुच्चितं ते निकजने सरूपीन्वाकृपी
त्योमितिकिल मे दोल्पकलितः॥१॥तातवातवत्तापत्ता चितं मा प्रतापयपुनर्जनमेनं॥नाथ
हीनजनमानवत्वं रंजं निघ्नमुकृमप्यपिभिः सदागतेः॥२॥कुरुमा कृतं मुधा वसुधाजन्ममुहुः प्रश्नं

स

[illegible]या॥यदितान्नसदादरस्तदा भव सद्रूपविलोकनोन्मुखः॥३॥सद्रूपशोभी सततोपदेशादता
गमः श्रीलितसौमनस्यः॥कर्ण्यं तरोवा तामकुसर्वत्व हासीदसोत्यं दिशाहृयं भीष्टं॥४॥नाना
गमोज्वलस्कवर्णस्कपर्णशास्वामुख्यास्थितोगतिमतोविकभूः सज्जनेषु॥वायो कथं न विदि
तास्तव सोमंचं शाशास्वा विहाररसिको मकरंदयपादः॥५॥प्रभंजन त्व भंजनंप्रदर्शयतो
सिकृष्ठवर्त्मभावानंतवतिरं तरे॥सदागमप्रभंजनं विधातुमुद्यतास्य तेन दृश्यमेव चोकृस
सदागमास्थितं महः॥६॥विष्णोः पदात्वमसि वातयदाप्तजन्मा भागीरथी वहरतापमशोषतो

123

६२

नः ॥ यद्वानसोदरं सहेस्थितिरत्रहेतुः स्पष्टहिताद्दशरथक्षधानिषयोध्वरित्रं ॥७॥ स्पर्शविनिर्जितिजनेनि
जप्रथांवधयिस्यनिकतोव्यानकिं ॥ दांतमयथदिहशादशनिस्य शनिंनपलभात्रमीहसे ॥८॥ को
धं मुक्तोयदिहाश्रुगः स्यात्सदागतिर्लक्षितक्षयवृत्तिः ॥ स्थानेततः स्वैरविहारशीलो वातोयमुद्य
ड्डोडुमातावृत्तिः ॥९॥ कुंजारकुंजानसंदोहशिसेग्रवतः स्वलस्यनियानिलमित्रभाजः ॥ निर
र्थकान्यातानुतापदानं यसिध्दमेवेतिनवातचित्रं ॥१०॥ अन्यस्यकस्यापिच किंचिदस्मत्स्वतः स
र्वस्वंदिशयानवासिनः ॥ अस्मानलोकवञ्चिततयनस्कवायोयस्त्वंचयं चापिभुजंगभोग्याः ॥
११॥ कांतासुव्याकुलीभावंकरणं नोचितंमम ॥ जगत्प्राण स्यमत्वेदं जडजातानुराग्यभूत् ॥१२॥ अ
होकालगतिश्चित्रायन्नः श्रीनाथचेतसः ॥ जडस्थितं हसमेतज्जडजातमपि स्वतः ॥१३॥ कथंरेपा
थोजस्त्वमिहभुवनेशांचुरभावोप्यशंकंनिजंज्यंभवसिहितकृतस्वंवरसरिपोः ॥ सदास्त्रीभूतस्याप्युचि
तामथ्यचार्तं सजपि तु दृष्ट्वा स्नेहस्थितिजगतिजघन्यायमहतां ॥१४॥ मित्रास्त जातोपवदविंदयस्त्वंवैषम्य
मंगीकुरुषेविनागः ॥ तापकमत्राम्बरसिंहवाचिजडस्थितोतोविषमेयभिख्या ॥१५॥ चंद्रात्सजा
तोयानितोयमितिस्मबंध्यारेवारिजातभवमारवतानुखेददायि ॥ त्वंबंधुचंद्रकुलमौलिकलामभूत
क्लिष्टेकसरूहृदयामपि मामवेहि ॥१६॥ रेनीरजद्विजगुणोल्लसितांतरंगः श्रुसहतामुपगतोसि
कदगसमाजे ॥ निसाम्रतोज्वलितवत्रचिरतोनयुक्तं सर्वक्षिनातवपरातानुतापदानं ॥१७॥ नालीककां
डरासिकस्त्वमिहाव्जयस्मात्सकीर्तिशालिभुवनेजनुराश्रितोसि ॥ कस्मान्नरकहृदयः श्रमदैकभू
मिस्तास्माद्यंरावपदंधक्षयमागताः स्मः ॥१८॥ त्वंपन्नेन्यतिपुण्यवसमसियतोदुर्धषतापापहं स्वापो
द्रेकनिमग्नवर्त्तनतयाकालस्त्वयानीयते ॥ अस्माकंतनमित्रपादविरहक्लेशाग्निभाजांपुनःप्रा
रब्धाम्हगवानिचक्षणमिहस्वापोपिद्दग्गोचरः ॥१९॥ त्वंसर्वतोमुखगतिर्भवसीतिकत्रिकेना

६२

१२५

प्युपायसचिविधिनातानुतापरुग्णां तिं ॥ निःसाद्वितीयमुखभांक जडहै कश्चिन्ताः कुमर्ः किमत्र नदपाश्चिनि
कश्चिदर्थं ॥ २० ॥ मित्रपादचिरहेणपद्मिनि त्वं बयं च समदेवन भाजः ॥ तत्कुतो ऽसि रुदनचेक्षणहेतो
रप्फुमज्जोसि सलज्जमुखाब्जा ॥ २१ ॥ अस्तमित्रे कुमुदिनि किं नः खिन्नासि रीक्ष्य हसासि मुधा ॥ प्र
सरीवं गूजरीतिरेषे सेवकथंन जिन्होसि ॥ २२ ॥ कामिन्यो विविधाविहाररसिकाः कांताः सकांता अपि
हृष्टा सात्र कुमुद्वतीव भुवने दृष्टा न धृष्टा परा ॥ यज्जागरुपि सान्निधावालिजने सद्दोषके स्म जाने का
मं याधिक बंधजातकलितो दृष्टा सा सुखं मन्यते ॥ २३ ॥ यातेकैरवपांडुतां तुतिरियं जानीहि तत्कारणं
यद्दोषाकरपादसेवनसमासक्तिः सरोगस्थितो ॥ तापन्नो कुसदंघ्रिसेवनविधिं संपादयास्मि समं
भूस्वापक्रतानुष्ठिरेण भवसि श्रेष्ठो वयःसंपदा ॥ २४ ॥ नेतः कुहाणसखि मा स्मरत्वा वारिजातने
त्रा स्वसंगातिरिहास्यमुखाय भूयात् ॥ दोषाकराश्रितमिति स्फुटमाविभाव्य सर्वं यतः सततमे
व जगज्जनन्या ॥ २५ ॥ मित्रद्वेषमुरीकरोष्यरिगणानन्दव्याश्रयं पोषयस्यस्ता श्रांकमधः करोषि
भुवनं दोषाकरेभ्युद्धतो ॥ सद्बोहृष्टतरान्तरो भवसि यन्नीलोत्पलं जास्मिं ज्जनेनान्वयुक्तमिदं न जात
त्विदुदासीनस्य मन्यामहे ॥ २६ ॥ एका मित्रपदानुरक्तहृदया न्याराजमान्या तथा कीर्त्या स्पदं
ड तां प्रभेप्युपगता ससैन्यापीक्ष्यतां ॥ एका म्लानमुखी प्रसन्नवदना त्वन्येस्तो निश्चितं नैका
मा समयः कदापि वत लोकस्यापनो पाधिकः ॥ २७ ॥ सूर्यालिंकृतामिंदिरान्वितामिहग्रोद्ब
धिश्रीकमप्यलं संप्रतिदस्यतोगतार संम्लायनमुखं दीनवत् ॥ यद्दोषाकरसंगरागिषु कुदे
सानंदमामोदते तत्कार्यं सुकृतं किमन्यदथवा श्रेयः स्वमाकांक्षिणि ॥ २८ ॥ सूर्यादरं कुमुद
रेकुरूपपरेत्वं प्रोधद्धिजांघ्रिककलनं भवितातातोवा ॥ सौख्यं सदा किमथवाविधिरेवतादृक्

(125)

६३

यन्नादृशा अपि च यं भ्रमरा मीदृशाः स्मरः ॥ ३६ ॥ पक्षिन्यपी प्रियवियोगदुःखं वह स स्मरदन
न्यदेव ॥ म्लाना न नाम्बुजसमग्रपत्रा या स्तो यतो जीवनमात्र एव निगदितो ॥ ३७ ॥ त्रिजगत्सति दुर्धरो
वियोगाच सरः कांत जनस्य मन्महे ॥ यदिहार्क वियोगतोब्जिनीयं नाजड जातापि ननु तापमेति
कामं ॥ ३८ ॥ स्तोत्रं मृषा त्याधिषणे कुरुषे किमस्य पद्मस्य नेदमुपयोगकरं स्मरादेः ॥ अत्री
भगत्वमिथ्या नमिहास्य धंजबोधेण ॥ जं ति कि ला परसिंहवाणी ॥ ३१ ॥ लक्ष्मीचिर योगफल कांक्षिपि
मे नदीयां भालेधुना लिखस्य स्वोदयसंगमार्यां ॥ पद्मैवमयव दर्पण भर्त्स्यतो सो पुत्र स्नात स्तवयं च स्मादर्लं
धनीयं ॥ ३२ ॥ पद्माकरे द्विजवरां घ्रि सेवनेन नन्वस्त्व मसि किं कलिधिश्रितः ॥ ख्यातमेतदथवाच हुदोषा
धिश्रितः स्खलता या सनपूज्यः ॥ ३४ ॥ नाव स्मयं वद विनिंदय चाकवाग्भिः चैर्हसस्व च वकला कुगुणा
श्रयेण ॥ पश्चात्तु रक्त हृदयाभ्युदितो न यावसच्यादिरिति प्रियवदा महत्वतां ते ॥ ३५ ॥ सच्चामबुत्तिभंगवे
णुचिलसद्वितंर सालं कतां स सत्त्वं भुवनाप्तकीर्ति कलितं कामेषुरूपं दधात ॥ एवं नीरजरेखमी शास
मतां समन्य पानं हृदि मासमानमोहय सपूरुषवरः क्रीबस्वमेत हृष्टं ॥ ३६ ॥ अरिंदरकरमित्रपाद
राजद्विजगुणजीवनवर्तितः सदीक्ष्या ॥ भवदपिभुवि चारिजादि चग्रीप्रियत्र स सरभवसीति चित्रमेतत्

जानत्

॥ ३७ ॥ उदासीनतया मन्येन तो मित्रादिश्रीरिति ॥ जौनैभ्रष्डोरिरेवौ गंगत्वधौ सा स्वदूसाश्रितः ॥ ३८ ॥
रेरे द्विरेफ मुरली धरकूलसाम्यं त्वं वर्णतो स्याधिगतः कतितोप्य वाप्तुं ॥ यत्नेन स्तवेषच हुधाप्राति
भातिवस्मात्स्फानित्रिभ्रमसि पंकजिनीः सुदीनः ॥ ३९ ॥ विरचितानि जगुर्हि कौतुकाद्येपचेषं यदिच
दसि भिलिंद त्वं सख्यायं मदीयं ॥ नादिहसदलिता भ्रान्तिम्रयसंचरेथा यदि न सिकदसि राजस्व न्य
जाताद्रजाम्यतु ॥ ४० ॥ रत्नाब्धौ रसो यदि निशान्वर सेव केभ्यस्ता मूर्खं मौनमवलंब्यराजविदितं न यथा
त्व भूयात् ॥ यद्वा च वाकयन्नतः किमु पान कर्तु र्मत्तस्य राजभयमित्य दलीकमेव ॥ ४१ ॥ मा त्वं कुरुम

जानाम्यबुधारि रनार्यं वधौ

श्री 128

६३

भ्रमर हे मधुपानमद्यमानल्पजल्पनमपि च्छलनं सतीनां ॥ अर्थकिं कांचिच्चरितमस्ति फलं तदस्य पसं
कजा हानि कलये स्थितिमागतो सि ॥४२॥ रेषट्पद त्वमसि लिभावमुपे सनिसंसदंशाजातपिशुनत्वमुदी
कदोषि ॥ निसापतिः स्थितापदे बहुपंकजातेयु काद्रतो हि वसति स्तनयावदायुः ॥४३॥ अप्राशास्त्व्यापृतो
सत्कचेत्राभूयाद् न्यत्वंस भूयाः कदापि ॥ पद्मा क्रो के षट्पदाशो षभान्याजागरेषाषा द्रुपदी राजनीतिः ॥४४
दद्भुगाधव सुप्रभूतिं चिलसत्क्रौञ्चपना श्रितं यत्वं भृंग साश्रायेह कुमुदं सत्सन्सुखः संप्रति ॥
पुकं तत्पुपरं निशा चरपतावप्यागते सं सुखं पसूर्यागमनेत्वथो मुखमिति स्यात्ते किमस्मात्फलं
॥४५॥ श्रीलीमुखतयाभिधा जडजनु र्बन्निगेण सन्ध्ययोजितताततो भवल्लिमपमानतापादनं ॥ सतीश्च
मपि यस्तु न भर्त्सनाति रात्सहायः कथं कथं च जडजास्त मनोमृदु गिरा करोषि सत्कृतिं ॥४६॥ चिरा राजवनि
ताभिमामपि यस्तु नत्य गमितो भयभीतिः ॥ साहसं विरागमस्मदचर्ण्य केवलं न भाविता विधेरपि ॥४७
राजद्वारसमासक्तित्वयि याभंग दृश्यते ॥ नासौ किं स्विमाएव कलिकाललक्षणस्थिताः ॥४८॥ मित्रां
गने यमिति भृंगयदत्रे मत्वा पुरुं न संस्पृशासि निश्यपि पद्मिनीत्वं ॥ जानं तस्थैव नतनो खिलकुमित्रसकाः
शाबद्धच्छलाच्छलयसीति न युक्तमेतत् ॥४९॥ आस्तामेतत्सखि किमनया चार्तया आरब्ध तोः सर्वस्या स्मि
न्न नु भव चिंविधेः पात्रपर्याप्तिभाजः ॥ धात्रे वाराद्यमिह कृताः सत्रपा नित्यपाना प्राप्ताः संप्रसादिज
निश्रो दृताद्मोपहासं ॥५०॥ विधौ विदितमस्ति ते निखिलमेव यत्वंभवस्यनेक जनसत्पिकंतदिदमेक
मापदध्यसौ ॥ अनन्यमनसः सती निर्निशं विहायकौतुहलीविलासचतुरः क्वचित्तवापि ते न संलक्षिताः
॥५१॥ चेदान्यहन्नापि मुखे ब्राखिलान्सदर्थप्ररव्यापकानां नु वसन्नपि सल्लोके ॥ अन्यांगनाच्छलनं च
तीरिहासि कस्मादसौ च हेतुरथवा जडजातचासः ॥५२॥ स्पष्टाएव विधेस्यात्र बहवो जाराः प्रजाराजि
पुषद शुकश्चितो ब्रजनी द्राग्सितो कुमतिर्यः स्वीयमार्यपि ॥ सतातप्रियभामिनीश्छलयसि त्वं रे विधातः क

127

ग्रंयाच स्वच्छि जनि स्मपादमिनवं किं चेदमारभ्यते ॥५३॥ पुनस्तस्ताव जगत्स्वष्टुर्नन्यपैतामहस्य त्वरा ॥ अ
स्मास्व मुक्तमेतद्वाख्याता सारस्वती कथा ॥५४॥ यदुक्तं वेदांते विषयविषनिस्तारणकृतो ध्रुवं मात्रौत्रि
छलनमलमासम्प्रुतिकरं ॥ विधेसर्वाम्नायप्रवचनपरुस्तत्वदृगपि त्वमास्मिन्कथं तोदुधष्ट्रिच [illegible] ल
यसिक्तं तार्थान्तरमतिः ॥५५॥ यातिख्यातिं सएनास्मिन्पितः प्रमो नुगोहि यः ॥ युक्तं धातस्तदधुना
पितेवादयतांगतः ॥५६॥ यो विधत्ते क्षणकपदोच्यपनीय दुःखं लोके सएव सुखयमुपरान्नवांस्ता ॥ आ
जन्मचंद्रपदभागिति युक्तमेकमनांकुण्य दुःखहरणे न दयाभ्युदेति ॥५७॥ सद्दासद्विधिचोदितं मुनि
जनैर्भोक्तव्यामे त्वचि नो किं त्वेतद्विधिना प्रपालि स्फुटमसौ सर्वाग्रगण्योपि यत् ॥ दुर्वासाख्येति मुनामा
मितिभ्रष्टां मत्वाद्दरासलकुरो सस्मातद्विताथोपलं भनमलं भोग्यं यदा तं भवेत् ॥५८॥ अलंकृतासरित्
से नाविधेरन्यस्य स्यैकस्यचा ॥ एकैव कारणं सख्यो मुरली सुखदुःखयोः ॥५९॥ त्वं सर्वतो मुखगतिस्थि
तिरंजयी ने त्वं सर्वतश्च समदृक्चतुराननोसि ॥ तत्ते मुरल्यपि चयं च समानरूपोः कस्मात्सुखासुख
पदेनिहितो विभेदः ॥६०॥ न हि विधेरपराधलवो प्यहो न खलु मिहोपकृतां बत ते नतु ना ॥ सुकलभमस्त
धरामृतमे खलु सा चिरतो मुरली निरमापि यत् ॥६१॥ मुरलि सरतां कतां ते वीक्ष्य सद्दृशा जवं निजाहित
मिति मत्वा [illegible] चोदतां चिंता ॥ तदिह कथामिदानीं लंभय स्वं [illegible] कंटकुचितामथवा ते धूर्त संसर्ग भा
जः ॥६२॥ यदृहपिशुनचेताः साधुर्वक्त्रोदितोपि मधुरकपटवाचां वाच्यचये लं न वासौ ॥ यदिह निशिव
नेस्मिन्नः समानीय दीनास्तिरयति यदुराजं छिद्रभागे भवेणुः ॥६३॥ समाहूय [illegible] भतो स्मान्वने
स्मिन्नयस्य यथा भाव मेतं मुकुंदं ॥ सपत्न्यास्तावेद भव सेव योग्यं च यच्चैव वाच्यो मुरल्यत्र गत्वा ॥६४॥
अस्मासु रवोदयकृते प्रभुणा धता त्वमस्मादितो धरज्जुभूरघुनाच थैव ॥ तत्ते यथा न हि मनागपि
मंतुरत्र प्राप्तोत माधि [illegible] गर्वफलं तदेतत् ॥६५॥ मुरलि त्वं शृणु बैकं प्रकृत्य मुरेव सः ॥ त्वमा

सान्तं परं पदमयं सान्वरस्वयथारुचि ॥६६॥ सन्निन्त्रहस्तकलिता मुरली तथेयं पाणिन्यपीह वयमप्य
लिकिं न जाताः ॥ गीतिच्छलाद् तनुरागमहो व्रदर्शयद्वचनं सहितं तरसुरस्य धर्मः ॥६७॥ सन्निन्त्रपा
दविरहासदृशां त्रयाणां श्रीयैनराजकरलोलनमप्यवाप्तं ॥ एकं तु पञ्चमपरो हि रथांग एष तातीयि काव
यमपी हवि विधि प्रदिष्टाः ॥६८॥ प्राप्ते वियोगेपि विधेर्नियोगा संसज्यकां तां न दूरमेति ॥ शृंगारशिक्षा
गुरुरेक एव मान्योच नोपकथ्यपितृ रथांगः ॥६९॥ देरे रथांग विधिदिष्टमिमं स्वधर्मं संध्यापयेन मस कृता
स्मदुपांतयोगं ॥ नो चेत्तदिदृशापदे रयशास्तव स्यात्वस्माद्रथांग करदस्व नौ ससिद्धः ॥७०॥ निर्हेतुका
रिमतायो भुवि सनेव नेन्वव्याधाद यो हि मृगमीनसतां प्रसिध्दा ॥ सज्जः सदाध्वविहितः सगुणस्य सख्य

जाते

श्चंक द्रस्यतादनुचितं न हि चक्रवाके ॥७१॥ चक्रनाकमिमं दीनमुदासीनं निशापते ॥ किमुतापयसि य
थंपाथिनी न श्वतारदृशाः ॥७२॥ भवान्चामनेत्रं च यंचामनेत्राः प्रभोस्ताद्धि धोमित्रभावो त्रसिध्दः ॥ ततो
स्माद्विपातिप्रमप्तोके प्राचिं सेकथं रेकरे स्तापमेनातनो षि ॥७३॥ राका प्रियः समस्त पूर्ण शोभः सर्वा
भिर्वन्द्यः सकलागमश्री ॥ सुधाधरः सोपि भवान पीदोत हांसि तापीतमसितांशुकेना ॥७४॥ कुध्यगुरुक
चिचयाः प्रोक्तस सत्वचीयाः सातिपथिन्चविहारं कुर्वतो सर्वदैव ॥ हरिपदभजकानां तापदस्त्वमेवे
सुन्विताभिदमचैमायसुलं कीर्तिलोके ॥७५॥ त्वमसि विष्णुपदे स्थितिमागतो विधिवशेन विधोतदिह
धुना ॥ कमपि तापमनोग्रकरैर्यतो बहुचकोभुचर्नुकमको भय ॥७६॥ सकलोस्पचनोत्वमेव राकाधि
पतेन्येचिकलाद्रतीह सिध्दे ॥ पुनरप्यतिदीनगोसमानिनो जगोभिर्विकलाः कुतः करोषि ॥७७॥ उग्रता
पहरणं प्रकुर्वतो नोग्रतापकरणं तवोचितं ॥ अत्रबीजमयनोग्रकरेणस्पष्टमेकादिनसंगतोगुण ॥७८॥
यस्माज्जातस्त्वं द्रमस्तं नतासे दाहं युक्तं चेतसे देहपापं ॥ अस्वेतद्धा किंचथैचोपदेशोचनोः सिध्दासर्व
दैषात्वलस्य ॥७९॥ सदूचित्तानसदास्तिसमथेमान्यतान्व भुविसर्वसुधीनां ॥ तस्त्वं नं रूपमिमम जकु

(129)

६५

बोधय स्पष्टमेतदपथानुवर्तिनं ॥८०॥ जातीजातु व्यचिदलिजो यदि जने जायाप्रसूनाश्रितः गुरुस्त्वयोगकु
कृतेकरेण तरसे सेषामहस्यद्धतिः ॥ स क्वापि तीक्ष्णरूपे क्वचिदपि जलजकैरवैरसौ द्विधागोऽध्वनो वर्द्धितत्र
न तेन त्रपेति सुवर्चं वनिताश्रितिष्ठाजुषः ॥८१॥ सौम्यागतिर्भुवि ममेति जनान्प्रतार्य यन्निर्भयं चरसि चं
द्र सदा निशासु ॥ त्वत्तोऽस्मि तावदनु विंदति तोऽस्वसैव यत्त्वामिदं यामिनि जगद्दहं निशि संविधत्ते ॥८२॥ क
स्त्वामिचिर शशीशमन्त्र विरहे यत्रैस्वसा प्रापिता दास्येतदिति सत्क्रियामलमशोकत्वैर्न भूयस्तथा ॥
मत्वैवं यदिदातुमिच्छसि विधौ तापंकरैस्तत्क्षयं तत्सश्रीहृल्लसनाद्यहि स्फुरसि रे तस्मात्त्वमेतन्न किं ॥८३॥ कू
रालोमेपुरतः सदध्वनिहतोरे तां अकुर्वन्नरतिं पुंसा नष्टभयं परेण तदिमाः श्लिष्याबहूग्रैः करैः ॥
चंद्रैनं यदि मन्यसे न हि भवान्राजानुराजापरः सोऽहं चेत्सन्नरचंद्र तीक्ष्णपदगः श्रीराजराजस्तुतः
॥८४॥ वयं हरिसमाश्रिता लघुसुराश्रितस्त्वं शशी तत्स्तवपराजये न खलु फल्गुलेशोऽस्ति नः ॥ आप
रं तु भगिनी रमा सहज इत्युपेक्षीकृतस्ततः किमिति जाल्ममवद्दहसि रे प्रतापस्मयं ॥८५॥ यन्मातुल
स्वसजयोरनुरागभावं कंसे ग्रसोऽस्थिरमवेक्ष्य भवानितोऽपि ॥ स्वस्त्रा समं जानुमतपक्षमुपेत्य स्वा
स्सन्तापाय यत्स्वनाति रात्रिं किं मुजातो न मतान्या ॥८६॥ निसं विष्णुपदस्थितिः शिवशिरोलंघश्चतारोल्ल
सद्धृतिः सत्त्वगुणोज्ज्वलो द्विजपतिः संपूर्णसन्मंडलः ॥ यस्त्वं तत्स्यापि विधौ तावेदमुच्चितं दातुं तदस्मान्व
ने भ्रांति क्लेशहरी पदे शाचिलसच्छ्रीनाथसंदर्शनं ॥८७॥ अपहाय रसा शयाभ्रमन्भ्रमरो यं निशि
क्रुधपद्मिनीः ॥ जुषतेनुवलो कुमुद्वतीहिमगोत्वसद्गोषचंद्रजोऽपि ॥८८॥ पंक्तिभेदजमघंसदस्सं
जानतामृतमदायि यादवे ॥ विष्णुनेतिकथमद्यलांछनकारे स्मासुत्वामृतविषार्पणमेतत् ॥८९॥ त्वद्धो
पिरे त्वमिहचंद्र बहन्निशायां निःशंकमेव कुरुतोऽस्य वमातनोषि ॥ यूनः कृतास्मरमणी सिरिमा
भिरघशाप्तमर्हमपितं सहसेन कस्मात् ॥९०॥ लोके कदाचिदपवादकलः कलंको जातस्तदातद

६५

130

पद्मार्जनयत्नं च नितः॥ साधुर्भव सुचितः मेरादिदं चिचित्रं यन्त्रः स्य शान्तिजकरैः कुरुषेद्दंतं॥९१॥ ना
यं कलंकः सखि कलंकरूपः किं त्वेषा साक्षाच्छ्रिय एव कलंकः॥ कृतानदेवे न वयं सपक्षाः कथं विपक्षो
पि सपक्ष एषः॥९२॥ रे चंद्र पुत्रमिममात्मसकरैः सुगाढमालिंग्य धारयसि किं सदातं निजांके॥ अस्मा
सु मोच यतातोष चिरादनेकनभ प्रणतः परिरंभणसौख्यभाक् स्याः॥९३॥ तापप्रदोपि मिहिरो न हि
तापदाता स्त्रीयाद्गमिद्गतिविदन्मुवतेऽब्जिनीनां॥ त्वं शीतलोपि कुरुषे तनुतापदानमस्मासु तोसुतस
तीषु विचित्रमेतत्॥९४॥ श्रोमस्याम्रतवर्षणस्य चिरादीभावश्च कौशकुयोरस्मास्वोऽस्य गुणस्य का
मम सह स्यांगारवर्षश्च यत्॥ तोदेषस्य मिदं कुतो विषमदसंगाद्वदीशः श्रीभुश्चौति स्फुटं हि विषमेषु प्री
ति महेशुधूर्वः॥९५॥ येरस्मास्वबलासु वर्षति करैरंगारयं गार्तिदे सौरे नाम सुमोदि विकिरत्यच्छ
श्च कौरवांधि॥ ताद्धीजं किमु तादृगार्जवमुता नुष्ठानमीदृग् फलं किं वा स्यैव खलस्य दुर्विलसितं
यमस्तादृशो च्यतां॥९६॥ यथा नीक्षसेरे च कोरव मस्मांस्तार्थे शांदृश्या प्रत्यययोगीश्वरस्यां॥ त्वयावी
क्षितो हितोस्म स्मतिस्तस्या भूपातातः सिध्यमेनाश्नुलं सपश्रासो॥९७॥ योमे घे पुच कोरेषु विधु स्व
स्मासु च प्रभाः॥ संप्रत्यपात्रा च्चां चल्यात्त च्चां चल्य त्रयं जितं॥९८॥ चांचल्यमिव मिहतास्य निरी
क्ष्य सख्यो मन्ये रसापि परमापरमापतातं॥ नो चेन्निंशूद्दुकरकंदलकंदुहिला यांन्तु हंसीप्रलापानिज
सप्रकुलो नुशोषो॥९९॥ अस्मान्नेवेष्टकचासिनी चिंचतुरालावण्यहीनाश्च सुन्तासजासदशास्व
नेकस्फुरतो रूपं च भुस्कः॥ आध्वेत सरसास्तथा गुणवतीः कस्माद्रविः पद्मिनीस्तान्यन्येषु
रूपश्रुतं यदबला सा गोहि भोगो नारं॥१००॥ सहस्वस्कर स्यहं ममाकिंमूनमी दृग् स्मयादिहायाकि
रूपाब्जिनीरपि चयो सदेशांतरं॥ अयं पुनरनंतसहस्कविहार शालीसमंजसं नो किमुहस्तिनीरजहर
च्युतो स्मानितितो॥१॥ स्वतंत्रोहमिति श्री शास्वगर्वोद्धा सभूमयः॥ वयमेव च कथं दीनाः सखिजाता

स्त्वं त्वीदृग् भवसी सचेदिविषमेषु प्रेमतोसि स्वंतः॥९५॥

५५

जगत्त्रये॥३॥ नीतो भेददधियं सपत्नगणतां यानेव शिक्षायजनेषां मात्रपदैकभूमिरिति सा स्मर्तव्य
कः सर्वदा॥ कीदृक्सत्र स्तुतोप्यमत्सरमना च स्मा सुहृत्स्माद सौ नीतो न्यत्र बलेन नैव दबलाः सर्वाव
यं सं प्रति॥३॥ स्वायोग्यत्वात्सरिसकाः प्रभुणेति विदन्नपि॥ किं रथ्याकुलकस्य स्मान्तस्स्यन्न स्म
रावि स्मया॥४॥ जगन्मान्यामाताभवति तनपस्तायच्चपिता जगन्त्रातामाता विधिरपि जगत्सर्जन
च्चणः॥ त्वमेवासि नवं ज्ञोकथमाश्रिज्ञा?ः स्त्री अपि नरो कलंको यं लोकं जनयसि तिरयं चिरातनकर्मा॥५
रैदेसन्मथपथ्यमाकलय नश्चिरो निषादोव ससस्मान्नपकटो भवास्यहि दृशा व्ययं क्षणाद्दलसे॥
अस्मद्द्रोहकृते नरो हितामिदं वा त्वं तथाप्याप दिबोध्यः ज्ञान्वरपीति यो जयति नः सन्मार्गज्ञो की
र्तिः॥६॥ त्रिलोचनविलोचनेन चयदापदग्धस्तदाविधायकरुणापुनस्त्वमसिकामिकृज्जी
वितः॥ बलं कतमया श्रितो जयसि चाजगत्स्मर स्मर त्वमसि बुद्धिमान्किमिति जाल्मनश्चेष्टसे॥७॥
अरे शंबरारेत्र यैवाभिधेयं त्वदीये ति मन्येयतः सायुधोपि॥ सति त्वय्य सौ सन्निधौ याति भीतिः
स्फुटं दृश्यते शांबरीयं विहारः॥८॥ रे शंबराजगति निस्त्रपतापदानि पुष्पाद्दृशानि नहि कु
त्रचिदीक्षितानि॥ यस्त्वत्कृता रिधिषणाम्यहाय कामं चर्छिद्दृशा नयतां सम्प्रति शंबरारि॥९॥
उदासीनं मार्गं स खिसमभिवीक्ष्यैव किमिह व्रजस्य सावेशाद्दत्तानुसरसि दाकुलगतिः॥ स्व
हातो यच्छिन्नि यतमपदालोकनविधौ तवो मार्गे दर्शि प्रदिशा सुतमां लाधिक रुच्यो॥१०॥ अयं स
२ मा मूः सुखोपज्ञो मितस्तद्दृष्टो नं परमेश्वानी तां॥ यदातदीक्षो मुक्तकाव दिष्यति प्रकाममेषां सुरतै ६६
च संप्रति॥११॥ परोपकारार्थं नियोजितास्वसर्वस्वभावा तारुजातिरेषा॥ इत्थं मुहुः श्रीज्ञामुखेन यु
ष्मा य ज्ञाः श्रुतं ता किमिहेदृगेव॥१२॥ सकृदपि पदलाभो दुर्लभो स्मान्कंमघाज निजन लिघारि त्रिश्रा

132

म एवास कृतो ॥ तादिहवरयथार्थकीर्तिपोकारिपूर्वसुफलमिदमयसादृश्वमासीयतसो ॥ १३ ॥ स्वैरालापो
पि महतां नानेनास्य शान्ति कचित्॥ या द्रोगोप्युक्तिः सदारेऽयशस्या साफलता स्तती ॥ १४ ॥ चक्षाचाधरणी
चेयमेणीवासुकलादय ॥ नकोपि कथं यं समस्मानीचानाभिहास्कृतं ॥ १५ ॥ इत्थं भेदोपासनां तांविधायतत्ता
दात्म्योपासिति विन्यस्ताश्चिन्ताः ॥ चक्रः कीर्दातादश्रीपीशाकूपांयन्नायुक्तं द्वेऽपीशास्मिहेतू ॥ १६ ॥ सर्वा य
द्यपि तुल्यन्कष्टहृदयास्तुल्याधिकमानचिन्ता स्तुल्ये शान्ति निदानपुण्यानि च यास्तुल्योऽक्षिता न्यक्रिया ॥
ऐश्वं रूपमवाप का प्यति भरांतत्रासुरं चापरात्तान्यन्ये चिधिरेषमुंचति जननोनुमर्कर्मण्यपि ॥ १७ ॥ ता
तो दास्य चि भाव नानि जमनस्याधायनमण्य पियः स्वैरं विहरन् सौघमुकृपान्न न चित्रं त्विदं ॥ आश्चर्य
मशामेतदेव यदसायं संस्थ शेखापिनं सोपि श्रीशाकृपापदं भवतीतनानं वदे सान्हियः ॥ १८ ॥ येन
केनप्रकारेण मोचाकोपेऽशारंजनं ॥ करोमास्मिन् हरिप्रीतिः नताहितुः सुरोसुरः ॥ १९ ॥ व्यवहारक
दंतरंगचक्रेतो भुवि भाव्या नवधानतायदंतः ॥ तद्रूपासनं यगपूर्णमेतत्स्फुटमज्ञातसखीस्थिता
स्थिता स्ता ॥ २० ॥ तदास्य मेव भगवन्न वलंब्य कार्यो पासिस्ता वेषनियमो नयतो बलास्तां ॥ यं का
मपि प्राति कर्तिं प्रसमंप ॥ स्वचक्रस्तदीक्षणकृतेविविधं विहारं ॥ २१ ॥ गौरांगी गौरवसनां मीना
क्षी वीक्ष्य काम पि ॥ कृष्णरूपा परा काचिद्धकोयमिति चाभ्यधात् ॥ २२ ॥ सहि दूरं यातदूतिर्भ्रांतिं व्यर्थी कृ
तां परिसृजत ॥ यन्मकरध्वज मंबरमीति चरमं स्फुटं विलोकयत ॥ २३ ॥ दधार यः सप्तदिनं च नेगिरिं तातोम
शिवो यदितास्यशोधने ॥ तान्निसर्गो चध्व नधारिणीमिमांप्रयातमां भोः शाकरणं करोमि वः ॥ २४ ॥ नि
श्चलोयमिति विदेवादिनामस्कृतासहृदयगोचरोरवः ॥ अंचलं वहमवैमि निश्चितंमिमदर्शिपरमात
दंचलं ॥ २५ ॥ दध्रौ गिरिं ससबलोप्य बरपतितां वुजातपातामिया ॥ अचलाप्यहं तु कलयाम्यंबरमि
सा रवि शायां वुजातोन ॥ २६ ॥ अदिदरधरा चसागदहष्टोदयपंकजातकलितशाया ॥ अहमस्मि चरा

133

६७

रकृपात्मं मां सुरतौ सव प्रदीमजता ॥२७॥ अयि रसिक दृश्यसि खिले भुवने तव नामवल्लीजागर्ति ॥ कथमसमा
लावि योगाभिन्नपदेष्ठत्रभीतिमाञ्चरसि ॥२८॥ प्रागाबासन्ना बकवती न च याता मेति निर्मूकमन्यवि
विधोल्लसिता समवादि ॥ स्पष्टं रमे शापदक्रोधनजा रात्र ॥ आसन्पुनर्यदबलाधृतारुष्ठरूपाः ॥२९॥
अपि विचिचिन्वतारप्र[illegible]सरः शारदतुनवाम्बुदमोपदनोदये ॥ यदिह भांति रजोरसराजिताः स्मन
सो विमदो सव दा अपि ॥३०॥ सामोदमागमपुष्पं स्वपुरोच संतं कांतो नितांतसुमनो भव पल्लवाग्र्य ॥
दृक्षेधुना सखि रकृताधिक च द्विभाजं किं माधवं विलसितं नहि माधवं तं ॥३१॥ नैषल्लता पिकिल
पात्भजते धुनाते : किं पल्लवैरसि निमोहयितुं प्रवृत्ता ॥ अस्मादि मोहकुशलः सहि पल्लवान्यो यो सिम
न भवेद्धहुलतो दग्धक्रिकारी ॥३२॥ अपर्णोचि प्रवासीयः ससुखी प्रभु भाकि भरत् ॥ विभापि
तादृगेवासौ तादृक्ष सखिता सुरः ॥३३॥ लोतोकरसिकः सखा सखि भवेकृतोपांति केतदेहि नहि भावा
वेदतानु पुच्छिणी सासितपत्र ॥ अलंचितायशंकया सखितातो भवेदेव सः सदागमन मंजुला भवति
पाल्लवीया स्थितिः ॥३४॥ यस्मान्निखिलकलता स्वपि त्वमेव सर्वानुभूति रसिसरके ॥ तन्नो वि रहजं
दुःखं समंचेसीति कथयनि भुपदवी ॥३५॥ अयि श्यामे त्वमप्यत्रगोपीशब्दावलंबिनी ॥ कुतो जाता
से यथो गाजि यस्याप्रियतां गता ॥३६॥ रथमेनमधिश्रितसचिवो नाप्यच्युता प्रिसर्या ॥ आगह सोव प्रैभा
लिय दसाच भ्रपुष्पकः ॥३७॥ एकसुतापसवा स्त्री सुंदर्यपि गलितयौवना भवति ॥ सखि बहुसुता
यदेषाम्लान मुखी भाति तानिरस्कारात् ॥३८॥ यदूर्मसंस्कारवशाद्दिलग्नं काठिन्यमद्यापुपलभ्य
तेस्मिन् ॥ तन्नामभाजस्ताचरेणुकायाः सिद्धं कठोरत्वमिति प्रजापः ॥३९॥ आगच्छता श्रुतसख्योयं
सुपर्णो भासदूरगः ॥ प्रायस्तान्न भवेत्प्रीत्यो नोच्चैः श्यामहेतुतां ॥४०॥ योपारि भद्रस्तताए च भूयाद्रि
पोरनिषंसुहृदः समीपं ॥ अयं तथानेति किमस्य पार्श्वे गतेन सख्यो गराए चयात ॥४१॥ रे दीर्घतांसजत्र

६७

(134)

जु भंग मार्गगनं नाटचवर्णमाचदपदा[illegible]सि सकळकसार : ॥ हीनानुकंपि निहरावुदितेसुलक्ष्मो भूयो भविष्य
सितातोभनिराहितंते ॥४२॥ त्वमसि चिक्लुपदेस्तु सितावधरे विधुरपीति युवांसमग्नोसिनौ ॥ तादिहनार्ज
यसांप्रतमूनतांक-चिरकळमणिविद्दर्शनाय ॥४३॥ आपधरित्रिपचित्रपदांकितावमासितावरयास
दयानिधिः ॥ चरति कुत्र सखा मम मत्तदादप्रियतमो यतमोनरतिर्यतः ॥४४॥ पश्यास्यचित्रचरितं ससि
वसनिस्वमापातदृगंकवलितं यदिसेंदुकांतं ॥ तस्मिन्नदर्शिकलितं तु सकळचससेतस्फुटं सखिविचि
लोकय कळकळ पादं ॥४५॥ सदागमदर्शयावदसकध्यासीच्युतासनां ॥ नदुकर्मसताम स्मिंश्रीशापादादृष्टदृश्य
नं ॥४६॥ सन्मार्गोसावमार्गोसाचिस्तृकंस्मागविभाषया ॥ यत्रश्रीशापदप्राप्तिस्तमेन वहु मन्महे ॥४७॥ क
थंसखि सपानकोमनतीकळकचसेति यश्चवर्णि सुमिसि, स्ततोमधुनमिदंतु संदर्शयत्ते ॥ तस्मिस्तमप
हसंसाचलमयं तामिस्वाश्रितोविचिन्नमपरंच यमत्वती संगमेश्रीतलः ॥४८॥ सख्यः पश्यत पद्मताम्बु
तामिदं यत्कलकच सर्व्यपि सत्कोभंरमणा यत्राश्रितपदांभोजं स्फुटं राजते ॥ किंचाकाशसरोजमिसपि
वचोलीकंकथंवर्णितंमांहे यत्स्फुटमत्र साक्षममलं चिह्नोःपदं दर्शयत्ते ॥४९॥ यसर्वतोमुखलसत्कि
तिश्रोभमानं दांतंनितांतममलं प्रकृतिं मंसहीयं ॥ के स्वामिनं जितमनंतसुखाभिधयं चिह्नोःपदं तादि
हसादरमन्वयामः ॥५०॥ स्वसागतोपि बहु देवनदः सपत्न्या प्रमादिप्रियस्य भवतीतिनिसर्गसिद्धः ॥ स्त्री
णां स्वभावइतिना अपितत्कलोपचारांकितावतिदश्यातनुतामभापु ॥५१॥ न स्नेहो न च वनाकृत्यपान
चक्रपाना कृत्रिमंचरतं भीतिर्वानिजा नापचादनचसः किंतु स्वमात्रार्थधीः ॥ दृदृग्लोकगतिः कल्कौ
किलभवेदिसाश्रुतं द्वापरे एवादृश्यनवाकभ्रंशमसौ सख्योमम द्वापरः ॥५२॥ कोपिंपुंसिहाप्यतिकर्
सखिपश्यचित्रमधंगतांगकलितांचरणस्यचारु ॥ तादृक्पदस्य मदनादरता चचित्रं वामाश्रितोकि
मथवा पुरुषेचिचित्रं ॥५३॥ योसिन्धुरीकृतमनोगवहिः परेशाभावोमवान्ताचिरमास्विनुतेपरेशं ॥

135

मायाविलासविमुग्धीकृतनैजचेतोमोर्यैश्रितः सपदहग्भवतीसबोधि ॥५४॥ यन्नो विहाय भगवत्प
दसक्तचित्ता नीतोवशं प्रभुरनेकविधार्जनेन ॥ तत्सीतिकृत सप्रसभूदिति सा धुकिंतु नाराधनं सवि
विभाति नवानुगमे ॥५५॥ आराधनं सखिसदायफलं तदेव संजायते कृष्णपदस्पृहदेव लोके ॥ अन्या
विरोधिययद्यं पकृते प्रकार सान्निमिति: सञ्चभुभावहृएव चान्य: ॥५६॥ कृत्वा समर्द्धचनं यो यं प्रकारो
दृश्यते त्र हि ॥ न तत्र हेतु: सा किंतु स्फुरद्एवानय: सखि ॥५७॥ समानासुसतीषु सास्वेषावैषम्यधी:
कुत: ॥ जातातस्या लिय त्रोयं विरहस्थ विरहस्थता ॥५८॥ गोविंद दर्पिसंस्थागोविंदध्या अरणबोधन्या ॥
येस्मन्तापानिव सैस्थितानतादसलोयनंचकु: ॥५९॥ स संगोपि विभुदुश्चेदेव तो बाय जायते ॥ स्वीप
दाके श्रापादेक्षाक्षोभक्तानां स्वभूषत: ॥६०॥ सखा प्राजातमनुगच्छति यो रमेशं साध्यग्रग: सद्रतिभु
ब्यविवादसिध्दे ॥ तां ताद्दशीमपि नुता विनिनिंदुरेतादृशीं जसपन्नदृगन्त्रोषगुणापिधाना ॥६१॥ केकां
चर्दंति जलदाधिकदीप्तिभाजं सोंतारहस्थितिनं श्रीमुकुंदपादा: ॥ सा केति या सहिता मान्यरति: किलां
स्मांस्त्वसत्कार्य याचदयन सदयं प्रलोभ्य ॥६२॥ धन्ये यमघे केल्प नो भुवनेय दस्यां भूयो नुरक्तहृदयो जनिमा
धवो पि ॥ यद्दास मानगुणवत्स्वपिवस्तु जातेकस्मिंश्चिदेव कचिदिरनुभूतिसिध्दं ॥६३॥ प्रभुसदयतोय
मिचतीयदसहमभवनादंध्रि चारणद्वै खोपश्याद यतापि सखिसहते या सदा द्वियोगतामपि ॥६४॥ यस्मि
न्ननन्यमतयः खलु योगनिष्ठा स्यासंयोजयंति सुमनां स्यव नो मुनीन्द्राः ॥ सश्रीकृष्णेन सुमनः प्रचयं यद
स्यान्याधात तो स्फुटमनन्यगधन्यता स्याः ॥६५॥ यस्य प्रसाधनकृते च सरजनीक्षा: के शा भवंति निता
रामवङ्गो मुरारि: ॥ केशप्रसाधनकृतो भ्युदिताभिलाषः संप्रसतो तमसमत्वदशोध्वरे पि ॥६६॥ यत्किं
चिदन्यसकृतं कृतमेवसख्यो यस्मादभूत्सभुपदप्रतिमेक्षणं न: ॥ एतत्त्वगण्यमिह पुण्यमभूदि
दानीं न स्यात्कथं प्रियसमागमसं ... गजामम: ॥६७॥ दीनो यथा परायनाचार: स्त्रीच क्राग: पुमा

६८

136

न ॥ तथेति दत्तीयन्सर्वाः सकैः कामभूरुतसभुः ॥६८॥ नसौ कुमार्यं मदुभाषणं वा स्वभावसिद्धं भुविका
मिनीनां ॥ वस्त्रीकृतोपुंस्यपि तत्त्वश्रीमद्विधिर्दृष्टसत्त्वमगूढमासां ॥६९॥ जगल्लियोप्यत्रियोमूर्छी श्रास्त
स्यास्ताः स्फुटं ॥ तासंनिकर्षमाहात्म्यं व कुर्मी श्रान शेषधीः ॥७०॥ श्रियो ऽव्युत्थि रामन्मने स्तत्रयातां स
रिनिस्कंधएषोऽन्वयातीह यत्नात् ॥ स्वगात्मृतेयमन्त्रा सिच्येता दृश्रीसरस्वती समस्मीश्रो न्यथा थपरं स ॥
७१॥ एकं कलापगर्भं वेश्यसमुत्रमास्मिन्राजा कलाप जन श्रासनमात्रनोदितः ॥ ने श्रास्तयेति लिपि
रू ता हृत्य गीश्यमंत्रं यन्तां अहो नन्वरादा हृदिमान हीनां ॥७२॥ देहांत स्त्रीसिता अनंतावितता ने
का सिका नाडिका स्ता स्वे कैवतु गछति प्रभुपदयोगा सध्याधारिणी ॥ तस्यां च्यवेदपि संगताः समयल
घ स्ता स्कां कर्मताहिताः स्यादेव श्राद्धतिस्फुटं समभजन दीपिकाव्यावृत्ताः ॥७३॥ यदर्थमुत्क्षिप्तताः सख्यो
य हीश्यासस्रयाभचरन् ॥ तमिन्नं ताहितो युक्तानुतापानुतापता ॥७४॥ श्रीकृष्ण व्युत माधवा
चलधरानंतात्रिलोकीप्रभो गोविंद श्रीमुकुंद गोविंद श्रीमुकुंद कंदरानोवंदारुरक्षागुरो ॥ ध्वांत
ध्वंसक दंसमर्दक सदासंघ संरक्षकृत्याहि श्रावति दीनगामिव सर्वेमां त्वमदैकाश्रयां ॥७५॥
कस्यापि कोपि भवति ब्रजलोकवासी संरक्षको वृतमहत्स्वापि संकटेषु ॥ सत्कृत्स्व आसि जनमित्र सखी
जनाया श्यातापुनामम विमोचय मिहैक एव ॥७६॥ भुवद्वंच्चरण सरोरुहे सदैवमालिन्यं तानच्चाश्रीरो
रुहेदयाव्धे ॥ संप्रेक्ष्याप्यहरहरीश मुग्धस्त्विवासं मोहात्कथमहमेष्यमं सवासं ॥७७॥ देहिरक्षणच्चर्णा
य देहि दर्शनं ॥ दुर्गार्तिहर यदूद्वह दुर्गलंघनाद जनिक सकलं घनं ॥७८॥ कामोयनकृपरिपीडिता सर्व
गात्राहीनागजेंद्र इति दासि बने जने स्मिन् ॥ आधाव्य शीघ्र मधुना करनीर जात मालं व्यतानामिनमाप
वदीनबंधो ॥७९॥ त्वंमम्मासि सकलीसकलास्य सोंविना नच्चतुरापि सुंदरी ॥ मन्मुदे ससकृद्वमु

६९

दीर्यतां चार्य न कथमिहार्य वर्तसे ॥८०॥ एकाकिनीं समपहाय सहायहीनामेनां वने त्रिभुवने हितनीतिनेत्रः ॥
अन्यत्र यासि कथयामि तवैव भवे श्रासमर्क कथं मनसि यातमिदं ससर्त्यं ॥८१॥ त्वमेव मम सर्वस्वं प्राणा अपि
दयानिधे ॥ त्वदन्यमुपासे कं को वान्यो रक्षिता मम ॥८२॥ मानो मम न यदि कृतो बहुधापमानो वै मानि
कादिम गुरोर्विहितास्तयापि ॥ जातं समानमधुना मधुनाशना नास्मिं स्त्रा किं न वंचि रह चैव भवमानतो भि
॥८३॥ सर्वे जना भुवि भवं सपराधिनः स्तं तेषां क्षमापक इति प्रथितं पृथिव्यां ॥ त्वां प्रार्थयामि भगवन्न
पराधिकत्वम मागतो न नमनामार्ज यस्ते क गर्त्तं ॥८४॥ उच्चैर्गते यमिति मामवगत्य मोहात् किं रे करेः स्पृशा
सि चंद्रचिरंदकं ल्पं ॥ त्यानकाम प्रहर प्रच्युतपादपद्मे सा राधिके सुलभकं किल साहसेन ॥८५॥ अ
सैव लक्ष्यं कृतेऽपि तामेलं पुः सदायं स्मरतो भवस्य ॥ वीरस्य मे सौ न हि बाणतोपि लक्ष्यो भवत्स्तत्रा
न किं च पातां ॥८६॥ मार्गे दृष्टांकलक्षमार प्रधानं तत्त्रासलक्ष्म सर्वमेवापहाया ॥ स क्वापि कामेहित त्वम
दीयोपांते क्षेत्रलो विमृग्यो वपुष्चे ॥८७॥ सदसद्दृशनं चणा गमनमोदमानस्ता कुंचनं न सहसा प्रपुरेष
कुर्यात् ॥ एवं विचिन्त्य सकरतो सवदानदक्षं सा कहुमं द्रुतमगादनुगीतकक्षा ॥८८॥ सन्मार्गएव भ
व भवति प्रभुपादपद्मलाभो भुवीसरविलविदद्रुहरितांगं ॥ स्मृत्वाविमुग्धतारबुद्धिरगात्प्रत्या
येणौघसन्निधिमपवापजवादशांकं ॥८९॥ श्राचीराव श्रीशौ पिकरोतिराव वर्षणं ॥ तद्वेत्राणा
र्थमन्वलौकरा स्यां धारयाधुना ॥९०॥ सुखं वादुःखं वा सततमनुभोक्ष्यमाविलेः संहैव प्राप्तं चेस
थगपि कदापि च्चिदिपिव श्रात् ॥ नगर्वा श्रांकार्यः कांचिदपितसनीमनुपदं सन्ने द्रास्यं दाम्यां स्फु
टमिहहिमानं तदवला ॥९१॥ अनन्यमानेन परात्मचिंतनं करोति यस्तस्य निसर्गवैरिणः ॥ प्र
यांति मित्रत्वमितीह गोपिकास्ताद्वोक्षितोर्व्याः किल तां समाभजन् ॥९२॥ कान्चित्सेनान्चि हलैहि

यं श्रीराम सिमन्

६९

138

नापि स्वमंतुं कृतं चेतसि स्थाप्यतस्य प्रतीपे ॥ विधौ मंतुं नातोन्वासौ नंदं ध्यो च देता हि यं किं क्विचिस्म
ष्टमस्मिन् ॥ १३ ॥ स्वां संपद्दर्शयस्व विश्रां बत पूतनारिं नारी विमोहन्वतुरश्चतु राननेश्च ॥ चित्रं
चरित्रं न मत्तो न दूतानु प्रकुर्मं चेतो व्यसंगमकरोन्मम किं ब्रवीमि ॥ १४ ॥ साधन्यानि किल संतु कसं तु भू
रि श्रोपि भुवि रेष ह राणि ॥ तान्न मुख्यमन्मुसद्दश्चौभ श्रृंतास्त्रियस्तादरुषो यदि ससनः ॥ १५ ॥ श्रा
यो स्मदीयमिह मानमवेक्ष्य कांतो यातो भवेदिति पुरैव हि विस्मयासा ॥ आस्येंदुकिमच कण्यत्
निश्चितार्थायुक्तं तदा पुरुभयं ददि विस्मयत्वं ॥ १६ ॥ सारससार सुखाब्धिं निजाता कीलास्य गातान्व
तुरत्तरा ॥ भ्रमः संप्रति कं प्रति चित्र जिपानो निं जेषु कलहे ला ॥ १७ ॥ तास्याचन्व स्तादखिलं स्वमुपाश्रि
ताया: श्रुत्वा विगर्वमचगस्तादीश्च कसं ॥ उत्कंठिता: पुनरधोक्षजन्चक्षुषस्ता: प्राग्वत् स्वतमवि
ला युगापस श्च श्रु: ॥ १८ ॥ यत्वं स्वास्मिन् ननिश्रांवनीरुहांगीकरोषि कांचनतां ॥ श्चात्वास्मद्दुःतकत्रं हित्वा
न्यं त्वामहो समुपयाता: ॥ १९ ॥ प्रजतो शारिति सद्यो दिश्यातो स्मादवबो यदि हल्कि लपला श्रोदश्यंतो रत्तान्व
तं ॥ प्रियजनपरिहीनं हीनमेनं निरीक्ष्य जनमयमनुपेक्ष: स्यात्स्वकृ सैकदाचित् ॥ २०० ॥ नीक्ष्यापि दी
नं जनमी श्रावियोगवह्नि ज्वालाकुलं तरच नेन मचस्पत्तं द्रु ॥ ता किं श्रुके सनुमिनो मि जगत्स सिध्दा
वार्द्ध त्रिपत्र श्रितो तेचित्तथैव संस्था ॥ १ ॥ ऐश्वर्यं लभतो पुमानिह ननि श्चारथ्यता: सर्वत: संबंधो न हि तत्र का
रणमहोय: पुत्रपित्रा सक: ॥ वाल्मीकिर्यद्गाधरामचरितं प्रोवाच भाव्यर्थकं पृष्टं चेत्तमपि प्रवात्कि
नर्वि भीर्वल्मीक एष स्फुटं ॥ २ ॥ भूहार हार यसि किं भुचमस्मादि षं प्राणप्रियामक्रतमंतुल बां बले
लौ रलमलं कुं ओपि यार्द्रं जनैस्ता द्दोध्येन धरागते नन विधिनाप्या स्तेन कार्यं हि नः ॥ - चातु यंतचवाक्य

अस्या

ज

139

७०

भुजगारि वाहः ॥

दर्शयसि सत्त्वं सुखचर्याकृतिं पश्ये श्रांनिधिमश्वकुंदरदनं नीलं मुकुंदं यदि ॥४॥ त्वं मेघश्यामोचिः समे
घकांति स्वं नीलकंठः सन्नतासि यो सि ॥ भुजंग भुक् त्वं स भुजंगभोगी प्रायः स्वसाम्याद्दृष्ट्वैव मे
सि ॥५॥ नेत्रं तदेव कांतियेन हर्षीध्यत्वं कौ कि मायूर बर्ह । तत नेत्र श्यातैः फलं किं ॥ प्राचीनू चाकपारि
चयादिति निश्चिनोमि दृष्ट्वा मयूर भवतां न सखी ममेति ॥६॥ न यश्चपि बर्हिः दृष्टा भजति गो
चरी गोपतिं दृष्ट्वा खिममबाल्यया सखि विलोक्य यामो धुना ॥ कथा न नु दिष्टोति चेन्निज समीपए वा
स्थितः शुकः प्रकट्य स्वयं सहरितात्वं मालमस्थितं ॥७॥ आगामिषि यसंगमम सूचक एको हि नाम
काकोसौ ॥ नास्ति निश्चायामधुना क्वा की वान्योपकारकृन्मद्विता ॥८॥ रात्रेस्तु सम्यक् ह्रास्वप्रियसं
गमवियोगकृत्त्व दुःखे ॥ ह्रास्य सि भूयस्तान्त्रो वियोगदुःखं कथं न स्वं दयसि ॥९॥ त्वमसि पालिता
देहो रात्रिरप्यत्र च, ह्यातदपि निजकरैस्तारं जयस्यस्तश्शांकं ॥ ननु वयमत्ति मुग्धाः सुंदरो सो मुकुंद
स्तादिह हससि किं रे चंद्रिकाव्याजतो स्मान् ॥१०॥ स्वाके निवेश्य कुंकुमभूषणार्थं कांतं श्रीकृष्ण रत्नमप
रे मुमांतदग्रे ॥ आकर्षन्ति निजकरैर्दधिवासनार्थं संसार सौख्यमुपभोक्तुमनाम गांके ॥११॥ नीलांबरं
यदि हरं जयसि स्वहस्तौ निर्णिजकमणिभवाननिलं बंधवर्णः ॥ पीतांबरं यदि हरासि समुज्ज्वलं तद्धास
स्तावायत महस्त्र भवामि दक्षा ॥१२॥ त्वं सर्वश्रेष्ठो रोमाणि ब्रह्मपि सख्यु सुहृत्सु सद्दर्शनो नाम्ना ध्येत्वयमेव वा
च युवयोरेकांतामैत्री सदा ॥ एवं स सुभयोर्न कोपि कथयु यानंदनहेतुं तारः किं संपादितमप्यस्को
किं कपटश्रोध्या किमा स्तोसु खं ॥१३॥ दृष्ट्वा स्मरहितां प्रियं चिरमारोकं दंबुजाचासि ॥ नीनीचाप्खी
यग हंसु खेन रमतेऽमन्ये धुना तेन सा ॥ नोन्चेत्स्वच्चरणानिप्रयस्तस्ति चणान्निकास्य कस्मादसौ
चक्रे पत्रकवाटपहनमनु प्राप्ते पिबंधौमु हं ॥१४॥ आदौ श्रीधिकगतानां निर्द्दरास्मसहतानां प्र
भुपदमनुगंतुं श्रोधितुं चान शक्तिः ॥ तादिह भवसा हायोन्वेषणे ताक्ष्यकेतो यदासि किं लवने

७०

140

सि त्वं सदैव प्रवाहः ॥१५॥ दृष्ट्वा यस्य चरणमेव जगत्सुधीशाः प्राप्ताः सदा चरणसान्निधिमेव यस्तौ ॥ पूर्णताद
कपङ्कजयो शुचिपुंडरीकाक्ष तां कृतां मजतादर्शयतो कृपार्हः ॥१६॥ कं वेणाचनिकरस्य कपूर्णत्वामवेक्ष्य करा
ग्रस्थ काक्षियता ॥ को विहारन्वितकैतवः सदा किं मुधैव कलुषीकुरुषे तत् ॥१७॥ हे चांपेय कांचि द हे कद
ली हे बंधूक हे कुंद हे हे श्रीवत्सास्थिरीषु हे तिलक हे तापिच्छ का स्मालिये ॥ अस्मत्सोष्ठ्वचणे न प्रभुस्सो
सस्मारं यः स च तोयुष्माकं स्मतिमस्पनैव कुरुतो यः कोपि धिकरातः ॥१८॥ अतिविकृत यागिनार्थि
नोपिपद्दुर्नोतर मन्त्रके पिनः ॥ बहुधा वन जन्मकर्म पिरचनाध्यात्रि दिशो न कामये मिः ॥१९॥ उवच्छि
रोयमस्थिकोन्नतिभागनेकभाजं फलागमक सद्वृदयोयदाभो ॥ गत्वा तद्रस्य पुरस्ताव रिपच्छ तो न कं
क्षागमं त्वामिह वो सिनवेति सख्यः ॥२०॥ जानामि सस्मरच कस्य पिशाकिरक्तिपातुं रमे शामनिशं हि
गुहाश्रितो सि ॥ त्रस्थितः ख्य हरिरिसपि नेदवादस्ता किं प्रतार यसिदर्शयशामर्हे तुं ॥२१॥ मदुन्नति
तिरस्कृति निजकुचैः कृताभिर्मुहुरिदं मनसि संस्मरन्न कुरु मौनशालेंबनं ॥ कृतोयदधुना क्षमाधर
रावेहपाकाश्रयुस्ततः शरणतापदं सद्गतिसर्वसम्पद्गतिः ॥२२॥ कोयं मनः स्वभावो स्यास्तसां यक्रमणं
निशि ॥ नाचलेदंत्वया वाच्यं मनःशीलानुभूतिना ॥२३॥ नानापत्रलसास्थितिः प्रविलसद्धाणा स
नस्पंदनः संदशाप्रपचो नवचिमचोभूभृद्वरः सन्नपि ॥ अद्रे त्वर्धनमस्मदीयमधुना हृत्वा गतं मो
षकं यसंगोप्य निजाश्रितं प्रकुरुषे तन्नो नु दोषाय किं ॥२४॥ धर्माश्रितः सभ्यविपश्चसुपर्वतां त्वं ख्याते
तिधर्माधिषणाः प्रवदंति संतः ॥ तत्सर्वतत्त्वमसि सप्तदपर्वतत्वपर्याप्तिभूपतिवदूप्रभुलाभधर्मं ॥
२५॥ अस्मद्वितीर्णमृदुगंधचतुर्विधान्नरायादनाति शायपुष्टशरीरकोपि ॥ दृष्टा पूर्णा द्रुपकरोति न
भूभृद्देषु कंजदेति कठिनेनिफलं हि दानं ॥२६॥ गोवर्धनो सि गिरिराज यथार्थनामा त्वं सर्वदेति वि
दितं तव पूर्वचतात ॥ ग्लानिं गवामत नु आमवलोक्य संप्राप्ताः पदं तव वियोगभयाद्वेताः ॥२७॥

७१

लोकोयं भरतामि रव्य:प्रसिद्धव्यासभारतो॥ कस्मा द्रुतेनेपथ्ये पि गोपीमानसभारतं॥२८॥ स एवायं
कुंजो कालिंदं पुलिनासै च यमुनारदेव दर्शं दावनमपि स एवायमचल:॥ परोक्षे लक्ष्मी भजति नियि श्री
कांचि प्रियासि तो मन: श्रीनौ हेतुर्भजति कुविभाव स्तु महिमा॥२९॥ लावण्यमेव सखि तादृशमेदि
दं शृंगद्वीक्षणं मनसि जोद्भवकारि भूरि॥ नास्मासु चित्रमिह वारुजलता स्वमूलु पुष्पादयो ज निप
रं कालितीज्यलक्ष्मी:॥३०॥ श्रीमानेष जयोर्जुनश्च सुरभि: श्रीकृष्ण एवाप्तोम योगी यो कौन कण:
श्रीवाग्मिच ष भाधर्म: कुबेरोप्यसोऽहं द्राणी-चतपस्विनी-चपरमापूर्णापि पश्राप्यहो नेतो षन्यतमोपि चे
ति भगवत्सादाक्षमि सम्भृतं॥३१॥ अनयारतु भवेद्दृष्टो गाय त्र्यासरमेव स:॥ परं तु सख्य: किंकार्यं
दृशां नाहनयोषितां॥३२॥ प्रागाशा सीभूय सीदक्षिण स्त्वं प्राय: स्यादस्मय स्वयमोसि॥ तत्तेवा-च्यं किं प्र
यि भीब्रू हि किं वा गोपी चिरंतू रावरा शाचरकं वि॥३३॥ योग्यागमा अपि हि यं न विदु: परे शं गायत्र्यपीति
किमुहरिच्चंद्र शा श्यासन:॥ द्रसंतरो चिरमनेक्ष्य धवरमण्य: सखो गिच्चनायद्वाम्बुनिच्छति माप:॥३४
याचदैत्यकार: अस्यद्दीपरितो चन्नयस्ता जु देव श्रांताधावंति यत्नो कथमपि पुनरावर्ति मे चाप्नुव
ति॥ अप्राप्यं ज्योतिषां यद्विलसति तमसांच्छते ज:परस्ता द्दृष्ट्वा ताश्चंद्रिकां तां क्षमपि सम भज
न्यन्तु नस्तानिवर्तिनीं॥३५॥ रास सोख्यं तु राकायां तासा मासीदिति स्फुटं रितो॥ आत्म भाता नियू द्भ्र सा
दन्यथो कि निर्मयुज्यते॥३६॥ युग्मं॥ जगद्धामापि यं दृष्टं नाकासीश्रीह-चंद्रिका॥ तन्त्र का च यमन्दक्सा
अल्पगाद्रसन श्यागा:॥३७॥ अप्राप्ये श्रांनिच नामि स्ताभिर्लिश्रांतावद्नी भि: स्फुटीकृतान्नज स्वी
मियतो वाचन्नति श्रुति:॥३८॥ योयो मिच नेद पिना परोक्षो यो नाश्रुतर श्रुतमाखिल कश्री:॥ तस्या
परोक्षेयतां तां जनानां सिद्ध: श्रासो गोकुलभाव भाजां॥३९॥ नहि याच द्रह समीक्षितो निजहार्द
स्थिरादू सहं जने:॥ त्रमणा प्रभ [illegible] एवकेन लोभ विरोषां भुचिता चदन्यहं॥४०॥

१४२ ७१

मदं रूपगीता भिनिाचिरष्वीर्योमत्स्यापतिरस्याश्चितिमाधवाश्रुयं॥ तावोपर्यं सः पालिने चरं सः श्रीकृष्णाप्रये
गात्कुमुपाश्रमं स्तदा ॥४१॥ एवं प्रतीकसमुपासनवासिता सायो गीतिजोंतारवधारितश्चिह्नरूपः॥
योग्यागमाघनमिलक्षितमासरूपं गायेदनन्यगतिरा श्रयियज्ञानस्या ॥४२॥ कृत्वागमिक्षणमुत्वा
र्थस्वलसहायलोनयद्वादं मुर्धं पालिनेनिखिलामुवमः ॥ ऐश्वर्यं शोचिरादमेवतदानुगात्कृ श्रीकृष्णा
प्ययेतदधिकं सकला स्फुरंतात् ॥४३॥ सकोन्यसाधनानीश्वागास्यापस्वखवश्रूोमश्रां ॥ यथा श्रुंदश्रयि
श्रीकृष्णकानमनं चास्वकानमनं ॥४४॥ जगत्सास्मिन्यस्या स्सामिरुचिरहोसाहसचिवोप्रासिध्वंतस्कमाखि
लमपि चिभोसाहसमर्थं ॥ यनेदीनसागंनित्रिविदधरास्तेमदुपतेप्रसादोप्यस्मासुस्फुटरूहजगदि
ष्मयकरः ॥४५॥ असीमस्वप्रेमप्रसत्तमपिनार्थस्वपिचरूतं तथापि सः सर्वस्वार्पणमपिमनोभानसहि
तं ॥ निरीक्ष्येषन्मानोन्नतिमतनुगामप्यदयवन्नदैवात्तसूतः किमिदमुचितं तेकृतिश्चिदः ॥४६॥ प्र
भो यस्त्वं हृत्संतादिहमधुरं तां चकट श्वानजानेकिं ब्रूपा कथमितिचपष्टोमदिपरः ॥ कृष्णागोपुर्गो
पीजनचिरश्चित्तोमानसहितः कृतसागः सखाचलरूचदृढस्तासातिकृतिः ॥४७॥ नयागेर्वायोगे
र्ज्ञतो जपतपः साधनं च येस्तथाहं संतुष्टोध्यवानिरुधुदानैरिहयथा ॥ अतिशावागेषाप्याचितथप
दास्याकयमहोप्रभोकष्टस्सक्षस्पतानुतारदत्रुरुयेदेवला ॥४८॥ नचैतादृ[illegible]को पित्रिभुवनतले
भातिभावनयेमागः क्वापि कश्चिदपिनस्तं ते यदुपते ॥ किमेकास्ता गोप्यः किमहमतिदीनश्च भवतो
रुषः पात्रं नान्यानुचितामबलेकोनसबलः ॥४९॥ नगोपीनामागः किमपिनमनाक्पापमपिवानवा
स्यचोगर्वोपमनासिजरसोन्मेषरसिकः ॥ धर्वं मन्योकिं तुप्रकटमुपदिष्टं निजजनानस्वमन्केव्याजा
दवनमासिध्यारावृतसमं ॥५०॥ नता सिगोपी सिः कृतविविधयत्नाभिरभितास्वमानः स्वप्रेम्णा
निगदितभवद्भातिभिरपि ॥ तदन्येषां केषां कलिमलजुषां क्षुद्रजनुषामहं ताहंतास्मिन्नतिख
खुरहंतानदबलः ॥५१॥ यदा सां गोपीनामृषिदृषमतोरप्याविषयं प्रभा त्वं हेमद्रुप्रसतिरचनादो

हृदि विदां ॥ प्रसन्नत्वद्वक्त्राम्बुजफलितानि चारुलीलेक्षण भगवन्नहं दिक्षू जोसी सच सदयमां तत्स्वरूपया ॥५२
चेच्छ्रोत्रे स्फुरितं न याचद वनेोपान्मोभयासा चितितावद्दुर्गवनावनिश्रमणकं कृष्णा पितापोपिच
मन्येन्यस्य कथा तु का यदुपतेर्यास्त्वाहि या गोपिकास्ताः स्वप्नेष विधिर्निरीक्षत इति श्रीकृष्ण मेवावताः
॥५३॥ अमन्त्यामिरनत्यद्दष्टिमिरपि श्रीनाथ संवेघ्रोप्य कृतामि दितस्तातोयुवतिभिस्त्वं श्यामितः
कानने ॥ लीलामात्रविनिर्मिताखिलमहाब्रह्माण्डया चिच्चया श्रीनागः किं भवसीति यद्दसि मा मा श्चर्य मि
तन्नाकिं ॥५४॥ पुण्यारण्यमिषेवणं गुरुपदोपान्ते निवासस्तथा नानासत्फलसागमाध्ययनलसत्प्रेक्षावि
विरक्तिस्थितिः ॥ त्वत्साक्षी भगवन्निमानि बहु श्रोष्प्यानि सन्न्यायगान्यन्ये त्वाहुरहं श्रुवेवा च रूपीका
गोपिका-चारणः ॥५५॥ आरामे सफमनो मनो ऽसकृत्सु मेवं सवनेपि ह्रियोनेका अप्पमितसतां यदभवं
स्वामंतराकातराः ॥ दुस्तारे भवगह्वरे बहुस्वरे गाढांधकारे हरे कंसारे भय भागयं नहि कथं स्यादि
सवेक्ष्याच्च मां ॥५६॥ ॥ श्रीकृष्णकल्पतरुकीडाफलभक्तिरसायने ॥ मुदे भवतु साधूनाम ध्यायार्थनि
रूपणं ॥ ॥२०॥ ॥ श्रीकृष्णं वंदे ॥ ॥ सन्मनोलिजनोद्दीतसिंदिवानंदमंदिरं ॥ गां गोन्तुंगरसं वंदे
श्रीगोविंदपदांबुजं ॥१॥ योनोपासं नाभिज्ञ योवेथ्योह पर्यां विषा ॥ व्रजः सच्छोभितो भाति तं सर्वाश्रय
माश्रये ॥२॥ आलक्ष्याखिलसृष्टिसर्गकरतायस्साक्षि चिल्लीला संपरं गायंति श्रुतयो विलोक्य यताया वा
ऽज्ञान सा गोचरं ॥ सच्छद्धा गुणवृत्तयो प्यनिशमि सुकं हि देहस्य तौ प्राक्चेसाद्ध [illegible] दि हापि सूक्ष्ममाति
भिन्नोयं सकृगीतो गितं ॥३॥ निखिलनिगममूलं दृष्टपादं सकलाश्चान्वयभूषितं सदश्यं ॥ सगुणं भगव
त्स्वरूपमेवं मनसालोचितादेति भातितानि ॥४॥ देहादि संघा भगवद्धिराजिता श्रियादि दिव्योल्लासविला
सभूमिः ॥ अतो वयोगा दृढचिरेण दृश्यतां प्रभु व्रजसे व्रजभूमिरीरितं ॥ द्रष्टा दृश्यो भव सम्यक् बुध्याप्राण
निरोधिनां ॥ इति विश्लातताखा सा सा आकृत्वान्च कृधयन्न ॥५॥ आ खंतयो ञ्चरणयोरभिरूढमर्थ
कृत्वा मनस्यातितरां विगताभ्यासूपैः ॥ आलोक्य मे सदविगीतमनर्घ्य गीतं प्राद श्रीकिंचिदुपयो

(१५५)

७२

यच्च ध्यानं बुधैः ॥७॥ आपस्तंबं जलजातं वर्णनादुन्नत्यादि जगतो निरूपितं ॥ कूटस्थं स्थितिं जुषोप्प
चनं   गोप्तुं स्वधर्म इति बोधितमस्मिन् ॥८॥ एवमाद्यद्विपक्षार्थानुगुणान्यादिकान्यपि ॥ रूपा
नि चरमं त्वन्नस्वरूपमेतदन्वयि ॥९॥ अगुणात्सगुणं परं स्वरूपं भगवंस्तोतुमिभाति भव्यभूमि ना
थ जन्यासि विधायरूपमाद्यमुपमप्रज्ञा अपि ता यतोऽप्यगायन् ॥१०॥ सर्वज्ञाः श्रुतयोऽपि ज्ञा सगुणे
क्षणकौतुकाः ॥ अहं तु सगुणश्रीज्ञाभक्तिमानिति तत्क्षमं ॥११॥ गीते न माहितं धियोऽच यमस्य
रूप्याद्यं तद्रहितं हि ज्ञोऽज यो पिता स्ताः ॥ तं प्राप्त मध्यपरायत्न चिन्तुं भानाः सा ध्यारभंतनुति
ता भक्तगीतमेव ॥१२॥ प्रत्येकस्मिन् ज्ञाके पि सर्वे ज्ञातिः फलप्रदा ॥ युक्तं जगुरुरूप्यचिन्ताः सर्वाः श्री
श्रीक्षणा रूपकाः ॥१३॥ मानस्थितिर्यं ज्ञामिताप्यवधार्य तं चेन्मानस्थिति व्रज जने भवितेत्यवेहि ॥
गानास्थितोऽन सिमाधवसर्वदेति गानस्थितास्तदधुनाप्यवताच कीनाः ॥१४॥ जयतितेऽधिकमिति ॥
प्रतोऽजयति जन्मना जगदधीश्वितुः श्री रपि वसत्स निज्ञामत्रतः जगति धन्यभाग्यात्मा ॥ प्रतिक्षण
मिदं मुदासदयैः स्फुरंता न्वधान्यवर्तायितुमीह सेक यामिहान्यथा वर्णने ॥१५॥ अत्र त्वं व्रजसि
स्थिया कृताधिया गंतव्यमस्मिन्स्थले गंतव्यं पुनरन्यतश्च भवतो सेषस्वभावो हितो ॥ क्षालो यकि
लगोकुले तव रमा क्षालाग ताचास्थितिमत्र त्वं चानिगूहसे तदव कास्व स्वामकोऽचि स्मयः ॥१६॥
योगो ये नाकारि भूमौ नरेस्यपारो क्ष्यंतेया गि यं किंचिदर्थाः ॥ यत्संयोगात्स कांचिताऽपी ज्ञात्वां द्रष्टा
मो या पिनाप्यान च धं ॥१७॥ यत्त्वच्चालिरिहे ज्ञा सर्वस्व वक्षास्थादितो नाव्रजः स्यान्मामानवती
रीयामि यदि तत्सात्रैवं ज्ञाश्च स्थिता ॥ सिद्धास्तत्र भुवि ताव का य यम पि प्राणप्रिय स्वं चन तद्रूप
त्वचि रूपं वने णुमपि सद्धेतुं न जानीमहे ॥१८॥ औत्सुक्यसमं तुम भवगसत्तास्मदीयं यस्माग दं इन मरु
नत्वमकालियुक्तं ॥ निर्मर्त्यकाक्षिसुखं विच्युतिर्वकुतोऽसी ऐकं पराधफलमन्यगामिस धर्मः ॥१९॥

145

७२

अनन्यगतिकाचयं तनयप्रहारविंदाद्दत्तेचनेगतजनेमनो जनिपुलिंदसंदानिताः॥ स्कंदं कुंचिदपी
श्रातन्मनसिमानयागो धुना विधाय करुणां सखे सपदि दृग्पथीनो भव॥ २०॥ व्रजो कृषांर्यमीश्रा
त्व मस्मिन्नकौकसि सर्वदा॥ दादलंपथगुत्वा समद्रोकुलानंददो भव॥ २१॥ ॥१॥ ॥श्रीस्कंद
श्रायत्रीति॥ ॥सखे स्मितामुखेन तेव्यरचि पूतनाया हिंसेनं दशा श्रालसदशा धुना यदि हृ नः
समारभ्यते॥ स्यश्रा चरितगोनयो भवतितत्समोः संश्रयः कुरां त्वचयन्चैरिहावरयचिनो भवे
द्वकः॥ २२॥ यत्र त्वसदचारिजातचसतीमिति नैकत्स्यप्रस्थित्रीराकुष्णाकुलमस्यनं गसरस
स्तीरे स्वदनक्जोलकैः॥ तत्राश्रो कृपचं श्रचिश्रुतपश्री शालीनं पुरुषं चदेको नामात्रसुधीवरस्य
भवतो भी नैकवचेतरही॥ २३॥ संरक्षामि नचः कदापि बहु श्रोद त्वेति विश्रंभतामस्मन्मान
सर्वं तयो वरानि जायन्तीकृताः श्रीमता॥ करां संप्रातिचं च नां निततिरोधानेन चेता न किं क्षातं
नैथं मुपैति यान्ति भुवने विश्रंभघाती नरः॥ २४॥ जितेंद्रियप्रकृतिप्रथां जगति कर्तुमेवा सनी यतस्त्व
कथमप्यहो परमपास्य नः संगमं॥ परं त्विद भवे हितेन हि कदापि लुप्ता भवेत्स्येति गणिका विहा
यथभुजंगवन्तिः प्रभो॥ २५॥ स्वामुसादकभूमिकामपि कुब्जीजोत्स्नोप्यसो देवकीस्वीत्वान्नैव
जेधानया त्वनुसृताः कंसः स्वसारं सखे॥ हंतुनः कथमुपेतोसि युगपच्च सारभूताः स्त्रियस्त
त्सं चदविश्वनाथ [illegible] सभ्रान्देवः सदैसः कुतः॥ २६॥ देसामयायुगपदेचहताः सहस्रसं
ख्याधिका अपिहता न तथा स्त्रियोस्मिन्॥ एकां बकीविश्रासतास्वचताटकां च श्रायो दुराश्रय
द्दहाच्युत भातिके से॥ २७॥ भवंतितावपार्षदाचरद्दयादयः स्कंध्रतास्तथैव भुविमाम्का अपि
स्वभक्तिभावादयः॥ अकेरानतया सदा स्फुरति मित्रतैषामहो कुतः पुनरिहेदृशी परिणजा

(146)

७२

चयोस्तां दद ॥२८॥ गच्छाम तान् कुंजौ रथ्यरथ्यैः पिकानामपि सक्तो भवति गोपते स्वादुपकं गामी सदा ॥
इति व्रजजनानां मे के स्याच गति ध्यं वर्णि व्रजे मौन धारा सिंकुतो धुनाचरद गोपिकाराचतः ॥२९॥ मुग्धा किम्
पलायसे किमिति चापि धसे निजं न भवति चिन्त्युतिः कथमपीह नौ संगतेः ॥ वयं प्रकृतयो भवान् धि
पनंदसूनुर्यतस्ततो हि विधिचोदितः सततमावयोः संगमः ॥३०॥ भवस्त्वनुपपत्तिकृत् सकललोक

भवस विकल लोकिते:

लोज्याकरस्तव स्तवनगाहितो यदिच्च बल्लीनी संगमः ॥ किमर्थमभवस्ततः सरसपल्लवो स्तंसकः कुत
श्चवन जा लता सुरतमांस मांगीकृता ॥३१॥ मौनं समाश्रयतः करवाण्यभीष्टमिशं प्रतार्य त्रादुग्ध
मपाहरस्त्वं ॥ नैताबता जितं भवता [illegible] ॥ तोषितोपि प्रसंगदृशीतं न हि दर्शयामः ॥३२॥ त्वमसि सर्व
जगत्पति रिंदिराधिपजयं च जगद् गुरुः सूनयः ॥ तदिहपाहि भवंति दयालवः सततमात्मजनावनमा
निनः ॥३३॥ एतादृग्रचसंविधेयमिह चेदासीसुरत्नाकृतो नो तत्किं नितरां प्रतार्य च वसा मोहं
सखेप्रापिताः ॥ आत्मा तावकृतमस्ति साधु निखिलं स्पृष्टं खितः श्रोच्यातां यः स्यादात्राय दृष्टानि सक
त्रारणास्तवानुमन्यामहे ॥३४॥ सदाचो किल वादयामि हृद यायू यं न वेत्स्री पुनि पाति पारिषु प्रति
पदं त्वदं वनाचेष्टकाः कामं नाम भवाम भाविनि जने दृष्टांत भूताः परं तत्खीत्रा फलयं वनाबि
धिरयं स्वैरं समारभ्यतां ॥३५॥ सदा वरणचेंचुरोप्यानित्रामी त्रासदंत्राजोप्यच्चूचुरद हस्थितं ममम
नोमणि श्चोरवत् ॥ तदिंगितामिदं भवेद्यदसि निर्मलकः स्वयं स्फुटं जागति दुर्लभे भवति वासनाव
कनि ॥३६॥ व्यापादयदि वांछसीह भगवं स्तात्त्वपात्राण्यलं कं सो मल्लत्राला दयो सुरव रादेवा
स्तथाक्षन वाः ॥ दीनास्ककिं प्रयतो कथं यद्बलास्व स्मासुरा च्योज नादीन द्रोह चिंचिंतनं न हि बुधौः
सध्दर्मं तदंकितः ॥३७॥ निद्रादमनि द्रादंना जं मितं सूर्यबिंबं दलयति कि कदोषैकाश्रयध्वांतकूटं
॥ निकलमनिकलंचासंग तंपादयो पतोहरति दुरितमेवं सत्सतो स्मासु कस्मात् ॥३८॥ पदां भोजभ्यं
धातच सुरनदीस सुपिचिभोदेयमिच्छतस्यै भुविद्रिवाद्रिरः संपदमहो ॥ यदुम्तुको दातुं विपदम

147

७४

धुमानस्तवपदप्रसक्तानांतरे कथमिह सयेनैव भवासि ॥३९॥ पंचबाणसिंधयोः कुसुमेषुप्राणयोरय
मुपस्थितौ रणः ॥ शौरिणा स्मरतरपक्षगेन तास्त्व्यमीश भक्तितासुरक्षणं ॥४०॥ इंद्रियाणि समनां
सि हृतानि जालके नतचद्धि गुणानां ॥ वीक्ष्य धीरि यमदश्च संभ्रमा भ्राम्यतीह भगवन्ननाश्रया ॥४१
विश्वातिशायि चरितं तव विश्वनाथं विश्वेपि शाम्यदिति यस्तवदंति संतः ॥ तस्या ध्रुवं चरितमीद
शमेव यन्नो हीनाविहायगहने विहितं स्फुटार्थं ॥४२॥ यो मुक्ताति परश्रियं स हि परानुक्तातिरि
क्ताकुलोन्त्कृष्टैतच्छ्रशृंगशोभि वचनं प्रायः प्रसिद्धं भुवि ॥ अस्मादेव मुकुंद मीश शमवृत्तः शु
श्रूषणं स्वीकृतं तन्मूल्यार्पणसाध्वसान्न सहसा धातेश्च तोभव ॥४३॥ यश्चक्षमापि नरातितादक्षि
णीकोनाटं तवस्थितिप्रख्यातिस्पृहयाकुनायदिनिजो रूत्यक्तसर्वात्मनां ॥ हिंस्रायां निजहिंस्रता
ति विशाहीमावायद्बुद्धिर्धरातान्याक्ति त्वयि हिंसतैव मागवन्या दुण्यमाजिप्रभो ॥४४॥ प्रभार्ष
तेसंतः पुरुषहृदयं लोहमयमिमलं यो बाढविषि भंजाति पदवी च बकमणेः ॥ स्वरं श्रुत्वाप्यार्तं सद
यनमिमायासितादिदं भवे छास्त्रे प्रायो नदि जागति दुष्प्राप्य युवतो ॥४५॥ प्रारब्धादधराक्षि दुःखाचि
वशाः सर्वेन रास्वं यतस्ताद दुःखपदकर्मणा न कलिताः श्रीमानतश्चित्सुखः ॥ स सैवं वितथास्मदा
तिकरणात्तर्किं चिनोषि प्रमोपकाले मनमार्जनादिह वयं पंककर्दमास्पर्शनं ॥४६॥ दीनत्राणपरा
यणोसि जगतां नाथेस्वनन्याश्रिताप्राणिप्राणसमेति भक्तवरदे स्थानं दयायां नेति ॥ दासत्रासहरेस
स्वं दितयशोभूमानि नामानि ते भग्नार्थानि कथं भवंति भगवंस्तान्यसत्याण्यपि ॥४७॥ वर्षोद्भवो
हमिति मप्युचितैव पंकपर्यायकीर्तिरिति मा वद माधवास्मिन् ॥ सच्छोभशारदनिशाकरवंशार

७४

सप्रभानविपूजितपदेति बाक्ति कीर्तिः ॥४८॥ शारदुहाशाय जातसरोजिकोदरगतामपि मां हरतास्त
चन हि हरेन नजाताचिहारिणी हरणमद्भुतामिह गम्यते ॥४९॥ सुरनाथ्यर्चितपदः सुरतो सचहेतवे

(148)

अवतीर्णोऽहमिहेत्थं वै ॥ जातोऽहमेव मालोच्य पदद्वंद्वं कुरु प्रभो ॥५०॥ वयं तु त्वां प्रपन्नाः स्मः सर्वभावेन मा
पतो ॥ वराभयकरो स्माभिश्चिचिलोक्यो चितमाचर ॥५१॥ ॥२॥ ॥ विषजलाप्ययादिति ॥ ॥ कल्यान कानि
राजलप्रदवृष्टिजालांकोकिलकाचिलजलाकुपालिताः प्राक् ॥ घोरास्फौर्त्तिकनिकरादपिताच्छरण्यो पेक्षा
पदद्वंद्वं कथं वयमद्य जाताः ॥५२॥ कृष्णं द्वारव्यवृष्टि प्रगल्भदधिकस्स कार्यथै यौतारणां वीक्ष्यास्माकं सु
खानि कृतारम भवबन्धन सोढ्यार्दू ॥ जातं तद्वन्सारं कथयक थमहो सां प्रतं यदुद्वंतीः कादंतीरद्दहासं
सद्यन सह सायासिम्भणचन्नापित्वं ॥५३॥ पुष्पसापासं निधिनैव आमीसेतदा चोमी तितो भ्रांतिमूलाः ॥ य
स्रोगुरं गोपबालैर श्रीषैः कृष्णेना धेयाधकालो व्यनाशि ॥५४॥ श्रुत्वा स्मस्वरमार्त मेषि नदयापालं व्यना
थेद्रं श्रीकौर्यं त्वया धुना नवीन मिहतत्कस्मा समासादितं ॥ क्षार्तं वातव पादकुदनगलद्वंद्वं सदा कालियः स्वं
सर्वस्वमिवोपदामचित्राद्यं त्वसीतये कल्पयत ॥५५॥ अधः स्थितेनाल्पतरा अद्रिधारणं कर्तुं करेणेति न किं
चिदेतत् ॥ कुरु कथं गामाम्यामस्वच्छ द्योध्यतिं प्रतो औकराभ्यां सबलोन्नतास्तथा ॥५६॥ न नाश्रिताः स्युर्य
दिपूतनादय्योनवारितं स्याधरिवेंद्र वर्षणं ॥ कुतो यनायाः प्रसरस्तदा त्वयं त्वातं तदानीं किमुपेक्षसे धुनानः
॥५७॥ निस्तं द्रं शरणागतावनपरः काकण्यवर्णा निधिर्भक्तानाम भयप्रदो वरदः कथं जनैगीयसे ॥ तद्वा
पःपातियात मर्थदत्रोषपदं स्तावकं सर्वं संपाति त्वेतादशीविशारं सत्यं च लब्धं कुरु ॥५८॥ भोकृष्णा
निरहव्यथेतिभवती भालेकि पिवैधसीतत्त्वाहं करवाणि किं यदुवरे सैवं त्वदुक्तो स्थितः ॥ भूयस्तदुरदाभय
प्रदकरैः सद्भालितोस्मकुसद्धर्मिकुसुमनः समाश्रितपदेका नामसंभावना ॥५९॥ पृथ्वीतो जलतो ग्नित
श्च मरुतश्च्याकाशतश्चापितेषां तावत्कुशादत्तसंगपतिता स्तत्र संरक्षिताः ॥ एवं भौतिकसंभवाद पिभ
यान्त्रातु सत्त्वा समान्यभोगापुंत्राणमिहाप्यनं गत्रिाखिलीभूतामकारद्भुताः ॥६०॥ परमाहिरादुदैस
दूरीकरणकौतुकी ॥ दूरीकर्तुं निजारब्धं चिरहं किं विलंबसे ॥६१॥ ॥३॥ नखलुगोपिकानंदनद्रति ॥ ॥य
त्कार्यमास्ति किलयस्य तदेव तेन कार्यं सदैव न कदापि हिता द्विरोधि ॥ असत्स्त्रीजनावनकरो भवतोवतारस्तत्र

(१४७)

७५

द्विष्टो धिवन माम्भयसे कथं वा ॥६२॥ यदा भवासि दुर्जनोन्मददस्यापि ऋाच्युभक्तौ यदा च सद्यस्स्थितिर्भवाति
कुंचितातात्भावात् ॥ तदा च तारणं त्वच महामनुभयाभिधानस्मृतेकृतं ततो दिह पाहि नः स्मरदुरंतरक्षो भयात्
॥६३॥ अनाथजनरक्षणं जगति भाव्यमेतद्धि यान्वतु मुख्य मुदैवैर्भवत्वा ज्ञानवरे स्वमभ्यर्थितः ॥ करिष्यसि
पुरः कथं सदयतद्वचः सार्थकं यदस्यपरिदृश्यते प्रथमपीठिकायां दृ ॥६४॥ अलं मौनेनालं वचनतकृ
तिरोधानविधिनाम मृषाक्रोधेनालं कपटरचनाचारचरितैः ॥ अलं क्षोदासिन्यैरलममलधुमानैरलमलंबि
लंबैर्यत्स्वीयावनविहितासंध स्त्वमवनौ ॥६५॥ निसर्गाम्भोधिनिषेवणोदितमहाज्ञौ सोपस्त्रां स्वेयदि प्रेप्सु
दर्पावपदस्थितोस्मादिह किं तार्णैनते नाग्निना ॥ एवस्य संचियौतिष्ठो मा चिरहो दीप्ताग्निभाजौ कुर्वावेतौ
पणतणाग्निसेचनविधिर्मूर्खस्य यत्प्रयते ॥६६॥ धात्र प्राचितरा चिरगुप्तिकारणप्राप्तोदय स्त्वं कुलेयत्की
नामसि नासि गोपशिशुकः सर्वस्त्व साधारणः ॥ ता कुर्वन्निहधात्रार्थितामहोसत्पुरांगीकृतं च वित्वद्वि
रहद्विषकृत्स्थिता स्वस्मदीचनात् ॥६७॥ स्मरारि स्मृतिः स्पासमराविव्यपायेसमर्थो विधाता च आचिराचि
लकांतेकपूज्यांघ्रिपद्मस्यचासंततावाकोचकन्चिनोपदं नैवधत्ते ॥६८॥ भवान्सत्कृपमीयते जगति यस्य भासावि
चिभोसन्नापिविदितोघनः स्वाननकांतिरिसेवहि ॥ स्वानो कृतघनाश्रियंतद धुनेशासंपादयन्नुरुत्वाद्धिकृत्व
तास्वत्कृपमानमार्वं भज ॥६९॥ अस्मद्धतत्वमितिमाधववास्त्वयास्तः स्वैरं जनो जगति जल्पतु जारमाच ॥ दैव
द्विजोत्तगुरुसन्निधिपदुरितद्ययोग्यस्खलेकभगसात्पदी स्मरत्वं ॥७०॥ नहीनांतादृतोयस्माच्चं भवस्पनि
त्रांप्रभो ॥ सर्वमनोचितत्वस्मादीनांतर्धानताविविधिः ॥७१॥ उदासीनानुदासीनाच स्थितिर्यदितोन्वते ॥ त
टिन्यांतान्तदेचापिजकटो भवसंप्रति ॥७२॥ अस्यास्तटे एव यदि प्रधसे निरागसंगागमहोस्तदीयं ॥ तच्छ्रि
तार्थमलं यदु राजयमुरोच दिष्यति त्वामि[illegible] यमापगा कथं ॥७३॥ त्वत्कृतं वा भवत्वस्य कृतं चिरत्कार
णां ॥ स्वां त्वां तमद्वसुत्र्यकः प्रतिष्ठा स्यादुयोरपि ॥७४॥ त्वमस्य भ्राम्यानामसि सकभगसाम्यं सुकृतदत्व
मत्कृतानामसिसदभवत्संसुकृतारं ॥ समस्याक्रिता नामसि विमलचित्तं वसुदेवं त्वमस्सतावे स्वनाहि

७५

180

जगतीति विशस्वरूपं ॥७५॥ कश्चित्सर्वं पुष्पं कश्चिदपि फलं कापि सलिलं प्रदाय वांछितं स्माद्बहु तायमगा स्तोष
मनघा ॥ यदस्माभिः संप्रयच्छितमपि सर्वं त्वमिह तोषदत्तं सकलस्मान्नवतपरितोषावसि सखे ॥७६॥ किं
वागोगणमन्दयानिधिरयंतसाजवः सुंदरीरात्रावेव मंदमशालिहृदयैः पश्चेयत श्रीतरां ॥ किं वादेयमि
दं मनागपि विभोविश्वो न तत्समस्वरूपं कल्वागसस्तकृददांतरमगतं पश्चात्स्वरतं त्रोत्वसि ॥७७॥ जगदाधिपति
रप्पसौ निजपदांबुजातात्प्रयाद्गाद्दग्धीजकरेण नाम पितयो विसितामपवि ॥ करोति न तिरस्कृतिं त्वमिह सूत्सव
योपि सन्करोषि तादिदं नुतोः पदमुतोपहास्यं जने ॥७८॥ त्रिलोककपदयानिधेयदयमिंदुरानंदयसमंदमिह
तारकाः पदजुषः सरोपूर्वजाः ॥ तादृशदवनं प्रभोकुरु न बानतत्राश्चर्यसे वृतांतुच्चरवंशजं सदयतारका
नेदकं ॥७९॥ यथूयं गोपिका स्त्र्याः कथमपियद्तो गोपिकानंदनो स्मित किं मां शाब्दकुचे स्फुरुकदुपितफले
पुंक कर्मण्यशांकं ॥ आमिर्दुष्कल्पनाभिस्त्वकमिह यदसि त्वं चिदानंदस्वरूपा संप्रलेश स्वकूपोप्यनता
रणतायाच्छक्तिचं शोदितोसि ॥८०॥ वयं कीदृशो यंचकीदृगस्वरूपद्वशि ज्ञानशून्याः कथं साक्षात्कानाक्
तिश्रीशाचाच्यं न यत्त्वं परात्मा वयं मुख्यभूतास्तानेतीह चिंत्रः ॥८१॥ तवा च तारस्याविभोप्रधानं हेतुं च का
र्यपरितोयथार्थं ॥ यर्यवि भाव्ये [illegible] च मुहुर्मुहुस्त्वां संप्रार्थयामस्त्व मनोतिदीताः ॥८२॥ दूदम सद्दच्चः सम
मैकैना वमितितिप्रभो ॥ नहि [illegible] स्वपुरोवाच्यमसित्वं त्वं तासलहग ॥८३॥ ॥४॥ ॥ विरचिता भवमि
ति ॥ भवाम यमयाप हाभुविम [illegible] भवंति ये जातु चिन्नतेसदयसाधवो निषयभोगसौख्यव्रताः ॥ दृदंताच
कराब्जमस्तु भयदानदक्षं तराः [illegible] सूपूज्यमिह धेहि नः शिरसि सर्च शोभास्पदं ॥८४॥ संसारोरगभीजुषा
मभयदो हस्तो मुखाब्जस्तानाशापदः पदामिषदं सदमताधरोधरो जीवनं ॥ अस्माभिर्यदिदं श्रुतं तादधुना
दाक्षि शाचीयातीहि न्यकीकृरपुषाणनस्त्वमसि यज्जीवातुरूपः सतां ॥८५॥ यदाचरणमीर्ष्यामचरितात्र

७६

सामन्यकं क्रियमाणितिविधियानयंनहिहरेरमेर्ष्याजुष ॥ यदत्र समपेक्षते तावविनिश्चयाधायकं करांबामिह
धेहि नः श्रिय सिमामितावासिनी ॥८६॥ नागभोगमृदुताससमाभिर्वर्ज्ञपल्लपदमिदं न करस्तो ॥ दोसमान
रासिकावपिकर्तुं मोहिसंस्पृशाकरणेवेणिकां ॥८७॥ यदि स्यास्मत्प्रायादुवानिरूपमं रूपमिह वस्तादाम
भोगस्यायतानमु चिरं यूप मितिचेत् ॥ तादस्याकंचिक्लो [illegible] त्रिरासिनिजरुस्ताबुमधुना निधेहि त्वंय
तासकरतारुचदस्तीषफलहं ॥८८॥ मीनस्येवांबुजस्यापिनाजलेस्थितिकव्यला ॥ अतः करांबामेनेगु
ध्यासमकेनिधेहिभोः ॥८९॥ ॥५॥ ॥व्रजजनार्तिहन्त्रिति॥ ॥स्मिरास्मरणमीश्रातेस्मयमदाप
नोदक्षामभवसतितयामिति [illegible] प्रभु वरापहायस्मायं ॥ चहामिलषुकिं करीपदमनल्पसेवास्पदंकु
तः पुनरितोपितेस्वमुखदर्शने दीर्घता ॥९०॥ अनेनाकिमुतेन्चयत्रयमपूजितेनेंदुना भोमवतिय:
सदासमरतमोनिसव्यदपुः ॥ अतो जगति द्युवंतीमिरमेस दंताश्चित्रं विनाश्रायसदाश्रायस्वमुखचंद्र
संदर्शिनात्मा ॥९१॥ अस्माभिर्विरह श्रांत्यरचियतास्वाधुनी यापनं कर्तव्यंच तदर्यमांगमपुतसक्षा कार्यंचाक
लणोपेक्षते ॥ तत्वंसु कदिनं मुखं तायसवेसमुखलणं दर्शयतासौस्वाम तमुसचालनिहितांसीमांप
शालि यामोधुना ॥९२॥ नभोगरूपं नयनं रवदीयं रवदाहनंचापिनभोगरूपं ॥ नभोगआतेरातिरासितचालोनभो
गभास्या अपि नो गृहाण ॥९३॥ सरवेवदनदर्शनं सुखनिदानमेतादृियार्थितं तानिश्रितदस्तकतोलपनद (152)
ता६कपूर्वे र्शनं नः सदा ॥ अहोनादिदमार्थितं तोलपनं दर्शनंदाज्ञितं ततो वनिरणामिते कुकचिवागविलासकम ॥९४
रदनंस्रकाश्रोवदनं स्मितापूर्वसदनेस्रदर्शमदनेकरावुध्दिः ॥ अधुना कुतोहि मधुना श्रानकांतो विरहोदयो
जनिरहोधिविहारे ॥९५॥ लोके यथा जंबावधिः स्वहितार्थकारीनान्यस्तथातुकरामोप्यवनावुपायः ॥ जानं ७६
सएव वयमिश्रम हीय हायस्त्वाकिं करीपदमपीहिन श्रिष्टमस्मात् ॥९६॥ दास्यो च यं सदा दास्यमतालस्येन कुर्म मिहे
हे ॥ वेतानंनान्यदिच्छामस्त्वन्मुखाब्जनिरीक्षणात् ॥९७॥ ॥६॥ ॥प्रणतदेहिनां पापकर्शनमिति ॥ दधन्नापि

कन्दैर्निजैर्दिरिजानि दर्पयोऽमर्दनेजनार्दन स्कन्दस्त्री स्कन्दस्त्री नादि कण्ठमनेकतीक्ष्णायुधं ॥ परंतु नतानोमनो
जनिजयो जनीह प्रभोमनागपि यस्तोनिधेयदनादन्त्र किं योजितं ॥९८॥ रोमांचकञ्चकयांचिते शिकटिनेका
र्काश्रिता स्येकुचे निःसारेक यमपर्यासिपदमिमेवं न संधेक हृदि ॥ श्रीकृष्णोध्यायता णाहि करांफणिफणो
न्मर्दक्षमं किल्विषक्षोदं सहकरसे पुरैव समभूदस्म स्कभाग्यादहो ॥९९॥ यदाश्रितसदुर्गमच सुन्दतोरिः
पदं तान्त्रमुरैर्विधेयं पुरोतिपु अनुस्य सनीति स्तनाद्रौ पदं स्वं कुरुष्वाकृतानीर्या स्वयोनिर्जितः स्यात् ॥१००॥
ये षामास्य यतो भवेतादधिपोजयो जसाम्भू भवता स्रो पुंसानचिरेण नीतिमानि नाकार्याः स्वहस्तांगता ॥ नी
तीराज्ञपथानुगैवमिह पज्जागतिर्वि न्यस्तातः कुर्वथ स्ताराम्भूजतः करगंतत्पस्व मुख्यस्त्वाश्रिताः ॥१॥ श्रीव
पदार्पणतः स्तान भूभतो भुवि भजो पुरकोंश्रीव कस्तां ॥ नखरचंद्रकलाश्चिपीलयः स्मर जयोर्थिक
एवतातो भनेत ॥२॥ श्रीवदग्ध्वाक्तिताग्नि भूति भूतः प्रसन्नो सौ निदिविलांतरे रजोभिः ॥ प्रसन्नं तादिहस्त
नेपि किंचिद्रूपयामार्जयतासुहृकुजातैः ॥३॥ उन्मनाश्चिराजमहाकरिरादुगवर्चभूश्चन्निभैर्दृढकुचाभि
धगंडभागैः ॥ अस्मान्सुधादयतितासदगां कुक्रोन दुर्दांतमेनमधुनाकरुणानुपेक्ष्यं ॥४॥ त्वमेकस्मिन
छोपे भुविपुनरयं कंचुकि पुरोत्व मतार्थु कानाव ससिनिखिलानांपुनरयं ॥ त्वदाधिक्या देवं स्वपमयम
पूर्वं च हरितो त्वपादसं क्षेपैः कुकयन गतमदं कालियमिव ॥५॥ सन्मानसे वसतिरेपदपद्ममेवं जा
नन्नपि स्मयमरान्नमुनाथकुवन्मा उन्मनाचतिरभयं पुनरन्तशोतेराच्छि क्षयेनमधुनास्मरमांद्रिपा
तैः ॥६॥ निरीक्ष्य दुर्गाणितादंतरस्थो धनुर्गुणन्यस्तसमस्तबाणाः ॥ प्रहर्तुमिच्छ सबला सदैनं बहिर्वि
निःसारयकामाजे कुं ॥७॥ स्मरः स्मरो सपुरुभवो भवति भूयवंगो भवो श्रुति स्थितपदो विलोंगकुकिता
श्च्यतान्निरिव नु ॥ न तेन सहसंगारेतनपराभवः सर्वयास्ते राधिबला श्रुतिः स्फुटमिहास्तिमानं यतः
॥८॥ अयि भौ स्वावचिकामस्य त्रैलौलीनि जगदारविलक्षणा [illegible] चिमाति ॥ श्रीवदुर्घर्वैदि जातहं ताश्री
वजप्य स्मरसंगरोद्धि भीषि ॥९॥ आभिः साकमनेकदेसवि [illegible] गामव्यापारदीक्षागुरुः श्रीभिः

153

७७

संगरमान्चरे यमपधुना भूमौ कथं श्रीपदं ॥ श्रीकिष्वानकदाचिदेव मनिश्रांसक्ष्योयदक्षसुरसैस्तोच्चोयदथ धू
र्जटिप्रातिभट: श्रासौ सचीर: स्मर: ॥१०॥ स्मरो दुधुरो धीरवीरो जगत्सांमिसि स्वांतरेरे हरे चेद्दि मोषि ॥
तदस्य स्वनौतमदे भूरि च्यमन्क स्वहस्तेन सो हारे भावं च्चिनुषा ॥११॥ बार: स्मरो जगति सर्वजना
चदंतित स्वैत् सूक्ष्ममिदं मन्त्राचि मोच दामन: ॥ अस्मद्वलास्ते कलमेव बलं किला स्पतास्तवैयं स्वर
नुगास्तादधुना न जयेस्य यस्ततः ॥१२॥ त्वं सर्वदा क्रूरधि स्त्रात्मासि स्त्राई धन्या कामस्तकं चौ स्कम
धनुर्धुपं च बाण: ॥ तत्किं विभेषि किमु बाद्वनसे ति दूरं स्त्रां वीक्ष्य हत भाविता स्मरणं सस धु: ॥१३
यो स्वस्मद्वस्मसा कलम्पा वि पूर्वं स्तो का न जे स्फुटं कथं सोप्यधुना स्मर: स्मयमयो स्म सीदना
यो घ्नत: ॥ हा काल स्यगतिर्विचित्र रषनेधा स्तामिदं संकटसस्तं त्यो हरिरिमुहो यदुपते ब्रूमस्त्व
दारव्या न किं ॥१४॥ त्वमसि किल नरे द्रोचानीं द्र स्यामित्राचि हरासि चनरं स्त्रमं चूते भूमि जोते
प्रदेश्वो ॥ सदयतादिह किं न्वि स्तोर्ष्यामो भवं तं कुरुल घुकु स:मेषू भ्रांतं सर्पविगर्वं ॥१५॥ दूयं ता
का सान्त्रिचर्नतातिरियं भानुतनुभूरियं ज्यो स्वाने यं पंचवसराणि स्त्रापि सुभगा ॥ स्त्रियः स सोप्येताः स्वजन
मतिमुक्ति सतृत् दं सरो चाच्वं कस्या ग्रतद्रति भवानेव त्रारणं ॥१६॥ बिभो वक्षपक्ष्याद योलक्ष त्रो पि वसंती
हरोसंति सर्वे सपन्त्रा: ॥ विपत्रो भवा नेकए नात्र लोके विपभ्य स्तात स्वाहि कामो स्वया भ्य: ॥१७॥ रक्षो
रा जहन्तां स्त्रियं पुनरहो मो रूं ससी मापतेरायासो हि महान्व भूव कपय: संतो पि सासो स्तकाः ॥ नीतासु स्म
ररक्षसा स्त्व श्रांताम स्मात्वक स्मात्रयो यत्स्तो नितराम संत्रायमतः प्रागेव न: पालय ॥१८॥ भवतो गरता
प स्रांतिदं यसुरतापं जनय घरद्धि युग्मं ॥ अपिच्चैव मिदं पदं तदाहु यदनंता: कमयस्य श्रीतलं ॥१९॥ चं
द्र: सूर्य वदाच्चरसा विनया स्वातो स्त्रियं चन्हि चन्नीरं नीरजपुष्प मप्यतितरां काकोल चद्रतति ॥ एवं त्वसक्त
संमतीन्कृताखिय: सर्वेपि सोढुं स्व स्ता सा स्तोढोस्ति भवानतो निजसुतं श्रांसेतरा नप्य हि ॥२०॥ पुनश्चेद

चरितास्त मे सहातर्व वं

पद्मं

७७

154

पश्चादनुवर्तनमति स्तासिक्षणी योजकासि त्वानुकिमतास्वयं हितदर्शतन्मात्र सद्वारतः ॥ तत्वंश्री त्वानिजां
घ्रिम पर्यकु च्चेष्ट स्मान्कमासिन्सदाश्री रास्तोवि पथ स्थितं च्चरम सौ कुर्याः सदध्याश्रितं ॥२१॥ पापापुरा
तनकृता कुकर्मौघ शं चेस्तापापहंतवपदं हृदयेन हामः ॥ यत्वसद प्रणति रथ्यादिवला यहं नीकुर्मः सह
स्रमहता अपितत्सत्सौदा ॥२२॥ त्वसदध्यानमात्रेण बुधा हृद्वृत्तिमोच्चकाः ॥ तद दृष्टा त्वपदं त्वार्कं हृच्छ
यच्छेदनेनकिं ॥२३॥ अप्रार्थितं नापि पदं हि येन न्यस्तं त्वये त्वाहि शिरस्य नर्घ्यं ॥ तत्प्रार्थनां नः फि
लकुर्वती नाहं यपणात स्परोचेग्यमेव ॥२४॥ ॥७॥ ॥मधुरयागिरेति॥ ॥त्वंश्रीपदी भर्नासि
सर्वजनाधिनाथो दास्यो वयं च भगवं स्त्वदुदितु पास्याः ॥ या वाचयोरजनि संगतिरत्र साकिं जाता विनावि
धिमितोपि निरीक्षसे किं ॥२५॥ या वाणी श्रुतिरूपिणी तव चिमोचिद्धन्मनोहारिणी सत्प्रामाण्यनिरूपिणी
त्रिवसुरत्नस्लादिकोध्दारिणी ॥ तामस्मदुरदृष्टमेतदनतां कर्तुं कथं चेष्टतेत्वया श्री त्वानिजव च्वस्यापिक
थं मालिन्यमाकांक्षसे ॥२६॥ यामहाहोमविध्वंसकारिणी गीस्ता वाचनौ ॥ तयामोहोयमस्माकमितिस्वि
न्नी पतोमनः ॥२७॥ यन्मोहकारिगादितं निखिलेपिलोके मोहापहं भवतिदेवतदेव भूरि ॥ दत्तं यदीह
भवतेति विचिंत्यमोहध्वस्सै पुनस्त्वपरसीधुसखेर्थयामः ॥२८॥ चरंति भुविये भवद्धन्वननोध्यमानं
विधिंतदृष्टफलभागमेकथितमंतरिक्षामृतं ॥ सती त्वमधुना त्वदुक्तविधिमाश्रितानामलं विलंबरू
हतां कुतो भरसुधारसप्राप्तये ॥२९॥ अनेकजनसन्निधौ यदुदितं वचः सन्नतं तदीयसमनुष्ठितो भव
गोपनं
तीयोसमर्थः सखे ॥ विधाय निजगुप्ततां सच्चकुधीः स्वसूच्चीक्षणो भवस्वचितमेव तात्वयिपरं नवी
तोसि यतः ॥३०॥ सहसे नकदापि दास्यभाजां विषमे वार्तिमनायदीनबंधो ॥ श्रुति विश्रुत एष डिंडिमस्तेक
थमीत्वाहर्तिमाघयातु ॥३१॥ यास्तौ भवंति गुणवर्णने लब्धवर्णा आकर्णनेपि किल याः सततं सवर्णाः ॥
कल्याणि जोदितविधिं कुरुते यथार्थं क्षिप्रं नया च्युतविधा च तता श्रुतीस्ताः ॥३२॥ सर्वोपि स्त्वति निच्चय

155

७८

त्वदीयवाक्यप्रामाण्यं यदुत्तरवर्तितोऽग्रहीत्वा ॥ न सक्ष्येऽहमिति तव वाक्यं यदप्रमाणाप्रामाण्यं स्मृतिनिन्दये
न दुर्घटं किं ॥ ३३ ॥ वाण्यामेकोनुष्ठितस्तव न्यएव नैं धीमार्गो यः स्यात्तदान्विकावा ॥ अद्वेष द्वेष्टोपि तेना
दरः स्याद्द्वेष्ये चं माक्षात्साता तदीदनं ॥ ३४ ॥ यत्त्वावादीः पूर्वमस्य समीपतस्तं सर्वं स समेवोपलभ्यं ॥
अस्यामेवानुष्ठितोदिष्टयोगा स्पष्टं दृष्टं चेष्टितं त्वत्पूर्वं ॥ ३५ ॥ यदीयचरणांबुजस्मृतिरघौघपापाप
हा यदीयसदयेक्षणं जगति मुख्यसौख्यप्रदं ॥ स चापि भगवन्महाविपत्तावपि भूत्वा त्वनो यदेन
दूरहशोष्यते विधिरितो न वाच्यो भवान् ॥ ३६ ॥ चेतोवृत्तिजुषः स्त्रियो मुनिजनश्चेकस्यापि तेनानिशं श्री
क्ष्याः स्वेप्सितार्थसंतानहिमनाक् प्राज्याः प्रभो कर्हिचित् ॥ श्रीक्षायां क्रमतो भजंति सुपथं सागेतुपूर्व
स्थितिं तस्मात्तच्छिक्षयस्य सखानुसरणे न मार्गमंगीकुरु ॥ ३७ ॥ भवेत्पदद्वयधराभृतां सुकम मसस्त्रयोजाजेरः
सुवर्णगिरिसंस्थितो भवति सत्स्वधर्माश्रितः ॥ यदेवमिह ताददृशस्थितिजुषो न किं यावयं पदे तवध
ता सन्तोनि किमु वा सुधर्माश्रिताः ॥ ३८ ॥ विधेयं विधेयं निषेध्यं निषेध्यं सदैवेत्थसर्वं यदानत्रसंगः ॥
तथा त्वेतदुपरूपत्वमेवास्मदंगीकृतिर्याकृताप्राक्कृतानेकदंभा ॥ ३९ ॥ त्वदुपान्यन्यमतिविश्वसना
त्वत्कुर्वंतीयेविधिमहर्निशमन्यतोषं ॥ तेषां न मोहहतिमिरावृतिरियमेव त्वयता स्थितानयमिता
त्कमवान्प्रमाणं ॥ ४० ॥ आम्नायन समं नान्यतानुपुष्टिकरं जने ॥ ता साधरामृतरसेनाप्यायस्वाधुनेऽपनः
॥ ४१ ॥ ॥ ८ ॥ ॥ तव कथामृतमिदं तव श्रुतिसुखावहं दुर्वहारापोकरहं रहरेद्रतिविच्चिंसपीतं बहु ॥
अनंगदूरहचित्ता जो मनसि सांगए चाभवतात्स्वतनूतापुनर्नयसागमानंदतः ॥ ४२ ॥ भेत्तु स्वयामतसं
मनुजागरणांतितेन्येष हानानिपुणाः भवं सवन्यो ॥ एवं प्रभातविरुद्धबतारं पिबं तीरस्था न्कृतस्व
जतिनेत्राकदर्थिताः ॥ ४३ ॥ त्राष्टोरसस्वमनपेतसुखं समेत सर्वान्करोति सरसां तवकीर्तिकूप ॥ अ
द्यात्व मी त्रासरसोपिर सप्रदानेयमालसस्वादुचित्तं कृपणत्वमाधो ॥ ४४ ॥ यत्रास्त्वदीयं चिगतोपमं सदावि
भावि दैवान्प्रमितान्प्रभावतः ॥ तादृग्विसंपाद्य जगत्सनवयत्नं न चैकलं कि प्रतिमं कुरुष्व मो ॥ ४५ ॥ दयाक

७८

158

दउदारधीर्यदि सदैव दीनावनोत्सुकोसि तादिहाधुनाकुरु सत्वाहदीनावनं ॥ नत्वा दगासि त्वेदपि प्रतिपदं
गतान्यक्रियं कृतं यदनुसेवनं क्षिति तिलस्य मूल्यं दिशा ॥४६॥ त्वं द्राद प्यधिकं स्फुरीतालमघप्राग्भार संहा
रकं श्रीव्यासप्रमुखाय शास्त्रकचयो यद्वर्णयंतेतरां ॥ आचार सत्तावेदशौयद बलास्वप्येव माभातितन्ते
षामिष मकल्प्य नत्वामिहतोत्तस्मात्तथा वर्णयन् ॥४७॥ तवकथाश्रयनाथ कीदृशी चरितमीदृशं त्वयतो
कथं ॥ तादिह सर्वथाना चरस्त्विति श्रुतिदृशा सदैवासि सकथः ॥४८॥ यं दृशा यं पुरुषं विमोचयति योदुः
खात्सएवावनो धन्यो मान्यतमग्रणीरिति जना स्तत्रापतंतेऽखिलाः ॥ त्वं सर्वेश्वरतां प्रजन्नपिदयावान
प्यलं स्वानवान् त्वं रूपलोपि तत्त्वित्ता स्वेद महारन्द्रसे कथं प्रसृता ॥४९॥ त्रितापपापापहमीप्सितार्थदं शायस्व
दीयभुविभूरिमंगलं ॥ मुहुः कवीरितामि समूरापिरमेशागायंतिचित्वं सपद्रूपतां ॥५०॥ अमृताधिकशा
किम त्वदीयं भुवि सत्संहितात्कृत्कथामृतं ॥ तादृसौसुखशालि जीवनं यसद्रवतीदं तत्पातसजीवनं ॥५१॥ ॥१॥
प्रहसितामिति ॥ ॥अदृष्टत्वद्रूपानपिसुकृतिनस्तान्मनुमहे यतस्त्वं यद्ध्याने भवसि हृदयानंदजनकः ॥
अलं त्वां पश्यंतः सोप्यकृतसुकृता एव मिह हो यद्ध्यानेपि प्रत्यक्ष भवसि न यसां सुखकरः ॥५२॥ यत्वद्येमगिरी
क्षणं प्रहसितं चकोपप्रसादरादृष्ट्वा सायमनंततस्य मननान्ये योगः विद्योस्फु रत्वं ॥ आसीदेव प्रखेदकारि
मननं तत्संप्रति श्रीपते संकेतैः पिहितवासनस्यमनसः क्षोभाय सं आयते ॥५३॥ संकेतं विनिताथं विधाय भव
तायद्ध्यानसौख्यादपि निःस्वानी मननं सुघोरमजनं चक्रव्याबि ताः संप्रति ॥ कस्तोमं कुरुकारिवैरमथ
वासंपाद्यमापादितं तस्मादेवमिदं कवीहि शापथात्स्व पूर्वजस्यास्थितो ॥५४॥ स्वप्रेयः सुतबांधवाम
जनसख्यापालये भ्योजवादानी ता विजनेवनेनिःशासरवेयमद्य शायित्वा त्वया ॥ तास्यैतत्सरिकल्पितं
किमुफलं स्वापन्हुतिः श्रीपते मत्त्वं शोपितवान्न नास्तिकुत्रचिन्मूर्वैक चूडामणयं ॥५५॥ अस्मद्देय
नकरणं भुविभवानेवं प्रापित्वा मुधा मुग्धापि निर्बद्धुनिं दितोसिबच्चनैरुच्चैरच्युत ॥ तद्धंत व्यम

157

हीन चाणुरपि ते मंत्रू रहःसंविदोयाः पूर्वे हृदयस्य शः सम भवं स्ताः क्षोभयंत्येव नः ॥५६॥ यत्रासे मनि रीक्ष
णं विहरणं यच्च स्मितं तान्यलंच रितिष्य: प्रवितीर्य चौर्यंगपथाश्चिरे प्रविश्य स्वयं ॥ मोहं मंत्र बलाहसा
यंतरसायामि चिंचे कोहराक्ष किं वाच्य मितः परं त्वमसि रेता सांगुरुः संविदां ॥५७॥ यसंविभ्दिरन
र्थयागिर फलं क्षोभं मनः प्रापितं नाक्ष्मामि स्वनरोत्तमोपि हि भवान्नेतुं क्षणं शक्यते ॥ तादृग्वर्यकथ
मत्र किं वयममूमूर्खाः सुन्वाव्य ज्वराः किं वा किं गमवाव्यमच्युत भवांश्चित्तंपुनः पुंचरः ॥५८॥ सा जा
प्रमाश्रि समनोक्ष्मादीयं श्रयम सहो त्वास्मितवी क्षणाद्दिनं ॥ जीर्णास्ता चेष्टाः शठनाग प्रगल्भार हः कथास्ताः
किमुभेदयति ॥५९॥ विरह दो भवान्न हितया यथाप हसिसं विदः क्षोभयंति नः ॥ स्फुटमिदं जने विरहि
णां विधो रविकरा पराचंद्रिका स्तुतिः ॥६०॥ संसष्टुा सममावयोः सुहृदयं याः सौरतेसंगमे जाताः पू
र्वमनाथयोग घटकायन्तेरहः संविदः ॥ हित्वा त्वामनत्तोक्यः सपदिनानः क्षोभयंती दृशो युक्तं हीन
नजनेभवसति नक्षा शत्तोपि लीके नकः ॥६१॥ स्मितं प्रियनिरीक्षणं विहरणं तथान्यान्यपि विचित्र
चरितानि तानि वकराणि योगात्तव ॥ दृशा जगति रावका अपि रहः कृताः संविदः कुतो हृदयमोदि
काः समभवन्हता घाइच ॥६२॥ एकापी तासुरवा यया मिगदितावेदोर्वि भो भूरिशस्तोः संप्रसविरला
अपि प्रमिलिता आम्येनयोग्येन नः ॥ क्षुद्रेष्व सुखे चिकुटमतयः खेदप्रदः प्रस्फुटात दृश्मोच यमीत्रा
किं नु सचिरं परूपत्वमेवां ततः ॥६३॥ अवाक्ति मत्तरा प्रीति रस्य स्मास्ववि सम्भ्रमात ॥ रहःसंविसंग
होमे कतास्तामि रितिस्मरा ॥६४॥ एक मुखान्याकार्यं लब्धमस्माकिमस्ति तोऽस्वभावोदुस्सजो लोके
यदाहु निखिला जनाः ॥६५॥ सदासन्निहिताः श्रीशः स्वीया नामितिसंविदः ॥ अस्मन्मनः क्षोभ
यंति खेदागमनवांछया ॥६६॥ ॥७०॥ ॥ नलिनसुंदरनायतोपदमिति ॥ नलिनाधिकमंजरोप
पदं भगवन्नसह मेवत्वानुभूतं ॥ सकुशंचनमथसंचरसन्तु स्विसेति मनोतिकरूमलं ॥६७॥ सखोगिमा

न सचि हारि वियोग कालेयत्ताक्ष्र्यपक्षाति विहारि चदीनचंचो ।। तत्ताणपर्णमुखहारिकथं नु भूयान्मोहं
प्रयासपरिहारिणमंतरं नः ।।६८।। अनेकनतिसंततिविरचिताधिपात्रोपदेसतां सुखपदे दयान
समुदेति यत्सांप्रतं ।। तदवाचि दितं प्रभो निखिलमस्य बीजं यतो जने खलु समागमो भवति निर्दयलक्ष्म
सूः ।।६९।। दीर्घभावमधिगम्य त्रिलोकी जायते प्रभुपदे वनसीमि ।। दीनरक्षण सुलक्षण श्रीकंठ दु
र्गगतामिदं न च दामः ।।७०।। आवयोर्विरहयोगदशा या जातमेतदनुसंगतं दुर्यं ।। त्वत्सदाब्जमिह कंठका
वर्तमान संकलिलशालियज्ञनः ।।७१।। यन्मसदंत्लघुत्वणां कुरसाजिरतं जातं वने सुखजुषो निरंतरं भव
यः ।। नैवं वदेत्र परिपमनोपि यन्नो जातं सखेरदत्तानुप्रशासानुरक्तं ।।७२।। कुशाग्रबुद्धिर्भवति प्रकृष्टो
विवेकशाली दृशि संविभाव्य ।। मन्यामहे नायपदं तवास्माद्विवेचनायैव कुशाग्रशालि ।।७३।। विदर्भ
भूभृद्रमणी मवापुरः समागमस्तो भविता न सर्वदा ।। सदर्भभूभृद्रमणी वाधुनाप्तं प्रसंगसफलं करोषि ।।
७४।। दष्टारिं सरणा स्यमाक्षिपाति न कुधोपि वीराग्रणीः शौरेभूर जनप्रचारसरणिस्वेव विधाहस्य
तो ।। पादाब्जं तव गोत्रमूलपुरुषप्रार्थितं संप्रति प्राप्तं त्वां शरणं तृणानि हि मुखं तन्मा पुनः खेदय ।।७५।।
गावस्ताः समदंति कोमलतृणं याः स्वमहे सौवने याः स्वल्पा मदुपांतमान्त्रगताः संग्रासमेता हतो ।।
दृष्टालोच्य विमोक्षयारण च यत्त्र्य स्वे पदे स्थापिताः स्वाभ्योदयाय तर्हि मंक्षु मुखतो निःसारयिष्यंति तं
।।७६।। त्वे सणाप्रियवक्तृभापि भागवत्प्रधानयत्राक्षिप्ति मछिन्नालभतो कृतान्त्रगणनास्माकं परासा
मपि ।। तत्श्रीमसदमप्यतेरण शालाकाभिः समासादितं दिष्टे स्वेष्टतामे समीक्ष्य मकृत्तो योगं हि सिध्यत
तो ।।७७।। सखे पदमखेदकं सुखकरं परेषामपि प्रसंगवशतो भवतृणमुखं मुहुर्दृश्यते ।। किमत्र सु
खदुःखयोरपरनिष्ठयोः कथं नं नहि तुरपरोपनाक् कुटिलकालचेष्टावशात् ।।७८।। प्रसंगवशतो
वयं तृणमुखाः पदाब्जं च तोषिता द्विगहनाः परस्परपराभवोऽस्त्राव नात्र ।। तद्यनिजकौशलाद्धृ

प्रदोषे

त पांश्चि

189

८०

कथं च मातः श्रितजनःपदस्य चरणपाणिगे कुरु समं जसं संगमं ॥७९॥ कथं चिपरिताश्रितं पदमिदं यदूनां
पतेस मोदमिह दुर्मुखैः कलि नरकं कैरावृतं ॥ विभाव्य भजति प्रभो कलिकभावमसम्मन्ननः सकृदेहि
पितः खेदकसन्तापदवमानोदयः ॥८०॥ सुरेंद्रमुकुटेकुसद्विविधहीरमध्यं कुरु प्रभाकिरण संगमा
दपि यदासरक्तांतरं ॥ तदेव पदमीश ते भवति नैव रक्तं रणे रपीह जनि निर्णये लोभदुर्मदुःखयोरर्थि
कः ॥८१॥ पदं नलिनकं दरं सरसमानसेयन्मदुःस्थिति स्थमपि तिरादने सरणं आलमाकाकुले ॥ गतं
यदपि नो मनाकिमपि नाच्युता सम्मानसाथापि खलु चिपति सद्राखरान्यमद्दीनयं ॥८२॥ आ
मोदगर्भमति मंजु पदाब्जमेतदेवं तु सिद्धमविलानुभवादिहास्ति ॥ तस्माद्दयं यदुवराशि गणो पि
मातः स्वं व जयस्पतानुरागमितीश चित्रं ॥८३॥ तरुणादितं ते पदमीश जायते मनोमुधादिव्यतिको
मलं ततः ॥ परात्रिदूरीकरणासमर्थो दयाद्रधीः खेदमुगीसमूढं ॥८४॥ क्षीरांभोनिधावस्थितिमि
तीदिनं त्वं यदुसेसस्पृहो यच्चीमसदपश्रीमसतुलोयस्मिन् साध्व्यकः ॥ तन्नः कामदमानसंसृति
जनुहं संपदं तेन तन्कालं वीक्ष्य सत्येमुहुः कलिकतां संप्राप्तमि साम्प्रतं ॥८५॥ कालिन्द्यां स्वकरे रमापि
परमासा शंकमानासती प्राप्ययामल कोमलो मलदलं संसेवते यच्छनैः ॥ तच्छ्रीमदसमपदो भुविक
थं निम्नोन्नतायां भवेन्निक्षेपार्हमितीश नः पतितपदं चिंत संचितं भद्रं ॥८६॥ क्षुद्रे रेभिरनाथवन्म
म पदं क्षणं रणं गैरिति मा विधान जहीहि धैर्यं मच श्रान्तमपि चाभव ॥ यत्तादृन्न शक्तिरालि
भगवन्नास्ते प्रदानात् सकं च तो समाकमित सकृत कलिकतां गच्छतः स्वीकुरु ॥८७॥ क्षुद्रैर्महानपि ८०
परा भवता मे नैव कैरे को न नीयता दृति श्रुतमवदं ॥ यच्छ्रीपदं लघुरणेरपि वीरवर्यमसामनस्तव
कथमिसनुचिंतानैनं ॥८८॥ अस्मत्पदं यदि सखेदमभूद्रणाग्रैः कस्मात्तदात्र भवती मनसो वि
मोहः ॥ मैवं कदापि वद मा धव यत्पदं ते नैतन्नवास्सपि तु नीमनसः पदं तत् ॥८९॥ समराजपूजित

160

मिदंपदनीरं अंतोयकृत्काम्यन्चयसंग्रहमातनोति॥आश्चर्यमभ्दुतमिदं श्रसमीक्ष्यकस्यनस्याद्दहो कलि
लतानहृदि किं पुनर्नरः॥१०॥सूर्यांश्रितंतावपदांबुजमादरेण यस्यर्चतो मुखगतीतितरणा॥ग्रमासिमाचि
ध्याश्रितंभवदपिद्रवतां नयति ता द्रगस्मनोस्मन्नाशुपैसधुनैति चित्रं॥११॥अतींद्रियमसंख्यनामयम
च्चंचलंवेसदंवदंति चिनुधाःसदाश्रणुमहच्चविह्नोवयं॥पदे जगतितादृशोप्युदितमञ्चत कासहंश्री
लोपलतरुणां कुरादंनमितिस्मनोविस्मयः॥१२॥बुधाकुरुक्षचिसूर्याश्रितमंगलाश्चंचरनखस्फुर्जा
भृशोकुसलांतभागां॥चरदपदंमिदंतेयद्रात्माहकं चिचित्रंममभवदशानिर्भरतातार्णपर्णप्रचारे॥१३॥
यांगाचःपरितस्तवातिकुतुकाध्दावंसुपांतेभ्रशांलीलालोकनमेनरताःकरयुगे नालादयस्यन्चहं॥आ
भिर्गो भिरकार्यवंकिमुतथाबूस्वसदीयामेरिसेताघसमुपागतो अपितिरोधहसेभिजीक्ष्यैवतां॥१४॥
लेखाश्रितांपदमिदंतवयत्तराणाग्रप्रक्षेपदुःखभरवाहिभवेदितीपि॥तर्षच्युताखिलकपर्चसुखावह
सोआतोवता रद्धतिवागनृता न किं स्यात्॥१५॥दुर्दैसंकटकचिनाशकलोकाधिकानकविकासिप
दंपदांते॥तच्छीर्णपर्णश्रीलजीर्णतृणावकीर्णदृष्ठाकलिद्रुमकतोदयशांकिरन्नः॥१६॥निर्श्रेच्चना
अपिवयंभुवितेपदाब्जेताणांग्रदुःखमपिजातमलं नसोढुं॥सर्वेश्वरःशरणरक्षणदीक्षितस्त्वमः
किमत्रसहसेकथमस्मदार्तिं॥१७॥कंठकग्रस्तमपिते यस्दंन्चाहि चियर्जि॥तद्वृत्स्वचसान्निध्यमिति
स्तादिशाप्रमो॥१८॥ ॥११॥ ॥दिनपरिक्षयेनीलकुंठकैतिरिति॥ ॥महानदिदृयंमनोजनिरिहेतित
संग्रहःकुतइतिप्रमोदासिविस्मरन्स्वांकृतिं॥यतोदिनपरिक्षयेमलंकृतो गोगणैकपेसमुखतोदवाः
स्यमनुकामदानंबलात्॥१९॥त्वन्नीलकंठतलाजःकलितास्यवीक्षाश्रादुर्भवस्मरचिलासिमनोसम
दीयं॥ग्राग्रुकमेवमगाचन्यदिहाबलानांचेतःस्फुतोदयकृतेहिरजश्चिनोति॥२०॥यन्नोमनोहिमदनो
दयशालिजातमेतादिचिन्च्यनहिपरस्यसिकिं निजास्यं॥यद्भूषणोपिकलितोरजसेतियुक्तं सर्वोजनोपि

८१

निजदोषनिरीक्षणे स्मः ॥१॥ श्री बालजालककिरीटकमलंकलेशालीकालिकासिचिपुलामलधूलिमाला ॥ त
सर्वदाल्पतनुलोलुपता धिक् स्याद्देवेति नाम्नुतामिहास्फुमुख ॥२॥ अस्यनीलचलकुंतलमौलिदे
शं क्षोणीपरिभ्रमणकम्रपरागजालं ॥ दृष्ट्वा मुखेंदुमिह तेमनु सोनुरागो युक्तो हि याति तमुदे स्वसुता
वीक्षा ॥३॥ दृष्ट्वा त्वदीयमुखचंद्रमतंद्रशोभमस्मन्मनः स्मरतानिजास्मजचंद्ररूपं ॥ सो कुंठितं भव
ति युक्तमिदं हि लोके सादृश्यधीजनयति स्वगतार्थबुद्धिं ॥४॥ मुखेंदुरयमीशस्ते भवति सिंधुचं
द्राधिकोयतः शातमसोशातोत्यततानुस्मातानिष्प्रभः ॥ अयं पुनरनेकशोप्यधिचतोपि नीलालकै
स्तमोभिरविलुप्तभस्तादिह नो मनो मोदते ॥५॥ कुटालकावलिसमावृतमाननं स्वं कृत्वाप्यहर्नि
भवतायदहः समाप्तौ ॥ जानेंधकारसमये भवितो विलेष्टमेतादृगर्थविदुषैति मनः समोदं ॥६॥ दिनाव
साने मुखपंकजं तव विलोक्य नीलालकषट्पदाश्रितं ॥ यदस्मदक्षिभ्रमद्द्वयं पपौ तदीययोगेन समो
दमंतरं ॥७॥ त्वदीयं लपनं सखे कमलमेव जानीमहे यतो घनरजस्वकं द्विजचरालिलीलाऽहो ॥
सुनील चिरलालकावलिचलालिशालीति यच्छ यादतनु मानसोज्वलकरः समोदाश्रितः ॥८॥ नी
लालकालिमयमंजुलकंबलस्यच्छन्नांतरं निजमुखं गुरुलोकभीत्या ॥ स्पष्टा च नः स्तनयुगं नयने
न हसे नादर्श्य देवमदनो न ततोधिंतः किं ॥९॥ कृत्वालिटकमंडलं घनकचश्चाचुर्यरूपं पुरस्तीक्ष्णा
ग्रेणानिजाक्षिलक्षितकटाक्षास्यक्षुरप्रासिना ॥ चीर्यं स्वं बहु संदिदर्शयिषुणा हीनेपियः स्त्रीजनेरक्षे
माः स्मर किं मृषा स्वपि पिबिकिनोक्तोत्वं यो शापितः ॥१०॥ यस्त्रं नीलविशालकेशमयसद्रोलंबमौलत्र्युपु
तोच्चकभूधानुषिस्वलेन्त्रकमलं संयोज्यबाणं स्थितस्तादूपेणतदायुधानि दधता संलक्षितो सौ स्वयां
स्फाशांतिमनंतकोपकलितो जातस्तदैव स्मरः ॥११॥ अपि भूपितारं जोवलीढमुखमेतत्त्वच्चित्रकार्य
काः रि ॥ परमेशायदत्र पश्यतीनां हृदये सात्विकभावमातनोति ॥१२॥ भवतिदिनसमाप्तौ यद्विरफोर्जि

(162)

८१

तांताद्धि मगुसमुदितं स्यान्नासितं वासितं वा ॥ अजनि कुतुकग्राकीतादृ ग्रीं त्वन्मुखाब्जं संततामतनुरंतः

प्रश्यमानः स्मरोसौ ॥१३॥ येन त्वन्मुखपंकजसौष्ठवतिरोधानोद्यतास्तान्कचान्मूर्ध्ने त्वं मलिनान्बिभ

र्षि स्फुरतामोदप्रदीयाश्चते आसानोसुरभं पदेक्षणमपि प्रायः प्रयासोदितं ताद्दृशं त्वयि राजनीतिरचना

चातुर्यमन्यादृशं ॥१४॥ अद्यैवेश्वर निद्रोदयस्फुरत्वतो यत्कामदानं कृतं तत्क्वोद्दश्यधुनामयानाविहि

तं तन्मौनमेवश्रयः ॥ यस्मादत्र न साक्षिणः सुकृतयोये संति तैः किंफलं त्वत्तुल्यैः कुटिलैरजानुगुणितैः

केश्रैस्ववदीयाहितैः ॥१५॥ दाता कुर्वं प्रतिग्रहीतृमनो स्मदीयं दानं धुकामदृति साधुपरं तु तस्य ॥ निष्का

मकिंगवशतो न तयोः प्रसक्तिस्तन्नोदिश्राभुतातएव चरेकृतार्थे ॥१६॥ यत्कामदानमिह तन्निशितान्नि

शांतो निष्कामदानमिति शास्त्रविचक्षणेन ॥ ख्यर्थं विभाष्यतादिदं निशितानिशांतेदं तत्कुनिर्वहण

मस्य विचिंतनीयं ॥१७॥ पुन्नार्पणं निशि विधाय यथा स्वयेशाहूतीकृतोहि मनसो लघुतद्वियोगः ॥ स्वी

यां श्रियं दृशं न समर्पणीस्तायैन दूतीकुरु स्वचिरहं स्वमहोदयाब्धे ॥१८॥ ॥१२॥ ॥ ग्रणतकामदमि

ति ॥ ॥ जणघ्र जनकामदं जगति तेपदांभोजमित्यलंचदतु दुर्जनो चदतु सज्जनो वामृशं ॥ वयं तु नवदाम

हे यदनुभूयते संप्रति विहाय चनताः सती रूपणपुरीकरो मज्जतां ॥१९॥ सर्वं सन्नतमानसाः कृतधियः स

मुग्रमका मुकाः स सर्वं तुपरां विधिहिं बलवानेतादृशो कर्मणि ॥ एवं धौर्तिक प्रपंचरचनाजालैरलं

मस्फुटं त्वछा गुरुकविधेयतानलसधीस्त्वामेषशुश्रूषते ॥२०॥ यमादपदंतावपजाचितं पत्नाश्रितं

पद्म सुमामिरं जितं ॥ पद्मपदानेपिचदक्षमस्माच्छुकरवसथक्षानयप्रयोगः ॥२१॥ गोत्रालंकरणमिदं

पदं सदैव श्रा स्तेपि स्फुटमनुभूतमन्यदंचा तत्कार्यंतारसमपहायनः सनाख्यगोत्वाकं कृतिकलितान

किं करोषि ॥२२॥ धराणि भूषणं विगतदूषणं साधुपोषणं सुजनतोषणं ॥ तापशोषणं पापमोषणं रच

यता सदा सदयतोषणं ॥२३॥ आपद्धेयमितीरितं तावपदं ध्यानं चरां कीदृशं चित्ते वापदचिंतनं यथदप

८२

चान्वितस्य तवार्पणं॥ गोविंदो भवयाप्यनुष्ठितमहो नाथापि दृश्यं ततः सापद्धाकरमाशु चिंतनफलेऽये
तन्वतस्त्वं च हा॥२४॥ आपद्येदमिदं पदं यदि तदा तत्राधिकारी भवे कीदृग्दि भुजगाधिपश्च यदि वा तस्मिन्वि
पद्येयतां॥ संपद्येय मिहास्मि चेद खिन्नतस्तत्रापरे त्राः प्रमोकुर्मस्तद्भ्यमी शातत्रय दिव्येदृल्गाद्रुपद्येयतां॥२५
दत्वा स्वीयपदाब्जभूरि ममलो गंगां त्वयाद्यं भवेन्नो गोविंद तदीयतापशमनं निःशेषतामापितां॥ अश्रुखैरासा
न त्वां भवोपि विरहश्च्येकार्ति त्वां सैपरं याचंते चरणाम्बुजं यदि नंतत न मूलमेवादिशा॥२६॥ अग्रासच्वंन
सौख्यसक्सदना हेवासुखं श्रीकरा ह्रो गोपाल समागमाभ्रु मिसुखं येने शांततोपदं॥ प्रायोभासतिनू
लमस्मदुदितं निंदासुखं वांछती साजन्मानमनुभूतवस्तु निजनेच्छां कीदृशोपि स्फुटं॥२७॥ आजन्मो
र्जतकीर्तिरत्न ममलं स्याद्येन मङ्क्षं जनेन क्रमात् शुब्धेन रहेयमिति सदृशं दमिसालपनं॥ ब्रह्मेन्द्राद्यरचि
र्णाकलंकविहितस्तोत्रप्रशंसापदं कमैतन्नु कथं चित्रं कमधुना त्वं स्वीकरोषि स्वतः॥२८॥ येत्रांतमंतव
पदं निगदंति संतो जानंतु चेतसि तएव मयार्थकृतार्थ॥ संप्रत्युपस्थितवियोगभयापनुत्यै पादेच त्वां सदप
त्र्यासिनांतरं यतः॥२९॥ येषां न कीर्तिरपकीर्तिरिहास्ति तेषां त्वां कानकापि किल कर्मणि कीदृशोपि नाकी
सर्वस्य देवपदेषु सदैव भूसास्सकाञ्चनं वनविहारविधिः कलंकः॥३०॥ यस्य हानिर्विबुधागवेषयं संत
रे मुनिवराश्च यतंतः॥ तानि बद्धनवधूसकलभानी साजयान्यतय त्रोधिक त्रोमि॥३१॥ विरागिणिप
दस्थितिर्भवति नांतरे रागिणी रसोचदत्त दावयं सदितिभूरिमन्यामहे॥ सुरागिजनत्रोखरे भवति नार
दांघ्रं तरेपदाधिवसतिर्नमेकुरु रमेशादिव्यंपुरा॥३२॥ त्वत्पदस्मरणमप्यखिलारिघातकं पुनरहो यदि
संगः॥ तत्कृत्येषु कुरुनः करुणाब्धे नारिकेलिफलकानुभवः स्यात्॥३३॥ सदिव्यमेतत्खलु वदामि गो
प्यो युष्मत्तानाः कल्मषा वाः सदेति॥ कृष्णैव मर्वाक्प्रवदन्निदानीं तेषां कथं हंतपराङ्मुखोसि॥३४॥
कृपाघनवने यथा विमलमानसे योगिनां स्थितेपि न तथा प्रभाचरणपंकजातेरवा॥ यथा निजनिदान
तो भवति यत्ततोसमसमोधरेरच येमानसोदयि निकर्दमार्कं क्रतो॥३५॥ संतो निरंतरमनंतनिजांतरं

पय

१६५

८२

गेशां तावहं ति सद्दंत रूरवं पदं तें ॥ इत्थं चैव मेव भगवन्नधिकारशून्यां वाणीं मएन हि च यं तदिहार्पयामः
॥३६॥ लोक हि याति रूपणो पि नरो थितं द्रागं से न दि स्तीन तद्विफली करोति ॥ आ प्रार्थि समर्पणल का थिंत
ब्ध कीर्तेः पादार्पणं न मपि किं तव भार भूतं ॥३७॥ आगः संपाद्य दिनः स्तनेषु संस्थाप्य यस्य च्युत तेन भूया
त् ॥ प्रथा पृथिव्यां प्रथिता यथार्थो पयोधरा विष्णुपदाश्रिता इति ॥३८॥ यच्च पूर्वस्य च पदं स्तनेषु स्यादेकसु
न्त्राच्युत चित्र जातं ॥ पयाश्रिता विष्णुपदा च लक्ष्मी नः स्तनाद्ध्यासिता स्थाति देव राजी ॥३९॥ अस्य स्तन स्वर्णमनो
ज्ञ कुंभो कितं पदं च पक रोषि भूषण ॥ त्वत्पाद चिह्न भूतैक कुंभोप्य स्तीति वाग्व्यपदेशतः स्यात् ॥४०॥
सच्चैक चिह्नकारित मंडलेषु स्तनेषु न श्चे स्वपदं विधातुं ॥ चिन्तार्य वा सन्त्रपिय सदीति तो चिरायसे किं न च
चित्रमेतत् ॥४१॥ कुरु स्वकीयं पदमस्मदीये स्तने धुना कंचुकि नीति याच्या ॥ प्रभो नवीनां न यदास्ति सिद्धंप
दं शया लोस्ता च कंचुकि स्व ॥४२॥ त्वसीति दायिन द्रुति स्तन कंदुकाभोः संरक्षिताः स्वहृदयांतरगू
ह ने ना ॥ इत्थं त्वात्र संगमधुनापयितुं प्रच ताः स्वपदं च कुरुत त्रमनो ज्ञरसै ॥४३॥ करः करेण कलितो
च्युतेन ना चांपदे नेति विचिंसतूर्णं ॥ गजेंद्रकुंभौ स्तन जन्मभाजौ पदार्पणात् कुरुतौ कृतार्थौ ॥४४॥ अ
खेदक नखेंदु भिर्युत मनेकैः सूर्याश्रितं बुधैः कविभिरीडितं गुरुचरैः सदैवाचितं ॥ दयाकर शनैश्चरव्रज
मनंत संमंगलं जगत्समहद्भुतं पदमिदं सकृद्दर्शय ॥४५॥ त्रिलोक जनपावनी भवति हैचीयद्रसः स्त्रिलो जा
ध्रुति लसस भोजगतिय स्यागः प्रभो ॥ यदीयल च संगमोपि जड राज्य गतेः स्वराज्य वृंदः पदं तदा चिलेप
दं स्तन पदे सकृ स्थापय ॥४६॥ प्रभो तव पदांबुजं भवति यस्ततो नांतरोदकं च निकसितं भवेदिति समाचरेचं
लघु ॥ पयोधर भुवि प्रभा सुरसाभाव भाजि प्रतिष्ठितं कुरुतात्तोदयोरपि भवे स्वसादोदय ॥४७॥ दोषो
ज्ञासि गते निर्शाच्चर पतेर्य स्त्वं पदं दुर्लभं योगीन्द्रैः सुलभीकृतं यदुपते त्वत्साद भक्ति स्पृशां ॥ संप्रसच्यु

168

नाथ कृ रोध्व सुल भंगोपांग ना ना मिदं दृष्ट्वा वक्ष्यतीति किं जनो ध्य सुजनः किं वेत्ति चिप्रो नतः ॥४९॥ अस्माकमस्मत्
कथमप्यतिशं निशायां नेतान्निदं चिंमस भगवन्वयमर्थयामः ॥ किं तूपकारसरणी भवतो न यया चोदीनान्निहन्ति ६२
शिवच्च: कृ रुस समार्थ ॥४९॥ पद्मा लोम संतमस दुस्त्वदीयमसंत कान्तिन्या भुषो सानो नः ॥ तद्धो जया नो न्यमनस्य
दृश्याये नाशु भूयाद्द्वयकर्णपं ॥५०॥ यदि प्रणत कामदं यदि च पप्मजा ध्वा चिंत्तं धरणि मंडनं चिपदं चिंता
नीयं पदि ॥ जगत्स्कभ गशांकरं यदि च सर्वमेतत् ध्रुवं दृढाम यद तीर्न तेतादि हदुःशाकानः प्रभो ॥५१॥ सर्वदास
चेता: सर्वैरप्यंघ्रि जलजं तव ॥ स्व सम वेत्ति किं नु लेमम र्थयामो र्पयेति नः ॥५२॥ स्त्वा कामदमंघ्रिकं जमि
हतो कुर्म सहस्त्रं नतीरा लोन्यापद मच्युतान्मृतपदे ध्यायामहे चेतसि ॥ आधिन्याधिहं च शांतममपि स्वी
या च कानां भव समादेव मुहुर्मुहुः कृता धियस्त्वामर्थयामो वयं ॥५३॥ ॥१२॥ ॥सुरतवर्धनमिति॥
नानांकुरद कर्दबवृंद निलसत्कंदे च चंदाचनेनिंशानंमद दृ षात्त्व येश्चासुलतो समादि का चातुरी ॥ अस्य मना
चि विधाभवे घादिह न स्तं दश्रीयासु ज्वलांय सान्त्राणि वचं यत सुगणिका सादृक्षतौ कश्रियाः ॥५४॥ श्री
कांताली किचंदाचनंम खिल महीमंजु माकंदवृंद स्तीता नामा यत श्राप्य खिलतरु चरास्तत्रतत्रास्थितायै ॥ १६६
यः सीतानंदकेकन्र्तासुरत रुचिरभोमार्दव स्तः पदानामस्माकं दशयैकांतदिहमदुलतांतं स्वशोक प्रकारां ॥५५
निस्व्यात मेत स्कल लोकपुष्टिः सवः समीक्षा स्वधरामृतेन ॥ तत्किं प्रभौत्वनवंच दाम: किं वर्णयामः किमुवार्थ रा
याम: ॥५६॥ हृभूम्यावुदितः स्तनाद्रिनिकटे कामाग्निकुकीलेक स्तच्छांतिर्न धरामृतै: प्रभवालिप्राणे शास्त्री
तैरपि ॥ न ताच्छांति केराधरामृत महो याचामहे नैव चेन्मा स्तां तत्स्वधरामृतेन तरुचि भोत्पूर्ण कुरुष्वा पूर्त ॥५७॥
किंतेन ता पदेन यदिदं कृष्णाधरामृतं वहति ॥ तादिशा रादेव मधुरं यत्वं कृष्णाधरामृतं वहसि ॥५८॥ स्वस्थि
तं यद धरामृतं चयाचं शाजाय भगवन्समर्पितं ॥ योग्यमेव तदिदं तु चिन्न दुर्लभं मशामरं धुचेतसां ॥५९॥ म ६३
द्वीकामरू रूकलो नाम फले भूयो नु भूतेपि यसंध्यात्ते स्वधरामृते रति करे नो जायते तत्स्पृहा ॥ सिध्यत्वेव
मशां कमेव भगवं सा किं सुधाकल्पयस्या स्तां मव्यधरामृतं किमु रातास्तन्योरसोभ्यु ज्यतां ॥६०॥ सकोरामं

मदधरं किमु याचतोदतिः सारंगमदधरं त्विति बंचयान्यान् ॥ अस्माकमाश्रयमिमं श्रृणु पूर्णकर्णमन्त्रामृतं
तदधरं मम श्रमसमर्थ्यं ॥८१॥ स्त्रीपुंसोरधरं स्थितं पदमतं निक्षेपरूपं तयोरन्योन्यतरत् एव निर्भयमनु
ग्राह्यं स्वभाव्यामपि ॥ एवं समधरामृतं त्वयि तदस्माकं प्रसह्य भोक्तुमाद्दिणुरसौ धयस्यनुपदं ने यः क्वचा
यं नयः ॥८२॥ पातव्योपि रसो यदन्यपुरुषोच्छिष्टोभिजातास्तदा वीराः सद्भिरितोदयव्यसनिन स्त्वं नाद्रियंते
मनाक् ॥ तत्त्वं वेणुमुखाश्रिताधररसं देहीशस्तावकं लोके स्वानुपयोगि वस्तु वितरं स्वामीयदासीज
नान् ॥८३॥ अश्रुत्वानेकविचित्ररागमधुरं नेणोः स्वरं तत्क्षणे तन्मात्रैकमना जनो भवति यत्तत् साधु नैवं
कुनः ॥ लिप्सून् नाथ धरामृतं तव विभोस्पर्शं हि भूपांगनेसंगीतादिन याचकवद्रायति स्त्रीयार्थ्यकृष्णं तत्
दं ॥८४॥ भगवन्नधरामृतैकदानेप्यतिवेलं कृपणायतेमनस्ते ॥ पुनयः परमात्मतां कथं तेकथमन्वेश
ददासि जानविन्नः ॥८५॥ कंठकंकुकुचचकराश्रयः केशपाशवलयानि संति नः ॥ वीरशाङ्कुरुक्चेत्
यि सस्तेषु माभजपराङ्मुखभावं ॥८६॥ रूपाधनस्तुतेति भुवनेतवानुग्रहः सतोहि सकलं भो सतोमु
ल मद्रसयं डिंडिमः ॥ चिंतामणिपरमार्थिको यदिहनः सतीनां सुदुर्लभो मुरलिकाक्त्रियाभर्व तिरंध्रभाजः
स्फुटः ॥८७॥ आजन्म यामधुपमुख्यरसानुभावि न्याजन्मयाचचिरसाकचिवर्जिताच ॥ तस्यां स्वमु
ख्यरसदाननिधिर्मुरल्यामस्मासु चैव मिति चित्रतरा कचित्ते ॥८८॥ न भोगसुखसाधनेन खलु पाद
संवाहनेनचार्जनविधावपि क्वचिदिहोपयोगो जनि ॥ तयासह सदा रमस्व रचि भोग्यमस्मास्विदं
तथाचरित भाक् स्वपीकृ चित्रमेतदेशोपदे ॥८९॥ सनाथ गोपवंशजो भवाननंतगोपति कृता वयं
तदाव योरनिंध एव संगमः ॥ विहायचैवमीदृशं कुजन्मवंशजातयातयाक्रियाकिया न याचिता
स्वयारसोदयः ॥९०॥ परं तथा रसौधरसं धयं तपिन जात्वसिपदूक्त संश्रिता ॥ तादिदमभ्यु॥ मेत
दलौकिकं मुरलिजाररसं च संसतीव्रतं ॥९१॥ वेणोपुमांस्त्वमसु खोमसितांकिमु धीरगव्यौपुंवत्के

१६७

६४

चंचन्नविधौविहिताव्यवस्थितिः॥ तच्चे स्फुरं सम नसि काम यसेत्तादेवं हि त्वैहि न स्यात् कं वयमर्पयामः॥७३॥ ना
मास्मि वेणुरिति तेषु रलीति॥ के लिंगाद्य या भिन्ना मिति प्रतिष्ठाति लोके॥ विश्रोच यं कृतावर्लिंगमवाच्यम
न्य चं द्योस्मीहपुरुषाधार ता न सौख्यं॥७४॥ [illegible] मास्य दोषं त्वमिह मुरलिके नष्टसी स्पृष्ठा स्थ्या
नेतुं नस्त्त सप्मीपे क्षय॥ गुरुजनैरप्यलं रक्षमाणाः॥ तद्वत्काः सस्मैकस्वहिता मितिश्रृणुतन्यता
मे वपं थायं धेत द्युतातमात्वैवं हु किमधुम नीस्थान तामेष्यासि त्वं॥७४॥ कृष्णे नांगीनताहं तादितारजा
नतः कैवमे भीति रेवं निश्चि सौतः कुदापि त्वमिह मुरलिके नैवागर्वचहस्वा॥ यस्य सप्यव मेत द्यमपि
च पुरा जन्मना नास्त्यैवधूर्तो नास्मैक सौख्ये सखिनिहिता दृशा प्रापिता: कामवश्यं॥७५॥ अधुनाप
रिग्रहीतो धरामृतमत्रेप रामामृतं ददामि॥ यदि तादृचनेनन्वाक्षिगत्ति स्यादलं नः परिमृस्वतामिदं॥७६
कामं विद्रुमपल्लव स्तद्धरः स्वद्रोः परं पल्लवपादोहग्व निजेष्टुतोपि नत्त्वी स्वानंद संपल्लवा न्॥ एवं चे
स्फल तो रूपपल्लव मयो यस्मान्नत्वत्स्यान्स नागस्मा स्वी त्वापिपल्लव त्वमधुनाप्यलता त्वा स्वहो॥७७॥ स्फे
रतो सवदापि सर्वत्रो कापहमीद्यं स्वररागपूर्वं हादैः॥ मन्त्रा मन्यरस सयापहारि स्फुटमिसर्पयतोधरा
मृतं नः॥७८॥ तृणामपीत्राय स्पृहं संपत्राला नधिकारिणां॥ नन्विनममत स्पृहं चीर्णान सोधरामृता॥७९॥
स्फुरता स्पर्श नानेवं चैफल्यं यान्विती र्पणा॥ जडसत्रि रापिपाहादमृतं चेतन स्फु स्व॥८०॥ भवान्दानसूरो
वयं चार्थिभूताव दानमत्रालं स स्वामृतं तावत्॥ सदहं प्रसंगोपि संप्रसवात् सतावस्तद्दिशा स्या त्वयाणो
प्रतिष्ठा॥८१॥ ॥१४॥ ॥ अथ विरहवर्णनं॥ प्राप्ता वनिनम्रमिरिवं निखिलापि हे यो यदेव
मंतरगतं कुरुतोंघ देतत्॥ कथा गुरु स्ता नप दाकल नं स्व सर्व स्पर्शं दिशो ह भविता तदनंतरा धिः॥
दिवा भज स्वकानन नं नि [illegible] स्वकाननं सखे प्रद र्शयेति हारितोमुहुः मनोधिरिति॥ तथा स्वितीरितां
य चोविधाय चान्यथा [illegible] स्फुरं वियोगतो धुनाप हाश्रौतां विकाननं॥८२॥ अवंदृष्टि मितोभव सकाम

६४

(168)

यंमुगामेतियाव्यकुरिक्षतिचिकल्पनाजगतिभातिमिथ्यार्थेका॥नच्चेकथमिहानिरीक्षितभवन्मुखानाम
होलकचोपियुगरूपंतांमजतिनामनश्चेतसि॥८४॥सखापिययपितथापिविभातिभूयःसंभ्रातधीर्मुवि
सामंजसयोजनार्या॥पक्ष्माक्षिणितोमुखानिरीक्षणलोकसास्मिन्निष्पक्ष्मनेत्रमकरोद्विदेवतानां॥८५॥च
लुरागमचेत्ताप्यखिलोदिशोप्यधावनिससमेतः॥वितथाक्षिपक्ष्मकरणादुपयातांजडतांनिजानयद
पत्रूयपरिहाहोच्चिवं॥८६॥चक्षोजसानिविध्यमानसुखतोप्यासीद्धियोगेनमेकालकःस्वल्पतमोपिकल्प
सदृशासासामदेकालनां॥निश्यस्यांरतिरंगभाजितुभवेत्सामंतरातात्विचित्तिःकीदृग्वासमयातिसंघतापि
दंनैषकुर्यंचिंसतो॥८७॥यदात्वमन्हिकाननेभ्रमस्यदभ्रसंभ्रमाद्दतोकर्यकर्कशार्कतप्तशाकरापरिश्रितो॥
अखिवधर्मधर्मतातदाससर्वतोमुखेसखेधुनातुतदृथाचरस्वनाथकृतः॥८८॥निशान्हिकंयदत्वीभ्र
मणंमभातःकातनुभीःश्रमविधाचितिच्चिरोनेना॥मासाहसंकुकनिर्भ्रमणेधुनैकःकेशोपिनश्रम
करःसहमित्रवर्गैः॥८९॥अचिचानिशायांभवारण्यभागेजनामांविहायात्रमंतीतिगर्खांः॥चदन्नेवमं
गीकरोषिप्रकारंतामेनेतिच्चित्रंनकिंतेचरित्रं॥९०॥कांतारतोस्वमिहैत्यविहायमोहात्कांतारतोधिकु
सुखामिहचित्तःकथंतो॥त्रास्तांबरंपिलिततमप्यपहायत्रुणकंकसारवीचचमनुस्वदृयेमानीषी॥९१॥को
तोरतांतविहतिमम्नच्चान्हिकश्चिदत्रमय्याभविष्यतिनिशास्वपिपुष्पदीप्य॥एवंप्रतारकवच्चांसिनिती
र्घकुर्णानुप्यनोकिर्यंच्चरासिपूर्वदिसपूर्व॥९२॥कांतारतश्रमजखेदमिहापनेतुंशास्त्रेतातोचनविहार
विधिनिकृतः॥त्वंपूर्वमेवचरसीतिविच्चित्रमत्रकिंभूकोरगस्यमुनिचिंतनमत्रासिद्धं॥९३॥सूक्ष्मंच
पक्ष्मकमलेक्षणतोमुखंजीक्षाविरोधकृदतोजनिदुःसहंनः॥भूयस्तयानुभवतोदृशामथंजातम
द्रिदृमांतरमहोक्रियतोरूर्यना॥९४॥निर्मायपक्ष्मविहितंव्यवधानमक्ष्णियेनत्वदास्यकमलेक्षण
लक्षितांत्रो॥गियादिकल्पनमिदंतवचित्रकृत्त्वमयसुत्रतोखधिकतापितरीतिसिद्धं॥९५॥नानाममो
हकुक्षितमेतदलीचरम्यमस्मामिरेवसहपरुषच्चकाननं॥भूयाहकंखंबहु यतोनिगदंतिसंतःपुत्रा

169

८५

स्पदं दूरीनक्रस्वं रमणीयुतस्य ॥९६॥ सूक्ष्मं हि पक्ष्माणि विच्छक्षसदक्षमक्ष्णि संलक्ष्यते क्षणनिरोधितु त्वेक्षणे
तो ॥ यत्सांप्रतं तु गिरयस्तारवश्च भूरी स्तदान्यमच्युताकिमुच्चैतरं त्वमेषा ॥९७॥ अपरस्य योग्य स्वे च प्रति
पलमभूः कल्पकलनानिदिः सः सायं स्वस्वमनुभवामो निरूपय ॥ चिभोभूयोप्यस्माद्विना चेदिताः दस
प्रिचि तं मनागास्मिन्च । केन हि समुच्चितागुपूर्वसतिः ॥९८॥ पश्चुपारु नोनलसधीव नंत्रभान्तत्राया
सिपुनरेषि ॥ हर्तुंक्रीडाऽऽनविरह सायमयंते क्रमोघकु त्रातः ॥९९॥ वयं मुग्धाः स्तावच्चरणपद्मापिताधि
योननेयाः सद्धधौ प्रसभमयं षभोपेक्षितपदं ॥ आरण्यारण्यस्कन्दच कवलिताङ्गदूवजवा समागम्यास्तव
पदमवेश्याच्च रूपया ॥१००॥ सवदा सद्य चेतसो निजे च च्युताद यवद च्यवन्नोने ॥ आसपूर्वमयचास्तेनि
दानमत्र मुख्यकुटिलस्थितियो संग ॥ ॥१॥ जड जात जनेरेषको ▪ बेनेषद्पीप्यते ॥ जडजातक रोसि च्वतद्दो
षमपमा ज्यया ॥२॥ रूनो पियुगतामेती सनु भूतामिदं मुहुः ॥ कस्मोप्यल्पकलो भूयाये नतद्दश्याधुना
॥३॥ अन्यदेहिनवादेहि विदेह हस्थितिचेतसां ॥ चक्षुषः श्रीमुखासते ः कल्प दृष्टांग पूरय ॥४॥
दं दायनमिदं नामस्वकमिसाव योर्मतां ॥ तत्त्वं दर्शयप श्यामोच यं चापि स्वकाननं ॥५॥ ॥१५॥ ॥
पतिस्कतान्वयभ्रातृ बांधवानिति ॥ ॥इमे पतिस्कताद्यस्मातपदास्ते मे चाच्युतापदोसि भुवि सर्वदेह
नुचिभाव्ययातावयं ॥ तदत्र कुरु रक्षणं निजपद स्यनश्चापि यम्बेदुमयमेकतोयदित दास्तुकुर्या रू
तौ ॥६॥ नाथ्या चिश्वमु रानुशासनवचो नाम्नोच्चिशालीनतानेवावंदिन नांदुरस्फुटमहोनासे चिमर्त्तुंच
दं ॥ एकं त्वसदपत्रसंगमसुखं प्याव्यागता नांवने कचुंनो चितामच्युतस्पताव नःश्रीशोभयस्वच्युति ॥७
ती त्वांतूर्णमपत्रपामपिनदीमुल्लंघ्य शैलाद्रिमप्या कस्मास्मगरहाद वीसुविकटां गुर्वादितर्वाश्रिता ॥
श्राप्राचीतभयंपदंतवचयं श्रांतानि श्रांताचधितकिं दक्षासिरक्षां यक्षु सद यांसंलक्ष्यदी क्षांनिजां ॥८॥
येप्राप्ताविधितो चिहायभुविताश्चासास्वदीयातिके जातोसावविधिःपरं तु नततो दोषोस्ति योषात्व
तः ॥ श्राप्रानांशारणं स्मरादिनि हृदां स्त्रीणां निरोसागजं त्वं सूक्ष्मोप्यविधिश्रितोसि परं शामिसालोकमा

८५

(170)

सम्भृतं॥९॥ कोटिस्पर्शलोकवेश्मश्रीमुखेश्रीरनपायिनी॥ तत्र त्वन्मानसः केनसार्कस्नेहोस्तितद्वद॥१०॥नया
चे सांनिध्यमजातु च निशातां तदनुकंमृषाचार्यं बुतोरतिमतिमतीव स्फुटयति॥ यदात्रयोगेतु त्वमिव नि
अगुप्तोरुतमति स्वादग्रे कर्तव्यं किमु चतुरयापि त्रिमदया॥११॥ स्वस्त्रालापा विलोकनाशिनय संभावानु
कुल्यादिषु क्षीणां कामिमनोहरता चलेमिहेकैकंपुनस्तोरिव लागः॥ सैतोप्यु सकताल नोपिहि मनाकुनो
दैतीयसांतरेतस्यान्यत्किमुतोस्फुटंहि निगमो ब्रह्म च मिथुन्नेवान्॥१२॥ मन्मानसे बहुतादसोहि राम्र
यसः श्लोष्यतिचे स्तभग मेचविधिं वदामि॥ यामाश्रयं हृदि निधाय नितांतएवं नाभाषि किं शठ वच
स्यपिनप्रमादो॥१३॥ सदयमनुगृहाण श्रीश्रमावानिश्रेयं कथमपिहि गमिष्यसेव किंचे कमाश्रितन्॥
निजशरणगतानां बह्वीनामुपेक्षाव्यस्य चि भगवतोर्यदुर्यशोनार्जयेतत्॥१४॥ सूर्योविचिंतमार्यसे
वितामिदं कार्यसमयोदमिसायातः अमुवर्य धैर्यमतुलंधत्वानिशायामपि॥ तमयोद्यमहोन कार्यमि
तिचेत्कार्यं किमस्मात् सुरधार्य बाल्यमतानुसार्यमि नर्वतद्रूहि कुर्मस्तरां॥१५॥ अनाथजनपीडनं भुविन
पंडितैः सर्वथा विधेयमधमस्मद्वस्यपरिहार्य मस्माद्यता॥ सहितु कामिदं वचस्ताच पुरस्क दोषाकरादिमान्य
यजुषोमृषायदिहवं त्र्ययधर्मः सहि॥१६॥ कात्यायनीव्रतविधियदकारि सांगमासम्मा सुरोस्य भवितापफलमु
करुटंच॥ हर्षफलंतादिहधन्यतमाः स्म जाता धन्योभवानपि विमोस्फुटमत्रिमत्तः॥१७॥ शंभुं प्रसाध्यस
दयं नहि चेत्करोषि कात्यायनीपदवशीकरणं मुरारे॥ तत्किं त्वयासशाप यं निखिलोव दामसामेव देहि
फलमात्मपदार्चनस्य॥१८॥ क्रूरेष्वपएकपशुरप्यनिशं रिपुभ्यः स्वैणीगणं जगतिरक्षतिकष्टसारः॥
रुक्षोभवन्नपि भवान्हरिणीक्षणानां त्राणाय चित्र मिह मत्रयदालसा च॥१९॥ विधुः स्वकरकंतकै
र्व्यथयति प्रभोमन्मथः शरैरतनुकंतंति समयतीह कुंजावनी॥ तदत्र किमुपेक्षसेसदयरक्ष किं नेक्षि
तामनाथजनरक्षणं वरं विचक्षणेलक्षितं॥२०॥ यथासैरन्ध्र भाषि त्वमसि सुगति चित्तत्रवेणोनिजस्या

(171)

८५

स्माकं वाचाव युग्मं निज विहितमतो त्रायते चेन्न चिन्त्यं ॥ बुद्धिः श्चिन्त्यं यस्याम नवगतपदा च न्तसोनां गति
चेद स्माकं चेतसि तन्नः करुनिकृपमां त्वबुद्धि यं वर्णयामा ॥२१॥ जाग्रत्किंमिक्र कूट श्रुतिगतेपु हिति
मन्त्रे रक्षं संमो ख्याख्यतो निजाज्ञिश्रीवने दुर्गा खमानीयन: ॥ यस्या गोप्य चमन्त्र संचरणमप्यारब्धपूर्वे ॥ तव
याता कापि विश्राति पतिरसि भवतः सच्छ्रता निर्णये ॥२२॥ यसंप्रस्तुपपादितं पतिस्तकला या: संतिये
स्मा दुरुदाहरण्या: खलु पूर्यम त्व भवती संगेण किं स्यात्स्कलं ॥ प्रागदृष्टाविलक भावनांग काविधि स्वंश्री
धराज्ञा निवद्धि त्वात पुरुषे निजासनिहितं मादृढ बुद्धिर्भवा ॥२३॥ विरहविता रणेन भीति दायी भव

भीमः

सिपरं तु च यनवेविभूमें ॥ असक्त्दर्शिहिता पुरेव मुक्क द रक रताब हुधा विलोकिता च ॥२४॥ द
भा: स्त्रियः किम स कुर्युरेव मश्रधृया भोः कुरु नाव हेलनं ॥ पश्य त्वमयस्मत्कुलमुख्ययाकृताः कर्षयं मु
खी सच्चुतमाययैकया ॥२५॥ तापो वियोग जनितस्तावपिशलब्धोनश्रीभिरेव मकाथिव्र जगोपवीतैः
सो स्मासु संप्रतिकथं वत ढीयते यदि त्वाव यंम खजुषो नहि किंतु योषा: ॥२६॥ नागसोयसुरेवोकम
मकूपमसुप्रिया: ॥ प्राणप्रियादृतिवयंम धागवेणवंचिता: ॥२७॥ नतसूर्वमस्मरणमवीरचरितं कापि
दृष्टं वेचना चार्ये न मदूतिक मा बिक धियो योषा वयं वंचिता: ॥ अग्रे चेदपि निग्रहस्ताव मत: कार्यो न चा
नुग्रहस्ता स्वांस्तासु जने मया महदृतो दृष्टं न भूता: कृतौ ॥२८॥ चक्रे त्वहृदयं सदैवकठिनं युष्माकमेवे
ति यो वादो वर्तता आय योरलमसौ ज्ञातो ध्वतन्निर्णय: ॥ या चामः सरलां तरां च यममूला क्रकर्क श्रोनम
र्ने श्रीव संभवता हि भूषणपदे च क्रे स दाधार्यतो ॥२९॥ यद स्मा भिर्दृष्टं निजकठिन भावं स्तनमिषा
द्धृहि निः सार्या हो व्यरचि न वनीतादपि मृदु ॥ तथैव श्रीच स्मच्छलत दृह चेद क्रमरान्विवहि स्ताकिं सा
धो नहि विरहसे स्मा भिरधुना ॥३०॥ ध्रुवसंगति निरासपूर्वकं अधरात्रयणमागमे रितां ॥ दसवेदिन
हि केवल मी शाकारितां कुरु पुर: सदसं द्या ॥३१॥ रजस्ताम स्थोधातासोनमुच्यति सरस्वती ॥ निशायां

८५

172

त्वं नु सत्त्वश्रीः सर्वदैवेति पाहि नः ॥ ३२ ॥ सर्वेषामप्यसि पतिर्गो कुलस्य विशेषतः ॥ दयाब्धेन सक सर्वस्वमे
वासीयव संप्रति ॥ ३३ ॥ ॥ १५ ॥ ॥ रहसि संविदमिति ॥ ॥ एकांति कार्थलच्चः श्रुति साक्षि वीक्षा
प्रेमश्रियागविहिता चरितानुकूलं ॥ अस्मन्मनःस्वसदृशांत्तवधामवांछेतान्नु साधुतदनुश्रमतीति चित्रं ॥ ३४
कांतं नितांतमकुतोभयकांतितांतंयद्धामसंततमनंतवदंति संतः ॥ श्रेयसा दैत्तं धुना त्वबरोऽजनेष्योविश्वकु
र्वद्भवति भीरु वदद्रिकुंजे ॥ ३५ ॥ पुंस्योनि मेति युवती युवतिर्जनेष्यो न क्वापि पूर्ववरद्रतीह जगत्यसिध्दं ॥
त्वय्यद्भुतं खेदमत्कौकिकि चरतां वलेपेप्यस्म स्मान्दियात्भ्रमसि संभ्रमतो हरण्ये ॥ रुधादिवापगायदुदिता
गर लोपताप शांतिं विधायच सती हृदि शोभो नमांगे ॥ तत्तोपदं चिरहताप भये नकी नं शक्तो नहे तुरिहतासि
२८ पुत्रभावः ॥ ३७ ॥ यः श्रीमत्पदभागतः सुशरणं सोनन्यजन्मा स्वयं शांतः संगमिनो जनानपि क
रोत्यसौ दतापानिति ॥ चागेषा तु मम चैव भाति भगवन् यत्त्वत्पदासक्तिरप्युत्तापं मदनस्तनोति सहि गो
वस्मात्स्वनन्योद्भवः ॥ ३९ ॥ सकृदपि पदकं जं चिंतयं संतरे येतानुरपि नहि तापशिष्यतो तेषु तत्तो ॥
प्रतिपत्कमपि विलोगं वीक्षमाणा सुकस्मादनिशमतनुतापान् धत्ते स्मा सुकस्मात् ॥ ३९ ॥ यद्धाममोहति
मिरापहमीरितं सद्वेदैस्तद्द्वन्तु तद्दुभ्द्व वकारि भाति ॥ आश्चर्यतदमुखमुखंदुमपारकांतिं स्यात्तेन चि
त्रामपमोहमिहास जेक्षं ॥ ४० ॥ कमनोपि रुचिंतापूरणक्तेवतार स्तचैष भुविसिद्धः ॥ तत्कुक सदयक्ता र्थं
मनोपि नस्त्वन्मुखेंदुलक्षिताशां ॥ ४१ ॥ श्रीश्रेमिय तमायुक्ते सान्यस्ताव क्षासि चया ॥ दास्योचयंक हृष्याम

सदा

स्त्वन्मुखं क्षणादपि ॥ ४२ ॥ कधामहितमालोक्यधामत्वन्मुखचंद्रगां ॥ सुमनः स्पृह शांतात्वा रूपयुका
नुस्महदशया ॥ ४३ ॥ ॥ १७ ॥ व्रजवनौकसां मिति व्यक्ति रंगतोड्रिता ॥ ॥ निशाधिप सन्चय भूषितो भवान्नि
शो ज्वलोकलंकरतयस्तावयं ॥ प्रियप्रियाश्चेरचकं व मे मिथः मह सकृपं पूर्वजयो भविष्यति ॥ ४४ ॥ मच्चतुक
थसधिदं पादपद्मंमदीयं दृगुणगुणयोगोभ्दावनेकामपमानसः ॥ व्रजगुणगणदानप्राप्तकामापि राधिः सु
गुणभुदर भवन्कि दृष्ट सीनपादः ॥ ४५ ॥ यदि पुण्यजनेषु नः प्रसंख्यानकृता स्तादिदं दासि दशांनां यदि

173

नैवनातु सिध्दमेच स्वयास्मात्स्वनधत्वमु। सेयत्वां प्रणावतो द्वितायं तिग्न हीनानुभवोसि यत्र॥ सकाल
स्यमचेत्रास्मात् प्रणावतां रत्नेभ्रमा:॥४७॥ न योषणामासमनधिकृति माजामधिकृति मदीयस्वानंदानु
भवति सार्वात्रिक स्रवो॥ अयं चेदीशात्सोर. वहृदय भावा: कृतादिदं कृतार्थास्ता साहादपि सदयतादं ऽयस
खि॥४८॥ तृणाघबकपूतनाविषजलानिल द्यादिका न शेषभयदायिनोलघुनिवार्य निष्ठोकरा:॥ नि
जाश्रजद्वांजसासकलमाचितं गोकुलं मिहैव समये कुत: पुनरपाटिकाटिन्यता॥४९॥ दयाघनवह
दूनो निजजनोयमस्मिन्न्कथं दयानलाश्रित्वा विलोमाय सतीह भूयादिति॥ यएव निगदन्नवानपि वदाश्रि
म सुलच्चणं नतस्य तव दु:शांकं विरहच्छितो रक्षणं॥५०॥ अस्माच्छितस्य सुष्ठु वा दुष्ट चति प्रेषेतास्मिन्न्
शायश्चेनानास्ति॥ तत्किंतु ष्णीं सपिधानेन भूय: पृच्छ स्वापंत्त दन्तं कामदेवं॥५१॥ सकलमंगलमंगलमंग
तो तृणचरानुचरानुचरं प्रभो॥ पदसरोजयुगोजनिरोगतापहमहोयदहोतदिहास्कन:॥५२॥ ताचा
वतारोयमसाधु दुर्धर: सदुत्तर: सज्जनरं जितांतर:॥ निगमधमानोनिरचयचाग्मि सादचहृत्वं परिपा
हि सख्य:॥५३॥ वं श्रोयं जगदीशातेश्रृणुमहे सर्वाग्यरा जांचित: भूरेणोल्हसितो गुणेन कालिहो मान्यो
वदान्यैरपि॥ आसंतानक्षय शोदया विलसित: संप्रसपीति प्रभो तद्दश्य स्मरतावायश्रोन लब्धश्रो प्यास्ता
मितिब्रूमहे॥५४॥ धन्यास्तोप्रभवो लोके धन्यास्तो सेवकाअपि॥ येन्योन्यं सर्वकालेषु संकटेषु सृजंति न॥५५॥
कराली यं कालो निरवधि विशालो समशान लोलीबज्वालोद्भतां किरणमालोपि सकल:॥ कृपालो त्वं बालो
च्चितरूच्चिरहेलोसि सततं तत्र स्वस्मान्याहि त्वदतिमृदुपादैकमनस:॥५६॥ द्रुमा: सकामा: सुमनोभिरा
माचिहायकामापि मम धिवामा॥ क्षमामनिधेमाधवमानधामा त्वमासलामानि कुरु प्रमाणं॥५७॥ पुरुषेण
परेण मयापरेण कस्मादपरस्त्रीनिश्चयेप्रचेष्टितव्यो॥ यदिच्चैवमनाथदीनबंधो कुरु णां शेषयतोषपोषक
त्त्वं॥५८॥ प्रभो प्रभुत्वं तव चेदनल्पं गतं कथं तर्हि सकस मेतत्॥ निशाचरो यत्र मिसे करै: स्वैराकर्षति
श्रीधरतावका: स्त्रिया:॥५९॥ अस्माद्विषादपरिपोषविशेषकर्त्री योषा रुषं स्वहृदये विहितां जहीहि॥ श्री

मात्रएवाविरतिर्मम सर्वदेतिपश्चाद्दिष्यसियदि श्रुतिमीश्राकुर्मः॥६०॥ स्वलोक संतापकरं पदार्थं सृजंतिसं
तः सततं दयाब्धे॥ महत्तमत्वेन जगत्सु सिद्धः कथं त्वमंगी कुरुषे कृषं तां॥६१॥ त्रैलोक्य विश्रुतासिषकृत्र
यरादिमोयः स्यात् तः करोषि हरे सुधारसपूर्णकुंभः॥ धन्वंतरिर्भवतिसोपिसतां श्राकृपीह द्रोगतापहरणं
कुरुतात्सभोनः॥६२॥ उदारवरदातिह छरण दीनबंधोदयाघनेतिचिरुदावली सदयविश्रुता सर्वतः॥
करोच कृत कार्यकान पिकराचिवयंच श्रामचेन्नहिकरोषु नासदय दीनसंरक्षणे॥६३॥ नैवायास्यसि
सन्निधौयदिविभोपायादिहि सूर्यात्रायप्रसम्यकृप्रकचित्तं तोसि भगवन्महत्कृच्चर्माश्रितः॥ तस्मान्नोनवि
चियोगतापभमनं स्वां स्वदत्तां कांक्षतां कामंदत्त्वायरुप्रापदुःखहत्तायेपादं न खेदाश्रितं॥६४॥ दयार्द्रहद
याश्रयांनिजदयांविहायामसौनलाद्यकरुकौष्ठनांकार्दिनतायदंगीकृता॥ तदत्र किमुरोरतिः किमुफलंभवे
त्सुतस्वधर्मपरधर्मयोस्सजनरोगदोषः परः॥६५॥ हरिमुन्नमात्सांतिदयाकृषश्च समान कृपा आपि संप्रति
प्रभो॥ अंशेचतेश्रीतिमतीतिमातियये चमीश्रोपिच श्रीकृतोसि॥६६॥ यानुद्दिश्य च वसकृयद्दिरचितंरा
तेष्वएवानिश्रंदेयंत स्यपरोनभाजनामितिभाचीन श्रीकौप्रभो॥ अंगीकृसकृषंत्विमां दनुजनुर्वर्गायदे
यांननोदे स्वस्मासु दयांकुरुजचिततालोसांनतोषं श्रातः॥६७॥ दितिजदनुजवर्गः क सत्त्वएकत्रकाटौ
तदलमपर कोटौक्रोधए कोदयालो॥ सच यदि न पराजीयते श्रीमतातत् किमुकृतमितिवा कथ्यते किंभवे
दूषणं वा॥६८॥ परोपकारनिरतायाकृषहंतिलीलया॥ कथं आताउचीर्यं च त्वदयासाराधिकाष्यहो॥६९॥
याचदर्णव्यवस्थान्त्वश्रुतिगेवेतितत्कथं॥ वाच्यमस्मद्दर्णगतिर्न तेभूषाति गाविभो॥७०॥ धृत्वा
कृत्स्नाकार वनेनिहारस्वं यान्प्राति त्राताः॥ तत्कथमधुनाचिंह तान्कारासिव्यकृयेस्युदासीनः॥७१॥ [illegible]जन
यजिनापगम स्वदभिव्यक्तो वसदयभक्ताम जनि॥ मंगलो वेतारणश्रालीन्कुरु संप्रतिहृ[illegible] श्रामिहापगमं॥७२
जनत्रस्तोजनत्राणकृते एवंदामिवेधो॥ तत्वाभिव्यक्तिरिसनाप्याभिव्यक्तो भवाधुना॥७३॥ ॥१८॥ ॥
यन्नेसकृआत वरणांकुरुहंस्तनेषिदि॥ ॥सयस्तानातिकठिनत्वसहंनभूयादेततातोविरचितोनता

याचिहारः॥ सद्यस्त्वनोज्वलनराजदलोपमेन पादेन तेन वनमाक्रमसे कथं भोः॥७४॥ यन्मार्दवातिशा
यतामवलोक्य पंक्त्या मिनीतान् जयोः शरणं बभूव॥ तत्तेपदांबुजमनर्हवनभ्रमेषु शक्तं भवेत्कथमि
ति भ्रमतो मनो नः॥७५॥ भुजंगेशौघ्यं निजमकरतभंगारत्यप्तिविहंगोपि स्वांगसृदुसृदुसमस्तं गक्षमगं॥
यदुरुसेतात्तेपदमिदमरण्ये स्वपुटितेकथं संचारिस्यादिति सदयखेदो हि मनसेः॥७६॥ निःशेषया
तरजसि प्रसृता [illegible] प्रकाशो न्यित्वो पि संचिशक्ति योगाचिदां शरनेयतः॥ तत्तेपदं शितशिलाशकलप्र
कीर्णे देशे कथं सततमसि भ्रमतीति चित्रं॥७७॥ यः शेषकमलाकुचेचचरणश्चिरोपिचायोगितां मदंम
दसुपैति मार्दवचशान्ताद्यार्मालोच्य यत्नः॥ तस्याप्यं यदिहाधुनागिरिदरीद्रोणीद्रुचिश्चाचणं तच्छेतन्नेनुगो
पिकादृति चचः शल्यं मनःकृततिः॥७८॥ लोके कथंचिदपि नाम चरंतु लोकाः प्रारब्धकर्मकलिताहि
भवंति सर्वे॥ प्रारब्धकर्मरहितोपि विभो त्वमत्र स्वारब्धकर्मवशतो भ्रमसीति चित्रं॥७९॥ मच्छाच्छ
कच्छपयराहनसिंहवेषप्याप्तिमेव नरतिर्नहि नूतनाया॥ सत्प्रभो यदाथैव निजं व्यलीकं तत्राशिशत
तमव नानवनप्रकारं॥८०॥ कामं भ्रमाम्यहमिहाद्रिगुहागणेषु किं योगतां किमुतवो त्वमयापनीतां॥ नैवं व
दांशिकमपीशजगत्समूढं सार्वांशिकाव यमहो भवदात्मषःस्म॥८१॥ असन्नोहाम्बवनोहस्वसृदुमासं
भ्रमाचयं॥ इत्यन्योन्यपश्यपूर्णयत्त्वमेका युषोचयं॥८२॥ नभ्रमो सकलवापीशान्भमो होपिनः कचित्॥
नात्रान्यत्साधनं किंचिदावयोः संगमं विना॥८३॥ कृतमकृतंनकचिदपि भवतीस्यल्लव्यमस्यचिंतानेन वि
भो॥ संप्रति शरणीभावं चरणे समचेष्टपरक्षनिजदासी॥८४॥ प्रमादादप्रमादाद्वानन्यसत्वसदंस्तने॥
विधाय करुणाभीशात्सुखं दिशसंप्रति॥८५॥ ॥१९॥ ॥यत्त्वीकांतमनंगभोगचतुरं भोगोपलब्धी
च्छयाचांछामोचयमिसनच्चरितादस्माकमाकस्मिकात्॥ जातोऽधर्मदृतिप्रभो स्वमनसा संचिंत्यनास्मा
ज्ञाहि यत्नादृयपिनः पदान्यमिलषं संतः सुधर्माश्रिताः॥८६॥ चिंतातवपदाश्रयं मुविनजातुशाब्दशि
तिः प्रभोत्वयमनुष्ठितः श्रुतिषु किंदिमः श्रूयते॥ स्फुटास्मदतनूहितां ल सतिशाब्दजातं परं पदं तन्न हि

८८

178

८८

द्रुमतो कथ यथमनाथ चैत्र कृथं ॥८७॥ प्रसादो ग्लानि कृप एव मवद स्वंतन्मृषाय स्फुटी भावं यातिनगर्जितार्द
नरत्ने मेघो दर्से स्मिन्त्र मोऽर्थि ॥ व्यास सचिवागता न पि विलंबा नंद भावो स्याहि स्फुट स्तावदि सस एव सत
थादुःस्वादि भंगं कुरु ॥८८॥ स्वकीय जन हे क नं न सहते व्य कोपि कञ्चित्प्रभुस्त्वमाविरू स्य स न्क थमिदं सत्वेप
ग्रयासि ॥ निद्रा समद्रा रापगा हिम करादि भि र्हास्य तां र स स्वदा धिदैवतो धक्व चम नापि नञ्चित गः ॥८९॥ दया
निधे स्वाश्रयागा कथं चाव तः व्यता व्य कृतमाचि धेया ॥ यदच्युतास्मानि रगा यि गीतं शृणो षि किं नो सद सद्बु
वी षि ॥९०॥ त्रपां तिरस्कृ स्य व चो चिरोधिनी हठा सुर स्कृ स न टीमिचोर्कि ॥ स्वहीत ये गीत मिदं मनोज्ञं
सूक्तो सि तन्मानयमानया श्रुतिं ॥९१॥ आ कोटि द्रव्य विश्राणन र ञ्चित पणा नां पुर स्तान्न कार्यं मूर्खा णां स्वी
यर त्नाधिक स्कषु मगुणो ध्दाटनं बुद्धिमाद्भिः ॥ दत्वा स्वार्थं रस स्त्रान्निज सरस गुणां प्राच ये दी शात नो स्मी
ये गीतं स्वमेकोयदसि भुवि चि मो मुख्य गीतार्थ वेत्ता ॥९२॥ न हावो न भावो न च न्नानुभावः कथं तद्धि गीतं
प्रभो भाव दैवं ॥ यतो ये दिके मंत्रतः सर्व पूज्यं चरन्भिर्जने दर्शितो राजमार्गः ॥९३॥ गीतं संप्रति गोपिका
भिलषितं गीतं न तन्मान य ञ्चितेमाधव गोपिकाभिरू च्चितान्तु साकिमासोपफलं ॥ यच्छ्रेतो भुवि रागतां
प्रभजते श्रुत्सा च यस्या निद्रां श्रात्र ण भच ति प्रसन्न स्कृरत्ता मोदः स्क रागा स्पद ॥९४॥ श्री कांत शांता मनसः
सता तां स्वभावो भासे ष य स रि जना र्ति हृत्तो व्रव नि ॥ शांतैक क से विन पदस्य निशांत भाजः सोयं निशांत
समये भवतो न कस्मात् ॥९५॥ दिवाप द्मोल्लासो निशि तु कुमुदुल्लासन मिति प्रसिध्या हर्न क्तं भुवि न व कुसि
म्ब ः स्क रवर सः ॥ रमा भूमि श्रीति प्रदतादपि नाथा मह दृद्ं यद स्म द्गीतार्थं सपदि पदरागं वितरनः ॥९६॥ वयं
व्यासा न स्मान्न च जगति वल्मीक जनुषो न शेषाः श्री सास्या न पुनर म राधीशा गुरवः ॥ तदस्मा भिः कृ प्तां स्कति
मल बुद्धो षा श्रित पदा म पश्ये श्राक्षेपं किमिह कुरुषे द गि वितरणे ॥९७॥ त्वं व्यातो भुजगाधि पेन मुनि नावा
ल्मीकि ना कीर्ति तो व्यासेन स्तावितो सि यस्त्वम निशां गीतो चिरं व्यासजैः ॥ तस्यान कि मुवर्णनं च कि मुवा
स्तौत्रं च गीतं च वा त स्या स्माभिर हो विधेयम धुना श्रीना थ मुग्धात्मभिः ॥९८॥ यच्छ्रीतानं सांगमकृ पिसा

127

१९

धुमिर्यु कीर्तनं चाश्रवणप्रकारः ॥ न ह्यायतेन स्मरणं चोपयोक्ष्य जस्रात्या प्रभु श्रीरितिकीर्तितो सि ॥९९॥ द्रष्टा
नेकमेंद्रियप्राणचित्ताबुध्यहमादिभिः ॥ गीतस्वमी रामायेनेमं जीवं रक्षायुरर्पणात् ॥ ११ ॥
विशिष्टि रामं प्रणयाचलोके निर्विषि रोगं स्मितमेष जेता ॥ द्रदेहि भोगं विविधोपचारैर्निधेहि कीर्तिं भुवि
किंक रीणां ॥ ४०० ॥ दृसैवं बोधयं सख्या गोपिको गोपतिप्रियाः ॥ कुर्नवीं रातिरस श्लोके रगायन् गीत
मुत्तमं ॥ २ ॥ योगो योपासनाधीस्वादनु — न च भवति श्रवणे वैराग्य लोभो ध्यानं नैकाकिकं चाप्यकथितं न ख
लु गोपी तिपाद्ये न च यं ॥ युक्तो योर्यं निरुक्तो विरागादपि भुपदबाधिका योर्षचा चाचे रागं यत् स्फुटं भासनु
कमनुपदं पश्यतामुल्लसितेषां ॥ ३ ॥ विषजलाप्यये सादिभूतरांगच्छ समया त्रजे साधनागतां ॥ जयति तेव
चौवर्नुभानरंगं न खलु गोपिके सादि सर्वगं ॥ ४ ॥ पश्चाद्भिः स्त्रीः संरूप धं श्रीराम ससमन्त्रोन्नारं वदे ॥ महाद
ताभि गोपीभिर्गीतिस्वं समया न किं ॥ ५ ॥ गोपीगीतं समाकर्ण्य प्राप सख्यता मगाः ॥ तत्वीतमेव मदीतं
तन्मे ध्यक्ष सरव्यं दिरा ॥ ६ ॥ तावे रापदद रनिह मधुनाधिकारी न चा यदस्मिदि राद रनं दूतमलं चिरं बा
दितः ॥ न चेन्नादपि मिन्नता य कुदु परोधिकारी तर स्थितो प्रयितः स्फुटात च गिरैवत तो हि मां ॥ ७ ॥ ॥
श्रीरामकल्पतरु श्रीरामफलभक्तिरसायन ॥ मुदे भवतु साधूनां मध्यायार्थनिरूपणं ॥ ॥ ॥ ॥ श्रीरामं वं
दे ॥ ॥

श्रीरामकल्पतरु

१९

178

[OrderDescription]
,CREATED=21.09.20 14:29
,TRANSFERRED=2020/09/21 at 14:57:15
,PAGES=178
,TYPE=STD
,NAME=S0003637
,Book Name=M-861-BHAKTIRASAYAN
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF

FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF

FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF

FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF

FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF
,FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF

FILE132=00000132.TIF
,FILE133=00000133.TIF
,FILE134=00000134.TIF
,FILE135=00000135.TIF
,FILE136=00000136.TIF
,FILE137=00000137.TIF
,FILE138=00000138.TIF
,FILE139=00000139.TIF
,FILE140=00000140.TIF
,FILE141=00000141.TIF
,FILE142=00000142.TIF
,FILE143=00000143.TIF
,FILE144=00000144.TIF
,FILE145=00000145.TIF
,FILE146=00000146.TIF
,FILE147=00000147.TIF
,FILE148=00000148.TIF
,FILE149=00000149.TIF
,FILE150=00000150.TIF
,FILE151=00000151.TIF
,FILE152=00000152.TIF
,FILE153=00000153.TIF
,FILE154=00000154.TIF
,FILE155=00000155.TIF
,FILE156=00000156.TIF
,FILE157=00000157.TIF
,FILE158=00000158.TIF
,FILE159=00000159.TIF

FILE160=00000160.TIF
,FILE161=00000161.TIF
,FILE162=00000162.TIF
,FILE163=00000163.TIF
,FILE164=00000164.TIF
,FILE165=00000165.TIF
,FILE166=00000166.TIF
,FILE167=00000167.TIF
,FILE168=00000168.TIF
,FILE169=00000169.TIF
,FILE170=00000170.TIF
,FILE171=00000171.TIF
,FILE172=00000172.TIF
,FILE173=00000173.TIF
,FILE174=00000174.TIF
,FILE175=00000175.TIF
,FILE176=00000176.TIF
,FILE177=00000177.TIF
,FILE178=00000178.TIF
,